

Троє проти нетрів

Ерік Кольєр

Переклад Андрія Шевчука

Розділ 1

Весь світ, здавалося, був охоплений полум'ям, коли я побачив уперше Мелдрам-Крік. З пагорба, де я поки що перебував у безпеці, було чути, як пожежа рухається з півночі у бік струмка. Коли полум'я досягло галявини біля підніжжя пагорба, воно з тріском і ревом накинuloся на суху, мов трут, траву. Не минуло й двох хвилин, як вся галявина яскраво палала. Вогонь легко перестрибнув русло струмка і метнувся до сусідніх чагарників. Через якісь п'ять хвилин галявина перетворилася на чорне димляче попелище. І хоча на ялицях ще горіла хвоя, я знав, що дерева вмирають. Мимоволі майнула думка: "Вмирає струмок, вмирають дерева, помирає весь цей край".

І все ж таки саме в цьому краю мені довелося незабаром ділити свою долю з Ліліан. Тут, у безплідній, випаленій дикій глушині, яка згодом на тридцять років стала нашою домівкою, нам судилося виростити нашого сина Візі. Тут ми зазнали пекучої спеки літа та нещадності пронизливого холоду зими. Тут ми пізнали наших єдиних сусідів: лосів, ведмедів, вовків та інших диких мешканців лісів. Деякі з них, здавалося, завжди були готові заперечувати наше право на існування в їхньому краї. Тут ми навчилися миритися з комарами і сліпнями, які нерідко доводили майже до сказу своєю ненаситною спрагою і нас, і нашу робочу худобу, і наших верхових коней. Ми прийняли все це так само, як і радості життя серед дикої природи, що оточувала нас.

Тут ми ділили з Ліліан миті спокою, ночівлі в глибині зарослого мохом лісу або на березі якого-небудь блискучого ставка, спокій якого порушувався до цього лише зграйкою перелітних водяних птахів або розбишакуватим лосем. Все це було досить приємно влітку, але взимку була потрібна спартанська витримка, щоб жити в лісах або біля ставків, коли земля похована під сніговим саваном товщиною в три фути або більше того, коли повітря, що видихається, замерзло майже відразу ж після виходу з легенів, коли холод встромлявся у наше тіло з гостротою відточеного мисливського ножа. І саме тоді, коли зима тримала цей дикий край у своїх жорстких лещатах, Ліліан простоювала чимало часу в напруженому очікуванні біля входу в хатину. Вона стояла з непокритою головою, залита місячним світлом, не помічаючи зрадливих уколів мінусової температури, стояла дуже тихо, прислухаючись, чи не шарудять по льоду м'які канадські лижі-снігоступи, чи не чується важка хода верхового коня, що ламає мерзлий лід. Стояла з німим питанням на губах: "Чому їх немає досі? Що тримає їх у снігах цієї пори?"

Тут, у цьому краю, який зараз, на моїх очах, перетворювався на обвуглене, димляче попелище, нам належало пережити чимало хвилин похмурого розпачу, коли, здавалося, катастрофічно руйнувалися всі наші надії. І тут же ми мали насолодитися

благодатними митями невимовного щастя і задоволення досягнутим, коли зусилля нарешті починали приносити плоди.

Це був Мелдрам-Крік — струмок, куди в ті часи, коли бабуся Ліліан — індіанка — була ще дитиною, приходили вгамувати спрагу стада оленів, де ляскали своїми хвостами бобри, а форель вискакувала з води в гонитві за мухами, де тисячі качок і гусей копошились серед прибережних чагарників. Але тепер вода застоювалась, а подекуди зовсім зникла. Вогонь змітав ліс з лиця землі, дерева вже були мертві, і, спостерігаючи з безпечної точки на пагорбі за агонією всього навколишнього, я думав лише про те, що цей край вмирає, і що немає нікого, хто міг би його врятувати.

Цей струмок або, вірніше, його витoki я вперше побачив наприкінці весни 1922 року, і лише восени 1926 року я побував у тому місці, де він впадає в річку Фрейзер[1] за триста з гаком миль на північ від Ванкувера (Британська Колумбія), якщо прямувати у напрямку польоту диких гусей.

Я їхав на шестирічному рябому мерині, дурному і смирному на вигляд, але підступному, як тонкий лід на річці. І хоча зараз мерин лїниво і незграбно трусив по стежці повільним кроком, відвівши назад вуха і напівзаплющивши очі, він міг перетворитися на ураган нестримної, лютої енергії, якби раптово біля його ніг спурхнув тетерук або необережно вискочив із заростей молодого сосняка олень. Траплялося, він ставав піді мною дибки, цей негідник, і двічі скидав мене з сідла. І я розумів, що якби тут, де майже на тридцять миль довкола немає жодної людини, йому вдалося втекти від мене, не скоро вдалося б мені побачити хоч кінчик його хвоста. Тому, міцно затиснувши в лівій руці поводи, я тримав праву руку над лукою сідла, щоб у крайньому випадку вчепитися в неї щосили.

Проживши тут, у Чілкотинському окрузі, в глибині Британської Колумбії, вже цілий рік, я чимало дізнався про цей дивний дикий край. І я з тривогою подумав, що причиною лісової пожежі, яка безперешкодно охопила таку більшу частину цього краю, був не промисел божий, а коробка сірників у руках людини. Тут усі звикли до того, що, якщо треба накопити для худоби свіжого болотного сіна на якійсь ще нескошеній галявині, слід передусім очистити її від торішньої трави. Треба виїхати на галявину сонячного дня наприкінці весни і кинути в траву запалений сірник, щоб пізніше, влітку, коли прийде пора косовиці, суха трава не чіплялася і не застрявала в рамі косарки. Можливо, сотні акрів лісу стали жертвою полум'я лише тому, що комусь знадобилося звільнити від старої трави якісь двадцять акрів землі, призначеної для косовиці.

Втім, це не мало значення. У краю, де хвойні ліси простягаються на багато миль і їм не видно кінця, деревина не становить економічної цінності. І йде вона тут хіба лише на те, щоб поставити паркан, нашвидкоруч скласти з колод хатину з покритим дерном дахом чи заготовити на зиму дрова.

Думаю, що вперше ця ідея спала мені на думку, коли я верхи на коні переправився через струмок біля його витоків, і поїхав уздовж нього вниз за течією. Так буває, коли людина, яка мріє про власний будинок, бачить вільну ділянку на якійсь вулиці чи проспекті і каже собі: "Ось де я хотів би збудувати будинок". У підсвідомості в мене тоді

промайнула думка: "Колись я сюди приїду і оселюся біля цього струмка". Кілька років по тому, коли ця випадкова думка вже стала реальністю, я не раз у безсонні ночі, неспокійно повертаючись у ліжку, думав про одне й те саме: "Чи розумно я вчинив? Чи варто було це робити?" Але тоді зі мною була Ліліан. І Візі. Вони, як якір, тримали мене біля струмка і в відро, і в негоду.

На протилежному березі струмка був облямований тонкими вербами луг, що займав, мабуть, трохи більше половини акра. За вербами знову панували вічнозелені сосни Банкса[2]. Виїхавши на луг, я спустився з сідла, прив'язав ласо до кінця повіду, розстебнув і зняв вуздечку, щоб кінь міг вільно пастись у траві, що доходила мені до колін. На лузі нещодавно лежали олені. Ще під'їжджаючи до струмка, я кілька разів бачив їхні свіжі сліди. Я також злякав там великого чорного ведмедя, який з таким захопленням обдирав колоду, шукаючи личинок, що не побачив і не почув, як я під'їхав до нього. Коли ж ведмедик нарешті відчув мою присутність, я зупинив рябого і завмер у сідлі, спостерігаючи, як незграбний звір мчить щодуху, щоб сховатися в найближчих чагарниках молодого сосняка. Тоді ведмідь не викликав у мене особливого інтересу. Ще не настав день, коли убити товстого, облитого жиром чорного ведмедя було для мене справді питанням життєвої потреби. Набагато важливіші були помічені мною сліди оленів: вони говорили про те, що тут не бракує м'яса, якщо тільки вмієш полювати.

Коли рябий підкріпився травою, я проїхав півмилі вгору струмком. Він впливав із озерця, що простяглося вузькою смужкою в півмилі завширшки і близько трьох миль завдовжки. Струмок ледве сочився, ніби соромлячись того, що опинився на видному місці. Рівень озерця був такий низький, що вода не впливала з нього, а капала. Час наближався до полудня, і здавалося, що криваво-червона куля сонця тримається на щільному диму лісу. Я відчув цей дим на язиці і зрозумів, що треба повернути назад: вогонь був уже недалеко.

Цікавість потягла мене вниз за течією струмка. Вода сочилася через пісок і гальку, ніби втративши надію колись досягти мети свого руху. Приблизно за милю від броду струмок струмував по лузі, де колись жили бобри. Тут смердюча застоюна вода ледве покривала чорний бруд на дні русла. Я виїхав на луг. Трава, що збилася, суха, як порох, шаруділа папером під копитами мого мерина.

Наприкінці луки маячили залишки греблі, збудованої бобрами. І далі русло струмка губилося в чащі міцних старих ялинок. Після того, як вода проходила через пробоїну в греблі, від струмка майже нічого не залишалось. Вода просто булькала в піску і повільно стікала в маленький ставок. Переді мною був хворий, гинучий струмок. І загибель його не викликала жодних сумнівів.

Саме тоді я й почув, як із півночі до струмка наближається пожежа. Інстинкт самозбереження підказав мені, що треба йти з луки і що краще виїхати на високий пагорб, звідки можна бачити наближення полум'я і в той же час швидко вислизнути, що мені й довелося зробити за кілька хвилин.

Там, нагорі, у сосновому бору, біля підніжжя дерев було мало горючого матеріалу, і

полум'я не могло піднятися так високо, щоб охопити верхівки сосен. Руйнівна сила пожежі виявилася повною мірою, лише коли вогонь досяг луки з його сухою травою.

Тоді я не знав, скільки часу потрібно Природі, щоб виростити одну могутню ялину в шістдесят футів заввишки та діаметром у дванадцять дюймів; по той бік луки було багато таких ялинок, і з кожної, якби знадобилося, можна було напиляти півтори сотні футів гарних дощок. Смолисті гілки спускалися до самої землі, і дерева росли так густо, що олень чи лось, якому захотілося б сховатися в їхній прохолодній тіні, лише насилу пробрався б між стовбурами.

Коли вогонь дійшов до ялин, полум'я охопило їх верхівки. Іскри ракетами злітали в дим, що клубився вгору, і, гнані вітром, падали на землю в сотні з гаком ярдів. І там, де падала іскра, невдовзі спалахувало полум'я. Я нахилився в сідлі, схопившись за луку обома руками і вдивляючись крізь дим у рештки греблі, збудованої бобрами. І дірка в греблі, через якутік струмок, здалася мені отвором в огорожі, що колись зачинявся воротами.

Мить назад луг зеленів, а тепер переді мною було чорне згарище. Його торф'янистий ґрунт, що оголився, залишився незахищеним від капризів погоди. Я сидів у сідлі, не рухаючись, не зводячи очей з дірки в греблі. "Якби, — думав я, — на лузі збереглася хоч одна пара бобрів, ворота були б зачинені, і перед греблею на всю довжину і ширину луки була б вода, а не легкозаймиста трава. Вогонь зупинився б і відступив перед водяною перешкодою, і ялини на тому боці луки не спалахнули б". Але в греблі не було воріт, бо бобри давно покинули луг, і здавалося, що разом із ними цей край покинули всі надії.

Розділ 2

Дівчину, яка мала ділити свою долю з моєю в цій глушині, я зустрів біля грубо збитого прилавка загубленої в лісових нетрях факторії. Вона увійшла до крамниці разом із неправдоподібно старою індіанкою, яку вела за руку. І ця індіанка, сліпа й неписьменна, але яка знала природу свого дикого краю, як ніхто з білих людей, розповіла мені про струмок Мелдрам, про те, яким був цей струмок до того, як його вперше побачила біла людина. Саме вона переконала нас з Ліліан вирушити до струмка і спробувати повернути туди бобрів.

Я працював тоді в англійця на прізвище Бетчер. Років за п'ятнадцять до мого народження він перетнув океан у гонитві за легкою наживою, розраховуючи отримати у північноамериканських індіанців цінні хутра в обмін на дешеві дрібнички. Коли я почав працювати, йому було вже за шістдесят. Цей широкоплечий чоловік у шість футів два дюйми зростом був худорлявий, незважаючи на велику мускулясту постать, і тягар років не заважав йому триматися дуже прямо. Холені вуса закривали його верхню губу, і, коли я вперше побачив його, я вирішив, що ця людина лише недавно розлучилася з гвардійською формою. Бетчер мав великий заїжджий двір і факторію на березі Риск-Кріка — кілька дерев'яних будівель, розкиданих по обидва боки єдиної

державної дороги, що обслуговує все величезне плато Чілкотин. Риск-Крік був бурхливим потоком, що брав початок у глибині лісової хащі, приблизно за тридцять миль на північ від факторії, і впадав у річку Фрейзер.

На факторії поряд з іншими обов'язками я мав стежити за годуванням коней і торгувати за прилавком, коли англієць займався іншими справами. За цим дерев'яним прилавком я набув перших навичок у торгівлі хутром. Починаючи з пізньої осені, і протягом усієї зими індіанці з найближчої резервації несли сюди шкури койотів та обмінювали їх на борошно, чай, тютюн, ситець та інші товари. Іноді якийсь індіанець витягав зі свого рогожного мішка зв'язку ондатрових шкур. У такій зв'язці їх рідко буває більше дюжини. У роки, коли я почав торгувати хутром, там залишалося вже мало ондатр.

І лише в дуже поодиноких випадках на прилавку з'являлася блискуча темна шкірка норки. Що давай за цей штук? — питав її смаглявий власник. Я отримав інструкцію від господаря ніколи не платити за норкову шкірку грошима. Це було розумно, оскільки будь-який індіанець, отримавши плату за хутра, негайно витрачав всю її до останньої монети на купівлю товарів. Гроші були марні для індіанця, якщо він не міг тут же витратити їх.

У Бетчера я почав працювати, лише через два роки після того, як залишив Англію. Навіть такий "зрілий" вік, як дев'ятнадцять років, має свої переваги. Як цікаво, наприклад, відмовитися в цьому віці від звичного способу життя, поринути в абсолютно нову обстановку і швидко пристосуватися до неї. Майже безлюдний далекий край у глибині Британської Колумбії мав для мене таку ж привабливу силу, яку має сонце для соняшникової квітки. Зелені огорожі садів і струмків сільської Англії завжди приваблювали мене набагато більше, ніж нудні предмети на кшталт алгебри та латині, які не менш нудні вчителі Нортгемптонської середньої школи намагалися вбити в мою нетямущу голову.

У чотирнадцять років я вже був власником старовинного шомпольного дробовика; його сумнівний механізм я знав, як свої п'ять пальців. Цей дробовик скоріше міг звалити мене з ніг, ніж убити кролика чи зайця, в якого я цілювся. Але це мене не бентежило. Полювання на кроликів, зайців, а іноді і на фазана, що випадково підвернувся, стало моєю справжньою школою. І мені потрібна була тільки ця школа, і тільки в ній я міг чогось навчитися.

Якби моє майбутнє залежало від батька, він зробив би з мене юриста. У 1919 році він контрактував мене в солідну нотаріальну контору, і протягом дванадцяти місяців я даремно витрачав свій час і батьківські гроші і виснажував терпіння двох власників контори, приділяючи крихітну частку своєї уваги питанням передачі майна, правилам оформлення закладів і розлучень або справам незаконнонароджених.

Але, навіть сидячи в міському суді і слухаючи, як адвокат позивача пускає в хід все своє красномовство, намагаючись довести, що відповідач справді є батьком позашлюбної дитини, — навіть тоді я думав лише про те, як вислизнути під будь-яким благим приводом у відкриті поля або просто поблукати біля зеленої огорожі садів.

Одного ранку в середині травня 1920 року батько викликав мене для розмови до свого просторого кабінету. Нортгемптон славився виробництвом взуття, а мій батько був керуючим компанії, що випускала машини для взуттєвих фабрик.

Я виліз на м'який шкіряний стілець навпроти стільця батька і сидів тихо і спокійно. Кілька секунд батько мовчки дивився на мене.

— Ми з Тімом Кінгстоном нещодавно говорили про тебе, — почав він з напускною недбалістю.

Видно було, що він засмучений і не знає, як розпочати неприємну розмову. Я сидів не рухаючись. Вільямс та Кінгстон були власниками контори, куди я був відданий учнем.

— Він сказав мені, — вів далі батько, — що, на його думку, продовження твоїх занять юриспруденцією було б марною тратою часу. У тебе немає жодного інтересу до цієї професії.

Я ладен був розридатись від досади, але тільки міцніше стиснув губи і мовчав. Батько витратив значну суму грошей, прагнучи зробити з мене юриста, і навряд чи він був винен, що я не мав схильності до цієї професії.

— Ти, звичайно, міг би працювати тут, — продовжував батько без особливого ентузіазму, — проте не думаю, що і це тобі сподобається.

Я чудово знав, що це мені не сподобається. Два мої старші брати працювали на підприємстві батька, але у мене виробництво машин не викликало жодного інтересу. Після недовгого роздуму батько продовжував:

— Твій двоюрідний брат Гаррі Маріот живе в Канаді. Він поїхав туди 1912 року, вивчив фермерську справу, і тепер має свою скотарську ферму.

Тут я одразу ж вийшов з нерухомого стану, жваво нахилився вперед, обхопив підборіддя обома руками і сперся ліктями на конторку.

— Гаррі Маріот у Британській Колумбії, так? — спитав я, ще більше подавшись вперед.

У мене було невиразне уявлення про саму західну провінцію Канади, але я ще в школі захоплювався описами подорожі Маккензі через всю Канаду до Тихого океану і небезпечного походу Саймона Фрейзера вздовж річки, що носить тепер його ім'я.

Відчувши, що його слова викликали в мене раптовий інтерес, батько вирішив не прогаяти моменту. Він ствердно кивнув головою.

— Він у Британській Колумбії, у Клінтоні, біля озера Біг-Бар. Там ти зможеш полювати скільки завгодно. І ловити рибу. Навколо його ферми чудове полювання на оленів. Здається, там є й ведмеді. Форель у струмку прямо біля його дверей. І звичайно, ти станеш сам фермером, а там, через чотири-п'ять років... — він зупинився, прикрив одне око, розмірковуючи (батько ніколи не забував про фінансову сторону), потім відкрив його і швидко закінчив. — Забезпечити тебе практикою юриста вартує мені недешево. Можливо, скотарська ферма та невелика череда не обійдуться надто дорого, якщо витрати будуть гарантовані.

З того часу минуло два роки, хоча мені здавалося, що минуло двадцять два. Рік я

прожив у Гаррі Маріота. Його маленька ферма була розташована за двадцять п'ять миль від Клінтона, невеликого затиснутого горами фермерського селища з дерев'яними будинками, готелем і сараєм для фуражу. Приблизно за тридцять миль на південь від Клінтона знаходився Ашкрофт — найближча станція головної лінії Канадської Тихоокеанської залізниці.

Я досить попрацював у Гаррі Маріота для того, щоб мої долоні вкрилися пухирями, а потім затверділи від ручки бітенга — канадської двогострої сокири — достатньо для того, щоб опанувати складне мистецтво навантаження поклажі на в'ючного коня, щоб знати, як зміцнити цю поклажу на коні за допомогою чудового вузла на мотузці, достатньо для того, щоб взнати сліди оленя на топких берегах струмка Біг-Бар, і, нарешті, достатньо для того, щоб зрозуміти, що і біля озера Біг-Бар, і в будь-якому іншому місці фермерська діяльність була не для мене. Не те щоб я заперечував проти роботи, але просто до скотарства, як і до юриспруденції, у мене не було інтересу. Ось чому наприкінці весни 1921 року я осідлав свого рябого, завантажив майже всі свої пожитки на в'ючного коня, сказав Гаррі Маріоту "будь здоровий" і попрямував на північ. Я відчував, що в цій безмежній глушині знайдеться куточок, де я зможу влаштуватися і пустити коріння, і де я по-справжньому захоплюся чимось. І ось за сотню миль на північ від озера Біг-Бар, на захід від річки Фрейзер, в окрузі Чілкотин, у глибині Британської Колумбії я нарешті знайшов усе, що шукав.

На дівчині була синя спідниця з набивного ситцю. Таку спідницю не можна було купити в будь-якій факторії або виписати за каталогом поштових замовлень. Вона була явно пошита своїми руками, чудово облягала постать і була акуратна і бездоганно чиста. Блузка ж була такою, яку зазвичай виписують поштою. Вона була, мабуть, з креп-жоржета, і її білизна підкреслювала чорноту коротко підстриженого волосся дівчини. Я помітив, що вона трохи накульгує, і подумав тоді, що, можливо, одна з її чорних шкіряних туфельок натерла ногу. Але як я дізнався пізніше, справа була не в тому. У дівчини було трохи подовжене обличчя, що нагадувало за формою яйце сивки і вкрите ластовинням, схожим на цятки цього яйця. Дівчина була така приваблива, що я не міг відвести очей від її обличчя.

Потім я безсоромно став розглядати стару індіанку. Безперечно, переді мною була найстаріша людська істота, яку мені колись доводилося бачити. Обличчя було зморщене, як чорнослив, і майже таке саме чорне. На її голові замість капелюха була чорна шовкова хустка. Два довгі пасма сивого волосся, що вибилося з-під хустки, звисали майже до пояса. На ній була чорна ситцева сукня та ситцева кофтинка. Незважаючи на теплу погоду — на календарі в нашій крамниці того ранку значився перший день червня — її плечі покривала важка вовняна хустка. Замість шкіряних туфель на її маленьких, майже дитячих ногах були зашнуровані грубі індіанські мокасини.

Я знову глянув на дівчину.

— Хто вона? — запитав я з безцеремонною цікавістю. Дівчина уважно подивилася на мене, перш ніж відповісти.

— Моя бабуся.

— Ваша бабуся! Але ж вона чистокровна індіанка, — випалив я, не в змозі ні стримати те, що крутилося у мене на язиці, ні підібрати потрібні слова.

Дівчина не спускала з мене погляду карих очей.

— Так, — почув я спокійну відповідь. — У мене також є частка індіанської крові.

І з легкою посмішкою, що причаїлася в куточках рота, вона додала:

— Я сама на одну чверть індіанка.

Я уважно розглядав зморщене обличчя старої.

— Вона, мабуть, дуже стара, — сказав я. Злегка кивнувши головою, дівчина відповіла:

— Лалі дев'яносто сім років.

— Лала? — Якась дзвінка музика чулася в цьому незвичному імені.

— Лала — індіанське ім'я, — одразу пояснила мені дівчина.

Взявши з прилавка олівець, я зробив на обривку паперу нескладний підрахунок. Виходило, що Лала народилася приблизно 1830 року. Тоді в цьому краю майже не було білих, та й тепер їх небагато.

У молодості є свої сміливі шляхи, своя манера вторгатися в невідоме. У дівчини було щось таке, що не тільки викликало в мене цікавість, а й вимагало ближче познайомитися з нею. І я продовжував свої запитання:

— А де ви з Лалою живете?

— За дві милі звідси, на пагорбі, — відповіла вона, показавши на схил пагорба на північ від крамниці.

Я знову глянув на Лалу. Все це було загадково, бо індіанська резервація знаходилася за три милі на південь від факторії. Однак онука старої, мабуть, легко читала мої думки.

— Білий чоловік, — спокійно продовжувала вона, — повів Лалу з її сім'ї, коли їй було п'ятнадцять років. З того часу вона не живе серед індіанців.

У мене був на пасовищі свій верховий кінь, якому не завадило б розім'ятися. Стара індіанка могла бути зручним приводом, і я схопився за нього.

— Чи не можна мені відвідати Лалу якось увечері після роботи?

— Я думаю, що Лала не заперечуватиме. Вона занадто стара, щоб заперечувати проти чогось. Ви навіть можете їй сподобатися, якщо іноді прихопите із собою мішечок із тютюном.

Так я вперше зустрівся з Ліліан, яка потім ділила зі мною всі важкі години (а їх було чимало) і з однаковим терпінням приймала все добре і погане, що нам посилала доля. Чим більше я дізнавався про цю дівчину, тим частіше я згадував про струмок, який побачив навесні 1922 року. Я хотів повернутися до цього струмка і залишитись там. І я хотів, щоб зі мною була Ліліан, і я мав деякі підстави вважати, що вона мені не відмовить. Вирішальну роль у цій справі відіграла Лала.

У голові у мудрої старої Лали був невичерпний запас відомостей про цей край, яким він був до появи там першої білої людини. Хоча Лала не мала уявлення про

книжну біологію, їй, як і її одноплемінникам, доводилося в повсякденному житті стикатися з законами природи. Тут, у цій глушині, люди цілком залежали від запасів дичини в лісах. Лала добре знала "Сім років достатку та сім років голоду", хоча вона й не читала Біблії. Періодичні зміни в природі, з якими так тісно пов'язане життя диких племен, були так добре знайомі, як алфавіт дітям цивілізації. Лала вчилася біології у самої природи, і кращої школи їй не можна було б побажати.

Мені нелегко було говорити з Лалою і витягати з неї все, що вона знала. Адже на безліч моїх допитливих питань вона могла відповідати лише спрощеною, ламаною англійською мовою. Коли ми з Ліліан розмовляли зі старою індіанкою біля вогнища, безладний потік її слів лився рікою і пам'ять її не знала втоми. Хоча у Лали була своя, зроблена з колод хатинка, вона часто просила Ліліан розвести вогонь на відкритому повітрі. Вона довго просиджувала біля вугілля вогнища, димлячи своєю люлькою, мрійливо спрямувавши у вогонь невидимі очі: вже дванадцять років Лала була сліпа.

Сидячи біля вогнища, Лала часто й багато розповідала мені про струмок, про те, яким він був у дні її дитинства, задовго до того, як там з'явився англієць Мелдрам, який дав струмку його теперішню назву.

— Вапіті [5] ходи, — згадувала вона. — Дуже багато вапіті. Моя дивися, вапіті стій у бобер вода і пий.

Так, колись у цьому краю були вапіті, цілі стада вапіті. Я на власні очі бачив у лісі вицвілі і гниючі роги, скинуті ними. Здавалося, ніхто не знає, куди і чому зникли стада чілкотинських вапіті, але Лала пояснювала це по-своєму:

— Моя пам'ятай одна зима. Моя маленька дівчинка. Сніг ходи цілий два місяці. Два місяці дерево нема, тільки маленький верхівка вищий за сніг... — І вона показала висоту снігу, витягнувши над головою свою кістляву руку. — Багато індіанець голодний умирай та зима. Сухий риба, суха ягода скоро кінчай, і олень ніхто знайди. Сніг танути нема п'ять місяців. Коли тепла погода ходи, половина індіанець вмирай.

Я вирішив, що ця небувало довга і люта зима затисла тутешній край у свої залізні лещата приблизно 1835 або 1836 року. Так це чи ні, але коли через рік чи два в Чілкотин почали просочуватися білі, там уже не було жодних слідів вапіті.

З особливим натхненням Лала розповідала про струмок. У дні її дитинства, згідно зі звичаями племені, кожна індіанська сім'я мала закріплені у себе місця для полювання. Там індіанці розставляли капкани на хутрового звіра і полювали на чорнохвостих оленів, що спускалися великими стадами з пагорбів на зимівлю біля річки Фрейзер. Витоки струмка Мелдрам були спадковими мисливськими землями Лалиної сім'ї, і ні час, ні події довгих наступних років не могли згладити з її пам'яті хоча б частинку спогадів про місця, пов'язані з її дитинством.

Вона ворушила найдалші сторінки минулого, що зберігалися в схованках її невичерпної пам'яті. Вона розповідала нам про крик пролітних канадських казарок, про те, як вони, склавши свої потужні крила, відпочивали на поверхні озера, про те, як хмари крякв та інших диких качок затуляли собою небо під час заходу сонця, коли птахи піднімалися з боліт. За греблею, збудованою бобрами, струмок кишів

величезними форелями. Протягом кількох хвилин вони відпочивали, набираючи сили, щоб потім одним стрибком переправитися через греблю в більш спокійну частину струмка. Коли йшлося про бобра, вона, втягуючи в себе повітря і клацаючи язиком, імітувала гучні удари їхніх хвостів по прохолодній поверхні вечірньої заплави. Вона намагалася за допомогою жестів дати нам уявлення про нори ондатри на березі струмка, про те, як гріються на сонці, залізши на хатки, збудовані бобрами, пухнасті норки та видри.

Одного разу, примостившись біля вогнища і розглядаючи зморшки обличчя старої індіанки, я сказав:

— Тепер, Лало, немає форелей, тільки чукучани та риба-скво. І тепер індіанці більше не приносять до крамниці шкірки бобрів.

Вона похитала головою. Її кістляві пальці намацали мою руку і вп'ялися мені в тіло. Піднявши на мене свої невидимі очі, вона швидко сказала:

— Ніщо тепер нема. — Вона трохи послабила пальці і раптом спитала: — Чому, знай?

Я трохи подумав і навмання спитав: "Через бобрів?" — "Айя, бобер!" — відповіла вона.

Я наповнив її люльку тютюном, який приніс з крамниці, передав Лалі і підняв запалений прутик. Лала взяла в рот черешок люльки, глибоко затягнулася, затримала дим у роті і потім почала повільно видихати його.

— Коли білий люди ходи нема, — продовжувала вона пояснювати мені, — індіанець убий бобер, коли м'ясо треба, ковдру, шкуру треба. Мало убий. Багато бобер у струмок є. Білі люди ходи, тютюн дай, цукор дай, погана вода дай, коли індіанець бобер шкура носи. Індіанець божевільний ходи. Весь бобер убий в струмок.

Її пальці знову встромилися мені в руку. Хрипким голосом вона запитала:

— Чому білий люди індіанець скажи нема: "Трохи бобер залишай треба, маленький бобер другий рік ходи". Чому

білий люди скажи нема. "Бобер нема, вода нема?" Вода є, форель є, хутро є, трава є.

І після хвилинного роздуму вона сказала:

— Чому ти ходи до струмка ні, чому ти нехай знову бобер у струмок нема? Ти молодий, полювання, капкан люби. Струмок є, багато бобер знову є, форель ходи знову. Качка, гуска ходи знову, велике болото повне ондатр знову, як коли моя маленька дівчинка є. Айя! Чому ти і Лілі ходи до струмка немає? Чому ти нехай у струмок бобер нема?

Такою була розумна порада цієї старої індіанки, яка бачила, як у її край прийшла біла людина, і ділила ложе з одним із білих людей, коли їй було лише п'ятнадцять років, і яка померла через дванадцять місяців після того, як їй виповнилося сто років, не втративши жодного зуба і не дізнавшись, що таке зубний біль. Коли смерть звела її пальці, Лала цього не відчула: біль не торкнувся її старого зморщеного тіла. Вона померла, як вмирає старий дуб, що надто довго простояв у лісі. Мить назад вона спокійно відпочивала на своєму солом'яному матраці, безтурботно димлячи люлькою.

Коли тютюн перестав димитися і чубук охолонув, вона дбайливо поклала люльку на табурет біля ліжка і зітхнула: "Моя тепер втомлюйся. Моя скоро спи". Ось як померла Лала.

Її поховали на краю зарослого травою урвища над маленькою дерев'яною хатинкою, де вона вже в старості прожила так багато років. Маленька індіанка відокремилася від групи індіанців, що незворушно стояли біля могили, коли грубу дерев'яну труну спускали туди на мотузках. Дитина підбігла до могили, зазирнула в неї і просто сказала: "Лала зовсім йди тепер". Я стояв біля могили і читав витяги з похоронної служби за молитовником, який привіз із Англії: "Земля землі, попел попелу, порох праху...". Принцеса королівської крові не могла б забажати більшого.

У той час, коли померла Лала, у Чілокотині було мало постійних ліній капканів. Небагато їх було й у всій окрузі. Тому лов хутрових звірів вівся за принципом "лови, скільки можеш" і за прислів'ям "кожен за себе, а чорт за всіх". Вираз "охорона природи" тоді ще не існував у лексиконі торговців хутром.

Всім було зрозуміло, що площа водоймищ у цьому краї повільно, але неухильно скорочується, але ні в кого не було достатньої проникливості, щоб пов'язати це лихо з поголовним знищенням бобрів. Це розуміла лише Лала і, можливо, ще дехто зі старих її племені. Але нікого не цікавила думка індіанців з цього питання. І найменше цим цікавилася урядова установа, яка відала водними ресурсами у цій окрузі. І звичайно, ніхто не прислухався б до їхньої поради, навіть якби вони його й дали, ніхто, крім мене та Ліліан.

Ми разом зважили всі "за та проти" цього ризикованого заходу. Мене в ньому приваблював той спосіб життя, який я завжди любив (я вже потроху розставляв капкани, хоча траплялися туди тільки койоти, що спускалися ночами з лісу і нищпорили в пошуках поживи вздовж струмка поблизу факторії). Ліліан приваблювала можливість мати свій власний будинок і все, що у жінки з ним пов'язане. Хоча на факторії я отримував лише сорок доларів на місяць та харчі, я міг би за два-три роки накопичити достатньо грошей і купити все необхідне для того, щоб вирушити до струмка. Перешкод було чимало, але молодість не боїться перешкод. Отже, ми поставили собі за мету: разом вирушити до струмка і доручити долі все інше.

Я звернувся до департаменту, який відав питаннями полювання в Британській Колумбії, і отримав монопольне право розставляти капкани в лісах, що оточували струмок, на площі близько ста п'ятидесяти тисяч акрів, від витоків Мелдрам-Кріка до точки, що знаходиться приблизно в милі від гирла. Здавалося б, це була непогана угода. За це я мав платити департаменту величезну суму — десять доларів на рік плюс деякі відрахування на користь держави з кожної шкурки спійманого звіра. І я ж мав сприяти "охороні та розмноженню всіх хутрових звірів в окрузі". Але на жаль, скоро ми з Ліліан побачили, що там уже майже не було чого охороняти.

На якусь мить я дозволив собі згадати про Англію та подумати про можливу фінансову допомогу звідти. Батько прозоро натякнув, що він міг би дати необхідну суму грошей для покупки невеликої скотарської ферми в Британській Колумбії. Скотарська

ферма! Це було щось солідне. Це могло б при розумному господарюванні щорічно давати певні доходи. А плани, з якими я гасав, були настільки ж химерно заплутані, як сліди ласки, що полює за мишею. Батько завжди був дуже обережний у всьому, що стосувалося фунтів, шилінгів та пенсів. Вкрай неохоче погодився б він вкласти хоч один фартинг у малонадійне підприємство із сумнівними видами на майбутнє. І я відразу відкинув думку про те, щоб звернутися до Англії за фінансовою підтримкою.

У вересні 1928 року англійський священник, який виїжджав на виклик у віддалені місця провінції, повинчав нас з Ліліан. Добродушний хлопець був цей священник — коротун і товстун з такою задоволеною міною, як у голкошерста [7], що піднявся на верхівку дерева і гріє спину на сонечку. Від початку церемонії вінчання і до її кінця усмішка не сходила з його гладкого округлого обличчя...

Вінчання відбувалося у просторій вітальні факторії і йшло без сучка, без задирки, за винятком того моменту, коли рудий кокер-спаніель Бетчера почав дряпатися і верещати під дверима у пошуках господаря. Бетчер із дружиною були присутні на весіллі, святково одягнені.

Ліліан обдумала своє вбрання з великою ретельністю. Вона одягла весільну сукню з якогось легкого мережива, перехоплену біля пояса блідо-блакитною стрічкою. На ній була біла прозора фата, і я чув, як місіс Бетчер шепнула чоловікові: "Боже мій, яка вона чарівна і мила!"

Кухар китаєць Джо перевершив себе в кулінарній майстерності, намагаючись влаштувати бенкет, вартий такої важливої події. Були подані холодні смажені курчата, салат, картопля та солодка кукурудза прямо з городу. Подали також велику нерку [8], яка не стала менш смачною від того, що її протизаконно витягли з річки Чілокотин, коли вона, не знаючи лиха, подорожувала вгору до місць нересту. Був і пиріг з лохиною, і пиріг з гарбузом. Був також великий весільний торт, поданий після курчат, лососини і десерту, і який залишився майже недоторканим. Бетчер звідкись викопав дві пляшки хереса, і, після того як ми випили за всіх і за все, священник сяяв уже як два голкошерста, що гріли спину на сонечку.

У 1906 році, коли Ліліан було два роки, одна з її старших сестер прив'язала подушку до спини лагідної низькорослої верхової конячки, примостила на ній Ліліан, взяла кінець повіду у свої дитячі рученята і гучно крикнула: "Вйо, вйо!" Конячка, на якій свого часу привезли з лісу чимало оленів, пішла лінивим легким кроком, а потім, коли дівчинка дала їй як слід по крупу вербовим прутом, неохоче перейшла на рись. Все було б добре, якби з-за найближчого пагорба не показалися два верхові індіанці, що мчали щодуху. Побачивши двох вершників, конячка Ліліан насторожила вуха і різко зупинилася, скинувши крихітну мандрівницю. Ліліан перелетіла через загривок коня і гепнулася спиною на землю. Удар ніжного дитячого тільця об твердий ґрунт не пройшов даремно. Дівчинка помітно накульгувала, але вчасно ніхто не звернув на це уваги. До того ж, найближчий лікар практикував за півтори сотні миль в Ашкрофті. Щоб дістатися туди, потрібно було щонайменше дванадцять днів, а також коні та візок.

І хоча з часом кульгавість стала менш помітною, вона не зникла. Внаслідок забиття

у Ліліан було пошкоджено хребет і праву стегнову кістку. І коли невдовзі після нашого весілля ми звернулися до лікарів та спеціалістів-остеологів, вже нічого не можна було зробити з наслідками травми, отриманої у дитинстві. Кульгавість залишилася у Ліліан на все життя.

Цей незначний дефект у хребті Ліліан і завадив негайному виконанню наших планів. Ми не змогли вирушити до витоків струмка навесні 1930 року і відклали подорож на рік. За нашими підрахунками виходило, що, якщо я залишуся працювати в Риск-Кріку до квітня 1930 року, і економитиму кожен цент з моєї платні, ми зможемо накопичити достатньо грошей, щоб купити все необхідне для здійснення наших планів. Але через шість тижнів після весілля сталася подія, яка змусила нас витратити чималу частку наших заощаджень: Ліліан завагітніла.

Тверезо обмірковуючи цю надзвичайну новину, я сказав:

— Тобі доведеться вирушити до лікарні та порадитися з добрими лікарями.

— Це коштуватиме надто дорого, — спокійно відповіла вона. Зрештою більшість жінок у цьому краї народжує вдома та...

— Але ти не народжуватимеш удома, — перебив я її і, безуспішно пошукавши обережніші слова, додав:

— Хіба ти не розумієш, що з твоєю спиною тобі буде важче народжувати, ніж іншим тутешнім жінкам?

Невдовзі після цієї розмови я відправив Ліліан у Кенель — маленьке село, що видерлося на високий берег річки Фрейзер за дев'яносто миль на північ від Риск-Кріка. Кенель могло похвалитися не лише добрим лікарем, а й досить сучасною лікарнею. Рада лікаря, який оглянув Ліліан, була дана у категоричній формі: протягом місяця перед пологами Ліліан повинна перебувати під наглядом лікаря в Кенелі; через деформацію хребта та стегнової кістки пологи будуть нелегкими; можливо, доведеться робити кесарів розтин.

І все ж з милості долі та завдяки мистецтву лікаря Візі Ерік Кольер з'явився на світ природним шляхом. Восени того ж року я зустрівся з лікарем Ліліан, який приїхав у Риск-Крік полювати на качок і гусей. Побалакавши трохи про здоров'я Ліліан і дитину, він подивився мені прямо в обличчя і сказав: "Молодий чоловіче, вам пощастило". І потім дуже серйозно додав: "Я радив би вам обмежитися лише однією дитиною".

Поява Візі на білий світ коштувала нам майже півтори сотні доларів; але, незважаючи на те, що довелося відкласти здійснення наших планів на цілий рік, ми стали після цієї відстрочки набагато багатшими.

Друге червня 1931 року. Рівно одинадцять років минуло з того часу, як Англія стала для мене лише спогадом. Сонце вже піднялося, хоча була лише четверта година ранку, байдуже дивилося з майже безхмарного неба. Під дахом сараю для фуражу туди-сюди снували ластівки. Вони вили нові гнізда та виправляли торішні. Віддалік, на просіці, в тіні самотньої тополі дрімало кілька ще не обстрижених овець. Серед них копошилися і дерлися їм на спину незграбні ягнята. У загоні за свинарником корова вилизувала новонароджене теля. Навпроти крамниці стояв високий фургон,

навантажений провіантом, інструментами і всім тим, що ми так довго готували для поїздки. Бетчер сидів на ганку, погладжуючи свого кокер-спанієля.

— Якщо тобі знадобиться робота, приходь до мене, — люб'язно сказав він.

— Ну, там, куди ми прямуємо, у мене не буде нестачі в роботі, — відповів я.

Він розуміюче кивнув головою.

— А як щодо грошей?

Ось цього я і сам добре не знав.

Я впряг коней в голоблі, підкинув у фургон Візі Еріка, допоміг Ліліан вилізти на високе сидіння, вмостився поряд з нею, крикнув "вйо, вйо!" і шмагонув батогом коней. Вигнувши ший, коні неохоче натягли посторонки. Колеса завищали, ніби не бажаючи рухатися з місця, і фургон повільно рушив. Десь з милою я їхав по чілкотинському тракту, потім звернув з добре укоченої гальки і став правити прямо на північ в дику глушину по ледь помітній стежці, що майже повністю заросла травою і бур'янами. Ми з Ліліан обернулися і подивилися в останній раз на долину й факторію, що залишалися внизу, розлучаючись з ними на багато місяців. Потім знову посідали на свої місця і рушили на північ.

Розділ 3

Відкриті місця з густо зарослими схилами і стадами білоголової худоби були позаду. Безкраї ліси, на землі, покритій валунами, деревним корінням і буреломом, прийняли нас у свої жорсткі обійми і тримають і досі.

Після того, як луки поступилися місцем лісу, я мав нескінченно зістрибувати зі свого сидіння спереду фургона і, орудуючи важкою сокирою, розчищати дорогу від дерев, звалених різкими квітневими вітрами. І все ж, незважаючи на бурелом і валуни, ми дякували долі за те, що була хоч така дорога. Спочатку індіанці проклали в чащі стежку, щоб провести коней і фургони углиб лісів, до добрих місць для полювання. Потім білі пішли в ліс цим же шляхом у пошуках недоторканих лук, де можна було вільно накосити і заскирдувати скільки завгодно сіна на корм худобі. І хоча на цих луках тепер щороку косили сіно, постійних селищ там не було.

Наприкінці липня люди з навколишніх ферм приходили на луки косити і скиртувати сіно, потім, зазвичай у грудні, туди приганяли табуни худоби на зимівлю, а з грудня до кінця березня у маленькій дерев'яній халупці серед лук мешкали два ковбої (зазвичай холостяки). Вони годували худобу і доглядали її. А в проміжку між шістьма тижнями літньої косовиці та трьома зимовими місяцями луки цвіли та зеленіли без будь-якого втручання з боку людей.

У нас не було годинника, по якому ми могли б дізнатися час. Десь у надрах фургона, цокаючи, відраховував секунди дешевий будильник, якщо він ще не розвалився від різких поштовхів і тряски фургона. Сонце, що в той момент хилилося до заходу, було для нас єдиним хронометром. І, по суті, лише воно мало значення: адже сонце вставало на сході і сідало на заході задовго до того, як на світі з'явився такий

винахід, як будильник.

Піт капав із коней на землю. У певному сенсі коні теж були для нас важливою прикметою часу. Вони могли тягнути перевантажений фургон протягом певної кількості миль і ні на йоту далі. М'язи коней не можна було завести, як механізм годинника.

Я оглянувся назад і подивився на Візі. Серед постільних речей ми влаштували йому щось на кшталт гніздечка. Дитина примостилася там, просунувши ручки між зв'язуючими багаж мотузками. Він лежав на спині обличчям до сонця, а його чоло було мокрим від поту. Очі були заплющені, і я не міг зрозуміти, як він примудряється спати, незважаючи на тряску і шум. Я глянув на Ліліан. Лівою рукою вона тримала ручку батога, який волочився по землі.

— Ти втомилася, так? — Запитав я.

— Небагато, — зізналася вона і додала з сумною усмішкою: — Хоча б тут було трохи менше каменів!

Камені та коріння. Колеса фургона то важко підіймалися на них, то знову зривалися на землю. Так було на протязі кількох останніх миль. Я обмотав віжки навколо пояса і тримався обома руками за тряске сидіння.

— Ми могли б їхати так сотні миль і все ж таки не зустріти свіжих слідів людини, — сказав я, звертаючись до Ліліан.

Але вона не чула моїх слів. Перегнувшись через сидіння, вона вже кілька хвилин дивилася на ліве переднє колесо.

— Можу оголосити тобі, що воно розвалюється, — раптом сказала вона, — обід колеса роз'їхався.

Я натягнув віжки. Фургон був далеко не першокласним. Я купив його в якогось індіанця за п'ятнадцять доларів готівкою і чудову шкуру койота. Я й тоді знав, що треба було б замінити шини і подекуди поставити нові ободи, але мені не вистачило духу розлучитися з тією сумою, яку коваль узяв би за необхідний ремонт. Ще один валун, ще пара коренів — і, мабуть, колесо розлетілося б, а його шина весело покотилася б уперед, доки не стукнулася б об якесь дерево.

— Дріт, — закричав я. — Куди ми засунули дріт?

Тут, у чілокотинських лісах, ви можете чудово проіснувати кілька днів, якщо у вас є хоч якась рушниця і ви вмієте нею користуватися. Можна чудово обійтися без будь-якої іншої їжі, крім тієї, що ви добудете з її допомогою. Якщо не зустрінеться олень, то майже завжди можна напасти на слід голкошерста або вистежити табун диких коней і застрелити лоша, чиє ніжне м'ясо по смаку не поступається телятині. Непогано мати з собою якийсь посуд, але цілком можна обійтися і без нього. Шматок оленячої грудинки, підсмажений на рожні над багаттям, буде, мабуть, смачнішим, ніж такий самий шматок, щойно вийнятий з грубки. Але якщо ви хочете проіснувати в дикій глушині протягом тривалого часу, вам необхідно мати десь у своєму рюкзаку дріт і пасатижі. За допомогою невеликого шматочка дроту можна поправити потрісканий верх фургона, полагодити сокирище, що розколося, стягнути розвалене в'ючне сидло,

зробити гачок для вудки. А якщо вам дуже не пощастить і бідам не буде кінця, у вас завжди є ще один останній вихід: ви можете відрізати кілька футів хорошого гнучкого дроту, зробити на кінці петлю і повіситися на міцному сучку найближчого дерева.

— Дріт, — повторював я. — Куди ми засунули дріт?

— Він тут під сидінням. — І Ліліан простягла мені дріт.

— Пасатижі, — захникав я. — Ну, куди ж ми могли подіти пасатижі?

— Звичайно, вони в тебе в кишені, — засміялася Ліліан. Я взяв дріт і протягом десяти хвилин уперто і терпляче працював над лагодженням колеса.

Коли я нарешті зробив усе, що можна зробити за допомогою дроту, я поглянув на сонце і сказав:

— За кілька миль є озеро, де можна заночувати. Там ми зможемо зняти колесо з втулки та опустити його у воду на всю ніч. Дерев'яне колесо розбухне і щільно прилягатиме до шини. І доки не висохне, воно працюватиме як нове.

Озеро було більше милі завдовжки. На його північній стороні, там, де закінчується відкрита вода і починається заросле травною болото, височів довгий піщаний мис. Вказавши на нього батогом, я сказав Ліліан:

— Ми розташуємось там на підвітряному місці. Як тільки сяде сонце, мільйони комарів піднімуться з болота, але якщо ми розіб'ємо намет на цьому місці, вітер віджене їх від нас. Якщо ж вітер стихне, нам доведеться розпалити димокур і підтримувати його всю ніч, щоб дим відганяв комах, і нажше ми не дуже поспимо.

Весна була пізньою, і травень виявився холодним. У лісі ще не розрослася чина і вика[9]. Ми думали почати будівництво хатини в середині травня, щоб вона була хоч частково придатна для житла на початок червня, коли застійний струмок і заплава покриються мільйонами комарів. Однак через холодну пізню весну ми застрягли біля Риск-Кріка. Там ми перечекали, доки потеплішає і в лісі з'явиться достатня кількість зеленого корму для коней.

Із настанням червня погода змінилася. Відступили нічні заморозки, і повітря стало теплим і вологим. Замшілий ґрунт лісів був ще сирим від зимового снігу. Чина, вика, водозбір, кипрей і болотяні лілії, чіпляючись за дерева, жадібно тяглися до сонця, за яким вони так скучили цієї весни.

З мохів з'явилися не тільки рослини — це була пора комарів та гедзів. Протягом наступних двох місяців величезні маси спраглих крові комах заперечували одне в одного право бути там, де з'являвся хоча б найменший слід людини чи ще якоїсь живої істоти. І нам треба було навчитися їх терпіти, якщо ми хотіли самі стати часткою навколишньої дикої природи.

На мисі вітер з озера відганяв комарів, що летіли з боліт. Коли ми дісталися краю озера, я зняв упряж з коней, стриножив їх і відпустив пастиись на волі. Потім витяг намет і поставив його біля фургона. Поки Ліліан готувала вечерю, я підняв на домкраті фургон, зняв несправне колесо, скотив його у воду, і воно опустилося на дно.

У фургоні були всі наші пожитки, але, якби ми захотіли продати його вміст, то, хоч він був навантажений доверху, ми отримали б за нього не більше трьох сотень доларів.

Там була провізія, ковдри, намети, горщики та каструлі, сокири та тесла, молотки та підкови, пили та цвяхи, рушниці та капкани, плита для приготування та обігрівач. Все це та безліч потрібних нам речей, які ми понад два роки готували для поїздки, повністю заповнювало фургон. Більшість інструментів була вживана, але там, біля витоків струмка Мелдрам, за двадцять п'ять миль на північ від найближчого торгового пункту і за сімдесят миль від найближчої залізниці, цінність цих інструментів навряд чи могла бути виражена в доларах і центах.

Гвинтівка у футлярі з оленьої шкіри була перепусткою, що відкривала нам шлях до запасів м'яса, коли я міг викроїти якийсь час для полювання. Сокири та тесла, цвяхи та пили були незамінними інструментами для спорудження хатини. Там, куди ми прямували, на нас не чекали сусіди, у яких можна було б позичити предмети домашнього вжитку. Найближче житло знаходилося на відстані півсотні миль, і, щоб дістатися туди, потрібний був верховий кінь або візок. До того ж, якби якийсь із наших дорогоцінних інструментів зіпсувався чи загубився, ми не змогли б купити новий, бо в нас майже не було грошей. Купівля предметів першої необхідності майже повністю виснажила наш гаманець. Коли я віддав його на зберігання Ліліан, там було лише тридцять доларів і кілька центів, і невідомо було, скільки часу нам доведеться задовольнятися цією мізерною сумою допоки в нас заведуться ще якісь гроші.

Поки ми обговорювали фінансові питання, колеса фургона стукали об зустрічні камені та коріння, і кожен поштовх ніс нас все далі від Риск-Кріка, наближаючи до мети нашої подорожі.

— Якщо виключити можливість, що хтось із нас занедужає чи трапиться ще якесь лихо, — сказав я, — цих грошей вистачить нам до осені. Там, де ми житимемо, гроші навряд чи знадобляться. До першого листопада у нас буде хата, сарай та сіно, заготовлене на зиму коням.

Ліліан змінила позу і вперлася ступнею лівої ноги в кінець ящика під сидінням.

— У мене починає боліти стегно, — поскаржилася вона. І, трохи подумавши, сказала: — Еріку, я впевнена, що ми проб'ємося. Схоже, — продовжувала вона після короткої паузи, — що пройде чимало часу, перш ніж у наш капкан потрапить щонебудь, крім койотів[10].

— Можливо, три чи чотири роки, — відповів я.

Хоча в результаті попиту на хутра, що піднявся, були винищені бобри, а це в свою чергу призвело до зникнення інших хутрових звірів, але койоти збереглися. Капкани та пастки, гвинтівки та мисливські собаки — все тепер використовували в гонитві за шовковистими сірими шкірками койотів, як білі, так і індіанці. Звичайно, після того, як шкурками зацікавилися торговці. До цього в лісах було так багато цінніших хутрових звірів, що за койота давали лише ті два долари, які уряд платив за його скальп. Але відколи становище змінилося, на будь-якому торговому пункті в обмін на першосортну шкуру можна було отримати бакалійних та інших товарів на вісім-десять доларів. І незважаючи на те, що всі мисливці та фермери полювали тут на койотів, вони не зникли з цього краю.

У нашому фургоні було близько сорока чи п'ятдесяти добре налагоджених капканів та сотня патронів для рушниці. До кінця жовтня койоти змінять свої жорсткі літні косми і їхня шкірка стане першосортною.

Я розраховував розставити оснащені капкани по першому січневому снігу. А до того часу у нас не було жодної надії поповнити мізерний вміст гаманця.

Наповнивши цебра водою, я поклав біля вогнища розпиляні дрова і розтягнувся біля вогню головою до передньої частини фургона. Я бачив, як Ліліан робить прісні коржики і кладе їх на сковорідку біля багаття. Звідкись з озера було чути сумний пташиний крик, сумний, як пісня про самотність. Можливо, що тут, на відстані багатьох миль від населених пунктів, що залишалися все далі й далі за нами, хтось і відчув би себе самотнім, але тільки не я.

Відпочиваючи, я прислухався до передзвону дзвіночків на конях. З почуттям задоволення і душевного спокою я спостерігав, як Ліліан готує вечерю.

Наступного дня ми мали добратися до витоків Мелдрам-Кріка, перебратися на інший бік і трохи спуститися вниз по течії. До кінця дня ми сподівалися бути вдома. Хоча цей гаданий дім і був лише розбитим у тіні дерев наметом розміром десять на дванадцять футів, все одно це був наш дім: адже я знав, що там у мене будуть Ліліан і Візі і сто п'ятдесят тисяч акрів незайманої природи. А коли ми троє збиралися ділити свою долю в цій глушині, про самотність не могло бути й мови. У цьому я був цілком певен.

Коли наступного ранку я розпалив багаття, сонце вже зійшло. З озера ще дув сильний вітер і відганяв комарів від нашої стоянки. Я спустився у воду і виловив колесо. Обід розбух у воді і знову міг добре триматися, щільно прилягаючи до шини та спиць.

Коли я пригнав і запряг коней, Ліліан проголосила: Сніданок! Вітер стихав, і величезні хмари крижаних комарів, що дзвеніли, рушили на нас з болота. Нам довелося їсти та пити, діючи однією рукою: інша відганяла комах. Було тільки два можливі способи позбавити нас і наших коней від комарів: розпалити величезний димокур, щоб дим покрив увесь піщаний мис, або якнайшвидше забратися з озера. Ми обрали останнє.

До десятої години ми досягли витоків струмка. Хоча сніг у лісі станув за шість-сім тижнів до нашої появи, в руслі струмка булькав лише тоненький струмок води, ледве достатній для того, щоб змочити шини коліс, коли фургон переїжджав на протилежний берег.

— Якщо ще кілька тижнів не буде дощів, весь струмок пересохне, — сказав я.

На цьому боці струмка була смуга лісу, де не збереглося жодного невисохлого старого дерева. Пожежі попередніх років знищили тут майже всю рослинність, залишивши по собі лише хаос звалених дерев. Проїхати там було неможливо.

У березні цього року, коли бурелом був покритий шаром снігу понад два фути завтовшки, тут пройшли сани та худоба із зимових пасовищ. Тепер шлях фургону треба було розчистити сокирою. Я розпалив біля фургона димокур, доручивши Ліліан

підтримувати вогонь, розпряг коней і почав прорубувати прохід через бурелом. Дерев було пересохлими та твердими. У лісі стояла палюча полуденна спека, і, коли я переривав роботу, щоб перепочити, у кожную частинку моєї відкритої шкіри впивалося щонайменше півдюжини комарів. Я вперто розчищав прохід, проклинаючи про себе пожежі, що навалили купи дерев, бурчачи на комарів і майже шкодуючи, що ми повернулися в ці похмурі й непривітні місця. Однак, коли через дві години я підійшов до фургона, комарі та бурелом були забуті, і я посвистував, підсаджуючи Візі на його місце у фургоні.

Лише наприкінці дня я зупинив фургон біля краю зарослої осиками і верболозом галявини, де ми розраховували побудувати наш майбутній будинок. У той час у Чілокотині можна було захопити кілька акрів вільної землі, звести там хатинку, розорати ділянку для городу і відкласти турботу про легалізацію своїх прав на землю до якогось зручного моменту у віддаленому майбутньому. І хоча ці права не були узаконені жодною державною установою, вони не викликали сумнівів у інших мешканців цього краю. Зі свого високого місця в передній частині фургона я оглядав півдюжини акрів землі, що розстилалася переді мною, вважаючи її своєю власністю, ніби відповідні документи були вже підписані, скріплені печаткою і лежали в задній кишені моїх штанів. Нашим було право очищати цю землю від бур'янів, розорювати та засівати її. Нашим було право збудувати на цій землі будинок, як тільки нам вдасться нарубати потрібну кількість дерев та притягти їх із лісу. Земля належала нам із того моменту, як тут зупинилися колеса нашого фургона. І нашим було право взяти цю землю і володіти нею "нині і повсякчас і на віки віків, амінь".

Я зіскочив зі свого місця. Однією рукою я відганяв комарів, іншою рукою почав знімати упряж з коней.

— Не дуже гостинно нас тут зустріли! Чи не так? — сказав я з кислою міною, звертаючись до Ліліан.

Але вона була надто зайнята, щоб звернути увагу на моє бурчання. Вона носилася, як білка в колесі, збираючи паливо для димокуру, який на той момент був вкрай необхідний.

Тепер, коли Ліліан сідає навесні за кухонний стіл і складає список предметів, який треба закупити для наступної зими, вона ніколи не забуває включити туди майже всі наявні у продажу засоби проти комах. Але в той момент, коли ми найбільше потребували таких засобів, коли ми навіть не могли сховатися від комарів за зачиненим вікном та зачиненими дверима, у нас не було нічого. Дим, від якого перехоплювало подих і сльозились очі, був нашим єдиним засобом боротьби з комарами. І невідомо, що було гірше - комарі чи дим.

Третій член нашої сім'ї по-своєму вирішував це питання. Ліліан могла ляпасами загнати Візі туди, куди йшов дим від багаття, але втримати його там було неможливо. Варто було Ліліан відвернутися, як Візі вилазив зі смуги диму в дзвінку гущавину комарів, а оскільки Ліліан мала в той момент допомагати мені розвантажувати фургон і натягувати намет і одночасно готувати вечерю, вона розумно вирішила надати Візі

його власній долі. Що можна було зробити, якщо йому більше подобалися комарі, аніж дим.

Зазвичай у глибині Британської Колумбії перед світанком буває короткий проміжок часу, коли комарі сідають на мох і трави, мабуть, для того, щоб перепочити і набратися сил для нових нападів на живих істот. Але, на жаль, немає правила без винятку. На жаль, так було й тоді. Від нашого димокуру залишилося лише сіре вугілля, і ми давно вже лежали в наметі, але заснути було неможливо. Ми чули шум крилець, що бились об стіни намету, і це було майже так само болісно, як комарині укуси.

Перш ніж лягти, ми зв'язали краї парусини, що розходилася, проте неабияка кількість комарів все ж таки якимось чином проникла в намет, і, незважаючи на задуху, нам довелося з головою накритися ковдрами.

Це була майже безсонна ніч. Ліліан стежила за тим, щоб Візі не розкрився, а мене мучило інше: я чув дивний переривчастий дзвін на наших конях. Раптом я схопився і сів на ліжку.

— Коні! — вигукнув я. — Вони збожеволіли від комарів.

Звечора я стриножив усю п'ятірку коней і відпустив їх вільно пастись, замість залишити їх на прив'язі. Тепер дзвін їх дзвіночків доносився звідкілясь із лісу, але це був не той ритмічний дзвін, який ми чуємо, коли коні спокійно пасуться на траві. Це був деренчливий різкий звук дзвіночків на шиях коней, що бігли.

— Якщо вони напали на шлях, яким пройшов фургон... — злякано промимрив я, запалюючи ліхтар і дивлячись на Ліліан.

Вона досить розбиралася у характері коней, щоб зрозуміти мій переляк. Якщо коні вийшли на уторований фургоном шлях, до світанку вони будуть уже за кілька миль від нашої стоянки. Щонайменше дві доби піде на те, щоб знайти їх і повернути назад.

Ця думка викинула мене з ліжка.

— Я спробую спіймати і прив'язати їх, поки не пізно і поки не розвиднілося, — сказав я.

Ліліан теж підвелася.

— Якщо я все одно не сплю, краще складу димокур. — І вона почала вдягатися.

Я похитав головою.

— Залиш це мені. Комарі з'їдять тебе живцем, якщо ти вийдеш.

Я розв'язав полотнища, що закривали вхід до намету. До сходу сонця залишалось ще близько двох годин. Передсвітанкова ніч була сирою і непроникно темною. У щілину з наростаючим безперервним шумом летіли комарі.

Дзвін дзвіночків став слабшим. Десять — п'ятнадцять хвилин тому цей дзвін долинав із західного боку, тепер же було чути лише слабкий брязкіт звідкись з півдня.

— Вони напали на вторований шлях! — вигукнув я. Будь-який стриножений кінь, що пристосувався до цього свого становища (як було і з нашими кіньми), якщо вже пуститься в дорогу, може пересуватися зі швидкістю чотирьох миль на годину. Судячи з звуку дзвіночків, коні знаходилися на відстані двох миль на південь від нашого намету. Ліліан простягла мені ліхтар.

— Краще візьми його, — сказала вона, — і йди за конями, а я розведу димокур.

Я сказав:

— Мені не потрібне світло. Тобі він більше знадобиться, щоби зібрати паливо для багаття.

І, взявши з фургона поводи, я вислизнув у темряву.

З ялинової хащі по той бік струмка почулося виття пугача. Через кілька секунд звідти долинуло верещання зайця-біляка. Трагедія, яка тоді розігралася в ялиннику, повторювалася знову і знову в чащі лісів з перших днів їх існування. Іноді в період між сходом і заходом сонця тут наставало щось на зразок перемир'я, але воно завжди було недовгим.

"Уу-хуу, уу-хуу!" Цього разу звуки долинали не з ялинок, а з сосен, що стояли позаду намету. З темряви над нашою головою почулося шарудіння крил, що летіли в напрямку струмка. Кілька секунд я прислухався до виття двох пугачів, що бились через вбитого зайця. І тут же я забув про пугачів та зайця, поглинений власними турботами.

Небо сіріло на сході, коли я привів коней назад. Я прив'язав їх до тополь з підвітряного боку димокуру і сів на колоду поряд з Ліліан. Ми мовчки сиділи поруч і дивилися, як сірий відтінок неба поступається місцем ніжно-рожевому. Фарби, що нагадують колір рожевого бутона, змінилися на золотисті тони, і раптом на верхівки дерев хлинуло сонячне світло. У повітрі не було ні найменшого вітерця, і дим піднімався вгору прямим вертикальним струменем. Наразі комарі отримали можливість відновити свої атаки.

Тоді я порушив мовчання.

— Знаєш, Ліліан, — сказав я напівсерйозно з легким відтінком гіркоти, — у мене дивне почуття: мені здається, що Бог не хоче, щоб ми були тут.

Моя дружина повернулася до мене, подивилася, і сказала з щирістю, на яку вона була здатна, надаючи серйозного значення кожному слову:

— Можливо, він посилає нам випробування і хоче знати, чи ми гідні залишатися тут?

І ми пережили цю насичену комарами ніч, як пережили потім безліч труднощів, що посилала нам доля, коли ми боролися за своє право існувати на півтори сотнях тисяч акрів дикої природи, які надовго стали нашим домом. Згадуючи минуле, ми тепер обидва зізнаємося один одному, що в довгі години болісної першої ночі були миті, коли кожен з нас лежав без сну, думаючи про те саме: "Хіба мало на світі легших способів заробити на життя? Чи варто все це починати? Але, глянувши вранці на полум'я багаття і на блиск сонячних променів, що золотили верхівки дерев, ми зітхнули з полегшенням. Ми були тут і нікуди не збиралися йти звідси. І ми готові були працювати в поті чола, щоб повернути цьому краю все, чим була багата його земля в давно минулі дні дитинства Лали.

Розділ 4

— Падає! — голосно закричала Ліліан, але вперте дерево не хотіло падати. Коли хочеш звалити дерево, треба діяти зі знанням справи. Якщо дерево впаде в долину, воно переломиться навпіл, і можна вважати його пропавшим. А ми не могли собі дозволити позбутися хоч одного спиляного дерева. Якщо спиляти дерево не за правилами, воно падатиме прямо на вас і так затисне пилку, що ви не зможете її витягнути. Якщо дерево злегка не нахилиться під час пиляння, а стоятиме прямо, як рівень, ви можете пропиляти його наскрізь, і все-таки воно не впаде.

Так було і з деревом, над яким ми працювали на той момент. Воно було пропиляно наскрізь і все ж таки не ворушилося. Ліліан, трохи задихаючись, відступила від нього на кілька кроків і здивовано дивилася на верхівку дерева, не розуміючи, чому воно не валиться. Візі, залишений нами на відстані, висоти кількох таких дерев, а отже в повній безпеці, теж з подивом дивився на дерево, яке не бажало падати. У мене була десятифутова жердина, яку я приставив одним кінцем до дерева, щоб використовувати його як важіль. Я навалився на неї, кречучи і дивлячись на місце останнього надрізу, сподіваючись, що щілина відкриється і я зможу витягнути пилку.

Жердина зісковзнула з кори, і я мало не плюхнувся вниз обличчям. Випроставшись, я приставив кінець жердини ще вище і, набравши подих, натиснув на жердину щосили.

— Падає! — знову закричала Ліліан. Я побачив, нарешті, що щілина відкривається, і одним ривком витягнув пилку. Дерево впало на землю саме там, де йому належало впасти. Ліліан підійшла і сіла на стовбур дерева. Потираючи чоло забрудненими смолою руками, вона запитала:

— Скільки нам ще знадобиться?

Я поклав на землю шестифутову дворучну пилку і сів поряд із Ліліан:

— Якщо я не помиляюся, це дерево дасть нам сорокап'ятифутову колоду.

Потім я почував потилицю і продовжував:

— Якщо вважати, що дванадцять таких колод піде для кожної стіни і дві колоди для підтримки даху, нам знадобиться п'ятдесят таких дерев. Нам потрібні добрі колоди, прямі, як стріла, міцні, як срібний долар. Вони не повинні звужуватись до одного кінця, як колоди в деяких хатинах, які мені доводилося бачити.

— Боже мій, як я буду рада, коли ми звалимо останнє дерево! — Вирвалося у Ліліан.

— Я теж, — посміхнувся я. — А тепер ти, може, знімеш комбінезон і знову одягнеш спідницю. Комбінезони призначені для чоловіків, а не для жінок. Хіба це тобі невідомо?

Ліліан уперто підігнала губи.

— До того часу, — сказала вона, — поки не поставлено зрубу і не зроблено даху і хоча б одне вікно, я не розлучуся з комбінезоном і не згадаю про спідницю та блузку. — І тут вона зареготала: — Та й вигляд ж у мене. Можу собі уявити!

— Якщо не звертати уваги на смолу на лобі та на плями від комариних укусів на щоках та підборідді, то можна сказати, що ти виглядаєш непогано. По суті, — запевнив я її, — зі смолою чи без смоли, з комарами чи без комарів, для мене ти завжди

виглядаєш добре.

— Смола, — скривилася Ліліан. — Терпіти я не можу цю смолу. Пилка, ручка сокири — все замазане нею. Не можна на хвилинку сісти на колоду, щоб не опинитися в смолі.

Раптом вона схопилася, озирнулася і закричала:

— Візі! Куди поділася ця дитина?

— Все гаразд, — відповів я. — Я стежив за ним. Він там, за купою старого бурелому. Загнав білку в нору і намагається розширити вхід, щоб залізти туди. Це займе його на якийсь час.

Якби все залежало від мене, я рубав би дерева для хатини сокирою, а не пиляв би їх дворучною пилою. Пилка — це чоловічий інструмент, особливо якщо йде заготівля деревини. Той, хто робив цю пилку, розраховував, що нею користуватимуться чоловіки, а не жінки, і тим більше не такі жінки, які важать лише сто п'ятдесят фунтів у одязі. Але коли справа стосувалася Ліліан, я далеко не завжди міг чинити як хотів. Дуже часто вона наполягала на своєму.

У нас не бракувало матеріалів для будівництва будинку: у лісі було для цього майже все необхідне. Потрібно було просто піти в ліс і взяти там усе, що нам потрібно. Я вважав, що мені краще було б одному піти в ліс і рубати дерева сокирою, але Ліліан сказала:

— Візьми пилку, і я тобі допомагатиму. Удвох ми зробимо це швидше.

Такою була її вперта логіка.

— Звичайно, це буде швидше, — відповів я, — але пиляти дерева шестифутовою пилкою не жіноча справа.

— Чому?

— Ну, напружуватись, витягаючи пилку, навряд чи буде корисно для твого хребта.

Вона відповіла просто і ясно:

— Я хочу мати дах над головою, і чим швидше, тим краще.

Отже, ми разом валили дерева, а потім розпилювали їх, щоб отримати колоди потрібної довжини. Я на конях вивозив їх із лісу і складав на нашій галявині. Потім ми очищали їх від кори.

Візі (традиційне ім'я в нашій сім'ї) вирішив, що він теж повинен брати участь у очищенні колод. Ми забезпечили його тупим ножем, яким навряд чи можна було б розрізати навіть перетоплене сало, і він із захопленням і гордістю почав шкрябати і зчищати їм кору. Однак через хвилину чи дві йому це набридло, і він подався до мурашиної купи і почав колупати паличкою мурашник, лякаючи його мешканців.

Бажаючи скоріше побудувати хатину, ми вставали і лягали з сонцем — починали працювати на світанку і не розлучалися зі своїми інструментами до заходу сонця. Ми тужилися щосили і обливалися потом, акуратно укладаючи сирі важкі колоди одне на інше так, щоб вони щільно прилягали один до одного.

Наша перша хатинка, можливо, і була трохи грубувата в порівнянні з деякими сучасними будівлями, але після запорошеного, просоченого димом намету і

нескінченних комариних укусів вона нас цілком задовольняла.

Минуло шість днів, як ми почали пиляти дерева, і чотири білі смолисті стіни вже блищали на сонці. Тепер треба було укласти верхні балки та зробити дах. Коли і це було закінчено, я привіз у фургоні густий бруд. Я наклав на розколоті колоди даху шар цього бруду у вісім дюймів завтовшки, щоб у хатині влітку було прохолодно, а взимку тепло. Ліліан наколола і настругала тонкі і прямі соснові жердини, і я вбив їх між колодами. Ми разом випилювали в зрубі отвори для двох вікон та дверей, вставили віконні рами, навісили двері та замазали щілини густим брудом. Потім ми відступили від хатини на кілька кроків і з гордістю оглянули наше творіння.

Минуло десять діб після першого нічного нападу комарів, і, нарешті, у нас з'явилося справжнє житло. Наш будинок мав всього вісімнадцять футів завширшки і двадцять чотири завдовжки. Утрамбована земля служила нам підлогою. Але ми могли зачинити вікна та двері і не боятися комарів. Нехай шаленіє в лісі зимова завірюха! За міцними стінами нашої хатини буде зручно та тепло.

— Коли-небудь, — пообіцяв я, — коли в нас заведеться трохи грошей, я привезу дошки з Риск-Кріка і настелю справжню підлогу.

Але до цього "коли" нам було ще дуже далеко.

Коли хата була готова і ми розмістилися в ній, перед нами відразу постала нова невідкладна турбота: необхідно було зробити щось на зразок огорожі, щоб не розбігалися коні. З ними з самого початку було багато клопоту. Коні ці народилися і вирости у відкритій місцевості на півдні Британської Колумбії в районі тваринних ферм. І їм був зовсім не до смаку лісовий край з його комарами, сліпнями та ще більш небезпечним ворогом — чорними бульдоговими мухами, майже такими ж великими, як шершень. Як стверджують фахівці, щоразу, коли ці комахи сідають на шкуру тварини, вони вигризають у неї дві унції м'яса.

Після описаної вище спроби коней втекти з цих місць, неприємності такого роду повторювалися ще двічі. Вдруге я спіймав їх за сім миль від хатини. Вони йшли дорогою, що вела до Риск-Кріка, і тому знайти їх було неважко. Але при наступній спробі втечі вони, здавалося, без сліду зникли, і я повернув їх на нашу планету, лише коли зовсім вибився з сил і мало не загинув.

Того дня на світанку зовсім не було чути дзвін дзвіночків. Зазвичай у цей час я виходив із хатини і, перш ніж розводити багаття, прислухався, щоб по дзвону визначити, де знаходяться коні.

Але того ранку, крім тріскотні білок, нічого не було чути. Іноді лунав крик скопи [11]. Вона кружляла високо над струмком і, широко розкривши пильні, як телескоп очі, стежила за рухом риби-скво.

Я повернувся в хатину, розвів вогонь, поставив на плиту кавник і сказав Ліліан, яка, ледве прокинувшись, протирає очі:

— Вони знову дісталися второваного шляху. Але надто далеко вони не могли піти. Я побіжу за ними і думаю, що повернуся, як тільки кава буде готова.

Я рушив у дорогу, протореною фургоном, спочатку швидким кроком, а потім ще

швидшим ходом. Попередньо я обмотав навколо пояса троє віжок. Я пильно дивився на дорогу, шукаючи слідів. І тільки коли я вже був на відстані трьох миль від хатини, у мене нарешті майнула неприємна думка, що цього разу коні не вийшли на дорогу, а вирушили в якомусь зовсім іншому напрямку. Але у якому ж? Бурундук, що сидів на камені в задумливій позі, звисивши хвіст і поклавши морду на передні лапи, швидко глянув на мене, але відповісти на це запитання не зміг. Я риссю пробіг весь шлях назад до хатини і, коли Ліліан, підійшовши до дверей, стривожено глянула на мене, заперечливо похитав головою.

— Втікли, — сказав я і похмуро додав: — Ми залишилися без коней.

Але Ліліан завжди сподівалася на краще.

— Вони, мабуть, десь неподалік. Інакше ти знайшов би їхні сліди на дорозі.

Вона вийшла з хатини та прислухалася.

— Можливо, вони тут і просто стоять спокійно.

І ми обидва почали слухати, чи не долине звідкись дзвін дзвіночків.

Отже, я стояв, напружено прислухаючись, Ліліан стояла, напружено прислухаючись, і Візі, відчувши значущість того, що відбувається, виліз із хатини голяка (Ліліан не встигла одягнути його) і теж став напружено прислухатися. Але дзвіночків не було чути.

— Коні не літають, — сказав я з напускною недбалістю, намагаючись приховати свою тривогу. — Куди б вони не пішли, вони залишать сліди.

З печі потягло запахом кави, і тут я відчув, який голодний.

— Підсмаж мені гірку млинців, — попросив я, — дюжини дві, і приготуй з півдюжини скибок бекону. Я такий голодний, що, здається, міг би з'їсти вареного пацюка.

Покінчивши зі сніданком, я знову затягнув віжки навколо пояса і кинувся в ліс, щоб обшукати всю округу на відстані милі від хатини. Вже недалеко від наміченого мною кордону я нарешті напав на сліди копит. Мені було ясно, що сліди залишені незадовго до світанку і що коні йшли один за одним, як це зазвичай буває, коли вони йдуть у далеку дорогу. Тепер, коли я знайшов сліди, треба було стримати крок і триматися за них з чіпкістю п'явки, що впилася в тіло. Якби я їх втратив, мені довелося б витратити не менше, а то й більше години, щоби знову їх відшукати.

Коні йшли просто на схід через хащі з товстих сосен. На цьому шляху вони мали неминуче натрапити на водну перешкоду річки Фрейзер, але це мене мало втішало. Для крилатої істоти річка була на відстані не менше сорока миль, а для безкрилої — удвічі далі.

Переді мною тепер був бар'єр із тополь навколо якогось озерця. Я зупинився, прислухаючись і сподіваючись, що коні напилися води й тепер спокійно пасуться десь поблизу. Але жоден дзвіночок не брязкав на відстані кількох миль. У всякому разі, жоден такий звук не долинав до мене. Я чув лише шелест листя, що ніби казав мені: "Тепер ви залишилися без коней: і ти, і твоя дружина, і дитина, які чекають на тебе в хатині. Коні розумніші за тебе. Такий край їм не потрібен".

Коні пройшли за п'ятдесят ярдів від озерця і не підійшли до нього напитися. Це підтвердило мої побоювання: коні пішли вночі і напилися десь ще до світанку. Тепер вони могли обійтися без води, і лише Бог знав, де вони знаходяться, а він мені це не повідомляв. Я відірвався від слідів, заглибився в гущавину тополь і обійшов довкола ставка, уважно оглядаючи його пухкий берег. Слідів коней не було, але там на сирому ґрунті були інші сліди — роздвоєних копит. Спочатку мені здалося, що за годину до мене туди приходило на водопій не менше півдюжини оленів. Але потім я побачив, що то були сліди одного оленя, до того ж самця. За моїми припущеннями, йому було тричотири роки. Можливо, що пасовище цього оленя знаходилося в лісі поблизу, і він приходив сюди двічі-тричі на день на водопій. Я наморщив брови, роздумуючи, чи зможу знову знайти дорогу до ставка. Відклавши помисли про оленя на майбутнє, я знову заглибився в ліс і знову зосередив свою увагу на слідах кінських копит.

Біля милі на схід від ставка ці сліди злегка відхилилися на південний захід, а потім, мильо по тому, пішли прямо на південь. Тепер я переконався, що коні хочуть дістатися відкритої місцевості і врешті-решт прийдуть туди, якщо я не впіймаю їх.

У старому сосновому бору, що густо заріс травною, я міг йти швидко, зі швидкістю майже трьох миль на годину. Прим'ята трава служила мені достатнім орієнтиром. Але в чащі осик або в молодому сосняку я насилу виявляв сліди на піщаному ґрунті. Тут мені доводилося йти повільно, щоб не згубити їх.

Як далеко я тепер був від дому? Не просто було відповісти на це запитання. Але сонце, що схилялося на захід, підказало мені, що я відійшов від хатини на дванадцять миль. А що тепер з Ліліан та Візі? Ну, Візі був ще занадто малий, щоб думати про коней, що втекли, і про те, чи повернеться його батько чи безслідно пропаде в лісі під час погоні за цими кіньми. Не так було з Ліліан. Ця жінка добре розуміла, якою підступною може бути безмежна хаша. Вона знала, як легко після заходу сонця, коли ніч змінить усі обриси, збитися зі шляху і почати кружляти в пошуках вірного напрямку, не відрізняючи схід від заходу, а північ від півдня.

Людина, яка збилася зі шляху в лісовій гущавині і все більше й більше втрачає орієнтацію, легко переходить межу між тверезою розважливістю та гарячковою панікою. Збожеволівши, кидається вона по лісі, спотикається об купи бурелому, падає і, піднявшись, знову поспішає вперед, вже не думаючи про вірний напрям, і нарешті, коли фізична та розумова напруга доходить до межі, вона зупиняється, не в змозі зробити ні кроку.

Ліліан знала про це, і на заході сонця вона стоятиме біля дверей хатини, стоятиме дуже тихо, напружено прислухаючись, чи не долинає дзвін дзвіночка, чи не хрусне гілка у мене під ногами, чи не чути, як я спіткнувся за дерево, що звалилося. І надовго запам'ятається їй цей тривожний вечір.

Я спіткнувся за усіяну камінням купу, перелетів через неї і, вставши на ноги, застиг на місці, побачивши великий чорний силует між соснами за п'ятдесят ярдів від мене. Один з наших коней був темно-коричневий, майже чорний, і істота між ялинками теж була чорна і розміром була схожа на наших коней.

— Ось вони! — Закричав я з полегшенням.

Але це виявився зовсім не кінь, а лише стара лосиха без дитинчати. Лосиха простояла цілих десять секунд, потім відвернулася від мене, пригнула вуха і кинулась навтьоки між ялинками; і тільки по стукоту її копит по хмизу я міг міркувати, куди вона помчала.

Сонце вже сідало, коли я нарешті почув віддалений дзвін. Я зупинився і прислухався, щоб переконатися, що лісова хаща не морочить мене, що це не "дзвіночок" якоїсь летяги[12]. Іноді різкий писк летяги звучить, як віддалений дзвін.

Переконавшись, що це справді дзвіночки коней, я побіг. Коні вийшли на невелику галявину пощипати трави. При моєму наближенні вони підняли голови і відразу опустили їх, пізнавши мене. Один з коней порвав мотузку, якою був стриножений. Це, безперечно, був ватажок; він і повів так далеко коней. Розстриноживши одного коня, я зв'язав мотузку в довгу смугу і обв'язав її кінець навколо шиї тварини. Потім я спіймав трьох коней, що залишилися, прив'язав голову одного до хвоста іншого і всю прив'язь, що вийшла, — до хвоста третього, на якому я збирався їхати. Я скочив на неосідланого коня і поглянув на останній блиск сонця, що вже зникало. До темряви залишалось не більше години і я погнав коней швидкою рисою на північний захід, розраховуючи, що цей напрямок рано чи пізно приведе мене до струмка.

Було темно, як у пекло, коли я під'їхав до хатини. Візі спав уже не менше трьох годин, а Ліліан стояла за кілька ярдів від хатини. Я зісковзнув з коня майже біля її ніг і чув, як вона прошепотіла:

— Дякувати Богу, ти повернувся.

— Ти ж не турбувалася, чи не так? — посміювався я, обіймаючи і цілуючи її.

І якщо колись чоловік і жінка мають право поцілуватися, то саме в такий момент.

— Трохи турбувалася, — зізналася Ліліан.

— Не було про що турбуватися. Я просто ознайомився із місцевими лісами. І до того ж знайшов водойму, — і потім, уже серйозніше, додав, — будь хоч потоп, а завтра вранці ми будь-що почнемо ставити огорожу.

Невдовзі після цього вирішилася проблема пасовища для коней. За двісті ярдів від хатини струмок впадав у озеро розміром двісті акрів. Наприкінці озера ще збереглися руїни бобрової греблі. На кілька ярдів нижче струмок, що прорвався через греблю, зустрічав на своєму шляху ще одне озеро, що мало назву Мелдрам. Це озеро тягнеться з півночі на південь, але за півмилі від місця впадання струмка робить виразний поворот на схід. Ми збудували дерев'яну огорожу від найближчого до нашого будинку озера до вигину озера Мелдрам і таким чином відгородили півтораста акрів гарного пасовища для коней. І це було зроблено через життєву необхідність, а не через будь-які юридичні права, про які ми й не думали. Тепер ця огорожа стоїть уже двадцять сім років, і наші коні пасуться там влітку. З появою огорожі відпала потреба триножити коней. Ми відпускали їх вільно пастись і могли спати спокійно, не думаючи про те, де опиняться наші коні вранці.

Якщо вам будуть давати один раз на день, скажімо на сніданок, тоненьку скибочку

бекону разом з яйцем або парою яєць, цей вид свинини буде засвоюватися дуже непогано. Але якщо бекон, і тільки бекон, лежатиме на вашій тарілці тричі на день у смаженому, вареному, печеному та будь-якому іншому вигляді, ви скоро не захочете дивитися ні на свиней, ні на свинину. Протягом двох тижнів єдиним м'ясом, з якого Ліліан могла щось приготувати, був бекон. У нас не було навіть комірцевого рябчика або зайця-біляка. Бекон набрид мені, набрид Ліліан, і навіть Візі відштовхував скибочку бекону, як тільки він з'являвся на тарілці.

Вирішивши вжити якихось заходів, щоб змінити цей стан справ, я запитав Ліліан:

— Ти нічого не мала б проти печені зі справжнього м'яса, чи не так?

Ліліан подивилася на півбрикету бекону, що височів на полиці, потерла ніс і сказала:

— Все, що завгодно, крім бекону.

— Ну, а як щодо оленини?

— Звісно, мені хотілося б відчутти запах оленячого біфштексу на гарячій сковорідці. Четверту частину оленя ми залишили б свіжою, а решту засолили б в глиняних горщиках. Звісно, якби в нас був олень.

— Я знаю, де шукати сліди, — і поділився своїм секретом, згадавши улоговину, наповнену водою.

На Ліліан це не справило особливого враження.

— Я не зможу підсмажити слідів, — сказала вона.

— Може, мені й не вдасться знову знайти цю калюжу, — вів далі я і, розповівши Ліліан про озерце, сказав:

— Так чи інакше, я спробую зробити це. Сьогодні ж увечері вирушу туди верхи, і, якщо вдасться розшукати це місце, засяду в зарослях тополь, і, можливо, вб'ю оленя.

— Чи можна мені поїхати з тобою? — Запитала Ліліан.

Я хотів, щоб вона поїхала, але вдавав, що обдумую це питання, і потім сказав:

— Думаю що так. Але тобі доведеться сидіти дуже тихо.

Ліліан ображено надула губи.

— Я можу сидіти так само тихо, як і ти. А може, ще тихіше. Правду кажучи, ти не можеш і хвилини просидіти спокійно, тут же починаєш крутитися.

— Можу, коли стежу за звіром, — сказав я і, глянувши на третього члена нашої родини, спитав: — А як бути з Візі?

— Настав час привчати його до полювання, — розумно відповіла Ліліан.

Ми вирушили з дому о п'ятій годині дня. Я — на своєму каштановому мерині, Ліліан — на одному з робочих коней. Позаду неї, на крупі коня, обхопивши матір ручками, їхав Візі, засунувши ніжки під вузлуваті тасьми сідла. Іноді він висовував ніжки і бив ними коня по животу, покрикуючи: " Вйо, вйо!"

— Шш... — вгамовувала його Ліліан, — так ти розлякаєш усіх оленів.

Оскільки давно не було дощів, пісок зберіг сліди, якими я йшов за п'ять днів до нашої поїздки, і мені неважко було знайти дорогу до заповненої водою улоговини. За сто ярдів від озера я прив'язав коней до двох сосен і, поклавши п'ять куль у магазинну

коробку гвинтівки, почав повільно підбиратися до води. За мною так само повільно йшла Ліліан, міцно тримаючи Візі за руку. По озеру плавав лише самець-чирок. Можливо, що самка сиділа на яйцях десь поблизу. Я сів за кущем, а Ліліан примостилася біля мене. Чирок поплив до протилежного берега, розправив крила і потім, описуючи півкола на воді, почав обережно наближатися до нас. Він підплив так близько, що Візі почав вириватися з міцних рук Ліліан, щоб побігти у воду і зловити його.

— Тихо, — попередила його Ліліан. — Тато зараз уб'є оленя.

Десь з лісу почулося токування комірцевого рябчика. Було незвично, що він токує так пізно. Усі самки вже сиділи на яйцях. Але, можливо, він сидів на одній і тій же завалині ще з тих пір, як стаяв сніг, і, токуючи з ранку до вечора, закликав самку, яка б захотіла стати його подругою.

— Сиди тихо, — сказала Ліліан.

Їй було нелегко утримувати хлопчика: адже сидіти за вербовим кущем і дивитися, як заходить сонце, не було ні цікавим заняттям, ні веселою грою. Набагато цікавіше було б розвалити мурашник або кинутися у воду, щоб упіймати чирка.

Минуло більше години, коли нарешті з'явився олень. Ліліан почула наближення звіра за кілька секунд до того, як я його побачив. Вона раптом застигла в одній позі і прошепотіла: "Хруснула гілка". Без жодного зайвого руху я взяв гвинтівку і загнав патрон у ствол.

— Де?

Вона вказала на протилежний бік ставка:

— Десь там.

Легкою ходою олень вийшов із кущів і почав спускатися у ставок. Рушниця була вже біля плеча, але я не торкався курка, поки олень не увійшов у воду, по коліно. Вгамувавши спрагу, він стояв, дивлячись у простір і думаючи про те, про що зазвичай думають олені після водопою. Шкода було вбивати таку нешкідливу і граційну тварину, але якби не я її вбив, то наступної ж ночі він міг потрапити в зуби вовка чи койота. А нам так треба було м'ясо!

Моя куля потрапила йому в основу черепа в той момент, коли він повернув голову і хотів вийти з води. Ліліан допомогла мені зняти шкуру з черева оленя і випатрати його. Потім, відокремивши печінку, нирки та серце, ми склали їх у чистий мішок з-під борошна, звалили вбиту тварину на моє сідло, прив'язали і вирушили назад.

Поки ми освіжували оленя, розрізали його на частини і повісили м'ясо остигати на ялинках за хатиною, настав час запалювати газову лампу, щоб Ліліан могла роздягнути і укласти Візі. Через кілька секунд дитина вже міцно спала, і напевно, їй снилися олені, що біжать ліською стежкою, і білі куріпки, що токують на хмизі.

Ліліан закип'ятила каву, і ми не поспішаючи смакували її, сівши за стіл.

— Завтра, — сказала вона, — я засолю в горщиках три чверті оленини. І, дивлячись на мене, додала: — А потім?

-Розставити капкани, — швидко відповів я. — Післязавтра ми нав'ючимо

спорядження на коня і рушимо в ліс, щоб з'ясувати, які скарби таять у собі ці сто п'ятдесят тисяч акрів лісу, боліт та води.

Розділ 5

— Не дуже приємно пахне, чи не так? — сказала Ліліан, коли вітер доніс до нас запах з боліт.

Я люблю називати речі своїми іменами і, зморщивши ніс, пробурчав:

— Смердить, як із смітника.

Все обміліле русло струмка, наскільки можна було окинути поглядом, було усіяне зів'ялими водоростями в різній стадії розкладання впереміш з болотним брудом і гниючими трупами тварин, що загинули в трясовині під час невдалої спроби дістатися калюжі застоюної води, щоб вгамувати спрагу. Хоча трава ще не піднялася, худоба з ферм уже бродила тут, пощипуючи чину і вику, що буйно зеленіла у лісі біля струмка. І я подумав: "Такий жахливий стан справ матиме місце, допоки кожен акр протухлих до верху боліт не покрийється знову свіжою прохолодною водою".

— Що ж нам робити, чорт забирай, щоб повернути воду на ці болота і наповнити пересохлі озера? — за звичкою, що склалася, про все радитися з Ліліан, запитав я.

Я часто отримував від неї розумні поради, але цього разу вона тільки похитала головою і відповіла:

— Не знаю.

Протягом попередніх двадцяти хвилин вся увага Ліліан була зосереджена на ремонті черевиків Візі, і вона не могла думати ні про що, крім своєї роботи. Хлопчик завжди бігав з мокрими ногами, тому що він без кінця вовтузився в калюжах і на мілководді в струмку. Черевики зовсім не були призначені для таких занять, і нитки в швах прогнили, і підмітки відстали від верху. Після кількох спроб полагодити черевики Ліліан прибрала голку і нитки у свою робочу коробку і, подивившись із жалем на розвалене взуття, сказала:

— Я спробую вичинити шкіру оленя і потім зроблю з неї для Візі мокасини.

Блузка та спідниця знову поступилися місцем комбінезону. Ліліан називала його брюками, але для мене робочий комбінезон залишався робочим комбінезоном, як там його не називай. Комбінезон — чи інакше штани — не пасував Ліліан. У спідниці та блузці вона виглядала (як це й має бути) набагато жіночнішою. Однак мені довелося погодитися, що у спідниці не дуже зручно їздити верхи на коні. "Ну, що ж, — вирішив я, — коли Ліліан вирушає кудись верхи, нехай одягає комбінезон, якщо це їй подобається".

Протягом п'яти днів ми бродили, як цигани, просто щоб подивитися, які можливості має та частина дикої місцевості, де ми отримали право розставляти капкани. Сліди тварин були нашими стежками, коні — нашим транспортом, намет — нашим дахом. Будь-які сліди були для нас загадкою, тому що ми не знали, звідки і куди вони ведуть. Ми йшли цими слідами і, зрештою, приходили до якоїсь порослої травою

уловини або до маленького озерця. Якщо день схилявся надвечір, ми залишали коней пастися на прив'язі, а самі розбивали на ніч намет. А якщо, судячи з положення сонця на небі, була ще лише друга чи третя година дня, ми подумки брали на замітку цей лужок або озерце, а самі знову шастали лісом у пошуках слідів, як гончак у пошуках запаху звіра. Слідів було достатньо.

За чотири дні ми виходили величезний простір, впізнали багато місць, невідомих майже нікому з білих людей. Результати наших спостережень були багатообіцяючими.

— У всякому разі ми розбагатіємо не так вже й швидко, — поділився я побоюваннями з Ліліан.

Було дві дюжини бобрових гребель без бобрів. Було кілька сотень (а може, й кілька тисяч) акрів смердючих, наполовину висохлих боліт. Якщо зрідка й траплялися подекуди сліди ондатри, навряд чи можна було розраховувати на здобич у наших капканах, оскільки для масового розмноження ондатр потрібна вода, якої не було в цьому краю. У нас була значна кількість озер (колись там теж стояли боброві греблі), що майже повністю пересохли. Потрібна була вода, щоб підняти рівень цих озер до їхніх колишніх берегів. Ось і все, що в нас було, крім безмежної хащі лісів, і ось на чому ми могли будувати свої надії на відносну безпеку та відносний добробут. Якщо й були у якоїсь людини скромніші можливості при вступі до нового життя, я не хотів би бути на її місці.

Якби в болота та озера повернулася вода, швидко збільшувалася б кількість ондатр та інших хутрових звірів. Незважаючи на нашу спільну впевненість, що колись ми повернемо бобрів у струмок Мелдрам, жоден з нас не знав, як ми зможемо це зробити. Бобрів не можна купити на аукціоні, як коня чи корову. Наскільки нам було відомо, бобрів зовсім не було в Чілокотині і майже не було у всій Британській Колумбії. На якийсь час ми відклали турботу про бобрів і зайнялися питанням про те, як наповнити водою, принаймні, одне або два заболочені русла, по яких несміливо струмували залишки води. Бо життя не вичерпається там, де є необхідні умови для існування та розмноження звичайних мешканців дикого краю. За наявності цих умов і за дотримання хоча б найпростіших принципів охорони тварин можна бути впевненим, що природа не залишиться в боргу.

1931 року за шкурку ондатри платили від вісімдесяти центів до долара. Якби вдалося знову оросити висохлі болота, тут можна було б розвести сотні ондатр, але в теперішньому стані ці болота ні для кого не мали практичної цінності.

У природі все живе існує з допомогою знищення інших тварин чи рослин. Якби заболочені місця цього краю знову наповнилися водою, насіння і бульби водних рослин, що збереглися в ґрунті, послужили б їжею для ондатр, водяних птахів і риб. Ці останні стали б своєю чергою приманкою для норок, видр та інших хижаків, які б прийшли сюди в пошуках поживи. Якщо шкурка ондатри оцінювалася лише у вісімдесят центів, то шкурка норки коштувала від п'ятнадцяти до двадцяти доларів.

Вся справа в тому, щоб створити необхідні умови для існування одного з видів тварин, і ці тварини стали б їжею для інших. Проте втілити ці міркування у життя було

непросто.

Ми зіткнулися з нагальною необхідністю вирішити ці питання. Ключем до їхнього вирішення були боброві греблі. Наприкінці кожної смуги заболоченого ґрунту, чи вона довша чи коротша, знаходилася боброва гребля. У багатьох улоговинах майже висохлих озер ще виднілися у воді житла бобрів. Хоча в Мелдрам-Кріку вже півстоліття або навіть більше не було бобрів, залишки їхніх гребель і хаток свідчили про те, що колись тут існували у всій своїй красі шістдесятифунтові гризуни, чиє терпіння і майстерність створили споруди, які не тільки змінили русло струмка, але й забезпечили йому повноводність.

Полагодити боброві греблі і знову зробити цей безплідний край рясним! Поставити ворота там, де з'яв пролом, приборкати струмок, як колись його приборкали бобри! Зробити все, щоб вода знову затопила висихаючі болота! Не дозволити їй розтікатися крапельками і губитися в річці!

І не лише ми були життєво зацікавлені у повноводному струмку. Тим, хто жив унизу, в долині, так само як і нам, була потрібна вода. І водні ресурси, що вичерпуються, не могли їх задовольнити.

Прибульці з Азії були першими, кому знадобилася вода струмка Мелдрам. У середині XIX століття вони з'явилися тут з кирками і лопатами і викопали канали, що відводили воду струмка до піщаних терас трохи вище річки Фрейзер, на шість миль на південь від того місця, де в неї впадає струмок. Копаючи пісок, китайці витягали на поверхню розсипне золото. Для того щоб промити його і відокремити золото від піску, була потрібна величезна кількість води. Найближчим водним резервуаром був безіменний струмок, розташований дещо північніше.

Протягом півдюжини років вся вода струмка текла каналом, виритою китайцями. Там, де вони вели свої роботи, вода проходила через лотки для промивання, несучи з собою бруд і залишаючи в лотках дорогоцінний золотий метал. Китайці вичерпували його дерев'яними ложками, клали в мішки з оленячої шкіри і закопували ці мішки в землю, щоб ніякий злодій, чи то білий, чи індіанець, не міг їх вкрасти. Частина цих мішків досі лежить у землі, оскільки багато китайських золотошукачів померли від віспи, а з ними померла і таємниця захованого золота.

Зрештою, золоті розсипи виснажилися, і ті китайці, яких не зачепила віспа, вирушили шукати золото в інші краї. Тоді струмок виявили європейці, і їхню увагу привернула вузька долина, розташована біля його гирла. Змитий сюди з пагорбів ґрунт був родючим і міг дати гарний урожай овочів та фруктів; а якщо її зорати, то можна було вирощувати сіно та злаки. На кілька миль ближче до витоків струмка, де пагорби поступалися місцем великому плато, були тисячі акрів некошеної трави. Землею можна було володіти безоплатно. Повноводний струмок цілий рік постачав воду каналам, що зрошували посіви. Знову струмок Мелдрам дав свої води людям, і приблизно в 1860 році тут було започатковане скотарство, що процвітає й досі.

У країні, яку чотири місяці на рік покриває шар снігу не менше трьох футів завтовшки, солідний запас сіна в сараях або під навісом так само необхідний на зиму

худобі, як весняні, літні та осінні пасовища. Практичні можливості ферми визначаються місткістю будівель для зберігання сіна взимку, коли худоба не може перебувати на пасовищах.

Ґрунт у долині був родючим, і його було достатньо, щоб забезпечити зимовим кормом стільки коней та корів, скільки могло пастися на літніх пасовищах, не виснаживши їх. Але Мелдрам-Крік розташований у "сухій" частині Британської Колумбії, де недостатньо знайти вільну землю для посівів. Треба ще, щоби була вода. У 1860 році і в попередні десятиліття струмок був повноводним. Вода була там тому, що протягом століть численні покоління бобрів працювали над тим, щоб струмок не обмілів. Зі зникненням останнього бобра рівень струмка почав знижуватися, але лише через кілька років фермери, що оселилися в долині, помітили, що вода потроху зменшується. А коли струмок помітно обмілів і влітку вже ледве вистачало води, щоб оросити один акр ґрунту там, де раніше зрошувалося півдюжини акрів, ніхто не зміг діагностувати причину нещастя, а тим більше знайти від нього ліки. Причина хвороби полягала у зниженні рівня озер і висиханні навколишніх боліт. Вони були джерелом і запасом усієї води, яка текла в струмках і потім зливалася з річкою. У горах вічний лід служив джерелом, що живить літні струмки. І якби льодовики сповзли в океан і зникли, зникли б і гірські струмки.

У витоків Мелдраму немає льодовиків, але, поки там жили бобри, струмок був сповнений сил. І лише зі зникненням останньої колонії бобрів з'явилися ознаки недуги.

Поспішаючи випередити один одного, в полюванні на бобрів, як білі, так і індіанці ламали греблі і в пробоїнах ставили капкани, знаючи, що навіть найобережніший бобер прийде в темряві до пробоїни, щоб полагодити її і запобігти витoku дорогоцінної води, яку стримує гребля. Жоден хутровий звір так легко не ловиться в капкани, як бобер. Він може приховати своє місцеперебування, але бобра видають плоди його праці. Перше завдання, яке має вирішити бобер у боротьбі за існування, – зберегти воду. А він не може цього зробити, не залишивши видимих слідів своєї роботи. Споруди бобра завжди вказували, де треба його шукати. За останнє десятиліття XIX століття біля струмків та озер тутешнього краю побувало чимало звіроловів, які жадібно шукали з капканами в руках промовисті ознаки присутності бобрів.

Біля струмка Мелдрам винищення бобрів йшло швидко і легко. Резервації великих індіанських племен знаходилися на відстані приблизно двох днів шляху від струмка. Підбурювані жадібністю білих торговців хутром, ці індіанці прочесали місцевість від витоків до гирла струмка в пошуках свіжозвалених дерев, що свідчить про те, що десь поблизу є бобри. Індіанці були не єдиними мисливцями. Білі також не пропустили жодного звіра, чию шкірку можна було перетворити на гроші чи товар. Але незабаром і індіанці, і білі перестали з'являтися в цих місцях у пошуках хутра: бобрів тут не стало.

Струмок Мелдрам живився не лише за рахунок ставків, створених бобрами, а й за рахунок природних озер. Він отримував від них значне поповнення, коли рівень цих озер піднімався. Коли зникли бобри і створені ними греблі перестали стримувати воду, потік прийшов у такий жалюгідний стан, що це загрожувало обміленням іригаційних

каналів. Тоді селяни почали подумувати про використання озер, розташованих неподалік від витоків струмка. Від роздумів перейшли до дій, і незабаром від озер до полів були прориті канали, які значно знизили рівень озерної води. Вийшло як в прислів'ї: "Злодій у злодія кийок вкрав".

Але боброві загати пересохли. Тепер вода не просочувалася безперервно через греблі, поповнюючи озера в той час року, коли випаровується значна кількість вологи. Адже саме в цей час особливо багато води витрачалося на поливання посівів. Відвідними каналами з озер йшла така кількість води, що її витрата в літні місяці не покривалася щорічним поповненням у період танення та дощів. Питання про нестачу води постало перед скотарями з усією гостротою.

Восени 1926 року, коли я вперше побачив цю долину, там було лише шість чи сім ферм, і заготівля зимового корму для худоби цілком залежала від кількості води у відвідних каналах. Але лише власник основного каналу, що йде від озера до долини, мав достатньо води, щоб забезпечити перші сходи люцерни. Про поливання других сходів не могло бути й мови.

Турбота уряду виявилася в тому, що відділ використання водних ресурсів департаменту земельних і лісових угідь надіслав своїх чиновників для обстеження стану справ. Вони виміряли величину озер, записали цифри у свої блокноти та поїхали. А департамент продовжував стягувати ренту, яка дає скотарям право користуватися неіснуючою водою. Збереглося досить гребель, які можна було б використати для затримки води та накопичення водних запасів, але потрібна була практична діяльність, щоб полагодити хоч деякі з бобрових гребель і підняти рівень води у загатах. Скотоводи ж, мабуть, були так зайняті суперечками про зниклу воду, що у них не вистачало часу подумати про її повернення в висохлі водойми.

Такі були справи у Мелдрам-Кріку того червневого дня, коли ми обстежили цю болотисту місцевість, щоб дізнатися, що ми зможемо отримати від неї; і нам важко було позбутися думки, що навряд чи тут була можливість повернути природі хоч частинку того, чим вона була багата в дні дитинства Лали.

— Насамперед ми маємо полагодити греблі і перетворити болота на озера, — сказала Ліліан.

— А як ти розраховуєш зробити це, якщо нам не піде назустріч відділ використання водних ресурсів та самі власники худоби? — Заперечив я.

Ліліан мовчала. Їй, як і мені, було добре відомо, що ми не зможемо ні відводити, ні перекривати струмок, доки скотарям у долині не вистачає води. Якщо ми це зробимо, у нас буде багато неприємностей.

Тепер, після того як ми п'ять днів нишпорили верхи на конях по лісах і болотах у пошуках слідів і не виявили жодних ознак хутрових звірів, виключаючи койотів (сліди койотів були всюди), я узагальнив результати наших спостережень, заявивши: "Це безнадійно".

Ліліан дивилася в полум'я багаття. Підкоряючись раптовому пориву, вона глянула мені прямо в обличчя і спокійно сказала:

— Еріку, я не бажаю ніколи більше чути від тебе слово "безнадійно". Ми позбавлені багато чого в цій дикій глушині. Але ми не можемо дозволити собі втрачати надію.

Розділ 6

Було так спекотно, що піт виступав у нас, навіть коли ми лежали в тіні тополь, зайняті лише своїми думками. Це була не насичена вологою передгрозова спека, а суха спека. Від неї засихали чина та вика. Болотяна трава, втративши свої соки, із зеленої ставала блякло-жовтою, а лохина на кущах перетворювалася на сухі зморщені грудочки, перш ніж встигала дозріти. Для Ліліан втрата лохини була справжньою трагедією. Лохина чудово цвіла в червні, обіцяючи рідкісний урожай, і, якби пройшла в липні одна-дві зливи, кущі лохини були б усіяні великими соковитими ягодами, які вона передбачала нарвати, а потім законсервувати і наварити варення на зиму. Але ні у липні, ні у серпні не випало ні краплі дощу. День за днем, тиждень за тижнем стояла нещадна виснажлива спека. А це означало, що в нас не буде ні консервованих ягід, ні варення на зиму, якщо ми не привеземо того й іншого з торговельного пункту.

Але відсутність зрілої лохини було не єдиною бідою, що вразила Мелдрам-Крік влітку 1931 року. Прерії перетворилися на пустелі. Люцерна на полях засихала, не встигнувши розцвісти, і здавалося, навіть соснам та ялинам не вистачало вологи, щоб освіжити свої голочки.

Русло струмка Мелдрам від витоків до гирла було так саме сухе, як і сліди тварин, що ведуть до нього, як і майже всі невеликі озера. І в брудному мулі, що незабаром перетворювався на пересохлу кірку, видно було безліч заплутаних качиних і гусячих слідів. Це були сліди пташенят, надто слабких, щоб літати, надто неповоротких, щоб бігати, але які вже розуміли, що треба десь шукати воду. Койоти зграями спускалися вниз руслом, користуючись легкою можливістю пополювати за дичиною. Все русло було вистелене качиним і гусячим пір'ям у той страшний період літньої спеки.

Загинули не лише водяні птахи. Тварини зі скотарських ферм тинялися вздовж берегів з висунутими від спеки язиками у пошуках води. У напівзруйнованої бобрової греблі залишалося ще близько одного або двох дюймів застоюної води, або, вірніше, якогось рідкого бруду, якого відділяли від сухого ґрунту кілька ярдів глибокої та топкої трясовини. Прагнучи дістатися цієї калюжі, змучені спрагою тварини пробиралися через болото, і багато з них застрягли в трясовині і загинули. Це була повільна смерть, оскільки іноді кінець наступав лише на четвертий чи п'ятий день. І коли прийшла осінь, багато фермерів журилися з приводу руйнівної втрати худоби і подумували, що якщо стан справ не зміниться, то недалекий час, коли тварини, щоб вгамувати спрагу, змушені будуть вирушити в далеку дорогу до річки.

Місцем загибелі тварин було не лише заболочене русло струмка Мелдрам. Інші струмки перебували в такому ж стані. Небезпечні були будь-які низини на полях, де навесні застоювалася тала вода. Становище стало настільки загрозливим, що відділ пасовищ департаменту земельних і лісових угідь поставив огорожі навколо висохлих

водойм, щоб тварини не гинули у трясовині, намагаючись дістатися жалюгідних залишків води. Але огорожі були лише тимчасовим засобом запобігти нещасним випадкам, а не радикальним способом лікування недуги. Згодом стовпи, які підтримували дріт чи огорожу, підгнили б і повалилися, і їх довелося б ставити знову. І яка була користь худобі від навколишніх пасовищ, якщо для неї був закритий доступ до водопою?

Єдиним виходом на майбутнє з важкого становища було спробувати зібрати і зберегти достатню кількість води в "роки достатку", щоб її вистачило на всі "роки голоду". Ось що треба було і, мабуть, можна було зробити. Ця думка спочатку зародилася у мене у вигляді неясної ідеї, але чим більше я думав про це, тим яскравіше вималювався мені вихід з біди. І коли мені стало остаточно зрозуміло, я поділився своєю думкою з Ліліан.

— Відділ охорони водних ресурсів, — раптом заявив я. — Я напишу листа.

— А як бути з лохиною? — сміючись, запитала Ліліан. — Зараз у мене в думках тільки лохина.

— Добре, що вона хоч у тебе в думках, — відповів я, — у лісі її не знайти.

Ліліан відповіла мені жартівливою гримаскою, і я продовжував:

— Я напишу їм про струмок Мелдрам і про боброві греблі. Ліліан глянула на мене скептично.

— Що розуміє у бобрах відділ охорони водних ресурсів?

— Мабуть, страшенно мало. Але вони повинні все-таки знати дещо про греблі.

— Наприклад?

— Ну, вони повинні знати, що чим більше в струмку гребель, то більше в ньому води.

Ліліан зневажливо пирхнула, і це було досить промовисто.

— Чому ж у такому разі вони не будують греблі на нашому струмку?

— У них не доходять до цього руки, а можливо, їм взагалі не до нас.

— Тоді чому ти хочеш їм писати?

— Тому що, — почав я терпляче пояснювати, — ми зробимо всю роботу самі, якщо вони дадуть нам дозвіл.

— Зрозуміло.

Кілька хвилин Ліліан сиділа мовчки, склавши руки і не рухаючись, а потім сказала:

— Сідай і пиши. Але я думаю, що це марна трата часу.

Отже, я написав у відділ охорони водних ресурсів Департаменту лісових та земельних угідь довгий лист. Я описав ситуацію, що склалася в районі струмка Мелдрам, і підкреслив свою впевненість у тому, що єдиним плідним вирішенням проблеми нестачі води був би ремонт бобрових гребель, розташованих у віддалених місцях верхньої частини струмка, і зрошення болотистого ґрунту. Ми бралися самостійно виконати всю роботу, не звертаючись ні до кого за допомогою і не вимагаючи винагороди за працю, якщо департамент санкціонує наше починання та забезпечить охорону збереженої води після ремонту гребель. Було б нерозумно

розпочинати роботу, якщо, перш ніж вона буде доведена до кінця, фермери відведуть загачену воду.

Лист був надісланий, і у відповідний термін надійшла відповідь: "Ми вважаємо, що ваш план нічого не дасть для збільшення щорічної кількості води в струмку Мелдрам". Так нам і заявили — ввічливо, стисло і холодно. Звичайна для всіх таких випадків трафаретна відписка. Ось як відбрив нас відділ з охорони водних ресурсів.

Але якщо цей лист і зіпсував на якийсь момент наш настрій, він не вибив нас із колії. Була ще одна людина, до якої ми могли звернутися за підтримкою, і Ліліан нагадала мені про нього.

— Чому б тобі не познайомити зі своїм проектом містера Муна? — Запропонувала вона, коли ми переварили відмову міністерства і забули про нього.

— Чарлі Мун! — підняв я брови. — Чорт забирай, Чарлі Мун! — Я почав бігати від столу до дверей і назад. — А чому б і ні?!

Чарлз Мун був найбільшим землевласником у долині. Його ферма біля струмка Мелдрам була однією з півдюжини ферм, розкиданих по пасовищах нижнього Чілкотина. Він трохи сутулювався під час ходьби, як це зазвичай буває з людьми у віці, що наближається до сьомого десятка, особливо коли п'ятдесят із них віддано нелегкій, але чесній праці. Англієць по народженню, Мун приїхав до Чілкотина наприкінці ХІХ століття і почав працювати на одній з скотарських ферм, що існували тоді, за тридцять доларів на місяць і харчі. Почавши з такої скромної діяльності, він скінчив тим, що створив щось на кшталт маленької імперії скотарства, де в 1931 році вже налічувалося три тисячі голів хертфордської худоби і кілька тисяч акрів обробленої і обгородженої землі. Своїм успіхом він був зобов'язаний не щасливій випадковості, а важкій роботі, тверезому розуму та вмінню добре господарювати.

Він мав необмежене право на використання водних ресурсів у Мелдрам-Кріку, і ніхто не міг отримати тут воду, доки вимоги Муна не були задоволені. Ось до цього фермера ми і звернулися за підтримкою, яку нам не захотів або не зміг надати відділ охорони водних ресурсів.

І це призвело до зовсім іншого результату. "Що б ви не робили там, біля джерел струмка, — писав Мун у відповідь на наш лист, — це не може погіршити стан справ тут, в долині. Я завжди вважав, що знищення бобрів у Мелдрам-Кріку є основною причиною того безвихідного становища, в яке ми потрапили. Моя думка така: починайте те, що ви задумали; побачимо, що з цього вийде".

Тоді його відповідь цілком нас влаштувала. Якщо найбільший землевласник в районі струмка благословляв наш почин, що нам можна було ще бажати? Хіба тільки щоб всемогутній послав нам снігову зиму і одне чи два дощові літа.

Згодом снігових зим було більш ніж достатньо. Але весь цей час ми мали на щось жити. А ми не мали інших джерел доходу, крім лісу. Його дари були небагаті, але він щедро ділився з нами тим, що мав. Винахідливість стала лейтмотивом нашого життя. Ми намагалися практично використати все, що потрапляло до нашого поля зору. М'ясо оленів йшло нам у їжу, а шкура служила матеріалом для одягу. Шкура оленя, вбитого

біля ставка в лісі, ще висіла високо на дереві, де її не могли дістати койоти. Вона була брудною і смердючою. На шкурі запеклися грудочки крові, і по них повзали личинки м'ясних мух. Але шкура від цього не постраждала. Після того як ми з Ліліан вискоблили її, там залишилися якісь крихти м'яса, але його було недостатньо навіть для комах.

Деякий час Ліліан роздумливо дивилася на шкуру, а потім нагадала мені:

— У Візі немає взуття.

Думаючи, що продовження не буде, я мовчав, дивлячись на Ліліан, але вона відразу додала:

— Я спробую видубити шкуру оленя. — Це було сказано таким тоном, ніби видубити шкуру не складає ніяких труднощів. — І зроблю Візі пару мокасин.

— А ти колись дубила шкури? — скептично запитав я, не сумніваючись у тому, що отримаю негативну відповідь.

— Ні, але я бачила, як це робила Лала.

— Ах, Лала!

Це було сказано таким тоном, що у Ліліан на обличчі з'явився вираз упертості, і її підборіддя злегка висунулося вперед.

Я заплющив очі і забубнів:

— Лала розставляла силки для димчастих тетеруків, і вони потрапляли туди. Вона викопувала корінь дикого соняшника відточеною паличкою і смажила його на вугіллі так, як ми смажимо картоплю.

Я злегка розплющив очі.

— Як гадаєш, ти могла б упіймати димчастого тетерука?

— Якби це знадобилося, могла б, — відбрила вона. Тоді я сказав примирливим тоном:

— Звичайно, ти могла б, але тепер немає димчастих тетеруків, тільки білі куріпки та дикуші. І я можу вбити їх малокаліберною гвинтівкою.

— Лала не мала гвинтівки. У неї були тільки силки, — і, висловивши це, Ліліан раптом пом'якшала і посміхнулася.

Я скористався зміною її настрою і миролюбно сказав:

— Завтра ми почнемо дубити шкіру, як це робила Лала, але тобі доведеться керувати мною. Адже я не бачив, як Лала виправляла шкури.

Виявилося, що це не так уже й важко. Ми замочили шкіру в баці з теплою водою і залишили її там на три дні. Потім повісили її на очищену колоду тополі і зіскребли з неї шерсть, залишки м'яса і бруд ножом, зробленим із леца старого серпа. В результаті шкіра стала майже сніжно-білою. Після цього ми потримали шкуру ще два дні у густій мильній піні та потім висушили її. Тепер можна було змастити її жиром. Лала користувалася для цього ведмежим жиром, але в нас його не було, і довелося змастити шкуру дорогоцінним свинячим салом.

Ми знову опустили шкуру в мильну піну, щоб очистити її від жиру. Після цього шкуру треба було як слід розтягнути. Ми прив'язали її краї до міцної дерев'яної рамки і

натягували мотузки доти, доки вони не стали тугими, як скрипкові струни. Потім ми провозилися цілий день, терпляче розтираючи всю шкуру. При цьому ми користувалися закріпленим у розщеплений ціпок каменем із гострими краями. Після такої обробки шкіра стала м'якою та гнучкою, як найтонший оксамит. Тепер вона була готова до обкурювання. Для того щоб отримати рівно стільки диму, скільки необхідно, я вирив яму, розвів там багаття і прикрив вогонь ялицевими шишками. Ми збудували над ямою споруду у вигляді вігвама, натягнули на неї шкуру і закрили її попонами. Через кілька годин обкурювання шкура набула золотисто-коричневого відтінку, і з неї можна було робити рукавички, мокасини або пальта.

Ліліан працювала над мокасинами для Візі цілих два дні, але вже з перших стібків було видно, що вони будуть гарні.

— Тепер моя черга, — сказав я. — Коли ти зшиєш мені пару мокасин?

Ліліан кинула оцінюючий погляд на залишки шкіри.

— Я хочу зробити Візі ще пару рукавичок. І тоді вже на мокасини не вистачить шкіри.

— Мені доведеться ще убити оленя, — відповів я.

Ліліан оглянула кам'яні горщики з м'ясом і похитала головою.

— У нас ще багато м'яса. Поки що нам не потрібен олень. Чекай, доки у нас не скінчиться оленина. Тоді ти вб'єш оленя, і я зроблю тобі мокасини.

Не хто інший, як Ліліан із властивою їй винахідливістю придумала, як вигідно використовувати рибу-скво. Ми сиділи втрьох на березі озера і дивилися, як плескається у воді риба. Її було багато. Здавалося, що на кожен фут водної поверхні припадає по одній рибині.

Раптом Ліліан заявила:

— Нам треба вирощувати собі овочі.

— Овочі? — Я постукав об землю підбором. — На цій землі і без добрив якесь сіно ми, можливо, й виростимо, але тільки не овочі.

— А ще я збираюся розвести квітник, — не бентежачись, продовжувала вона. — Що то за будинок без квітника!

Тут я розреготався.

— Ну звичайно ж, у нас будуть троянди, орхідеї, гладіолуси та все, що завгодно. Але подумай тільки — я не говорю вже про висоту (а ми знаходимося на висоті приблизно трьох з половиною тисяч футів над рівнем моря, і заморозки бувають тут майже кожен місяць): адже ґрунт тут настільки безплідний, що я сумніваюся, щоб ти змогла виростити на ній навіть одну картоплину. А якби це й вдалося б, то вона була б розміром з маленьку кульку.

Ліліан тупнула ніжною.

— Ми виростимо тут картоплю, до того ж хорошу. І крім того, у нас буде морква та буряк, горох і капуста... Невже тобі не ясно, що тут уся справа у добривах.

— Уся справа в добривах, — передражнив я і вів далі: — По-перше, від нас дуже далеко до місць, де продаються добрива; по-друге, якби ми й могли туди дістатися, така

покупка була б нам зараз не по кишені. Звичайно, до наступної весни у нас буде в сараї якась кількість кінського гною, але...

— Його буде замало, — перебила мене Ліліан. І потім, показавши на озеро, сказала: — Ось де все добриво, яке нам потрібне, і до того ж найкраще.

"Озеро, добриво" — все це було зовсім незрозуміло. Але Ліліан лише кивнула головою.

— Риба-скво.

Тепер це звучало не так уже й дивно.

— Ах, чорт забирай, кому б це могло прийти на думку! Ти щось вигадала?

Ліліана сіла і з хвилину помовчала, насолоджуючись своєю урочистістю, і лише потім продовжувала:

— Навесні, коли вони підуть з озера і попрямують вгору струмком до місць нересту, ми зможемо ловити їх цілими мішками. А потім треба буде розкласти їх у кілька шарів на землі та заорати в ґрунт. І тоді ми зможемо вирощувати майже всі необхідні нам овочі.

Мені ніколи не спадало на думку, що рибу-скво можна використовувати як добриво. Ліліан якось намагалася підсмажити її, але з цього нічого не вийшло. Не те щоб було дуже несмачно, але в ній виявилось так багато гострих кісток, що можна було встигнути померти з голоду, поки їх відокремиш від м'яса.

Наступної весни Ліліан сплела з мотузок велику рибальську сітку, і коли риба-скво рушила до місць нересту, ми побудували в руслі струмка кам'яну греблю, залишивши отвір посередині. Ліліан тримала сітку біля цього отвору, а ми з Візі піднялися вище і потім пішли вбрід назад, у напрямку до греблі, ударяючи палицями по воді і кричачи. Ми спотикалися об слизьке каміння і падали у воду, але нам вдалося загнати в сіть цілу зграю риб. Коли на березі накопичувалася велика кількість риби, ми навантажували нею джутові мішки та перетягували на очищений від лісу акр землі. Потім ми покривали ґрунт шаром риби і переорювали її. Протягом трьох тижнів після посіву ця ділянка землі смерділа на всю округу, але, коли запах зник, крізь темний пухкий ґрунт стали пробиватися молоді сходи, і до середини літа у нас був город, якому міг би позаздрити будь-який городник, який ростив овочі на продаж.

Лала ніколи не згадувала про риб-скво, тому, що в її час їх майже не було. Але тоді не було браку форелі. Вона розповідала мені, як індіанці закидали свої рибальські сіті через вузьке гирло струмка Мелдрам і витягували їх наступного ранку важкими від жирних рожевих форелей. Пізніше, коли ми оглядали береги струмка в пошуках слідів норки або інших хутрових звірів, ми не раз зустрічали залишки дерев'яних плотів, набрякших від води, на яких плавали колись індіанські рибалки. Але все це було в золоті для бобрів часи, коли озера не міліли і щоліта швидкий холодний потік біг через греблі, а в струмку від його витоків до гирла завжди було скільки завгодно свіжої, проточної води. Після винищення бобрів і збіднення запасів води в загатах, струмок обмілів, і русло його в багатьох місцях пересохло. Зник чистий прохолодний потік, і форель загинула. Зі зникненням форелі розмножилася риба-скво, заповнивши місце,

що звільнилося.

Якось увечері, примостившись на колоді біля хатини і думаючи все про те саме, я недбало запитав Ліліан:

— Як ти гадаєш, чи настане день, коли ми з тобою зможемо спуститися до струмка, закинути вудку і витягти багато форелі?

Ліліан розчісувала волосся, акуратно заплітаючи його на ніч. І тільки закінчивши цю працю і будучи цілком задоволеною її результатами, вона нарешті відповіла:

— Так, як тільки повернуться бобри.

Щось у тоні її відповіді змусило мене уважно подивитись на неї і сказати:

— Ти справді думаєш, що бобри колись повернуться?

Вона відповіла мені з великою серйозністю:

— Звісно так. Хіба ти так не гадаєш?

Розділ 7

Був ясний спекотний липневий полудень. Візі стояв біля висохлої тополі, в декількох ярдах від хатини і дивився, як дятел то ховався в дуплі, то вилітав з нього за личинками і всякою іншою їжею для пташенят. Раптом він відвернувся від дерева і кинувся до хатини. Він підбіг до дверей, пихкаючи і задихаючись, з витріщеними очима. Потім, подивившись назад через плече, промовив:

— Якийсь чоловік приїхав.

З лісу з'явився вершник. Він постояв кілька секунд біля краю галявини, ніби роздумуючи, їхати далі чи повернутися до лісу. Я вирішив за нього це питання, махнувши йому рукою і закричавши:

— Алло!

Заспокоївши коня, який, побачивши мене, став дибки, вершник під'їхав до хатини.

Наш відвідувач був чистокровним індіанцем, якого я колись зустрічав у Риск-Кріку. Як я дізнався пізніше, він жив в анігамській резервації, розташованій далеко на захід від озера Мелдрам. На ньому були лосеві штани та куртка з оленячої шкіри з бахромою на плечах та на рукавах. Куртка була бездоганно чистою, якщо не брати до уваги одну або дві плями крові на правому рукаві. Походження цих плям було цілком зрозуміле, бо позаду його сідла висіла туша щойно вбитого оленя. Це був невисокий кремезний чоловік з непроникним виразом обличчя.

Усміхнувшись на знак вітання, я показав на дерево і сказав:

— Скоро будемо їсти. Прив'яжи коня сюди і сідай з нами.

Сфінксоподібне обличчя індіанця розпливлося в посмішці.

— Дякую, — промимрив він, злазячи з сідла.

Очевидно, наш гість був не з балакучих. Індіанці з Чілкотина не надто балакучі, коли їм доводиться пояснюватися хоча б щось дуже примітивною англійською мовою. Наша аж ніяк не жвава розмова була обмежена питаннями полювання.

— Багато слідів койот є на дні струмка, — почав я, намагаючись розв'язати язика

мого гостя.

— Твоя правильна! Койот-повія вбивай маленький гусак, качка, коли вода в струмок нема.

Хоча індіанець не розумів справжнього значення слова "повія" , яке білі ввели до його словника, він відчував, що це щось погане.

Після кількох секунд глибокого роздуму індіанець запитав:

— Тобі думай, скільки хутро продавець давай за койот шкура, коли дуже гарна шкура?

Я посміхнувся.

— Продавець обманюй мисливець, як чорт. Якщо світлий гладкий шкура коштуватиме десять долар, торговець у крамниці товар давай на сім долар.

Тепер засміявся індіанець.

— Так Так. Хутро торговець-повія, багато обманюй. Поглянувши на вбитого оленя, я спитав:

— Твоя багато дивись сліди олень у ліс, де ходи? Він ствердно кивнув головою.

— Дуже багато. Він ходи струмком. Шукай вода. Муха, чорт, кусай олень. Він ходи у воду. Весь там, один голова дивися. Муха кусай нема.

Навіть у розмові з індіанцем не можна уникнути слова "вода" , якщо йдеться про життя в лісовій глушині. Тільки у воді може олень врятуватися влітку від мух. Майже цілий день він лежить у струмку чи озері, виставивши з води лише ніс та вуха. І тільки коли згущаються сутінки і палюча спека змінюється вечірньою прохолодою, олень вилазить з води і йде пастися в ліс.

Індіанець наївся досхочу і промимрив "дякую" , коли я простягнув йому через стіл тютюн і цигарковий папір. Він довго і зосереджено димів, а в рідкісних паузах між його затяжками ми перекинулися ще кількома словами про оленів, про лося і про всяку іншу здобич мисливців у тутешніх лісах. М'ясо — основа всього життя індіанців Чілокотину. Без грошей він може обходитися тижнями, проте м'ясо потрібне йому та його родині на кожній нічній стоянці. Тому всі його думки були зосереджені головним чином на м'ясі. Ми самі потроху засвоювали життєву філософію індіанців. І такий спосіб думок мав цілком достатні підстави.

Тепер, коли індіанець познайомився з нами, він не поспішав іти. Викуривши цигарку, він вийшов з хатини і примостився на колоді, кидаючи погляди на хатину і фургон, на мене, Ліліан і Візі. Можливо, його й цікавило, чому ми тут живемо і чим займаємось, але він не спромігся запитати про це. Нарешті він підвівся і сказав:

— Тепер мій табір ходи.

Тут у мене прорвалася цікавість, притаманна білим.

— Де твій табір? — Запитав я.

Ткнувши пальцем кудись на північ, він пробурмотів: — Там". І оскільки це "там" було оточене кількома сотнями тисяч акрів лісу, боліт та поритих улоговинами лук, його відповідь анітрохи не задовольнила мою цікавість.

Ми не могли повністю розірвати зв'язок із зовнішнім світом. Це було б

несправедливо стосовно Візі. Він мав право знати, що на світі є й інші люди, окрім його батька та матері. Тому раз на місяць я знімав з пасовища робочих коней, запрягав їх у фургон, і ми їхали в Риск-Крік.

Наші рідкісні поїздки на пошту приносили Візі величезне задоволення, оскільки з ними завжди була пов'язана покупка цукерок. Ми ніколи не відмовляли йому в цьому, хоча це й було на шкоду нашим і без того мізерним коштам. Дитинство має свої права, і навіть індіанські діти добре знали великі дерев'яні банки з цукерками, що стояли у торговця під прилавком. Купівля здійснювалася в такий спосіб: малюк засовував палець у рот і зі стуком клав іншою рукою на прилавок п'яти або десятицентову монету. Взимку монету могла замінити шкірка ласки.

Спочатку я займався покупками Візі. Потім купувалися фунт чаю та пара коробок тютюну. І лише після цього я отримував свою кореспонденцію. Якщо якісь листи обіцяли бути цікавими (а це траплялося нечасто), я тут же прочитував їх і тут же, користуючись тріскучою машинкою крамаря, відповідав на них. Потім, сівши на прилавок, я переглядав газети. Найбільші із щоденних провінційних газет приділяли кілька рядків австрійцю на ім'я Гітлер. Але хто ж, чорт забирай, був цей Гітлер?

— Маляр, — буркнув Бетчер у відповідь на моє запитання. — Так, сер, проклятий маляр з Австрії, який уявив себе другим Бісмарком.

У конторі Бетчер мав радіоприймач, який між тривалими періодами мовчання видавав трохи музики або короткі повідомлення про останні події. Володіння приймачем перетворило торговця на справжнє джерело премудрості. Індіанці дізнавалися в нього, чи можна очікувати місячну ніч для гарного полювання. Якщо у фермера відбилися стада і загубилися дев'ять однорічних бичків, він питав поради у торговця, де їх треба шукати. Дружина місцевого поселенця з верхніх берегів струмка, яка народила за сім років шестеро дітей, і чекала сьомого, вона допитувалася у торговця, чи цього разу буде хлопчик чи дівчинка. Радіоприймач відповідав на всі запитання.

Так, у газетах писали мало втішного. Кілька тисяч безробітних зчинили бунт на вулицях Ванкувера. У США було кілька мільйонів безробітних. Якщо таке життя в цивілізованому світі, то чим швидше ми повернемося до свого лісу, тим краще.

Питання, коли повертатися додому, зазвичай вирішувала Ліліан. Ми приїжджали в Риск-Крік не частіше одного разу на три чи чотири тижні, і, коли ми були там, мені не хотілося поспішати з від'їздом. Однак, провівши пару днів у Риск-Кріку за чаюванням з місіс Бетчер, розмовляючи про ті таємничі речі, які зазвичай обговорюють дві жінки наодинці, Ліліан рішуче заявляла:

— Я хочу додому. — І, ніби цього було мало, додавала: — Настав час подумати про заготівлю сіна.

Без жодного перебільшення можна сказати, що, тільки-но закінчивши одну роботу, Ліліан уже думала про іншу. І, мабуть, це було добре, тому що сам я іноді був схильний відкласти справи на день чи два.

Але вона мала рацію. Потрібно було забезпечити зимовий корм худобі до осінніх

заморозків. Без коней ми втратили б зв'язки із зовнішнім світом, якби лише не захотіли зробити п'ятдесятимильну прогулянку на лижах або пішки.

Сіно, як і багато чого, було тут безкоштовним. На маленькому лузі, де колись жили бобри, або дещо ближче до витоків струмка ми могли накопити півдюжини тонн болотної трави, яка, хоч і поступалася за якістю тимофіївці чи конюшині, все ж таки не давала охляти нашим коням, доки не спадуть жорсткі кайдани зими і не зазеленіє нова трава.

У нас не було ні косарки, ні причіпних грабель. І не було в кого їх позичити, бо всі косарки та граблі були на ходу в пору заготівлі зимового корму для коней; але в нас було спорядження, що складалося з коси, великих і незграбних ручних грабель та вил. До того ж у нас було чотирнадцять годин денного світла для роботи. Я орудував косою. Хоча така заміна косарки була для мене незвична, потреба швидко змусила навчитися поводитись з косою. Після дводенного болю в спині я почав спритно нею користуватися, і щоразу, коли лезо коси виблискувало в повітрі, на землю лягав рядок яскраво-зеленої трави. Коли сіно висихало, Ліліан згрібала його в копиці. І нерідко, як тільки копиця була готова, Візі починав перекидатися на ній, і сіно розліталось на всі боки.

Удвох з Ліліан ми зробили з сухих жердин ґрати і зміцнили їх на дерев'яних полозах, а потім, впрягши коней у цю примітивну, але зручну споруду, відвезли на ньому копиці сіна і заскирдували його біля хати.

Літо йшло до кінця, і непомітно підкралася осінь. Осики та верби змінили зелене вбрання на темне золото. Вересень подарував нам кілька днів дощу та мряки, і в струмку знову забулькала вода.

Сира та вітряна погода жовтня пригнала з піщаних пагорбів зграї журавлів та масу канадських казарок, які з оглушливим шумом кружляли над озером біля нашого будинку. Журавлі та гуси летіли на південь. Журавлі рідко спускалися перепочити в наших місцях. Гуси поводитися інакше. Вони сідали на воду великими галасливими зграями і затримувалися там на два-три тижні, щоб відпочити і поскубти низькорослу траву на солончакових берегах озера.

У наших місцях будь-яке м'ясо звіра чи птаха, вбитого в середині жовтня, замерзало і не псувалося до кінця березня. І якщо наш дикий край не міг подарувати нам до Різдва індичку, ми могли все ж таки отримати різдвяного гусака.

Я зняв із стіни дробовик, осідлав пару коней, посадив Візі на круп коня Ліліан, і ми вирушили на полювання за гусаками. Цей захід вимагав великого порозуміння між мною та Ліліан. Необхідно було також на кілька хвилин стримати бурхливу активність Візі, щоб він не злякав гусей раніше часу. Насамперед нам необхідно було встановити напрям вітру, оскільки канадські казарки ніколи не злітають з води за вітром, а завжди проти нього. Вирішивши це завдання, протягом кількох хвилин я вивчав обстановку, розуміючи, куди можуть полетіти гуси, коли вони знову піднімуться в повітря. Потім тихенько прошепотів Ліліан:

— Я постараюсь нечутно прослизнути й сховатися в тому клаптику лісу на

південному березі озера. Почекай десять хвилин, поки я дістануся туди, а потім біжи щодоуху з лісу до озера. Це змусить гусей відразу піднятися з води.

— Як я дізнаюся, що минуло десять хвилин, коли ні в кого з нас немає годинника?
— Заперечила вона.

Тоді я помітив, що гуси починають неспокійно розмовляти один з одним, як це в них буває перед польотом. Треба було поспішати.

— Покладися на своє чуття, — кинув я Ліліан, уже пробираючись крадькома між деревами.

Але Ліліан любила діяти напевно. Пауза, яку вона витримала, швидше наближалася до півгодини, ніж до десяти хвилин. І лише потім Ліліан вибігла з лісу, лякаючи гусей. Невідомо, як їй удалося змусити Візі сидіти тихо протягом такого довгого часу. Ліліан бігла до озера то підтюпцем, то галопом, вносячи сум'яття в пташину зграю і змушуючи її летіти прямо над моєю головою. Це була чудова мить для будь-якого стрільця.

— Піф-паф — і гуска падає, — прощобетав блідолиций Гайавата, біжучи за Ліліан, коли мій дробовик убив відразу двох гусей. Невдовзі дюжина гусей уже висіла на ялинках позаду нашої хатинки. За ніч вони добре промерзли, і тієї осені ми більше не чіпали гусей. Я ще задовго до того відмовився від полювання заради спортивного задоволення. Полювання і вбивство будь-якої живої істоти, пернатої чи непернатої, вже не було для мене спортом, як у давнину, коли я жив в Англії. Полювання було для нас тепер одним із основних засобів існування. А якщо без нього можна було обійтися, моя рушниця спокійно висіла на стіні хатини.

Останні дні жовтня промайнули, як слабкі спалахи згасаючої свічки. Замерзлі озера огризалися і бурчали, коли крига все щільніше і тугіше сковувала водну поверхню. А коли замерзли озера, зникли й останні зграйки гусей, що відстали. З їх зникненням нас охопило якесь сумне відчуття самотності. Пташиний гомін вносив деяке пожвавлення в наше життя. Після відльоту можна було розраховувати лише на короткочасні проблиски тепла, перш ніж зима остаточно скує лісові нетрі морозом.

Однак насущні турботи не залишали нам часу для роздумів про сумні дні зими. Потрібно було проварити капкани в киплячому відварі ялицевої хвої, щоб знищити будь-який запах, який міг би відлякати звірів. Потрібно було перевірити і змастити всі частини зимової упряжки, потрібно було прочистити димарі, щоб унеможливити пожежу, коли в піч будуть покладені дрова, щоб захистити нас від зимових холодів. Рідкісна зима проходила в Чілкотині без того, щоб два або три будинки не згоріли майже з усіма пожитками. Лише деякі з домовласників змогли б сплачувати страхові внески, навіть якби вдалося застрахувати будівлю з вибілених на сонці колод, з дерновим дахом та іржавим димарем. Єдиною страховкою від пожежі була чистота димарів. У нас пішов цілий тиждень на те, щоб розставити і оснастити капкани, і, коли ми закінчили цю роботу, випав сніг в шість дюймів завглибшки. Перший сніг нагадав мені ще про одну задачу, яку ми мали вирішити, перш ніж оглядати капкани. Йшлося про ризиковану та необхідну справу. І хоча в нас до неї не лежала душа, ми не могли

обійтися без неї, бо наш гаманець був майже порожнім.

Розділ 8

Кинути запалений факел в ведмежий барліг — справа небезпечна. Але нам потрібен був запас жиру на зиму, і іншого виходу ми не мали. Ми не мали ні необхідних великих запасів жиру, ні хоча б незначних запасів грошей. І ми воліли не купувати жир на торговому пункті, якщо його можна було отримати безкоштовно в лісі.

Наприкінці вересня я витратив цілих три дні на пошуки "жилого" ведмежого барлогу. "Жилим" можна було назвати барліг, який ведмідь вичистив і приготував для зимової сплячки. Нарешті я знайшов такий барліг і зробив зарубки на шляху звідти до хатини, щоб легко знайти це місце, коли в барлозі оселиться її хазяїн.

Тепер настала зима, і ведмідь мав перебувати у барлозі. Сподіваючись на це, ми по зарубках знайшли туди шлях і обережно наблизилися до входу в барліг. З першого погляду я зрозумів, що барліг заселений. Ведмідь заліз туди через вузький прохід і прикрив отвір гілками та мохом. Я обережно підняв їх і оголив вхід у барліг.

У Візі, що сидів на коні, очі готові були вискочити з орбіт від хвилювання. Тепер я вже чув запах ведмедя та його повільне дихання. Я випростався і кинув Ліліан підбадьорливу посмішку.

— Ти думаєш, що зможеш це зробити? — запитав я таким тоном, ніби "це" означало справжні дрібниці. Думаю, що в неї, напевно, відчайдушно билося серце і якась грудка підступала до шлунка, оскільки те, що мало зробити Ліліан, було великим ризиком для будь-якої жінки. Але вона попрямувала до мене і сказала, покусуючи губу:

— Я спробую.

Якась нотка сумніву пролунала в її голосі, змусивши мене на мить зупинитися і замислитися. Я стояв дуже тихо, не зводячи очей з отвору, що веде в барліг. Чи варто це починати? Чи не надто це відчайдушний крок? Раптом промахнусь? Раптом ведмідь вилізе з барлоги зараз, коли ми з Ліліан стоїмо всього за якусь пару футів від неї? Я глянув на свою гвинтівку, і мені здалося, що вона каже мені: "Все буде гаразд".

А що, коли гвинтівка підведе? Дурниці... Я не промажу, я майже без промаху попадаю в оленя на бігу, то чому ж би мені не поцілити в ведмедя, який буде стояти навпроти дула гвинтівки на відстані декількох футів? І як би там не було, нам дуже потрібний жир.

Я сказав: "Давай прив'язувати коней". Ми відвели і прив'язали їх. Ліліан зняла Візі з коня і посадила його на сідло.

— Сиди тихо, — наказала вона йому, — не смій і оком моргнути.

Повернувшись до барлогу, я заклав патрон у свою гвинтівку. Потім чиркнув сірником об довгу смолисту тріску. Майнула іскра і смолоскип запалав. Я вручив його Ліліан, даючи їй останні, точні вказівки.

— Коли я крикну "кидай", засунь смолоскип у отвір і біжи до коней. — І за секунду додав: — Дивись, не сядь повз сідло.

Я став за дерево на відстані півдюжини ярдів від входу в барліг і змахнув з вій сніжинку. Серце в мене трохи частило. Але гвинтівка, здавалося, казала: Нема чого хвилюватись! Я востаннє оглянув рушницю, особливо приціл. Мушка злегка зледеніла, але я відразу очистив її. Потім я зробив глибокий вдих, затримав повітря на одну-дві секунди, і в мене вирвалося з якимось хрипким гарчанням: "Кидай!"

Без вагань Ліліан підійшла майже до краю отвору. Зяюча паща барлогу приховала від мене голову і плечі Ліліан, коли вона нахилилася, кидаючи смолоскип. Все сталося зі швидкістю блискавки. Величезний ведмідь з'явився саме в той момент, коли я на це чекав. Він видерся з барлоги, сердито буркочучи, наїжачивши густу шерсть на спині. Він був чорним, як шматок відполірованого вугілля, товстим, як відгодована свиня, і величезним, як і належало бути чорному ведмедеві.

Бах! Ведмідь перекинувся, як тільки куля влучила в ціль.

— Стріляй ще! — закричав Візі, який був у захваті від того, що відбувається.

Ведмідь лежав на снігу, намагаючись ударити ворогів правою передньою лапою. Потім він підвівся. Голова його перекочувалася з боку на бік. Я вже не мав ні страху, ні хвилювання. Та їх і не могло бути, коли я мав таку гвинтівку. Я знову прицілився — бах! Ведмідь підвівся і впав мертвий.

Ми з Ліліан свіжували тушу, а Візі подався в барліг подивитися, що там робиться. Спочатку відокремили жир від м'яса та нутрощів і наповнили ним свої джутові мішки. Тепер ми були забезпечені жиром на всю зиму. Залишилося лише змішати його з жиром лося. Візі виповз із барлоги:

— Там тепло, — сказав він.

Я звалив мішки на в'ючного коня і вже був готовий усістись у сідло, коли мене вразила раптова думка.

— Койоти теж люблять ведмеже м'ясо, — сказав я. Приблизно за сотню ярдів від нас стояли дві великі ялинки. Накинувши петлю на шию ведмедя, я обмотав кінець мотузки навколо луки сідла і, відтягнувши тушу в бік ялин, залишив її на відстані декількох футів від дерев. Ліліан здивовано подивилася на мене, і я сказав:

— Через деякий час койоти обгризуть весь кістяк. Завтра я повернусь сюди і розставлю капкани під деревами. У нас ніщо не повинно пропадати даремно.

Пронизливий північний вітер дмухав нам в обличчя, коли ми поверталися зі здобиччю додому. Поки я знімав поклажу, напував коней і годував їх сіном, Ліліан усе підкидала дрова в залізну грубку, і її боки стали червоними, як вишня. Хай виє вітер! Нехай мете хуртовина! Тепер у нас був жир, і ми могли приділити майже весь свій час капканам.

До кінця третього тижня грудня двадцять п'ять шкурок висіло на зовнішній стіні хатини. П'ятнадцять горностаїв і одна норка потрапили в маленькі капкани, які розставила Ліліан за кілька кроків від хатини в ялинах обіч струмка.

— Капіталістка, — посміювався я, дивлячись, як Ліліан знімає шкірку з норки. — Що ти збираєшся купити за ці гроші?

— У каталозі замовлень є столовий сервіз, вона зупинилася і негативно похитала

головою. — Ні, поки що не це! Ми витратимо ці гроші на дошки, щоб у мене була підлога.

Протягом першої зими це була єдина норка, що залишила слід на снігу.

"Настав час, — міркував я, — подумати про продаж нашого товару". До свят залишалось лише чотири торгові дні, а в нас не вистачало багато чого, щоб приготувати святкове частування. І Ліліан відразу погодилася зі мною. Треба було негайно продати хутра. Отже, ми впрягли коней у сани і вирушили на південь до торгового пункту.

Щоб продати шкури в нашій крамниці, потрібно багато часу і не менше терпіння. Навалюючи шкурки Бетчеру на прилавок, я почав здалеку:

— Скільки ви зазвичай платите за хороші шкірки?

Бетчер засопів, зітхнув, потім знову посопів. Він струшував і розглядав шкірки з майже нудним байдужим виглядом. Потім він відкусив кінчик сигари та запалив її. Потім він глянув на мене з-під своїх густих сивих брів і почав потирати долонею підборіддя. Він не поспішаючи пихкав своєю сигарою, дивлячись крізь масивну шибку, і здавалося, думка його блукала десь в Англії чи Індії, чи де завгодно, але тільки не в Чілкотині Британської Колумбії. Нарешті він знову глянув на хутра.

— Готівкою чи товаром? — спитав він.

— І тим, і іншим.

Сидячи на прилавку і злегка постукуючи об стінки підборами, він затримав у руці свіжу сигару і потім простяг її мені (я теж сидів на прилавку, постукуючи об його стіни підборами). Я взяв сигару, відкусив кінчик, міцно затиснув її в зубах і попросив сірники. Він зітхнув.

— Е-е, я бачу, ти засмакував, — і простяг мені сірникову коробку.

До крамниці увійшла індіанка. На вигляд їй можна було дати і двадцять років і всі п'ятдесят. Не мені було судити про її вік. Крамар звернув до мене роздратований погляд.

— У неї немає й мідної монетки, жодного завалюючого центу. Але я досить довго працював у крамаря і чудово знав, що він відпускав індіанцям товар у кредит, коли у них не було ні гроша, а потім умів отримати з них все сповна або хутром, або роботою.

— Тобі щось потрібне, Саллі? — Бетчер побіжно глянув на індіанку, а потім знову поглянув у вікно.

На голові у жінки була криваво-червона шовкова хустина. Груди індіанки облягав старий вовняний светр. Фігуру мала майже квадратну. Дешева ситцева спідниця обтягувала її стегна і майже не затуляла колін. У неї були жовті від тютюнового соку зуби, плоский ніс і очі риби-скво, щойно витягнутої з води. Але, незважаючи на ці дрібні недоліки, вона зовсім не здалася мені дурненькою. У відповідь на запитання крамаря вона захихотіла і сказала:

— Тютюн.

На обличчі у крамаря з'явився нудний вираз. "Жодного завалюючого центу". Це було сказано не мені, не жінці, а вікну. Але потім він глянув на мене і сказав:

— У них п'ять сосунків, а в хаті немає й ламаного гроша. Чоловік хворий і не може полювати. Сказавши це, він відчинив стінну шафу і взяв з полиці мішечок тютюну.

— Як ти плати, якщо мій тютюн дай? — звернувся він до жінки.

На це у неї була готова відповідь:

— Вчора моя капкан спіймай два ондатри. Скоро шкура суха, моя принеси в крамницю.

Отже, крамар дав їй тютюн, двохфунтову банку сиропу, дві книжечки цигаркового паперу, коробку замішаного на соді печива та маленький пакетик цукерок.

— Коли шкура готовий, — сказав він, — твоя принеси ондатра, плати твій "щелепу" (це означало "борг"). І тільки тоді він знову звернув увагу на мої шкірки.

— Ця депресія, — пробурчав він, — сильно підкачала хутряну торгівлю. Візьмемо, наприклад, койотів. — І він почав перебирати мої шкіри. — Майже неможливо збути гарну шкіру койота.

Не кажучи жодного слова, я розглядав кінчик сигари. На цей раз Бетчер струшував і розглядав шкірки в повільному темпі. Потім він узяв олівець і почав робити якісь розрахунки на шматку паперу. Закінчивши свої обчислення, він випростався і заявив:

— Ось що я скажу. Я дам тобі двісті доларів за все це, половину готівкою, половину товаром.

Я почав збирати шкіри з прилавка.

— Занадто дешево. Ці шкірки мені дадуть чистими двісті сорок доларів, якщо я відправлю їх на аукціон.

— Продаж з молотка! — буркнув крамар. — Ці аукціонери — вони обдеруть тебе як липку! Комісійні, урядові мита, оплата перевезення! — І зробивши паузу для більшого враження, він продовжував: — Та вони просто вкрадуть твою норку, ці аукціонери. Між іншим, шкірка непогана. Він підняв норкове хутро і подув на ворс.

— Ось що я скажу. Я дам тобі товарів на двісті двадцять доларів.

Але нам потрібні були гроші, а не лише товари.

— Дай мені двісті двадцять п'ять. Половину готівкою, половину товаром.

— Я зазнаю великих збитків на цій клятій угоді, — пробурчав Бетчер, згрібаючи мої шкірки з прилавка.

Отже, хутра були продані, і ми покотили снігом додому. Дзвеніли ланцюжки, рипіли полози, у кишені в мене було більше сотні доларів, а в санях запас продуктів на всю зиму.

— Чорт забирай, ми розбагатіли! — сказав я коням, хльоснувши їх по крупах.

У санях, у полотняному мішку лежало два таємничі ящики, ретельно захищені від цікавих поглядів Візі. Вмістилище цих ящиків призначалося для різдвяної ялинки, яку ми збиралися зрубати дорогою додому. Лише через кілька років Візі здогадався, яким чином Санта-Клаус примудряється протиснути свій круглий животик через наш шестидюймовий димар. Але так чи інакше, йому це вдавалося.

День Різдва був ясним та сонячним. Термометр показував дванадцять градусів нижче нуля. Одягнені інеєм ялини та верби біля струмка сяяли на сонці. Покінчивши зі

сніданком, ми зайнялися різдвяними подарунками, що лежали під ялинкою. Для Візі Санта-Клаус поклав іграшкову скрипку, панчошу, набиту цукерками, горіхами та апельсинами, і пугач. Для Ліліан під ялинкою лежала пара домашніх туфельок на хутрі та музична скринька з нитками та голками. Щоразу, коли відкривалася кришка скриньки, чулася коротка мелодія. Для мене там був кишеньковий годинник, який перед цим лежав у торговця на полиці під ярликом з написом: "Два долари п'ятдесят центів". Я завів годинник, щоб переконатися, що він справді почне цокати, і кинув на Ліліан підозрілий погляд. Я нічого не міг прочитати на її обличчі, але я подумки зв'язав мій різдвяний подарунок зі спогадом про гроші, отримані нею за норку.

Це були недорогі подарунки, але це були подарунки. Їхня цінність полягала не в доларах і центах, хоча долари та центи були нам дуже потрібні. Цінним у цих подарунках були насамперед турбота та увага тих, хто їх дарував. Все це зближало нас, хоча самі подаровані речі могли незабаром зламатися чи виявитися непотрібними.

До дев'ятої години ранку у іграшкової скрипки вже не вистачало двох струн, а пугач залишився без заряду. Так як термометр показував мінус двадцять, я одягнув куртку і хутрянну шапку, загорнув Візі в товстий вовняний светр, натягнув йому на вуха та щоки каптур парки і сказав:

— Ходімо до струмка, розставимо пастки на кроликів. Нам зовсім не потрібні були кролики. У нас було м'ясо лося та оленя, а під ялинами біля хатини лежали заморожені качки та гуси. Але я знав, що тоді Ліліан воліла залишатися одна. Ще за місяць до Різдва, коли Ліліан почала робити пудинги та кекси, я зрозумів, що вона вже обмірковує різдвяний обід. Вона взагалі любила готувати, звичайно, коли у нас були продукти. А це був різдвяний ранок, тобто єдиний ранок у році, коли їй потрібно було залишитися наодинці в хаті хоча б на годину.

Я йшов по березі замерзлого струмка, а Візі ступав ніжками за мною, намагаючись не відставати. Помітивши сліди кролика, що перетинали струмок, я зупинився і поставив пастку в заростях верболозу. Ми підійшли до озера, в якому зазвичай хлюпалася вода до першого сильного снігопаду. Тепер його знову покривав товстий крижаний панцир. Ми пройшли до центру озера по гладкому льоду, міцному, як застиглий цемент, оглянули дві хатки ондатр і довго з цікавістю розглядали сліди вовка, що пробіг уночі по замерзлому озеру. Потім ми повернулися в ліс і посиділи на стовбурі ялини, що звалилася, спостерігаючи, як білка лущить шишку на сучку найближчого дерева.

Цікаво, подумав я, чи знає білка, що сьогодні Різдво. Ймовірно, ні. Білці начхати, який це день, були б тільки шишки, якими можна поласувати.

Ліліан вся почервоніла, коли ми з Візі повернулися додому. У неї палало обличчя від того, що вона довго стояла біля плити, схилившись над гусятницею, від того, що вона без кінця піднімала кришку каструльки, пробуючи, чи не готовий різдвяний пудинг, від того, що вона не раз відчиняла дверцята духовки, дивлячись, чи не зарум'янилась скоринка пирога з м'ясом.

— Я такий голодний, що міг би з'їсти варену сову, — заявив я, почувши апетитний

запах її куховарства.

— Гусак буде готовий не раніше ніж за двадцять хвилин, — забурчала Ліліан. — Ну, щоб вам було поставити ще пару пасток для кроликів. Підхопивши натяк, я сказав, звертаючись до Візі: — Ходімо, дамо сіна коням. Адже вони теж голодні.

Розділ 9

Лютий січень! Вісім годин денного світла, шістнадцять годин темряви. Сніг, у тридцять дюймів глибиною, приховує слід будь-якого звіра чи птаха. Товстий шар снігу лежить на деревах, згинаючи і ламаючи потужні гілки. Сніг глушить молоді сходи. Північний вітер коле обличчя подібно до голок дикобраза. Вітер недостатньо сильний, щоб здути з дерев брили снігу. Але він щипає і обпалює щоки, якщо ви підете йому назустріч. Верхові коні, прив'язані біля хатини, пирхають, притиснувши вуха до грив. У нетерпінні вони б'ють сніг передніми копитами. Я натягаю товстий вовняний светр і кожух, застібаю високі боти і всовую ноги в поношені довгі штани з ведмежої шкіри. Ці старі штани захистять мене від снігу. Ліліан метушиться, готуючи мені сніданок. Потім вона кладе його в квадратний пакет із прогумованої парусини і вручає мені, намагаючись вдати, що вона зовсім спокійна. Але це їй погано вдається.

— Заради бога, будь обережний! — навіть тон голосу красномовно свідчить про її хвилювання.

І страх її не марний, бо я йду назустріч випробуванню не менш суворому, ніж нещадний північний вітер.

Після Нового року до нас у капкани не потрапив жоден койот. Звісно, не без причин. У північних широтах майже неможливо зловити койота після різдва. У січні вони зазвичай починають вирощувати дитинчат, і тоді всі койоти як самки, так і самці нізащо не торкнуться здобичі, спійманої кимось іншим. І, звичайно, у цей період їх не проведеш ніяким штучно створеним запахом, ніякою принадою. Вважають, що лисиця найрозумніша тварина в північних лісах, але лисиця — просто дурепа в порівнянні з койотом. Якщо койот — єдиний з хижих звірів, якого людині не вдалося винищити на континенті Америка, то чи не означає це, що він розумніший за людину?

Я добре знаю койотів. У перші роки нашого життя біля витоків струмка весь наш добробут залежав від того, чи вдасться мені завжди мати свіжу шкіру на наших розп'ялках у період, коли їхне хутро повноцінне. Навесні, влітку та ранньої осені у нас були лише витрати та жодних доходів. А нам багато чого не вистачало. Нам були потрібні дошки для підлоги. Нам потрібна була косарка та граблі, і я знав, де можна було дешево купити вживані, тобто за шістдесят доларів. Шістдесят доларів! Скромна сума — нема чого сказати! Мені так само потрібні були ще капкани, а Ліліан ще горщики і сковорідки. Нам потрібен був лінолеум, щоб покрити майбутню підлогу. Койоти мали заплатити за все.

Невдовзі після різдва я зняв капкани і повісив їх на ялинки, під якими вони стояли. Капкани вже були марними, і це означало, що треба подвоїти містеру Бінксу його

щоденну порцію вівса. Тепер багато залежало від містера Бінкса. Це був каштановий мерин зростом в п'ятнадцять долонь. Мати його була арабською кобилницею напівкровою, а батько — диким неклеєм конем. До семи років цей мерин бігав у табуні диких коней. І коли мисливець за дикими кіньми спіймав увесь табун, каштановому мерину довелося пережити подвійну ганьбу: кастрацію та випалювання тавра. Незабаром після цього я придбав його за чотири першосортні шкірки койота і почав поступово привчати до попруги та віжок.

З Різдва почався період частих снігопадів. Поки йшов сніг, койоти не відходили далеко від лігва, розпалюючи свій хижий апетит захованими поблизу недоїдками шкіри та кісток. Поки йшов сніг, я теж не відходив далеко від свого барлогу. На будь-якій мисливській ділянці в цей час лише питання життя і смерті могло змусити людину вийти з хатини туди, де вирувала зимова негода.

Три дні та три ночі з півночі несло сніг, міцний, схожий на пісок. І раптом сірий небосхил став прояснюватися, і місяць, схожий на срібну тарілку, посміхнувся, глянувши на засніжену землю. Ручкою від сокири я зміряв глибину снігу. Виявилось, тридцять дюймів. Коли койот виходить на полювання по свіжому снігу такої глибини, йому доводиться йти протоптаним кролячим слідом у заростях молодих дерев. Якщо вигнати койота із чагарників на прогалину, де немає кролячих слідів, кожен крок коштуватиме йому величезних зусиль. Тепер, коли небо прояснилося, ми з містером Бінксом повинні були збити койота з кролячих слідів, вигнати з хащі на прогалини і йти за ним по п'ятах, поки звір остаточно не виб'ється з сил. Це була пекельна праця, що виснажує як мисливця, так і його жертву. Але ця робота була необхідна, якщо ми не хотіли загинути в нашій лісовій глушині.

Часто койоту вдавалося за допомогою хитрих хитрощів провести мене або містера Бінкса і на якийсь час врятувати свою шкуру. Але іноді він робив промах і розплачувався за це. Каштановий мерин грайливо вигнув спину, відчувши стягуючу його попругу. Він грайливо підстрибнув раз-другий, коли я обережно сідав у холодне сідло. Але в міру того, як ми віддалялися від хатини, в мерина пропадав грайливий настрій, і, нагостривши вуха, він приймався за свою важку працю.

Коли полюєш на койота верхи на коні, що йде по череву в снігу, зайвий поспіх може тільки нашкодити. Перемога або поразка значною мірою залежать від останнього спалаху сили і швидкості у коня у вирішальну мить. Я дозволив містерові Бінксу вільно йти повільним кроком крізь рідкий хвойний ліс, що вів до чагарників молодих дерев у верхній частині пагорба. Місцями гладка поверхня снігу була проорана слідами лося. Одного разу на якусь частку секунди на горизонті з'явився силует лосихи з лосеням і зник. Я під'їхав до першої групи молодих дерев (у нас на батьківщині їх називають перелісками) і не виявив там нікого, окрім кроликів та пари горностаїв, тому я спрямував свого каштанового мерина вперед до більших зарослів.

Деревця були в п'ять — сім футів заввишки. Вони росли щільними зарослями, подібно до колосків нескошеного вівсяного поля. Кожна гілочка на них згиналася під вагою снігу. Я об'їхав майже всю хащу і раптово побачив сліди самотнього койота,

залишені, як я вважав, незабаром після заходу сонця. Я зітхнув, застібнув тугіше комір мого кожуха і направив містера Бінкса в хащі. Шматки мерзлого снігу сипалися на сідло, коли ми зачіпали гілки. І, коли я підвівся на стременах, щоб змахнути сніг, я спіймав себе на думці про те, як страшенно важко людині заробити долар чесною працею.

Було неможливо, пробираючись крізь хащі, не промочити сідло. Незабаром воно замерзло, і піді мною рипіла і верещала його промерзла шкіра. Мій кожух і хутрянні штани набрякли водою, бо сніг на них танув від тепла мого тіла. Волога відразу перетворювалася на лід.

У глибині хащі поблизу виразного кролячого сліду я побачив місце, де койот упіймав кролика. Я нахилився в сідлі, ворухнув закривавлений сніг узятою для цього паличкою і уважно роздивився на ній сліди крові. Вона була більш менш свіжою, хоча і встигла замерзнути. Це означало, що кров була пролита нещодавно, швидше за все того ж ранку на зорі, оскільки койот полює на світанку і в сутінках, а спить протягом денних годин короткого зимового дня. За розміром слідів було видно, що я мав справу не з молодим, а зі старим та досвідченим звіром. "Йо-хо! — попередив я містера Бінкса, — цього разу нам доведеться побігати".

Зійшовши з сідла, я підтягнув підпругу, щоб бути впевненим, що сідло не перевернеться, коли ми стрибатимемо через бурелом, знову сів на коня, і ми рушили слідом. Проїхавши півмилі, я помітив під гілками низькорослої ялинки щось схоже на свіжий слід койота, що лежав на снігу. Так, тут справді нещодавно відпочивав койот. Сліди, що йдуть від цього місця, стали не схожі на сліди звіра, що робить пробіжку лісом для власного задоволення. По суті, зовсім не було виразних відбитків лап. Натомість виднілися провали в снігу на відстані десяти футів один від одного, глибокі й безладні, що свідчило про те, що койот біжить більш ніж двохфутовим шаром снігу, рятуючи свою шкуру. "Ей-яаа!" — тільки-но в мене вирвався мисливський сигнал, містер Бінкс перейшов на рись. "Ей-яаа!" Здавалося, всі сили пекла кинулися в погоню за койотом, щоб змусити його тікати, не розбираючи дороги, щоб збити його з пантелику і позбавити кмітливості, щоб не дати йому сховатися в якомусь затишному місці.

Сліди знову привели мене в глибину засніженої хащі. Тут була кроляча стежка, і койот міг без затримки бігти утрамбованим снігом. Містер Бінкс злегка насторожив вуха і закусив вудила. Але я стримував нетерпіння коня, приберігаючи його енергію та сили для вирішальної сутички зі звіром у потрібний момент. Протягом кількох наступних хвилин у чагарниках йшла безперервна гра в кішки-мишки. Повільна, але вперта погоня каштанового мерина змушувала койота перебігати з одного кролячого сліда на інший. Койот петляв на північ, на південь, на захід, на схід. І як тільки мені вдавалося його побачити крізь рідші хащі, він повертав на свої колишні сліди і потім знаходив ще якусь проторену дорогу, де міг не провалюватися в сніг.

Я думаю про все це тепер, коли вже немає практичної необхідності вдаватися до таких крайніх способів заробітку і коли похилий вік заважає мені зробити це, навіть

якби така необхідність існувала. І в мене виникають важкі спогади про випадки, коли койоту вдавалося перехитрити мене, і я не зміг вигнати його з чагарників, у які він наполегливо намагався втекти. Так могло б скінчитися і це полювання, якби звір не зробив помилки і, таким чином, не допоміг би мені досягти необхідної перемоги.

Біля північного краю хащі, в гушавину старих дерев вклинилася тонка смужка соснового молодняку. Щільно втоптана кроликами стежка кутом повертала до цієї смуги і раптово обривалася біля її далекого краю. Чи тому, що я вже наздоганяв койота, чи тому, що на нього подіяли мої крики, але койот зробив відчайдушний стрибок у смужку молодих дерев.

"Містер Бінкс!" — це було скоріше благання, ніж наказ, і кінь зрозумів мене. Він кинувся вперед, і м'яким, але наполегливим рухом віжок я спрямував його в хащі. Кущі попереду мене ще гойдалися, і з них сипався сніг після того, як там пробіг койот, і це досить ясно свідчило про те, що відстань між мною та звіром була не більша за довжину кількох коней. Але, виїхавши з хащів і побачивши перед собою поодинокі сосни та відкрити снігову поверхню, я зрозумів по довжині стрибків койота, що в нього достатньо енергії та сили, щоб витримати ще миль чи дві такої самої погоні.

"Ей-яаа!" Я злегка притиснув коня колінами, і він полетів уперед. У мене була велика спокуса дати йому волю і спробувати закінчити полювання, перш ніж звір зможе вислизнути від мене ще в якісь зарості. Але досвід застеріг мене: "Ні, треба берегти енергію каштанового мерина, доки стрибки койота не стануть коротшими". Потрібно було не тільки впевнено розбиратися в хитрощах койота, але й розрахувати з граничною точністю сили мого коня.

Я озирнувся в пошуках якогось орієнтира, щоб з'ясувати, де ж, чорт забирай, я знаходжуся. Зарубки на деяких деревах нагадали мені про місце, де три місяці тому я підібрав маленьке лосеня за один або два акра від згорівшого лісу. Згарище було праворуч від мене, на відстані однієї чи двох миль. Точне уявлення про своє місцезнаходження викликало в мене неприємну думку. Я подумав, що якщо койот бігтиме в тому ж напрямку ще хвилин п'ятнадцять, він дістанеться озера Мелдрам.

Я знав, що озеро підтануло під затверділим снігом. І поки вода знову не промерзне до глибинного льоду, я не ризикнув би пустити Містера Бінкса на озеро, тоді як койот міг утриматися на замерзлому снігу. Добігши до озера, він перебрався б на протилежний берег і зник у лісі задовго до того, як мій кінь обійшов би озеро і знову напав на його слід. Я низько пригнувся в сідлі і дав волю містеру Бінксу. Тепер уже не було сенсу йти слідом койота. Натомість треба було випередити звіра біля озера, перегородити йому дорогу і загнати його назад на пагорб.

Копита каштанового мерина вже бороздили сніг поблизу озера. Я повернув коня і поїхав вздовж озера. Проїхавши берегом майже миль, і не знайшовши слідів койота, я повернув містера Бінкса назад і пустив його рясю до пагорба. Відрізаний від озера койот тепер напружував усі свої сили, щоб повернутися на втоптаний кроликами сніг, туди, де густі зарослі могли затримати погоню.

Повертаючись на пагорб, я думав про нашу хатину, про Ліліан, про Візі. Хлопчик,

звичайно, не уявляв собі, наскільки ризиковане було полювання в лісистому схилі на захід від озера Мелдрам. Він добре зрозумів це через кілька років, коли сам взяв участь у такому полюванні. Зате Ліліан чудово знала про небезпеку, що загрожувала мені, хоча їй самій не доводилось полювати на койотів. Несучись галопом по засніженому бурелому, будь-який кінь міг спіткнутися і полетіти догори копитами, підім'явши під себе вершника. Завжди можна було зламати ногу, протискаючись на коні крізь густу соснову хащу. Можна було поранити око гілкою. Якийсь сучок міг вибити вершника з сідла. Все це знала, і всього цього боялася Ліліан. Але вона знала також, що в цю пору року капкани даремні і що полювання для мене було єдиним способом отримати хутро койота.

Коли я знову потрапив на слід, то побачив, що койот мало не обігнав мене на шляху до озера і що він повернув назад до пагорба лише тоді, коли зрозумів, що я його випередив. Тепер його стрибки стали помітно коротшими, і він намагався йти буреломом або під ним, користуючись будь-якою можливістю уникнути пухкого снігу і цим полегшити біг. Нарешті він почав втомлюватися.

Досвідчений койот, рятуючи свою шкуру, часом виявляє справжній розум. Якщо йому не вдається збити мисливця зі свого сліду, він іноді лягає на сніг, щоб перепочити та зібрати сили. Одного разу, намагаючись вигнати майже зовсім знесиленого койота з сосняка, де він хотів сховатися, я побачив, що він лежить на пласкому камені всього за кілька ярдів від мене, спостерігаючи за кожним моїм рухом. І не встиг я націлити на нього гвинтівку, як він стрибнув з каменя і зник у ялиннику.

Цього разу я був майже певен, що мій койот нарешті не витримає напруження і почне здавати. Тепер уся справа була у витримці. Потрібно було точно розрахувати, коли і де знадобиться весь останній запас сил коня, щоб пустити його на койота.

Ліс попереду ставав все густішим. На схилі та в улоговинах піднімалися неминучі зарослі молодняку. Ми поверталися до кролячих місць. Стрибки койота стали коротшими. Їх уже можна було виміряти дюймами. Сліди звіра стали зовсім свіжими. Це означало, що койот був від нас на відстані польоту кинутого каменя. По руху м'язів коня між моїми колінами я міг судити, скільки сил залишилося у мого каштанового мерина. Мені було ясно, що він може протриматися ще півмилі.

"Містере Бінкс!" — Я шмагонував мерина по стегнах гарапником, і він помчав уперед. Я низько пригнувся в сідлі, щоб не налетіти на якусь гілляку. Ми петляли тут і там, як пара, що танцює падекатр. Кінь йшов слідом стрибків койота на снігу. А стрибки ставали все коротшими і коротшими.

Зрештою бажане видовище! Двадцятип'ятифунтовий, майже повністю знесилений койот піднімається і знову падає на сніг, як тріска в хвилях озера. Мабуть, слід було відчувати жалість, коли моя рука ковзнула до чохла і я витягнув гвинтівку і загнав кулю в ствол. Може, в мене і ворухнулося почуття жалю, але я не міг дати йому волю. Скільки разів у лютому чи березні, коли мерзлий сніг витримує тяжкість койота, але провалюється під оленем, я бачив у лісі страшні сліди трагедії: там, де койот наздогнав оленя, він повільно роздер його. Скільки б я не загнав койотів у глибокому снігу,

койоти вбиватимуть оленів і займатимуться цим, коли мене вже не буде в лісі.

"Містере Бінкс!" — тепер це був лише шепіт. І кінь щедро віддав мені останній спалах своєї енергії. Ні прочищати приціл, ні цілитися вже не було потреби. Я нахилився в сідлі, приставив холодне дуло до вуха койота і спустив курок.

Нацьковувати одну тварину на іншу (в даному випадку коня на койота) нелюдяно по відношенню до них обох. Ніколи, ні на мить, я не дивився на це як на розвагу. Полювання було для нас у той момент життєвою необхідністю, такою самою, як їжа та питво. Свого часу я зацькував безліч койотів, але це ніколи не приносило мені задоволення. І я перестав робити це, як тільки відпала потреба.

Гніт гасової лампи горів уже більше двох годин, коли я під'їжджав до хатини. Його слабкий вогник у вікні діяв на мій змучений організм як підбадьорливий засіб. Я натиснув каблуками на боки мого коня, що майже зовсім вибився з сил, і сказав йому: "Ще сто ярдів, і ми з тобою знову дізнаємося, що значить відігрітися". Кінь посірів від замерзлого поту. У хвості в нього заплуталися крижані бурульки, і з кожним кроком вони з різким дзвоном стукали один об одній. Я низько пригнувся в сідлі, приклав одягнені у рукавиці руки до холки мерина, ніби намагаючись вкрати в нього трохи тепла і тим полегшити власні муки. Протягом останньої години мені здавалося, що всі мої м'язи перетворилися на лід. Таким завжди було повернення з полювання на койотів у засніженому лісі незалежно від того, було це полювання успішним чи ні. Хвилювання і шалені стрибки, здавалося, розігрівали мою кров на якийсь час, і я нерідко обливався потом. Але коли хвилювання і азарт полювання зникали, я коченів від майже нестерпного холоду. Особливо болісне було повернення додому.

Двері хатини були відчинені. Я побачив це ще на відстані п'ятдесяти ярдів і подумав: "Вона стоїть біля входу, вдивляючись, чекаючи, прислухаючись".

Крик полегшення і радості, що вирвався в неї, я почув, коли обриси її фігури було ще ледь видно в темряві. Я направив до хати коня і почав намацувати скам'янілими пальцями вузли мотузки, на якій висіла туша койота.

— Стривай, дай мені! — Ліліан швидко розв'язала вузли і опустила койота на сніг. Я обережно зліз із сідла і притиснув свої холодні губи до гарячих губ Ліліан. Потім вона зняла вуздечку, взяла повід і сказала:

— Іди відігрійся, я відведу і нагодую коня. Я взявся за повід.

— Я зараз...

— Ти негайно увійдеш у хату і зігрієшся, — обірвала вона мене. То вже був наказ, а не прохання. — На сьогодні ти досить померз. — І вона повела коня в стайню, а я лише розгублено подивився їй услід.

Я втягнув койота в хатину і почав розстібати боти. Візі оглянув здобич і пропищав:

— Тату, коли я виросту настільки, щоб полювати на койотів?

— Я сподіваюся, — серйозно відповів я йому, — що коли ти ви ростеш, нікому з нас не треба буде цькувати койотів у снігу.

Я палко сподівався, що так воно й буде.

Розділ 10

Протягом п'яти хвилин я, не відриваючись, дивився на блюдце. Це було блюдце, з якого ми годували кішку. Воно лежало на землі біля хатини, перевернуте догори дном. Невідомо було, хто так безцеремонно поведився з ним. Можливо, тут були винні ніжки Візі, а, можливо, котяча метушня. Але справа була не в цьому. Споглядання перевернутого блюдця вторглося в хід моїх думок і злилося з ними, як зливається окрас оленя із загальним колоритом лісового пейзажу.

Зима майже скінчилася, хоч подекуди лежали ще рештки снігу. Напередодні прокинувся струмок; почалася повінь. Того ж дня над хатиною пролетів перший ешелон гусей. Щоправда, вони летіли десь дуже високо, але вони вже летіли. А гуси ніколи не дурять ні самих себе, ні інших. Коли вони пролітали над хатиною головами на північ, хвостами на південь, можна було не сумніватися, що настала весна.

Біля сараю для сіна Візі полював на уявного оленя. Він мав лук і стріли, які я зробив для нього. Зараз Візі підкрався до звіра. Він пригнувся, приклав стрілу до тятиви і, випроставшись, пустив стрілу в ціль. Потім він вигукнув мисливський клич. Звичайно, він убив самця з чотирма відгалуженнями на рогах. Він не визнавав меншої здобичі, на кшталт молодих оленів з двома відгалуженнями на рогах або оленят, у яких роги ледь намічаються. І звичайно, він ніколи не полював на самок чи дитинчат. Ми з Ліліан сиділи біля хатини, байдикуючи і радіючи, що минула зима. І по всьому Чілокотину скотарі та звіролови, лісоруби та мисливці за дикими кіньми, їхні подруги та їхні малюки сиділи в той момент на колодах біля своїх хатин, байдикуючи і радіючи, що минула зима. Зрештою зима обійшлася з нами не так уже й погано. За січень і половину лютого я вистежив і вбив тринадцять койотів. Наскільки мені пригадувалося, лише п'ять койотів перехитрили і обійшли мене. Це був непоганий рахунок на мою користь. Тринадцять койотів у перекладі мовою грошей могли дорівнювати ста тридцяти долларам. Але в середині лютого цілодобовий вітер чинук [13] і наступні глибокі заморозки утворили на снігу тверду, як залізо, кірку, і койот міг весело помахати мені хвостом. Тільки дурень чи зовсім недосвідчений мисливець сподівався б, що кінь обжене койота на затверділому снігу.

Протягом наступних шести тижнів нам довелося витратити майже весь свій час на подальше освоєння дворучної пилки. Дрова як гроші: їх завжди не вистачає. Тільки схоже, що дрова випаровуються за температури — 45°, а гроші за будь-якої температури.

Отже, прилетіли гуси, струмок вирував водою, лід ламався і танув, а блюдце лежало в багнюці, перевернуте догори дном. І дивлячись на воду, що струмує в струмку, я одночасно думав про блюдце. Вода і блюдце — ці дві речі чудово поєднувалися одна з одною.

Я підійшов до хатини і підняв блюдце. Потім я знову сів на колоду і почав крутити блюдце в руках. Візі зробив перерву у полюванні, бо будь-який мисливець зрештою втомлюється. Він підійшов до хатини і почав спостерігати за блюдцем.

— Ти вбив його? — Запитав я.

Він ствердно кивнув головою.

— То був жирний олень?

Ще один кивок головою.

— У нього була печінка?

Візі насупився.

— Усі олені мають печінку.

— Це добре. Мені до смерті хочеться свіжої оленьчої печінки.

Мої думки повернулися до блюдця. Якісь міркування зріли у мене в голові, і я раптово вигукнув:

— Промокашку! Мені потрібний шматочок промокашки! Ліліан підняла брови.

— Ну, навіщо вона тобі?

Я нетерпляче повторив:

— Принеси мені промокашку, зроби милість! І крапельку води!

— Перо та чорнило? — запитала вона, йдучи до хатини.

— Звісно, ні, — відповів я. — Лише промокашку та воду. " Які дурні питання іноді задають жінки" , — подумав я. Ліліан повернулася. Я відірвав шматочок промокашки і поклав його на дно блюдця. Потім я по крапельках накапав туди трохи води та перевернув блюдце.

— Куди поділася вода, — зацікавився Візі, побачивши, що вона не капає з перевернутого блюдця. Візі ще не знав властивостей промокального паперу.

Я знову почав капати воду на промокашку. Через деякий час у блюдці з'явилася вода; я продовжував капати, і вода наповнила половину блюдця. Я все капав і капав, поки вода не побігла через край. Я подивився на Ліліан поверх блюдця з видом вчителя, що стоїть перед класом, і почав пояснювати:

— Кожне пересохле болотце біля струмка схоже на це блюдце з промокашкою. Болотистий ґрунт подібно до промокашки вбирає вологу від дощів та снігу, що тане. Якби болота живилися водою, як промокашка в цьому блюдці, то дощі й тала вода поступово заповнили б їх і вода знову потекла б з них у струмок. Це ясно, чи ні?

— Коли слухаєш тебе, це здається ясным, але... — Ліліан похитала головою, так, якби це зовсім їй не було ясно.

— Ніяких "але". Давай подумаємо, як би наповнити одне або два таких блюдця.

Я підвівся і звернувся до Візі, витягаючи з кишені ніжик.

— Тепер давай освіжуємо оленя і дістанемось до печінки.

Але у Візі вже зник інтерес до оленя. Хлопчик наливав воду в блюдце і перевертав його догори дном.

Струмок Мелдрам тече від витоків до гирла вибагливим звивистим шляхом. Він бере свій початок біля безіменного озера, потім тече на північний схід, утворюючи безліч поворотів, і десять миль нижче впадає в озеро Мелдрам. З цього озера струмок тече на схід ще десять миль, а потім проходить через ланцюжок озер, що йдуть з півночі на південь. Ось із цих озер фермери і відводили воду у свої зрошувальні канали.

Пройшовши крізь ланцюжок озерців, струмок тече решту дев'ять миль прямо на схід, ніби прагнучи швидше закінчити шлях, і вливається в річку. Лише з того місця, де вже майже видно річку Фрейзер, стає помітним падіння русла струмка. Слабкий ухил русла у поєднанні зі спокійною течією струмка створюють тут багато місць, де бобрам зручно будувати свої греблі.

Через кілька днів мала відтанути земля, і тоді нам треба було замінити собою бобрів і зайнятися їхньою роботою.

Спираючись на моральну підтримку фермера Муна, ми були готові зробити перші пробні кроки у здійсненні нашого грандіозного проекту — поступово заповнити водою кожен акр болотистого ґрунту біля струмка. При цьому ми мали діяти так, щоб наші заходи не завдали нікому жодної шкоди. Я не сумнівався в правильності дій, заснованих на досвіді зі блюдцем та промокашкою. Але в нас було занадто багато "блюдець" та "промокашок". На той момент ми нічого не могли зробити стосовно великих "блюдець". Отже, треба було спробувати наповнити водою маленькі.

Успіх чи провал нашого плану залежав від того, наскільки нам вдасться зменшити витік води, не зменшивши його і без того невисокий рівень у зрошувальних каналах. Спочатку це здавалося неможливим. Та це й було б неможливо, якби ми не скористалися іншими "блюдцями" та їх "промокашками". А якщо наповнити водою одне або два невеликі "блюдця" біля витоків струмка, чи не потече вода в більші болота, минаючи іригаційні канали? І якщо хоч одне з цих "блюдець" наповнити так, щоб вода потекла через його край, чи це не підвищить рівень струмка в його нижній частині? Такими були питання, які ми збиралися вирішувати.

Відновлюючи першу боброву греблю, ми запозичили у бобрів їх метод будівництва. Оглянувши залишки гребель, ми побачили, що замість цементу там були прутики та всякі гілки. Ці гілки і сучки звалили біля греблі, а потім розташували їх на руїнах у вигляді сітки, причому тонкі кінці гілок і сучків були спрямовані до витоків струмка.

Знову, незважаючи на мій протест, Ліліан наполягла на тому, щоб допомагати мені пиляти дерева дворучною пилкою. Щойно дерево падало на землю, вона кидала ручку пилки і починала обрубувати сокирою гілки та сучки. Довжина зруйнованої греблі складала свого часу триста футів, і коли ми почали її відновлювати, здавалося, що роботі не буде кінця.

Наклавши на рештки греблі шар гілок, ми привезли на тачці бруд із найближчої канави і розпластали її на гілках. Спочатку шар гілок, потім шар бруду — гілки і бруд, бруд і гілки, годину за годиною, день за днем, поки нам не стало здаватися, що ми спустошили весь ліс і до того ж розвернули верхівку пагорба. Але нарешті робота була закінчена, і ми знали, що коли накопичиться достатня кількість води, на місці застою болота утвориться озеро не менше п'яти футів завглибшки. Гілки, які становили, мабуть, половину маси греблі, зіграли подвійну роль. По-перше, нам довелося копати і возити менше бруду та піску. По-друге, можна було не побоюватися, що вода змиє всю цю споруду, коли вона переливатиметься через греблю. За таким принципом були збудовані боброві греблі, а що було добре для бобрів, було добре і для

нас.

Підняти рівень води до п'ятифутової глибини на десяти акрах заболоченого русла, якщо вода сочиться по крапельках, справа нешвидка і нелегка. Здавалося, що блюдце ніколи не наповниться. Але зрештою його "промокашка" наситилася вологою, і вода дюйм за дюймом почала підніматися біля греблі. А через три тижні після завершення нашої роботи вода досягла верху греблі і почала переливатися через край.

І тут погода пішла нам назустріч. Незабаром після побудови греблі небо вкрилося хмарами, задув південний вітер і почався дощ. Він йшов не перестаючи протягом двох діб. Легкий дощ, що мрячить, перемежовувався зливами, що змушували нас не виходити з хатини. Але ми нічого не мали проти цього. Ліліан зайнялася шиттям (йому ніколи не було і, напевно, ніколи не буде кінця), у мене були книги Дарвіна — "Походження видів" і "Походження людини" (книги, цілком придатні для того, щоб зайняти розум мислячої людини протягом багатьох дощових днів), а Візі майстрував з тополевої тріски човник. Нехай іде дощ! Чим більше випаде вологи, тим краще попливе човен, коли настане час спускати його через поріг.

Дощ спонукав нас розпочати перебудову іншої бобрової греблі, розташованої на півмилі нижче за першу. Ця робота забрала в нас цілий тиждень, бо стара гребля простягалася в руслі струмка на двісті футів у довжину і досягала восьми футів у висоту. Ми нарубили ще більше ялинок, зрили і звезли на тачці ще один чи два пагорби. Нарешті роботу було закінчено, і ще декілька акрів болота перетворилися на озеро.

Потім настали дні тривоги та побоювань. Минуло більше двох тижнів з того часу, як біля витоків струмка був перекритий витік води. Чи не обміліли через це зрошувальні канали за кілька миль від нас у нижній частині струмка? Якщо так, ми мали скоро дізнатися про це. Все тепер залежало від того, чи з'явиться тут якийсь фермер або його працівник, щоб дізнатися про причину раптового зменшення кількості води в зрошувальних каналах.

— Все полетить до біса, якщо ми раптово почуємо диявольський шум вибуху і виявимо, що наші греблі відправлені до праотців — так "бадьоро" прозвучала моя оцінка ситуації, що склалася, в період сліпої та болісної тривоги.

Проте все було тихо. Ніхто не підійшов до гребель. Зрошувальні канали не постраждали.

Як тільки на заболочений ґрунт знову повернулася вода, там з'явилися водні рослини. Їхнє коріння з давніх-давен зберігалось в землі, і не вистачало тільки води, щоб оживити їх. До кінця липня з півдюжини різних видів рослин піднялося над водою, і озеро забарвилось в мальовничі зелені тони. Раптом з'явилися три дикі качки. Вони обережно вели крізь трави, що коливалися, свої виводки напівоперених пташенят. На м'якому бруді греблі норка залишила сліди, схожі на сліди kota, а ондатри почали влаштовувати хатки в затопленому водою верболозі.

Одного вечора на початку серпня низько над хатиною пролетіло дев'ять гусей, що прямували вгору по струмку. Наглядаючи за ними, я побачив, що вони спускаються, а

за кілька секунд почув сплеск крил на воді.

— Вони спустилися до нашого першого озера, — вирішив я. — Ходімо подивимося, де вони.

Ми вервечкою продефілювали вгору по струмку. Підійшовши до греблі, стали на коліна і, спершись на руки, обережно зазирали через край. Гуси знаходилися від нас на відстані п'ятнадцяти ярдів. Вони хлюпалися у воді, супроводжуючи кожен сплеск приглушеним гоготанням. Бачити гусей було для нас не нове. Але новим було те, що вони плескалися у воді там, де не менше як півстоліття було пересохле болото. Життя поверталось до нашого спустошеного краю.

Розділ 11

Бах! Бах! Бах! Хоча постріли були далекі і ледве чутні, їхній звук змусив мене стиснутись у сідлі і різко зупинити каштанового коня. Я з тривогою вдивлявся в далечінь, туди, де пролунали постріли, а вони пролунали десь на півночі.

— Це гвинтівка, — розгублено пробурмотів я, — це три постріли з карабіна.

Відлуння пострілів завмирало вдалині, а ми з Ліліан здивовано і майже з переляком дивилися один на одного. Було ясно, що стріляли у лося чи оленя. Але хто міг прийти навесні на наші мисливські угіддя в пошуках м'яса?

Ранкові промені сонця ще не спустилися з вершин дерев. Молода лісова трава, що постраждала під час нічних заморозків, виглядала занедбаною і жалюгідною. Але ми знали, що за півгодини кожна травинка оживе під променями сонця, що сходило. Трель робіна [14] сповіщала ранок з верхівки якогось старого корча, а з півдюжини самців білих куріпок розпушилися на колодах і почали свою любовну пісню, закликаючи самок.

Ще хвилину тому я легко сидів у сідлі, чуйно вслухаючись у багатоголосся безкрайнього лісу, вдивляючись у хащі й чекаючи, чи не промайне якийсь зляканий олень. Але тепер ці раптові постріли подібно до голки, що встромилася в тіло, викликали в мене гострий біль тривоги.

— Індіанці! — вирвалось у мене. — Але вони б не зайшли так далеко від резервації в пошуках м'яса. Їм потрібні хутра.

Теоретично це ясно як день. У вас є півтори сотні тисяч акрів незайманої землі. Дев'яносто вісім відсотків цієї землі ніколи не знало дотику плуга і не впізнає його ні тепер, ні завтра, ні через сотню років, оскільки ґрунт тут кам'янистий і безплідний, і на ньому можуть рости лише кущі і трави, і низькорослі дерева, що існують тут споконвіку. Людина, яка шукає нові землі, щоб розорати і засіяти їх, байдуже погляне на ці півтори сотні тисяч акрів і пройде повз. У тутешніх струмках, озерах та лісах були свої скарби, але їх розікрали люди. Цими скарбами були дикі звірі, риби та птахи, що населяли тутешній край. Все це просто лише теоретично. Оскільки все живе існує тут лише біля води, потрібно накопичувати воду, щоб створити умови, необхідні для розмноження диких звірів, риб та птахів. Це було зрозуміло нам із самого початку.

Можливо, нам удалося б відновити те, що занепали інші. Але гладкий шлях теорії перегороджують буреломи фактів. Одна річ — забезпечити умови для життя диких мешканців цих місць і зберегти все живе, поки звірі, риби та птахи не розмножаться і не настане час пожати "врожай". Інша річ — завадити людям занепати на самому початку результати наших праць.

За законом про правила полювання в Британській Колумбії забороняється розставляти капкани або ловити будь-яким іншим способом хутрових звірів за межами закріплених за тим чи іншим звіроловом мисливських земель. Але не так легко забезпечити виконання закону в такому краю, як плато Чілокотин, де єдиний інспектор безпорадно намагається ввести передбачені указом обмеження полювання в районі, що простягається на двісті миль зі сходу на захід і більше сотні миль з півночі на південь. Ці місця є безкрайньою глушиною, де можна мандрувати протягом багатьох тижнів, не зустрівши ні душі, і де лише звірині стежки перетинають цілину. У такому краї легко порушити будь-який писаний закон про права полювання.

Легко довести право власності на корову або коня із зареєстрованим тавром на шкурі, але абсолютно неможливо зробити це по відношенню до хутрових звірів. Адже їх не можна попередньо затаврувати, щоб вони потім стали законною власністю того, хто зловить їх у капкан і потім натягне шкури на розп'ялки. Інспектор робив усе, що від нього залежало, але його шанс упіймати бракон'єра в момент крадіжки хутрового звіра або вторгнення в чужі мисливські землі практично дорівнював нулю. А незаконний лов хутрового звіра був вигідним заняттям. Ми неминуче прийшли до розуміння, що на весь майбутній час тільки від нас самих залежало забезпечення наших прав у межах закріплених за нами мисливських земель, і що ми маємо домагатися виконання цих прав будь-якими способами, які нам підкаже Господь. Принаймні ми з самого початку передбачали можливі неприємності з боку сусідніх індіанців, бо наші мисливські землі сусідили з трьома індіанськими резерваціями: на заході — Анігамська резервація, на півночі — Сода-Крік, на півдні — Риск-Крік. Індіанці цих резервацій звикли йти далеко від своїх пустельних земель до інших частин району, де було багато хутрових звірів. Можливо, їх не можна було й звинувачувати за це. Індіанцям належало право розставляти капкани і полювати будь-де задовго до того, як їх загнали в резервації. Полювання було їх єдиним засобом існування, і без нього всім їм довелося б зникнути з лиця землі.

Індіанці були майже повністю неписьменні. Вони дали свої назви долинам, горам і водоймам, але ці назви часто відрізнялися від назв, надрукованих на карті Чілокотина, складеної білими. Кожна індіанська сім'я мала свої мисливські землі, і індіанці добре знали межі цих земель. Але вони далеко не так добре були обізнані про межі мисливських земель, встановлені білими. Протягом перших шести років життя в нашій глушині ми самі з ранньої весни перетворювалися на індіанців, якщо не за кольором шкіри, то за способом життя. Як тільки зникав сніг, ми на якийсь час прощалися з хатиною і вирушали оглядати наші водоймища, вважаючи, що доцільніше самим охороняти своє хутрове господарство, ніж сподіватися, що це зробить для нас

інспектор. Тут було цілком доречно прислів'я: "На бога надійся, а сам не зівай".

Я їхав попереду, ведучи за собою в'ючного коня, який тягнув значну частину наших пожитків. Ліліан слідувала за мною на старій пузатій шкапі, такій добродушній і життєрадісній, що вона не протестувала проти додаткової ваги в особі Візі, що сидів на її крупі.

Наприкінці дня під звуки симфонії диких селезнів, що бурчали один на одного в очеретах, і гусей, що перегукувались над нашими головами, ми розбивали крихітний намет на березі якогось безіменного озерця, і, поки Ліліан готувала вечерю і влаштовувала ложе з ялицевих гілок. Я кружляв по берегах у пошуках недозволених слідів. Іноді, коли сонце сідало в золотому сяйві, ми не трудилися розставляти намет, а влаштовувалися на нічліг під гілками якогось гостинного дерева і засинали, вдихаючи їдкий запах смолистих голок.

Сонце піднялося вище, робін утомився співати, і кожна травинка вже давно ожила під теплими променями. Ми вервечкою вели коней через гущавину, прямуючи на південь. Потім я повернув на захід і на північ, описуючи широке коло і не відриваючи очей від землі. Ми з Ліліан рідко розмовляли один з одним під час цих поїздок лісом. Розмова була розкішною, яку ми дозволяли собі лише біля вогнища, коли денна праця була закінчена і можна було розтягнутися біля гарячого вугілля та відпочити. Візі теж звик мовчати, сидячи на коні. Діти легко переймають манери та звички дорослих як добрі, так і погані. Того ранку, відчуваючи щось значне, Візі тримав язик за зубами, навіть коли вискочив олень і, петляючи, помчав у хащі.

Завдання виявити місце перебування одного, двох, а можливо, і більшої кількості індіанців на таких великих лісових просторах може на перший погляд здатися таким же нерозв'язним, як і проблема знайти піскаря в океані, однак наше завдання було не таке вже й нездійсненне. Чілкотинські індіанці ніколи не мандрують пішки. Куди б вони не прямували, вони їдуть на конях. А коні залишають сліди. Ось чому я не відводив очей від землі. Якщо довго дивитися не відриваючись, то терпіння може бути винагороджене: виявляться сліди.

Я повернув знову на південь, пішов звіриним слідом і раптом зупинився і вигукнув приглушений мисливський клич. Я нахилився в сідлі, не відриваючи погляду від землі. Потім повільно випроставшись, я глянув на Ліліан і кивнув головою.

— Сліди коней. Вони перетинають звірину стежку, і, мабуть, йдуть на південь. Два коні підковані, решта — ні. Я вважаю, що проїхало четверо вершників. Ліліан під'їхала до мене. У Візі раптом розв'язався язик.

— Браконьєри? — пропищав він.

— Звичайно, це не урядовці, — сказав я.

Сліди чотирьох коней не йшли по звіриній стежці, як могли йти сліди неосідланих коней, а лише перетинали цю стежку в одному місці. Чілкотинський індіанець — природжений слідопит. Він занадто хитрий, щоб іти слідом звіра, коли вторгається в чужі мисливські землі в пошуках хутра.

Звернувши зі звіриної стежки і не зводячи очей з прим'ятої трави, я повільно повів

каштанового мерина під дерева. Протягом наступних двох миль мій погляд не відривався від землі. Потім я різко зупинив коня, глянув назад через плече і впевнено сказав:

— Біля Шкіряного озера. Ось де ми до них дістанемося. Вони полюють на ондатр.

То була весна 1934 року. Півдюжини маленьких "блюдець" на струмку було загачено та заповнено водою. І як тільки вода заливала болотистий ґрунт, туди поверталось життя у вигляді хутрових звірів і птахів. Ми також відновили греблі на деяких озерах, не пов'язаних із струмком. Шкіряне озеро було одним з них. Ми самі дали йому цю назву, тому що виявили біля його берегів серед залишків індіанського табору обривки сиром'ятної шкіри. Навесні 1932 року ми полагодили стару боброву греблю біля нижнього краю озера, перекривши таким чином весняні струмки, які до того виливались з озера і пропадали в піщаному ґрунті. Нам вдалося настільки підвищити рівень озера, що сухе болото, що оточувало його, вкрилося водою в вісімнадцять дюймів глибиною. Тепер озеро почало давати врожай: там з'явилися ондатри. Але одна чи дві ночі протизаконного лову звірів могли занапастити "урожай", який ми вирощували протягом майже двох років.

Тепер уже не було потреби вдивлятися у сліди. Я був упевнений, що вершники вели коней до озера, і мною володіло нетерпляче бажання потрапити туди якнайшвидше. Я погнав свого каштанового коня риссю, а потім галопом. Ніс пузатого коня торкався хвоста містера Бінкса. Ліліан пригнулась до холки коня, майже торкаючись обличчям його гриви. Коли я перед тим озирнувся на Ліліан, на ній був старий солом'яний капелюх. Тепер капелюх зник, і вітер грав її волоссям, ніби хотів забрати його, так само, як забрав капелюх.

— Де твій капелюх?! — крикнув я Ліліан.

— Не задавай безглузвих питань. — Ліліан підвела голову, щоб кинути мені репліку, і знову нахилилася до кінської гриви.

Коні продиралися крізь хащі молодняка, обминали звалені дерева, не сповільнюючи кроку, миттєво слухали кожного руху поведів, коли ми вели їх по камінню. Отже, ми досягли Шкіряного озера.

Здавалося, біля озера все було якнайкраще. Звичайно, крім нас, нікого не могло бути там на відстані багатьох миль. Але за п'ятдесят ярдів від берега в молодому осиковому гайку ми побачили слід і прим'яту траву, там, де до цього були прив'язані до дерев коні. Вийшовши з гаю, ми прив'язали наших коней у затишному місці серед сосен. Ліліан і Візі сховалися на узліссі, звідки вони могли непомітно спостерігати, а я став кружляти по озеру по коліно у воді. Час від часу я вилазив із води, щоб витягти капкан, захований у зарослях очерету. Іноді на кінці ланцюжка гойдалася млява тушка ондатри. Індіанці розставили в Шкіряному озері тридцять шість капканів, і в одинадцять з них попалися ондатри. І все-таки, коли я кидав капкани до ніг Ліліан і виймав звідти здобич, я не відчував ні роздратування, ні гніву. Все це неминуче входило в гру, яку ми затіяли, і, якщо ми були не в змозі виграти, не варто було починати. Хоча п'ять ондатр були самками, які чекали на дитинчат, я не сердився на

індіанців, винних у їх загибелі. Адже це було б так само, що сердитися на дитину, що влізла на стілець, щоб поласувати солодощами. Правду кажучи, я посміхався, сідаючи поряд з Ліліан.

— Скоро моя придумай, щось смішне, дивися, — сказав я, переходячи на ламану мову індіанців.

Протягом півгодини або навіть більше ми лежали на животах під деревами, спершись підборіддям на руки, не кажучи ні слова. Потім я підвівся на ліктях. З лісу з'явився койот. Підібгавши хвоста, він мчав щодуху. На якусь частку секунди він затримався на узліссі і, озирнувшись, подивився назад, а потім помчав просто в осиковий гай і зник. Я обережно підвівся на одне коліно.

— Вони йдуть, — сказав я, понизивши голос.

Четверо індіанців безшумно вийшли з лісу трохи нижче нас за течією озера. Вони ввели коней у осиковий гай і прив'язали їх там. Потім вони розбилися на дві пари. Двоє пішли навколо озера по ходу годинникової стрілки, двоє інших — у протилежному напрямку. У ті часи три дюжини першосортних капканів такого розміру, який потрібен для лову ондатр, коштували б на торговому пункті близько чотирнадцяти доларів. Захоплені мною капкани були майже нові; отже, індіанці купили їх зовсім недавно. Мені здалося дивним, що індіанці продовжували свій обхід озера після того, як виявили зникнення перших капканів. Вони, звісно, вже зрозуміли, що хтось випередив їх. Але все-таки вони обійшли все озеро, а потім зібралися разом і після короткої наради поспішили до коней. Та перш ніж вони підійшли до осик, я вже стояв там, між деревами та їхніми кіньми.

Індіанці зупинилися за кілька ярдів від мене і стояли, не підводячи очей й нервово ворушили пісок брудними мокасинами. У них на обличчях не позначилися ні ворожість, ні страх, лише пасивна байдужість. Вони попалися на місці злочину в крадіжці хутра і подібно койоту, що стяг приманку з капкана, були готові до будь-яких наслідків. Двоє індіанців були середнього віку, двом іншим ще не було й двадцяти років. Вони були одягнені у вицвілі сині комбінезони з грубої бавовняної тканини та зношені фланелеві сорочки. На голові були кепки, куплені в крамниці, непоказні та погано підігнані. Тільки взуття з оленячої шкіри нагадувало про одяг, який носили їхні предки, перш ніж шкури та жили звірів поступилися місцем тканинам і гудзикам. Мокасини індіанців доходили до половини литок і були розшиті різнокольоровими бусинками. В одного з юнаків обидва ока були сптворені катарактою, і мені було ясно, що якщо катаракту йому не видалять, то він повністю осліпне задовго до зрілого віку. Але, на жаль, можливість операції, звісно, була виключена.

Ліліан вийшла з лісу, ведучи за руку Візі. Вони вже стояли біля мене, коли я порушив незручне мовчання.

— Яке місце є твій дім? — запитав я одного з індіанців примирливим тоном.

Після кількох секунд напруженого мовчання індіанець, запинаючись, відповів:

— Тінглі-Крік,

"Він живе в Олександрійській резервації", — подумав я.

— А твоя? — я перевів погляд на іншого індіанця.

Не підводячи очей від землі, він відповів:

— Озеро Пелікан.

Це озеро було розташоване на сорок миль на захід від кордонів наших мисливських земель.

Потім я допитав двох юнаків, які нервово переступали з ноги на ногу, ніби для того, щоб дізнатися, яка з них краще витримає їхню вагу. Раптом я запитав:

— Хлопці, твоя колись бобер дивись?

Вони мовчки заперечливо похитали головами. Звернувшись до старших індіанців, я продовжував:

— Може, твоя колись бобер дивися?

Один із індіанців відповів гробовим мовчанням, інший — цілим потоком слів. Вони вилітали з рота, як тріскотня сороки.

— Мій маленький хлопчик був, одного разу батько знайди, де бобер є, у Чілкотин річка. Він капкан, кладі і скоро бобер спіймай. Шкура в крамницю носи, багато товару візьми. Наші бобер м'ясо їж, хороший бобер м'ясо є. Один бобер моя дивись.

Я глянув на Ліліан. Вона відповіла мені поглядом, і я зрозумів, що ми думали про те саме. Перед нами були чілкотинські індіанці, чиї предки знали цей край, коли його водоймища кишіли бобрами. Але лише один із цих індіанців сам бачив бобра. І то років тридцять тому.

— Чому, — раптом запитав я, не звертаючись ні до кого з них окремо, — твоя кладі капкан, не на твою землю! Чому ходи на мою землю, хутро кради?

На це негайно була відповідь, якої я очікував:

— Ніякого чортового хутра моя земля нема.

— Ніякого чортового хутра земля нема, — тихо повторив я. Усі хутрянні звірі були виловлені ще до нашого народження.

Я переводив погляд з одного смаглявого обличчя на інше; Візі хоробро розглядав усіх чотирьох; Ліліан неуважно дивилася на озеро. Селезень у багатому весняному оперенні підплив до берега і почав чистити пір'їни. З чагарників почулося приглушене крикання його подруги.

Я шукав потрібних слів. Тут були недоречні розлогі слововиливи. Я мав говорити коротко і так, щоб індіанці мене зрозуміли. Дуже багато залежало від того, що я скажу і зроблю в найближчу хвилину чи дві. Індіанці (не тільки ці четверо, але взагалі індіанці) могли завдати нам безліч неприємностей, якби ми не знайшли належний вихід із становища. Йдеться не про фізичну загрозу, оскільки чілкотинські індіанці досить пасивні і у своєму спілкуванні з білими не виявляють войовничих нахилів. Але вони могли перешкодити розведенню хутрових звірів, яких ми щосили намагалися охороняти. Вони могли перешкодити здійсненню основної мети, заради якої ми оселилися біля струмка.

І раптом мені стало ясно: я знав, що мені треба сказати і що мені треба зробити. Я глибоко зітхнув.

— Ходи сюди! — це було радше запрошення, ніж наказ.

Носком чобота я розрівняв шматочок ґрунту і, ставши на коліна, почав малювати на землі кінчиком правого вказівного пальця. На обличчях індіанців відбулося здивування. Дюйм за дюймом вони наблизилися до мене і утворили коло мене коло. Малюнок на землі ставав дедалі виразнішим. Там було озеро, а в іншому місці — струмок чи озерне болото. Індіанці, напевно, краще за мене знали ці місця.

— Ось тут, — почав терпляче пояснювати, — моє полювання нічия земля є. Тут чортів маленьке хутро тепер ходи їсти, але раніше багато бобер, ондатр, норка, видра, ілька ходи є. Тепер бобер ходи нема, бо ніхто бобер не залишає, маленький бобер інший рік рости нема. А коли бобер немає, майже всяке хутро ходи немає.

Я взяв маленький камінчик і, підвівшись, кинув його в озеро.

— Дивись, — спокійно сказав я.

І індіанці повернули і подивилися на те місце, де камінчик упав у воду.

— Твоя дивись, як брижі на воді далеко ходи, коли камінь падай. — І для більшої переконливості я кинув ще один камінь.

— Якщо індіанець мій звір кради нема, мій бобер, норка, ондатра та інше хутро так далеко не ходи. Коли скоро на моїй землі дуже багато звірів є, він повинен на іншій земля ходи. Тоді й твій земля звір ходи. Якщо твій трохи звір залишай, маленький звір рости. Тоді знову багато хутро на твоїй землі є.

Я відійшов до сосен і повернувся з капканами та ондатрами. Я довго дивився у роздумах на капкани та звірів. Згідно з неписаним законом наших диких місць, будь-які чужі капкани, знайдені на зареєстрованій мисливській землі, а також звірі, які потрапили в ці капкани, автоматично переходять у власність власника мисливської ділянки. Ніхто ніколи не оскаржував це правило, що давно узвичаїлося, і найменше — мисливці, винні в браконьєрстві. Мені належало право присвоїти звірів та пастки, які перебували в моїх руках. Індіанці були цілком готові втратити капкани та здобич. Але я знав, що треба було зробити. Я кинув на землю капкани та звірів і пошарив у кишені в пошуках кисета з тютюном та цигаркового паперу. Потім, скрутивши собі цигарку, запитав індіанців:

— Твоя кури?

Єдиний із чотирьох балакучий індіанець ствердно кивнув головою.

— Коли тютюн є.

Я запалив цигарку і зробив глибоку затяжку.

— Тепер тютюн є? — І отримавши у відповідь негативний жест, я подумав: "У всіх чотирьох не знайдеться й п'ятицентовика".

Отже, я простягнув їм тютюн і папір і дивився, як кожен із них скрутив собі по цигарці.

Потім я повільно став кидати їм у ноги капкани. За капканами полетіли ондатри.

— Бери їх і ходи назад до твоєї землі, — сказав я. — І пам'ятай, що моя скажи тобі: коли індіанець моя чіпай ні, моє хутро кради ні, скоро багато хутро ходи знову на твою землю.

Вони підбрали звірів і капкани і побрели до своїх коней. Раптом один із старших зупинився і глянув через плече назад.

— Дякую. — Його голос було ледве чути.

Індіанці скочили в сідла і вервечкою попрямували до хашів. Я довго дивився туди, де вони зникли, і потім, повернувшись до Ліліан, запитав: Ну? — маючи на увазі її думку про все це. Швидким жестом вона висловила своє схвалення.

— Ти віддав їм капкани та звірів, які були в них. — Вона зупинилася, глянула на озеро і потім вигукнула: — Жоден білий, крім тебе, не зробив би цього! Еріку, я знаю індіанців набагато краще за тебе. І це природно: я ж частково індіанка. Ти віддав їм капкани та здобич, і вони ніколи не забудуть цього. І незабаром у кожній навколишній резервації всі індіанці дізнаються, що ти віддав їм капкани та здобич, хоч міг усе це взяти собі. Можливо, дехто скаже, що ти дурень, але це не так. Ти зробив те, що треба було зробити. Я думаю, нам більше нічого турбуватися про те, що індіанці вкрадуть наше хутро.

Розділ 12

Восени 1934 року ніщо не віщувало близького лиха. Осінь була м'якою, і зграї гусей пролетіли з півночі над нашою хатиною лише в половині жовтня. А гуси розуміються на погоді, і на них цілком можна покластися.

По першому листопадовому снігу ми вистежили ведмежий барліг, вигнали і вбили його мешканця. Потім я застрелив дворічного самця лося, розрубав його на чотири частини та повісив на ялинку.

Цього року чисельність дрібних гризунів була високою, а це означало, що ми зможемо наловити горностаїв із першосортними білими шкірками. Ми добре вивчили цикли, що визначають зміни у розмноженні різних видів диких звірів та птахів. Адже на цьому в основному будувався весь наш добробут, і нам потрібно було розбиратися в цьому. Розмноження норок залежить від кількості ондатр, водяних птахів та інших мешканців водойм. Достаток дрібних гризунів сприяє збільшенню кількості горностаїв. Все живе залежить від своїх кормів, і завжди необхідні запаси їжі, що забезпечують можливість подальшого розмноження виду. Ті чи інші дикі звірі, птиці та риби розмножуються лише тоді, коли їх приплід може бути забезпечений достатньою кількістю їжі. В іншому випадку жителі дикої природи не виживуть і не розмножуватимуться.

За обережним підрахунком, зробленим мною влітку 1934 року, було видно, що якщо ми витратимо кілька доларів на купівлю додаткових капканів, це дасть нам можливість наловити горностаїв на двісті доларів у період, коли їх шкірки особливо цінні. Отже, капкани були куплені, і в середині листопада ми оснастили і розставили їх. Зимова робота розпочалася.

Ми ніколи по-справжньому не боялися зими, незважаючи на сніги та вітри та різкі зниження температури. А температура доходила до -45° при шалених вітрах, що

неслися з Арктики. Але взимку нам не дошкуляли комарі, і майже кожен день був заповнений хвилюючим очікуванням нової здобичі. Щоправда, в капкан, поставлений для норки, могла потрапити нікому не потрібна летяга чи деревний щур. Але там могла виявитися і маленька темна ілька, за яку дадуть півтора доларів. І коли нам щастило, у капкані, розрахованому на койота, ми виявляли чорно-буру лисицю, що коштує вдесятеро дорожче за койота.

Якщо іноді ми їй відчували самотність, то лише ненадовго, по суті, у нас навіть не було часу подумати про свою відірваність від світу. Ліліан мала домашню роботу та роботу в лісі. У неї був свій ланцюжок капканів, що розтягнувся на цілу милю вздовж струмка. Щодня, коли цьому не заважала погода, Ліліан обходила свої капкани, а Візі на саморобних лижах дріботів за нею по п'ятах. Рідкісний день вона не виявляла там одного чи двох горностаїв. І, звичайно, вона завжди тішила себе надією, що в наступному капкані виявиться чудова норка.

Візі почав проникати у таємниці правопису. Він уже знав, що літери К, І, Т означають кіт, а літери П, Е, С означають пес. Він знав ще дещо, хоча було зовсім невідомо, звідки він черпав свої знання. Якось, розшукуючи сліди койота, я натрапив на явний слід лиса. Протягом двох миль я гнався за лисицею і нарешті застрелив її і прив'язав за сідлом. Коли я виїхав з лісу, Візі катався на лижах неподалік від дому. Він прожогом кинувся до хатини з криком: "Тато вбив лисицю!" Хлопчик ніколи до того не бачив лисицю, але, оскільки туша звіра явно не була схожа на койота, він, напевно, вирішив, що це має бути лисиця. Можливо, йому підказало чуття, те саме, що підказує цуценятам койота, що полювання на голкошерста — справа дорослих і досвідчених хижаків, а молодий звір, який наважився на це, лише набере повний рот колючих голок.

Тільки наприкінці листопада я відчув ознаки близької зміни погоди. Оглядаючи довгий ланцюжок капканів, я кілька разів потрапляв на утрамбовані сліди оленів. Звірі, мабуть, йшли один за одним. Зрозуміло, що вночі олені раптово вирішили йти до своїх зимових пасовищ на річці Фрейзер. "Але чому, — дивувався я, — вони вирушили туди так рано?" Зазвичай олені залишалися в наших місцях, принаймні, до середини січня. Протягом наступних трьох днів, де б я не обходив капкани, я бачив сліди безперервного руху оленів по напрямку до річки. На четвертий день слідів майже не було. Основні стада вже пройшли. Відстали лише одиниці. Все, що відбувається в лісовій гушавині, має своє пояснення. Потрібно лише вміти його зрозуміти. Схожа на стрічку оленяча стежка, поспішне зникнення оленів із цього краю на шість тижнів раніше звичайного — все це говорило про одне: має бути зміна погоди, і ця зміна буде на гірше. Можливо, олені відчували щось нове у повітрі. Або, можливо, інстинкт самозбереження змусив їх відчуті близькість змін. Але так чи інакше вони знали: треба залишати цей край.

Через дві доби після зникнення оленів з півночі загрозливо повіяв вітер, важкі хмари затулили сонце, і в лісі запанувала зловісна тиша. Червоні білки не бурчали вже на мене, коли я проходив під деревами. Дикуші та білі куріпки зникли з перелісків у

пошуках більш захищених місць. Лосі, які до того паслися у вільхових хащах на пагорбах, почали спускатися до озерних боліт та бобрових гребель. Зайці-біляки трималися поблизу від нір, готові зникнути у своїх земляних укриттях, коли загроза наближення пурги стане дійсністю. У грудні вітер поніс перші затверділі щільні крупинки снігу. Одного ранку я вийшов з хатини і мало не задихнувся під шаленим поривом хуртовини. За ніч випало чотирнадцять дюймів снігу і завірюха замела шлях від хатини до сараю. Я глянув на градусник, що висів на зовнішній стіні хатини. Ртутний стовпчик впав до 30° нижче нуля. Це не так страшно, якби не вітер і хуртовина. У ясну, тиху погоду ви можете обійти ланцюжок капканів при температурі в 35 або більше градусів нижче нуля, і у вас тільки злегка замерзнуть щоки і ніс. Але навіть у дванадцять градусів морозу при північному вітрі жоден розсудливий звірлов не вийде за поріг своєї хатини.

Снігопад не припинявся протягом трьох тижнів. Сніговий покрив досяг сорока дюймів. Під снігом були поховані наші надії на вдалий лов горностаїв. Навіть койоти покинули ці місця і пішли слідом за оленями. Для нас на той час тривалий грудневий снігопад був справжньою катастрофою. Кожен зайвий дюйм снігу закріплював неминучість краху наших планів.

При світлі спадаючого місяця настала нерадісна різдвяна ніч. Небо на якийсь час прояснилося, і за вікном припинився шум снігопаду. З Юкона віяв вітер, гострий, як уламки розбитого скла. Ялини біля струмка тріщали, коли в них угризався мороз, а нагорі, на пагорбі, гавкав і жалібно скиглив від голоду маленький рудий лис. Молоді лосі вилазили на світанку зі снігу з задубілими від холоду ногами. Синиці-гаєчки, що влаштувалися на нічліг на гілках ялинок, замерзали та гинули. Їхні крихітні, вкриті пір'ячками тільця, скам'янівши від морозу, звалювалися з дерев. Було Різдво, а ртутний стовпчик на термометрі показував рівно 48° нижче нуля.

Тільки лось чи бродячий вовк наважувалися пробиратися через маси снігу, що завалили ліс. Будь то менше або більше, ніж — 45°, за будь-якої температури лосі змушені для підтримання життя щодня шукати собі корм.

Вперше, відколи ми довірили свою долю цьому дикому краю, нам довелося відмовитися від передріздвяної поїздки на торговельний пункт у Риск-Крік. Я сподівався, що за кілька днів до Різдва мені якось вдасться пробитися крізь сніг на санях, запряжених кінями, і привезти з торгового пункту необхідні покупки та пошту. Але при температурі —45 ° будь-яка поїздка неможлива ні для людини, ні для коня. Було зрозуміло, що цієї різдвяної ночі Санта-Клаус не зможе пролізти в наш шестидюймовий димар, і треба було якось піднести Візі цю сумну новину. Але як? І тут мене осяяло натхнення. На святвечір після заходу сонця ми з Візі вийшли з хатини і стояли, дивлячись на небо. Мороз був такий жорстокий, що навіть дихання викликало кашель. Краплинки вологи скотилися у Візі з очей і відразу замерзли на щоках. Я похитав головою і пробурмотів:

— Не уявляю собі, як може хтось вирушити в подорож такої ночі. Навіть Санта-Клаус.

Візі замислився на одну-дві секунди і сказав:

— Він замерзне? Правда?

Я ствердно кивнув головою.

— Не лише він сам, а й його олені.

— І тоді більше не буде Різдва, так? — спитав Візі.

— Ну, Різдво буде, — завбачливо відповів я, — але не буде Санта-Клауса.

— Я сподіваюся, що він лишиться вдома. — Так реагував Візі на сумну новину.

Між Різдвом та Новим роком випало ще п'ятнадцять дюймів снігу. На полицях у нашій коморі було порожньо, хоч м'ячем покотити, але м'яса та овочів у нас вистачало. Якщо ваше щоденне меню складається лише з лосиного або оленього м'яса і лише зрідка урізноманітнюється гусятиною, це може набриднути. Але все ж таки достаток м'яса не давало нам схуднути.

Вже два місяці ми не бачили інших людей, не отримували та не відправляли пошту. Ми перетворилися на робінзонів на нашому "безлюдному острові" серед снігового моря. Це було нудно, але не так уже й серйозно. Однак нас мучила одна невідв'язна думка: "Що, якщо хтось із нас тяжко захворіє?" Щоправда, ми вели такий здоровий спосіб життя, що рідко хворіли навіть на нежить. Але я знав про випадки, коли звіролови, відрізані від можливостей медичної допомоги під час зимової негоди, занедужували та вмирили у своїх хатинах. Їхні замерзлі тіла залишалися лежати там до весни чи літа, доки хтось їх не виявляв. Чим більше ми з Ліліан думали про це, тим більш наполегливою здавалася необхідність як-небудь дістатися Риск-Кріка на санях, запряжених кіньми. Але це було легше задумати, ніж здійснити, оскільки, якщо не рахувати лосиних стежок, якими, звичайно, не могли пройти коні, всі шляхи замело снігом ще в перші дні снігопаду.

Нарешті Ліліан поставила крапку над "і".

— Нам потрібно пробитися до Риск-Кріка, — випалила вона одного разу за сніданком.

— Я сам про це думаю, — підтвердив я. — Якщо я відправлюся туди на снігоступах, це, мабуть, займе в мене цілих четверо днів...

— Лижі! — вигукнула вона. — Який толк буде мені від лижної стежки, якщо ти зламаєш ноги чи Візі занедужає запаленням легень чи ще чимось! Еріку, тут потрібні упряжка та сани. — І не дочекавшись відповіді, вона продовжувала. — Ми можемо взяти з собою намет і все необхідне для бівуаку і накласти в сани сіна для коней.

— Ми? — Я заперечливо похитав головою і сказав: — На лижах чи в санях, але я вважав би за краще поїхати туди один.

— Ми з Візі теж поїдемо. — У голосі Ліліан з'явилися металеві нотки. — Ти уявляєш, що я зможу сидіти тут, не знаючи, чи дістався ти Риск-Кріка чи ні? Ми з Візі обов'язково поїдемо з тобою. Нам уже доводилося ночувати під деревами і, мабуть, ще не раз доведеться.

— На снігу в п'ять футів завглибшки і за температури мінус сорок градусів?

— Так, на снігу в п'ять футів завглибшки і за температури мінус сорок градусів,

якщо такий стан справ.

Не моргнувши оком, вона дивилася на мене в упор, і обличчя її дихало непохитною рішучістю. Переді мною відкрилася нова риса характеру Ліліан. Раніше я не знав її такою. У всякому разі, ця сторона її характеру не виявлялася з дня нашого весілля. Зазвичай вона намагалася наполягти своїм шляхом м'яких умовлянь і переконань. Тепер я бачив, що мої бажання зіткнулися із залізною волею Ліліан.

— Гарзд, — зітхнув я, — ми поїдемо разом.

По рівному ґрунту можна було доїхати до Риск-Кріка у фургоні, запряженому кіньми, протягом восьми чи десяти годин. Це був повільний, але надійний спосіб подорожі. У санях по снігу в кілька дюймів завглибшки ми могли потрапити туди за трохи більший період часу. Але при глибині снігу, яка була того року, було взагалі сумнівно, чи дістанемося ми до мети нашої подорожі чи ні. Звісно, наша авантюра була небезпечною. Але якщо ви застрягли в снігах на один або два місяці без будь-якого зв'язку із зовнішнім світом, можна піти на будь-який ризик. І ми вирішили ризикнути.

Розділ 13

Ми не поспішали запрягати коней у слабкій надії на раптове потепління. Але для цієї надії було мало підстав. На досвіді зим, що передували, ми знали, що в чілкотинському районі за добою північного вітру зі снігом після припинення вітру і снігопаду зазвичай йде доба жорстокого холоду.

Нарешті небо перестало хмуритися, і, коли з блакитного небосхилу знову подивилося на ліси сяюче сонце, ртутний стовпчик зісковзнув до цифри сорок. Але все ж таки після місяця похмурої погоди яскраве, хоч і не гріюче, сонце подіяло на нас підбадьорливо. Отже, намагаючись не думати про промовисті показання термометра, ми поклали в сани ковдри, все необхідне для бівуаку і сіно, впрягли в хомути пару коней і рушили на південь. Принаймні вітер не рвав наш одяг. І хоча хутрянні оборки наших парок незабаром покрилися інеєм і нам доводилося без кінця зчищати крижинки з в'їй руками, одягненими в товсті рукавиці, все ж у глибині саней, сховавшись за ковдрами, ми якось примудрялися не замерзати.

Кожен ярд пройденого шляху коштував коням величезних зусиль. Сніг накопичувався біля хомута і тиснув на шиї коням, допоки вони вже були не в змозі ні на один дюйм зрушити сани. Тоді я вилазив із саней, пробирався до хомута і скидав лопатою сніг, щоб коні знову могли зрушити полози. Після найменшого підйому коні мали відпочивати хвилину чи дві.

За дві милі від хатини ми стали свідками трагічних наслідків грудневої негоди. Якраз посередині похованої під снігом дороги лежало маленьке лосеня; голова його була відкинута назад, а ноги підігнуті під тулуб. Це дитя лісових нетрів лежало на снігу в такій природній позі, що його нерухомість була схожа на сон. Але це був не сон: лосеня померло в цій позі. Нещадний мороз трощив його волю до життя, доки, ослабнувши, воно не відстало від матері. І нарешті настав той момент, коли трава,

важко здобута з-під снігу, вже не давала достатньо сил, щоб знову розгрібати сніговий покрив у пошуках їжі. Втомившись від жорстокої боротьби за життя, лосеня лягло на сніг і більше не встало. Волога від дихання замерзла в нього на губах, поки серце повільно відлічувало останні хвилини його життя. Мені довелося зняти хомути, прикріпити ланцюг до голоблі і відтягнути жертву морозу з нашого шляху. Потім я знову запряг коней, скочив у сани і сказав Ліліан:

— Ніде поблизу не видно слідів лосихи.

— Може, вовки з'їли матір, — зітхнувши, висловила припущення Ліліан.

— Можливо.

Я труснув віжки, і коні рушили. Коли настав наступний перепочинок, я похмуро сказав:

— Ще чимало лосів загине у лісі, перш ніж стане сніг.

Годинник, який мені подарувала Ліліан на різдво 1931 року, ще не зламався і добре показував час. Я завів його перед від'їздом, але з того часу жодного разу не глянув. Навіть думка про те, щоб зняти рукавичку і витягнути годинник, була настільки неприємна, що я гнав її геть. Було набагато важливіше зберегти тепло в пальцях, ніж знати, котра година. Зайшло сонце, і сірі тіні лягли біля обрію на півночі. За моїм розрахунком ми проїхали вісім миль за таку саму кількість годин. З ніздрів наших коней звисали крижані бурульки восьмидюймової довжини. Коні посіріли від замерзлого поту. Біля занесеної снігом дороги ми побачили самотню ялицю. Можливо, вона була міцним молодим деревцем, коли Колумб приїхав до Америки. Її стовбур сягав п'яти футів в обхваті, а потужні гілки майже не зігнулися під вагою снігу. Коні зупинилися біля дерева, ніби відчувши свою втому. Вони стояли, опутивши голови, важко дихаючи.

— З них досить, — сказав я. — Коні вибилися з сил.

Ліліан відкинула ковдри і озирнулася.

— Я так задубіла, — зітхнула вона, — що, здається, ніколи не зможу знову ходити.

Протягом останніх чотирьох годин Візі лежав у санях, закритий кількома ковдрами та сіном. Але тепер він раптом видерся звідти і жалібно промовив: "Я хочу їсти".

Гілки ялиці затримували снігопад, і під ними шар снігу був лише два фути глибиною.

— Це місце нічим не гірше за інше, — сказав я, — а може, й краще. Ось і наш готель. Ти і Візі краще посидьте у санях, поки я займуся кіньми.

Я розпряг коней, прикрив їх попонами і дав їм оберемок сіна. Поблизу не було ні озера, ні струмка, де можна було б прорубати лід. І оскільки води не було, коням довелося їсти сніг. Нагодувавши коней, я розчистив під деревом майданчик розміром десять на дванадцять футів. Тепер Ліліан та Візі могли вилізти з саней, не потрапивши у сніг. Згущалися сутінки. Не доводилось сподіватися, що прогляне місяць. Тому я вирішив не витрачати сил та часу на влаштування намету. Натомість я розстелив його під деревом і звалив на нього ковдри та посуд.

Навіть при снігу в кілька футів завглибшки і за мінусової температури бівуак без

плитки та намету може бути досить теплим і зручним, якщо знати, як його влаштувати. Як не вороже виглядає зимова лісова хаща в холодному вбранні, у лісі чимало засобів, які, вмючи, можна використати, щоб пом'якшити ворожість природи та змусити її змінити гнів на милість. Швидкість дій була відповіддю на холод, що охопив нас, як тільки ми вилізли з саней. Саме заради такого випадку ми захопили з собою з хатини сухий хмиз, і за кілька секунд у нас горіло багаття. Ми з Ліліан стали на снігоступи. Я прокладав лижню, прямуючи до найближчих заростей молодого сосняка, Ліліан йшла за мною. Мені вистачило одного удару сокири, щоб зрубати молоде деревце. Ліліан брала в оберемок по п'ять-шість штук відразу і тягла до багаття. Ну а Візі залишилося встромляти в сніг основи дерев, щоб знову надати їм вертикальне положення. У лісових нетрях не тільки дитинчата диких звірів повинні з ранніх років вміти піклуватися про себе.

Через десять хвилин наш бівуак був оточений щільною стіною "різдвяних ялинок". Ця "стіна" не тільки захищала нас від вітру, а й служила чимось на зразок рефлектора, відбиваючи тепло, яке йшло від багаття, і концентруючи його біля стовбура ялиці. А при достатній кількості дров, складених усередині навколишнього кільця з сосонок, багаття могло горіти всю ніч, і в нашому бівуаку могло бути досить тепло, яка б не була температура за його межами.

Надавши Ліліан займатися її каструльками та сковорідками, я нарубав сухих сосен, наколов трьохфутових полін і склав їх у бівуаку. До цього часу поспіли чудові оленячі біфштекси, а у цеберці біля гарячого вугілля багаття настоювався цілий галон міцного чаю. Ми примостилися біля вогнища по-індіанськи, навпочіпки, і зайнялися їжею. Подорож при мінусовій температурі викликає звірячий апетит, а коли ви потім занадто щільно поїли, вас охоплює якесь розумове та фізичне заціпеніння. Провівши цілий день у дорозі за такою погоди, сядьте біля печі на кілька секунд, і ви відразу відчуєте сонливість, а через хвилину чи дві міцно заснете. Тут багаття замінювало нам грубку, а стовбур старої ялиці і кільце з молодих сосен — нашу хатину. Як тільки ми повечеряли і вимили посуд, нас охопив дрімотний стан. Ми закопалися в ковдри на підстилках, які Ліліан зробила з ялицевих гілок, і, зовсім знесилені, відразу заснули.

Лише почало світати, як я розвів вогонь. Ліліан висунула голову з-під ковдр, коли я набирав сніг у відро, щоб поставити його танути на багатті. Вона закашляла, вдихнувши морозне повітря. Вітер рвав верхівки дерев, і сніг летів крізь "стіну" з молодих сосен.

— Краще не вилазь з-під ковдр, поки я не зварю кави, — порадив я, загортаючись у свою овчину.

Ліліан охоче скористалася моєю порадою. Я дав їй чашку кави.

— Знову йде сніг, — бурчав я. — Чорт його забирай, цей сніг. Знову вітер, якраз із північного боку. Вчора було погано, а сьогодні буде справжнє пекло.

І справді, це було пекло. Ми рушили в дорогу на світанку. Сніг колував нам обличчя. Коні спочатку злякалися, відчувши дотик холодних шлей, а потім, брикаючись і пирхаючи, повільно рушили в дорогу. Роблячи часті зупинки, вони тягли

поклажу ще п'ять миль. Хаща стала рідшати. Попереду можна було розглянути одноманітну, трохи хвилясту гладь прерій.

— Рівнина Озерних Островів, — буркнув я таким тоном, ніби сповіщав про наше прибуття до воріт пекла.

Влітку Рівнина Озерних Островів — місце цілком приємне. Там достатньо питної води в кількох ізольованих озерцях. Тут і там розкидані невеликі зарослі осик і сосен, де можуть відпочити в тіні стада, що пасуться. Ранньої осені тисячі качок і сотні канадських казарок з гогатанням і кряканням опускаються на озера, а лугові тетеруки ховаються в траві, почувши шум крил яструба або сови, що відчули легку здобич. І навіть у найспекотніші серпневі дні ніжний подих колише верхівки трав. А вітер (східний чи західний, північний чи південний) несе із собою освіжаючу прохолоду.

Інша справа взимку. Озера вкриті не менш ніж двоохфутовим шаром льоду. Качки та гуси відлетіли далеко на південь. Лугові тетеруки зникли в гущавині лісу. Тільки вітер лишився тут.

Навіть коли в лісі немає вітру, у відкритих преріях він дме на повну силу. Він ворушить сніг і відносить його на кілька сотень футів або ярдів, заповнюючи якусь ущелину або яр, надаючи їм оманливого вигляду засніженої гладі.

Як тільки ми виїхали з лісу на рівнину, нас зустрів порив такого вітру. Пелена піднятого вітром снігу мчала по долині, покриваючи відстань не менше ніж п'ятдесят ярдів. Не було жодних ознак якоїсь дороги. Не було жодного валуна, який би допоміг нам орієнтуватися. "Пішли, пішли!" — крикнув я коням, що раптом забарахталися в глибокому снігу.

— Ти правиш у яр, — закричала Ліліан, але було вже пізно.

У мене заледеніли вії, сніг летів мені в обличчя, і я не помітив яру, занесеного снігом. Не помітили його й коні, які зазвичай, навіть не бачачи, чуттям вгадують небезпеку. Коні провалилися крізь сніг у яр, упали на животи, а потім перекинулися на боки, ніби кажучи: "З нас досить".

— Доведеться розпрягати, — пробурмотів я, здригаючись при думці про те, що треба буде вилазити з саней і забиратися в сніг.

— Я спробую витягнути коней і оглоблі, а потім за допомогою ланцюга витягну сани.

Я почав викидати ковдри та інші пожитки.

— Ланцюг, де ж, чорт забирай, ланцюг? — нетерпляче питав я.

— Тут. — Ліліан завжди знала, де є предмети першої необхідності.

— Розумниця, — посміхнувся я.

Я взяв ланцюг, спустився до дишла саней і витяг болт з голобель. Потім обережно пробрався вздовж дишла та зняв хомути. Стоячи біля коней по пояс в снігу, я закричав: "Пішли, пішли!" Коні піднялися, рвонулися вперед і, не відчуваючи тяжкості саней, вибралися з яру. Зупинивши їх, я прикріпив ланцюг до дишла. І знову закричав: "Пішли, пішли!" — підкріпивши цього разу свої слова ударом батога. Полози заскрипіли. Ліліан і Візі щосили вхопилися за краї саней. Коні, важко дихаючи, хропли

і тягли щосили. І нарешті цей яр був позаду. А скільки їх було попереду, ніхто не міг знати.

Ми дісталися середини рівнини, коли коні раптом зупинилися. "Пішли, пішли!" — безрезультатно кричав я. Коні остаточно вибилися з сил. Вони віддали нам усю свою енергію, але цього було замало. Я безпорадно глянув на Ліліан. Вона відповіла мені розгубленим поглядом.

— Що робити?

— Верхи, — похмуро сказав я. — Я вважаю, що нам доведеться кинути тут упряжку і сани і спробувати доїхати до Риск-Кріка на неосідланих конях.

Це звучало аж ніяк не втішно, але іншого виходу ми не мали. Раптом Ліліан підвелася в снях. Вона так напружено дивилася на південь, що в неї виступили сльози на очах.

— Дим, — вигукнула вона, — мені здається, я відчуваю запах диму.

Я стояв однією ногою на голоблі, другою в снях.

— Дим? — випалив я. — У цих преріях тут? Ти не при своєму розумі!

— Я у своєму розумі, — відбрила вона. — Це дим. Хіба ти не чуєш?

Тепер і я відчув запах диму. І все ж я не міг повірити власним відчуттям. Дим на Долині Озерних Островів?

— Десь горить багаття... — Ліліан замовкла і напружено вдивлялася в далечінь. — Я бачу його. Це багаття. Там індіанці.

Я теж почав вдивлятися в далечінь. Протерши очі, щоб переконатися, що це мені не здається, я сказав, майже не вірячи самому собі: "Це індіанці!"

Я струснув віжки і клацнув батогом.

— Пішли звідси, шкапи! Бадьоріше крок! Тягніть сани! Ми не одні!

І ніби зрозумівши мої слова, коні вибралися зі снігу, підняли голови і дюйм за дюймом потягли сани вперед.

То були індіанці. Там був Джон Червоний Камінь та його товстенька смішлива подруга Лізі. Там був старий Азак. Він поглянув на нас своїми сліпнучими очима і сказав: "Білі люди ходи". Там був Джон Орлине Озеро, названий так за назвою озера, біля якого він народився. І з ними чотири напіводягнені малюки, яким, здавалося, був ніпочому північний вітер і мороз, що пробирав нас до кісток, незважаючи на наш теплий одяг. Всі індіанці були з резервації Риск-Крік, і вони шумно оголосили нам, що Джон Червоний Камінь убив лося, і що вони сьогодні понесуть м'ясо додому. Джон Червоний Камінь часто заходив до нас у хатинку скуштувати м'яса або попити чаю та розповісти про свої пригоди. До цього схильні всі індіанці, коли їм трапляється терплячий слухач. Тепер туша лося була розрубана сокирою на чотири частини, і вся група оточила багаття, підсмажуючи величезні шматки лосиної грудинки на рожнах, устромлених у сніг.

У таку погоду, яка стояла в останній місяць, жодна білий не полював би на звіра. Він волів би сидіти на одних бобах, аби не виходити з хатини. Крім того, білі зазвичай запасують із осені м'ясо на всю зиму. Інша річ — індіанці. Вони звикли жити зараз і не

думати про майбутнє. Їхні чоловіки — природжені мисливці. Вони можуть застрелити лося або оленя в таку погоду, коли білий бродитиме лісом кілька днів і повернеться без здобичі. Якщо індіанець нападе на свіжий слід, то він переслідуватиме свою здобич, доки не наздожене і не застрелить її.

— Краще твоя з сани вилазь та їж! — з таким привітанням звернувся до нас Джон Червоний Камінь. Потім, розреготавшись, він спитав:

— Який біса, твоя біла людина ходи в таку погану погоду?

Біля багаття було тепло, і в мене потекли слинки від запаху смаженої грудинки лося.

— Я божевільний, Джон! — засміявся я у відповідь. — Коли моя божевільний ні, моя в хатина сиди, моя жінка, мій хлопець теж у хатині сиди, поки весна ходи. Краще люди, як ведмідь, живи: узимку в нору сиди, коли сніг танути, із нора вилазь.

Я взяв мисливський ніж Джона, вирізав великі шматки м'яса зі спини лося і надів їх на рожен. Біля багаття стояв заварений чай у десятифунтовій банці з-під сиропу. Дружина Джона наповнила їм три бляшанки і подала нам. Ніколи чай не здавався мені таким смачним. І було неважливо, з чиїх рук я отримав його і що це був за чай. Присівши біля вогню, ми вплітали наші біфшекси, навіть не давши їм хоч трохи схолонуті, дякуючи долі за те, що Джону вдалося вбити лося.

Безсоромно ригаючи від надлишку з'їденого м'яса, індіанці загрузили у сани частини розрубаної туші. Четверо малюків закопалися в одяг з кролячих шкурок, сміючись і перегукуючись на своїй гортанній говірці. Червоний Камінь узяв віжки і кинув мені запитання:

— Білий люди, твоя ходи першим бажай?

— Ні, до біса, — відповів я. — Індіанець кінь найкращий. Мій кінь втомлюйся. Твоя ходи першим, моя ззаду.

Нам було по дорозі з індіанцями, тому що їхня резервація знаходилася на три милі далі, ніж Риск-Крік. Протоптаний шлях додав нової енергії нашим коням. Біля хомута вже не накопичувався сніг. І хоча дорога була нелегкою, коні змогли йти без затримок і покривати від двох до трьох миль на годину. До заходу сонця ми прибули до торгового пункту. У крамницях та на пошті в Риск-Кріку кипіло життя. Щойно прибула шістка коней із вантажем товарів, призначених для віддалених торгових пунктів.

— Найпроклятіша поїздка за весь час моєї роботи на тракті, — бурчав візник, коли я вводив наших коней у конюшню і шукав два вільні стійла. — Жодних слідів дороги до Бічер-Прері. Абсолютно все замела снігом чортова хуртовина. З Брістоля, де я зупинився минулої ночі, коні тягли вантаж десять годин.

Брістоль був іншою придорожньою зупинкою за десять миль на схід від Риск-Кріка.

— Вам пощастило більше, ніж нам, — утішив я його, розпрягаючи коней. — Ми ночували під ялицею.

Візник був високий і худорлявий. Йому довелося довго вдивлятися в сніг, і очі його почервоніли й розпухли.

— Чорт забирай, невже ви ночували під деревом? — вигукнув він. — І ваша

дружина, і синочок?

І коли я ствердно кивнув головою, він засунув палець у ніс, прочистив ніздрі і сказав:

— Це нагадує мені зиму двадцятого — двадцять першого року, коли я правив четвіркою коней із вантажем зерна для одного із фермерів у верхній частині краю. Ну, ви, сер, мабуть, знаєте цю частину дороги між Гарперовим лугом та Гансовим лісом. Ось це була хуртовина! Ніколи, ні раніше, ні пізніше, я не бачив такої хуртовини. І нехай лусне мій язик, якщо один із корінників не спіткнувся і не закульгав. Так я і застряг там у завірюху з майже чотирма тоннами зерна. Морозище чортів і...

Так він і залишився у своїх кучугурах, коли я вийшов зі стайні і попрямував до вітальні торгового пункту. Священик виїзної місії римо-католицької церкви — товстун із борідкою та бакенбардами потиснув нам руки, коли ми з Ліліан сідали біля обігрівача. У Чілокотині його знали під ім'ям отця Томаса. Займався він, переважно, релігійною просвітою індіанців. Розмова у вітальні оберталася навколо однієї й тієї ж теми — погоди. Ковбой, що намагався відігріти ступні ніг біля грубки, сказав:

— Господи, ось уже місяць, як я ходжу із замерзлими ногами.

Мисливець за дикими кіньми, з нетерпінням очікуючи ослаблення морозів, щоб знову вистежувати коней на Лисій Горі, додав, що "цей проклятий край котиться в пекло". Він був сутулий і низькорослий, з кривими від верхової їзди ногами. Ігноруючи богохульне бурчання ковбоя і мисливця, священик розповідав нам із Ліліан про свої негаразди. Він мав уже тиждень тому потрапити в резервацію, розташовану на захід від торгового центру, але жорстокі морози останнього тижня затримали його у Риск-Кріку. Він чекав на індіанця з кіньми та санями, який давно вже мав приїхати за ним. Але мабуть, цей індіанець вирішив, що душа його не стане гріховнішою від того, що він потримає своїх коней у стайні, доки не ослабне мороз.

Пара бродячих скупників хутра грала за столом у покер на великі ставки з китайцем. Три індіанці-звіролови, що з'явилися у дверях крамниці, деякий час спостерігали за граючими, а потім дістали замащену колоду власних карт і почали грати в очко. Я стежив за грою і нарешті дійшов висновку, що китайцю щастить. "Сподіваюся, — подумав я, — що він їх як слід обчистить". Я ніколи не любив скупників хутра.

Торговець сидів у конторі, маніпулюючи своїми фінансовими документами. Він глянув на мене, потираючи руки, мабуть, чекаючи вигідної угоди.

— Я думав, що вас уже немає в живих, — весело привітав він мене.

— Був момент на Долині Озерних Островів, коли ми справді мало не загинули, — не без гіркоти відповів я.

Після тривалої паузи продавець сказав:

— Страшенно холодна зима. Нагадує зиму, коли замерз бідолаха Джо Існард. Здається, це було за рік чи два до того, як ти приїхав із Англії. Тоді ще не було сухого закону, і я мав тут бар. — Він здвинув брови, ніби намагаючись відновити в пам'яті події минулих днів. — Було сорок п'ять градусів морозу, коли Джо вирушив далі на схід у

санях із упряжкою. За кілька миль звідси йому став дошкуляти мороз. У нього в санях був ящик із шотландським віскі, і, щоб розігрітися, він відкрив пляшечку. Схоже, що пара ковтків не допомогла йому зігріти навіть кисті рук, не кажучи вже про нутрощі, і він ще раз приклався до пляшки. Через деякий час він прив'язав коней, сів на колоду і почав лити віскі собі в горлянку. Так його й знайшли за тиждень на колоді, що одеревіла від холоду, з наполовину недопитою пляшкою в руках. Дві порожні пляшки лежали на снігу.

— А що сталося з кіньми? — поцікавився я.

— А ти як думаєш? — буркнув він. — Вони задубіли і вирушили на небо. Там вони щасливо перебувають і досі.

Після завзятої півгодинної торгівлі я продав наш мізерний запас хутра і отримав за неї товарів на сто сімдесят доларів. У крамниці не було готівки, і нам довелося міняти кожну з наших шкурок на предмети та продукти, яких ми потребували.

Ми пробули в Риск-Кріку три дні. Коні відпочивали, а ми говорили про погоду з випадковими співрозмовниками, переглядали пошту та з нетерпінням чекали, коли потеплішає і можна буде вирушити додому без ризику замерзнути у дорозі. І нарешті на четвертий день за терпимої мінусової температури ми сказали "прощай" торговому пункту і після тридцятигодинної подорожі з однією ночівлею в дорозі повернулися в нашу хатину.

Ось уже більше двох дюжин разів зустрічали ми Різдво біля струмка Мелдрам. Але коли я пригадую їх усі, мені здається, що Різдво, проведене на Долині Озерних Островів у санях при температурі — 40°, коли ми користувалися добродушною гостинністю Джона Червоний Камінь та його товстухи Лізі і вплітали смаженого лося біля вогнища, було найкращим з усіх.

Розділ 14

Моліз був горбатим. Але він не народився горбатим. Як казали індіанці, він зламав хребет, коли йому було чотири роки. Кінь, що впав, підім'яв його під себе. Природа, а не хірургічне втручання по-своєму поправила зламаний хребет, і через деякий час Моліз знову почав їздити верхи. Але природа не могла повністю приховати сліди своєї роботи: горб буде на місці і тоді, коли Моліз вирушить у свій останній шлях.

Для мене Моліз пам'ятний тим, що він був у нас першим найнятим працівником. Незважаючи на деформований хребет, саме Моліз допоміг мені боротися з повінню і приборкати води тутешнього краю навесні 1935 року.

Ранньої весни 1935 року річці Фрейзер і її притокам загрожувала повінь. Щільний сніг в півтора метра глибиною покривав місця, розташовані на трьох-чотирьох тисячах футах вище рівня моря. Сніговий покрив завтовшки дев'ять-десять футів лежав на висоті шести тисяч футів і вище. Можливість виникнення стихійних лих залежала від того, коли та як танутиме сніг. Зазвичай навесні талий сніг із нижчих місць стікав у річку принаймні на три тижні раніше, ніж починалася відлига нагорі. Але того року

була незвичайно пізня весна, і танення могло початися на різних висотах одночасно. І тоді в розливах річки Фрейзер, де вона повільно тече серед орних земель, поблизу гирла вода може вийти з берегів і затопити фермерські ділянки, відвойовані у річки, якщо греблі, збудовані людьми, виявляться недостатньо надійними.

Погрозливою була не тільки глибина снігу, що випав. У результаті грудневих та січневих морозів у водоймах утворилася надмірна кількість льоду. Якщо водойма недостатньо глибока, її потік переривається при температурі — 45°, і промерзла наскрізь вода утворює щось на кшталт маленького крижаного поля. Потім, коли в крижаній пробки накопичується достатня кількість води, потік пробиває собі шлях крізь лід, а трохи нижче знову замерзає, скований морозом. У струмку або в річці навесні може утворитися ціла серія льоду на невеликій відстані один від одного. І коли під час повені ці крижані "поля" починають танути, надлишок води може затопити береги.

Але навесні 1935 року велика повінь минула наш край. На початку травня відлига настала в нижчих місцях і струмки талого снігу попрямували до Тихого океану. Потоки з гір потекли лише на початку червня. Їхні води не були надмірними для річки Фрейзер. Дамби, які захищали фермерські землі, не постраждали, і люди спокійно працювали на полях, колись відвойованих в річки, а вздовж укріплень котився повноводний потік, нікому не завдаючи шкоди. Ці поля вже півстоліття не заливала вода. За цей час дамби були збільшені та укріплені, і за ними простягалися тисячі акрів ґрунту, вкритого травою та засіяного злаками та овочами. І всі були впевнені, що річка Фрейзер ніколи не зможе зруйнувати прибережні укріплення. Для нас надлишок води був даром небес. Велика кількість снігу, що зруйнувала наші надії на вдалий лов звірів узимку, дала нам можливість відновити ще чималу кількість бобрових загат. Така можливість могла не повторитись протягом кількох років. На початку травня кожна канава, кожен яр вирували водою, скидаючи талий сніг у струмок Мелдрам. Ми могли не турбуватися про скотарів та їхні іригаційні канали. У струмку було більше води, ніж вимагало зрошення всіх полів біля гирла річки. Струмок нісся вперед каламутним повноводним потоком через зруйновані боброві греблі, через занедбані озера, ніде не сповільнюючи свій біг, ніби охоплений нестримним прагненням скоріше злитися з річкою. Крім кількох відновлених нами гребель, не було жодних споруд, які могли б стримати потік та зберегти надмірну кількість води. І якщо вода була не потрібна ні землеробам, ні річці, ні океану, то був хтось, хто потребував її. Це були ми. П'ять років ми мріяли про таку можливість, і нарешті мрія здійснилася. Ми могли "закрити ворота" на великих болотах, наситити вологою їх "промокашки" і наповнити "блюдця" так, щоб вода полилася через край.

За п'ять років, прожитих біля струмка, наш добробут помітно покращав. У хатинці була дощата підлога. Ми змогли замінити дерев'яні обрубки, які служили нам стільцями, витонченішими меблями. У сараї стояли (щоправда, вживані) косарка та причіпні граблі. І крім цих ознак благополуччя ми зуміли завести в банку рахунок, на якому значилося близько трьохсот доларів. Підбадьорені власними успіхами, ми

вирішили кувати залізо, поки гаряче, і вважали, що, якщо ми скористаємося водою і не пропустимо її, в наших капканах скоро буде безліч ондатр. Я розхоробрився і прийняв миттєве рішення: треба найняти працівника. При підкоренні нових країв або при освоєнні цілинних земель жінки нерідко працювали пліч-о-пліч з чоловіками. Я знаю, що без Ліліан, яка ділила зі мною радості та негаразди і вносила в моє життя те, що може внести тільки жінка, ніколи не здійснилися б мої сподівання та мрії про зрошення занедбаного краю.

Але всьому є межа. Раніше я лагодив усі греблі за допомогою Ліліан, але тепер я міг найняти індіанця за два долари на день та харчі. Ми могли витримати такі витрати близько шести тижнів. Я розраховував, що за цей термін двоє чоловіків можуть притягнути достатню кількість бруду та відновити кілька гребель.

Коли я виклав свій проект Ліліан, вона сердито тупнула ногою і забурчала:

— Шість тижнів платні та харчі індіанцю складуть витрати у вісімдесят доларів готівкою. За ці гроші ми могли б, — тут вона обвела поглядом хатину, — купити ще меблі та столовий сервіз, про який я давно мрію.

— Навіщо нам сервіз? — посміхаючись, лагідно заперечив я. — Ми вже багато років їмо з емальованих тарілок і п'ємо з емальованих кухлів, і це нам не зашкодило.

— Ти нічого не розумієш, — відрізала Ліліан.

— Звичайно, я розумію, — відповів я і сказав серйозніше: — Не годиться, щоб ти копала бруд тепер, коли в нас достатньо грошей, щоб заплатити за це комусь іншому. І крім того, перед нами незабаром постане ще одна проблема.

— Проблема? — Ліліан насупилась. — Яка ще проблема?

— Навчання Візі, — спокійно відповів я і почекав, поки Ліліан обдумає це.

Цього року двадцять восьмого липня Візі мало виповнитися шість років. Навіть думка про те, щоб відправити його до школи і залишити жити у чужих людей, була нестерпною ні для мене, ні для Ліліан. На багато миль від наших володінь не було жодних шкіл. Життя в лісових нетрях настільки спаяло нас трьох, що не можна було уявити життя без одного з нас.

У п'ять років Візі міг розставити пастку і зловити зайця так само майстерно, як і я, бо ліс був для нього своєрідною школою. А розставити пастку було справою, яка потребує обережності, уваги та вправності. Ось чому я насамперед навчив сина цьому. Таке заняття розвивало його кмітливість, стимулювало ініціативу і давало поживу його розуму. Він нерідко слідував за мною по п'ятах, коли я вирушав на полювання, і часто його гострий погляд помічав оленя раніше, ніж я. "Дивись, тату, олень!" А потім уже я сам бачив звіра, що лежав нерухомо, притиснувши морду і шию до землі, як часто роблять олені, сподіваючись, що мисливець пройде повз. Прості повсякденні заняття в лісі вже наклали відбиток на його характер. Він ніколи не просив мене або Ліліан допомогти йому в тому, що міг зробити сам. Ліліан вже не доводилося самій наповнювати ящик для хмизу, коли я затримувався дотемна на полюванні. Це робив Візі, хоча він міг одночасно притягнути лише кілька паличок. Якщо, граючи біля озера, він раптом біг звідти до будинку, щоб повідомити нам, що тільки-но бачив на березі

вовка чи лось, ми знали, що там справді був вовк чи лось. Візі ніколи не брехав, можливо, тому, що в нього ніколи не було в цьому потреби. Майже самостійно він навчився складати по літерах деякі прості слова з книжки та розумів їхній зміст. Якщо він ще не вмів писати — до цього, безперечно, залишався один крок. Я багато думав про те, як дати йому пристойну освіту, і дійшов висновку, що нам із Ліліан треба спробувати самим вчити його і подивитися, що з цього вийде.

В Англії я перейшов від гувернантки до дитячого садка, з дитячого садка — до школи. Я вивчав латину та хімію, алгебру та тригонометрію та інші предмети, які викладають у навчальних закладах. Але моя уява зазвичай забидала мене далеко від книжок, що лежали переді мною на парті. І варто мені засвоїти якесь дієслово чи рівняння, як я відразу ж забував їх. Ліліан не мала можливості здобути систематичну освіту. В одинадцять років її відправили до селища Сода-Крік, за сорок миль від Риск-Кріку. Там вона жила у родичів і щоранку ходила пішки до школи, що знаходилася за три милі від Сода-Крік. У цій школі, яка займала єдину кімнату дерев'яного будинку, окрім Ліліан навчалася ще дев'ять хлопців. У чотирнадцять років вона перестала ходити до школи, але за три шкільні роки вона навчилася пристойно читати, пристойно писати і засвоїла додавання, віднімання, множення та ділення. Все, чого вона навчилася у школі, вона пам'ятала дуже добре. І ми вирішили, що, якщо ми поєднаємо те, що я забув, з тим, що вона пам'ятала, нам не буде чого відправляти Візі до школи і розбивати нашу міцно спаяну сім'ю.

— Ми почнемо негайно, — сказав я Ліліан, — і купимо олівці, зошити та підручники. Тепер ти принесеш набагато більше користі, спостерігаючи за заняттями Візі, замість того, щоб допомагати мені лагодити греблі.

І згадавши про сервіз, я пообіцяв:

— У березні я збираюся спіймати в капкани чотириста ондатр, і я певен, що так воно й буде. З виручки я куплю тобі найкрасивіший сервіз із тих, що описані в каталозі.

Моліз був не темнішим і не світлішим за будь-якого чілкотинського індіанця. Щодо його віку, то для нас так само важко було визначити його, як вік будь-якої людини його племені. Коли білий намагається визначити вік індіанця, він у найкращому разі помиляється лише на десять років. Моліз і його дружина Цецилія іноді приходили напровесні до витоків струмка Мелдрам ловити рибу-скво, що йшла вгору за течією на нерест. Біла людина з презирством відвернула б носа від такої костистої їжі, а чілкотинський індіанець із задоволенням з'їдав рибу-скво разом з кістками навесні, коли оленяче і лосине м'ясо було пісним і твердим. Весною 1935 року Моліз і Цецилія знову захотіли скуштувати рибу і прийшли за нею до струмка. Вони розставили сіті за милю від нашої хатини. Я дізнався про це з дзвіночків на їхніх конях. Того ж вечора я подався до них. Зовнішній вигляд їхнього бівуака був так само добре мені знайомий, як і запах, що поширювався звідти. Під сосною був розставлений маленький намет розміром приблизно вісім на десять футів. Парусина намету з білої стала від часу брудно-сірою. На ній було чимало латок, але де-не-де вона вже не захищала від дощу. Вогнище горіло перед наметом, а за ним було розкладене ще одне, і над ним стояв

густий дим. Над другим багаттям на ґратах із обструганих соснових паличок лежали десятки риб-скво із розпоротими животами. Риби були покладені животами вниз, у бік диму. Запах, що походив від бівуаку, був запахом копченої риби. Цецилія також була за наметом. Вона зі стоїчним терпінням очищала від шерсті шкуру нещодавно вбитого оленя. Оленячі шкури лежали всюди. Усі вони (крім тієї, над якою працювала Цецилія) були давно зняті з оленячих туш.

Моліз усміхнувся мені, коли я підійшов до намету, і, зігнувши свою покалічену спину, присів на оленячу шкуру біля вогнища. Два верхові сідла валялися безладно на ковдрі з оленячих шкур, а на відстані кількох футів теж на оленячій шкурі лежали два в'ючні сідла. Я знав, що якби заглянув у намет, то побачив би там оленячу шкуру, розстелену замість простирадла на матраці з гілок, а в центрі намету на курній підлозі — ще одну оленячу шкуру, на яку ставилася їжа, коли було надто холодно, щоб їсти на відкритому повітрі. "Що б робили індіанці без оленів?" — подумав я.

Кинувши Молізу уривчасте "алло", я теж сів біля вогню і вдавав, що вся моя увага поглинута багаттям. Коли маєш справу з індіанцями, поспішити — значить зазнати невдачі. Після майже двохвилинної паузи я сказав:

— Твоя багато риба лови?

— Багато. — Моліз поплескав себе по животу. — Риба страшенно гарний!

— Скільки часу твій живіт риба їсть задоволена? — Запитав я.

Моліз поколупав у зубах.

— Два-три дні риба їж, потім моя та дружина риба довго не хоче.

Настав час було переходити до справи.

— Твоя хочеш зловити роботу на п'ять-шість тижнів? — ніби між іншим, недбало спитав я.

Посмішка зникла з обличчя Моліза. В очах у нього з'явився вираз настороженості та лукавства.

— Яка робота? — підозріло спитав він.

— Копай земля. Твоя страшенно добре копай. Уся твоя робота — земля в тачку клади.

— Робота, чорт, важкий, — пробурчав Моліз. — Такий робота роби, мій спина боли.

Цьому я не повірив. У 1927 році Моліз прорив канал для торговця в Риск-Кріку в двісті ярдів завдовжки і в шість футів завглибшки. І зробив це дуже швидко. Я не ламав свій хребет, коли мені було чотири роки, але навряд чи зміг би зробити таку роботу у більш короткий термін. Після п'ятнадцяти хвилин гробового мовчання Моліз обережно запитав:

— Скільки твоя плати за мою роботу?

Передбачаючи, що ціна буде встановлена після тривалої суперечки, я запропонував:

— Долар і половина долар та харчі.

Моліз насупився.

— Дуже дешевий. Два долари двадцять п'ять цент краще.

Це мене не влаштовувало.

— Один долар сімдесят п'ять центів.

Моліз похитав головою.

— Два долари двадцять п'ять цент краще.

— Тільки лопата бруд бери, у тачка клади. Легка робота, сказав я і зробив висновок: — Один долар дев'яносто цент.

Але цього не вистачило.

— Два долари кращі.

— Гарзд, твоя взяла. Два долари, так моя плати.

Хоча я з самого початку збирався платити йому цю суму, я хмурився, коли ми скріплювали угоду, вдавши, що вміння індіанця торгуватися допомогло йому перехитрити білого. І Моліз висловив широкою посмішкою задоволення досягнутою угодою. "Коли робота починай?" — запитав він.

Моліз виправдав кожен цент своєї платні. Мовчазний, як багато індіанців, він, не витрачаючи часу на балаканину, навантажував тачку за тачкою. І робота йшла швидко та ефективно. На відстані шести миль від нашої хатини вниз по течії струмка знаходилися два найбільші болота. В одному було близько двохсот акрів, в іншому майже стільки ж. Протягом двох тижнів отвори в греблі були загачені, і вода почала потроху заливати перше озеро і підніматися біля греблі. Дещо інакше виглядало тепер водне господарство цього краю, ніж у ті часи, коли ми з Ліліан почали невпевнено лагодити першу греблю! Тоді струмок був такий жалюгідний, що, здавалося, лише якесь диво може зробити його знову стрімким і повноводним. Можливо, допомогли й чудеса. І одним із них була зима, рясна снігом. Так чи інакше, але в нас тепер було багато води, і жодна крапля цієї води не могла вислизнути в річку. Якщо раніше потік змивав дорогоцінний верхній шар ґрунту, то тепер родюча земля осідала в болотах, збагачуючи майбутні озера. А це означало, що мешканці відновлених водойм не відчуватимуть браку їжі. Отже, в 1935 році за допомогою горбатого індіанця Моліза ми приборкали талі води та змусили їх служити людині.

Поки ми працювали над греблями, щодня, крім суботи та неділі, хатина на п'ять годин перетворювалася на школу. Олівці, зошити та підручники прибули з Риск-Кріка до озера Мелдрам на спині коня. Рівно о 9:30 Візі сідав за стіл і починав виконувати завдання, яке йому давала Ліліан. Рівно об 11:30 він зривався з місця і вискакував з хатини, щоб побігати і подихати повітрям. О першій годині дня він знову сідав за стіл і не вставав, поки о 3.30 Ліліан не проголошувала: "На сьогодні заняття закінчені".

Якось о 10 годині ранку, коли заняття тільки почалися, я зайшов у хатину попросити у Ліліан чашку кави. Візі підняв на мене очі і тут же, не сказавши жодного слова, подивився в книгу. Я жартома поплескав Ліліан по плечу і сказав:

— Ти прогавила своє покликання: з тебе вийшла б гарна шкільна вчителька.

Посміхнувшись, Ліліан відповіла:

— Тебе я теж могла б дечому навчити. — Говорила вона це серйозно.

Якщо не рахувати шматочка землі, розчищеного під город, вся рівнина, на якій

стояла наша хатина, була вкрита чагарниками верб і осик. На кілька сотень футів вгору за течією струмка був луг, де колись жили бобри. Там ми косили сіно на корм коням. Зруйнована боброва гребля тяглася на чотириста шістдесят футів. Як і більшість таких гребель, вона мала форму підкови. Обидва кінці греблі стулялися з крутими берегами, звідки легко було накопати багато піску та дрібної гальки. Хоча ми не мали жодного уявлення, коли і як у струмку знову може з'явитися одна чи дві пари бобрів, ми все ж таки були твердо впевнені, що рано чи пізно (і до того ж за нашого життя) вони туди повернуться. Я вже намагався дізнатися, де і як можна купити живих бобрів, але ніхто не міг сказати мені про це. Бобри в Британській Колумбії були повністю винищені, і в 1920 році департамент, який відає питаннями полювання, заборонив ловлю бобрів майже по всьому цьому краю. При такому стані справ, як ми могли сподіватися отримати пару бобрів для розмноження їх у струмку Мелдрам? І хоча на це питання в той момент не було відповіді, ми все ж таки не сумнівалися, що так чи інакше здобудемо цю пару бобрів. І більше того, ми вірили всією душею, що колись луг, який служив тепер нам для косовиці, знову стане житлом бобрів.

Маючи на увазі, що нам знадобиться новий луг, я вирішив зрубати осики та верби, зорати твердий ґрунт і засіяти його травою. Однак ця робота була б виконана марно, якби ми не змогли оросити майбутній луг.

За допомогою грубо збитого трикутника та схилу я визначив напрямок каналу, який міг би відвести воду з гатки до майбутньої луки. Для того, щоб вода сама текла в наш канал, потрібно було підняти її рівень на колишньому лузі, а отже збільшити висоту греблі на чотири фути. Я не пам'ятаю, скільки ялинок було зрубано та очищено від гілок і скільки тачок землі та гальки було звалено на гілки на греблі, але коли робота була закінчена, гребля досягла потрібної висоти. Крім Моліза, мені допомагали Ліліан, а після кінця шкільних занять і Візі. І нарешті ми змогли відкласти убік сокири та лопати та дивитися, як вода заповнює колишній бобровий луг.

Тепер настав час рити канал, і це відібрало у нас майже тиждень. На той час загачений луг наповнився водою, і я міг перевірити правильність своїх розрахунків. Все було правильно. Вода спокійно текла в канал, а якщо трохи вологи і всмоктувалося в пісок, тієї кількості, що залишилася, було цілком достатньо, для того щоб наш посів трав не загинув від посухи. Найважче було очистити від лісу нашу долину. Кожну осику і кожну вербу потрібно було спочатку зрубати значно вище за основу дерева, розрубати на частини і скласти купами, щоб у майбутньому спалити. Потім за допомогою коней, канатів та блоків були викорчовані та вивезені пні. Після цього всі ми руками розбирали і витягували частинами густу мережу коренів, користуючись тільки мотикою. Коли ґрунт був очищений від коріння, його було неважко зорати. І коли пролягла остання борозна, я запряг коней у фургон, вирушив у Риск-Крік і взяв у торговця у тимчасове користування пружинні борони.

Залишалося тільки заплатити платню Молізу, а це далеко не так просто, коли маєш справу з індіанцями, які не тільки дуже безпосередні, але й так само горді. Не можна просто дати індіанцю чек або пачку банкнотів і сказати: "Ти мені більше не потрібен".

Так можна розплатитися тільки з білим працівником. Якщо вчиниш так з індіанцем, то втратиш його повагу.

Ми з Ліліан обговорили це задовго до кінця роботи. У день розплати треба було запросити Моліза та Цецилію на вечерю та пригостити їх на славу.

Моліз одягнувся в чистий міцний чорний комбінезон із грубої бавовняної тканини та шовкову сорочку такого ж кольору, але доволі вицвілу. На нагрудній кишені сорочки була вишита червоними нитками голова коня. Безперечно, вишивка була відсутня, коли сорочка купувалася на факторії. Звичайно, цей витвір мистецтва був справою загрубілих від роботи рук Цецилії. Обличчя і руки Моліз чисто вимив, а своє жорстке чорне волосся ретельно пригладив. Таким я його ще не бачив: зазвичай воно стирчало на всі боки, нагадуючи своїм виглядом сороче гніздо. Цецилія одяглася з належною урочистій нагоді ретельністю. На ній була біла льяна блузка і строката ситцева спідниця. Її волосся кольору воронячого крила було заплетене в коси, що доходили майже до пояса з оленячої шкіри, і були частково приховані під величезною жовтою хусткою. Цецилія була явно на кілька років старша за Моліза. Про це свідчили крихітні зморшки на її обличчі. Обличчя Цецилії якоюсь мірою нагадувало мені розмитий і запилений клаптик землі, на якому давно вже не можна було виростити щось яскраве і прекрасне.

Ліліан відкрила дві дорогоцінні банки м'яса білих куріпок, законсервованих ще восени, і зробила з них чудовий суп, приправивши його легкими, як пір'їни, галушками. На десерт у неї був пишний пиріг із лохиною. Ягоди теж були законсервовані минулого літа.

Коли Ліліан і Цецилія мили посуд, я дав Молізу сигару (у травні, в день мого народження, крамар подарував мені цілу пачку сигар) і сам теж запалив. Потім я витратив дві довгі години, навчаючи Моліза писати друкованими літерами своє прізвище. Для цього ми користувалися огризком олівця Візі. Моліз виявився напрочуд здібним, і до кінця уроку міг написати своє прізвище незграбними, але цілком виразними літерами. Потім, кинувши йому коротке "дякую, Моліз", я розплатився з ним.

Індіанці вийшли за поріг хатини. Ще не стемніло. Моліз затримався біля входу. Він насупив брови, ніби намагаючись знайти відповідні слова. Потім напруга зникла з його обличчя, і він посміхнувся до вух: "Чорт бери, твоя чортів хороший білий люди". Так він попрощався зі мною. У вустах індіанця це був справжній комплімент.

Розділ 15

Одного разу до нас прийшов гість, який не стукав у двері, а натомість нечутно підійшов до вікна і зупинився там, дивлячись на нас потай. Ми не чули його наближення трохи підмерзлим снігом, незважаючи на те, що він важив близько півтори тисячі фунтів. І при нічному освітленні його обличчя можна було прийняти за морду коня, або бика, або верблюда, або будь-якого схожого на них звіра.

Протягом січня та лютого майже не було вечора, щоб вікна хатини не були покриті суцільним інеєм. Якщо подихати на таку шибку, вона злегка зволожується і відразу знову замерзає. Але в понеділок увечері шар інею на вікнах був товщий за звичайний приблизно на восьму частку дюйма. За потреби чи бажання можна було написати прізвище на шибці, намалювати цікаву картинку або карту світу. Бо понеділок був днем прання, і клуби пари піднімалися з дерев'яної балії, в якій Ліліан прала білизну, що скупчилася за тиждень. Щойно пара торкалася вікон, вона перетворювалася на кригу.

На думку Ліліан, тягати сучки для греблі було набагато легше, ніж терти простирадла, сорочки та іншу білизну об гофроване залізо пральної дошки, схилившись над великою дерев'яною балією.

— У мене болить спина, — поскаржилася вона.

— У каталозі замовлень є пральна машина з мотором на бензині, — почав я невизначено. — Яюсь, після вдалого продажу хутра, я куплю тобі таку машину. І тоді в тебе не болітиме спина по понеділках. Все за тебе робитиме машина.

— Пральна машина! — Ліліан зневажливо пирхнула. Вона вже протягом години лагодила шкарпетки і, судячи з кількості дірок на них, ще довго збиралася займатися цією справою. Канадські снігоступи, як і звичайні лижі, швидко рвали шкарпетки: кріплення миттю протирали п'яти.

— Потрібно купити ще багато, перш ніж справа дійде до пральної машини. І крім того, — продовжувала Ліліан, — я не зуміла б поводитися з нею.

— Ти б могла навчитися.

Вона піднесла голку до світла, просунула в її вушко ще одну вовняну нитку і заперечила:

— Мені здається, я вважатиму за краще мати справу з моєю дошкою. Вона не дає мені товстіти.

Був вечір понеділка. Цього разу шар інею на вікнах був ще товстішим, ніж зазвичай у дні прання. Світив січневий місяць, небо було усіяне зірками. Мені не потрібно було дивитися на термометр, щоб дізнатися, чи показує він 45 або 40 ° нижче нуля. Достатньо було вийти з хатини і глибоко вдихнути. Якщо було 45° морозу або ще холодніше, кожен вдих викликав напад кашлю. У холодну зиму 1934/35 мої легені постраждали від морозу. У мене не було нічого серйозного, але я починав кашляти, вдихнувши морозне повітря при температурі нижче 45°. І того вечора, коли я ходив у сарай за сіном для коней, я кашляв, не перестаючи, поки не повернувся до хатини.

Я сидів за столом і писав щоденник у світлі гасової лампи. Лампа була як лампа, але світла від неї було замало, і водячи пером по паперу, я думав про те, що непогано було б мати електричну лампочку над головою замість гасової лампи на столі. Стіл знаходився біля вікна, і на ньому окрім паперу та лампи стояв горщик із кімнатною рослиною. Ліліан не переставала сподіватися, що колись вона розквітне в нас взимку. Вона нескінченно поралася з кімнатними рослинами, і я казав їй, що, якщо в неї вистачить терпіння, вона дочекається того, що одне з них зацвіте в той час року, коли порядні рослини зовсім не цвітуть. Але це була нездійсненна надія. Як тільки

з'являлися ознаки близького цвітіння, якась холодна ніч обов'язково губила квітку, що не розкрилася. Але Ліліан не здавалася.

Візі стояв голяка в балії з водою (він зазвичай купався в понеділок увечері). Я відсунув горщик із рослиною, щоб звільнити собі більше місця. Потім занурив перо в чорнильницю і вже збирався почати наступний абзац, коли щось змусило мене глянути на вікно. Я остовпів і впустив ручку. Там, на відстані одного-двох дюймів від горщика з квіткою, на склі танув іній. Цього ніколи не траплялося, тим паче у понеділок. Я нахилився вперед, насилу переводячи подих. Так, я не помилився, іній справді танув, а на одному склі він зовсім зник. Величезний нескладний ніс щільно притулився до вікна, і товстий рожевий язик торкнувся скла і зник. Секунду чи дві я дивився на цей ніс, а потім відкинувся на спинку стільця.

— Якщо він розіб'є скло, це станеться через твій горщик з квіткою, — прогарчав я.

Ліліан відклала голку. Візі з шумом впустив у воду мило. Вони обидва подивилися на вікно, і Візі сказав: "Це лось".

— Його дихання розтопило іній, — сказала Ліліан.

— Краще прибери горщик, — запропонував я, — або цей паршивий лось напевно розіб'є скло, схопить у зуби квітку і понесе її в ліс разом із горщиком.

— Я не дозволю йому, — заперечила Ліліан. — Я не поступлюся ніякому лосю моєю квіткою.

— Звідки приходять лосі? — поцікавився Візі.

Тут я прибрав горщик з вікна, щоб не спокушати звіра, скрутив собі цигарку, відкинувся на спинку стільця і почав розповідати йому, як лосі вперше з'явилися в Чілкотині.

Наприкінці літа 1916 року один індіанець із резервації Риск-Крік полював на чорнохвостого оленя за кілька миль на північ від свого селища. Раптом він помітив якогось небаченого звіра. Його величезний тулуб був покритий блискучою, майже чорною шерстю, його задні лапи були ніби в сірих шкарпетках. У своїй передній частині тварина була вищою, ніж верхові коні індіанців. Було схоже, що вона важить не менше за коня. Але особливо вразили індіанця масивні роги і химерна форма голови звіра, і він навіть голосно гикнув від збудження.

Інстинкт мисливця підказав індіанцю, що м'ясо звіра має бути їстівним. Він заклав патрони у свій карабін і, не зволікаючи жодної хвилини, спустив курок. На четвертому пострілі тварина повільно звернула набік, на п'ятому — впала замертво на лісову траву. Індіанець відрізав мисливським ножом губи та язик у своєї здобичі, прив'язав їх до сідла і проскакав галопом весь шлях до резервації. Там він у сильному збудженні повідомив на своїй гортанній говірці членам племені про те, що сталося. І вони, затамувавши подих і витріщивши очі, з подивом дивилися на язик і губи небачених розмірів та надзвичайної ваги. Потім близько дюжини індіанців кинули на коней верхові та в'ючні сідла і поскакали до того місця, де був убитий дивовижний звір. Вони завантажили м'ясо, шкуру, голову та нутроці — улюблену їжу чілкотинських індіанців на в'ючних коней і урочисто вирушили зі своїми трофеями назад у резервацію. Коли

вдалині з'явилася кавалькада вершників, усі жителі селища, від старих до малечі, висипали з дерев'яних хатин. Індіанці снували навколо в'ючних коней, відштовхуючи один одного, щоб першими розв'язати мотузки і зняти з коней закривавлене м'ясо. Відточуючи мисливські ножі об подошви своїх мокасин, вони потім кромсали на шматки м'ясо звіра і їли його сирим, здивовано дивлячись один на одного. Ніколи ніхто не бачив такого величезного оленя. І тут зморщена і сліпа на одне око стара ляснула в долоні і закричала: "Спитайте старого Тенасті! Нехай він помацає роги звіра і понюхає шкуру. Може, він скаже, що це за олень і звідки він з'явився в наших лісах?"

Отже, вони принесли шкуру та роги до входу в хатину старого Тенасті, осліплого за п'ятнадцять років до того. Він сидів і видирав волоски з підборіддя за допомогою саморобного пінцета. Індіанці поклали свою ношу до ніг старого і відступили, чекаючи його відповіді в глибокому, шанобливому мовчанні. Спочатку старий мисливець обмацав своїми кістлявими пальцями кожен зубчик на рогах. Потім підняв частину шкіри і понюхав її, вищипавши з неї трохи хутра. Після цього старий цілих п'ять хвилин задумливо дивився в простір, бурмочучи щось про себе. Нарешті він заговорив уголос.

— Великий олень, який білий люди вапіті називай, моя багато убий давно, коли білий люди в нашу землю ходи нема. Це м'ясо, — він постукав пальцем по рогах, — друге м'ясо.

Тут старий мисливець помовчав кілька секунд, ніби після цієї короткої промови в нього не залишилося ні сил, ні бажання продовжувати розмову. Однак він зібрався з духом і продовжував:

— Дуже багато олень ходи до нашої землі, білий люди називай такий олень самець-олень. Коли мої очі дивися, моя більше такий олень убий, ніж лист на дерево навесні є.

Він знову помовчав, невпевнено обмацуючи шкуру, потім стомленим голосом, здивовано похитуючи головою, повідомив своїх шанобливих слухачів:

— Це дуже великий олень. Такий олень я ніколи не бачив.

І якщо старий Тенасті, який дожив до ста шести років і знав часи, коли індіанці одягалися тільки в звірині шкури і коли біла людина була такою ж рідкістю в Чілкотіні, як і білий дикобраз, — якщо він не знав, що це за олень, хто ж ще з мисливців чи звіроловів міг це знати?

Зрештою, не хто інший, як Бетчер — англієць із торговельного пункту вирішив цю загадку. На рубежі минулого і цього століття Бетчер був агентом компанії Гудзонової затоки, що торгувала з мирними індіанцями у північно-східній Британській Колумбії. У той час американські лосі почали з'являтися в північних районах цієї провінції, і Бетчер почав торгівлю хутром з індіанцями, які приносили йому м'ясо і шкури цих лосів. Отже, коли індіанці з резервації Риск-Крік принесли в крамницю роги і шкуру небаченого звіра, щоб дізнатися, чи можна їх продати, Бетчер дав їм на один долар чаю за шкуру і на шістьдесят центів жувального тютюну за роги і на додачу відкрив їм справжню назву цього представника тваринного світу.

Минуло майже чотири роки, перш ніж у Чілкотіні було вбито ще одного американського лося. І коли я з'явився в цих краях, мало хто з індіанців, не кажучи вже

про білих, бачив сліди цього звіра, а тим більше його самого.

Восени 1925 року, полюючи біля витоків струмка Риск, я мало не зіткнувся лоб в лоба з абсолютно незнайомим мені звіром. І мені також підказав інстинкт, що його м'ясо має бути їстівним і що лише двадцять п'ять кроків відокремлюють дуло моєї випробуваної гвинтівки від шиї звіра, приреченого стати її жертвою. Я скинув гвинтівку, прицілився в шию тварини і, сподіваючись на успіх, спустив курок. Якими були моє здивування і торжество, коли звір одразу замертво впав на землю.

Коли ми влаштувалися біля витоків струмка Мелдрам, там уже не було нестачі в лосях, і в будь-яку пору року потрібно було лише кілька годин полювання, щоб застрелити самця. Кожне болото і кожен луг були поцятковані їхніми глибокими слідами, і кожен клаптик солонцюватого ґрунту в лісі був підритий і перетворений на бруд незліченними лосями, що приходили туди полізати солону землю.

Навесні, влітку та восени лосі паслися у вищих місцях, але всі вони взимку спускалися в долину і обскубували там осики та верби. У цей час року недалеко від хатини щоранку і вечорами завжди паслося принаймні шість чи вісім лосів. Вони починали бійки, виганяючи один одного з зарослів верболозу, де обскубували дерева. І чим більше лосів приходило в нашу долину, тим більше вони докучали нам.

За нашого першого знайомства з лосями вони поставилися до нас дещо недовірливо. І для цього було достатньо підстав. З моменту виникнення торгівлі хутром дикі звірі Північної Америки вели безнадійну боротьбу з людиною. Люди не тільки вторгалися в незайману глушину і гнали звідти її мешканців — вони губили все необхідне для існування та розмноження диких звірів, птахів та риб.

Однак найближче знайомство на мирних засадах нерідко викликає зневажливе ставлення. Коли наші зимові гості зрозуміли, що їм нічого боятися, вони стали так само спокійно ставитися до нашої присутності, як і коні. І коли мені траплялося зустрітися з лосем на утрамбованій доріжці, що вела від хатини до сараю, він нерідко вперто зупинявся, зухвало дивлячись на мене, і я був змушений звернути з дороги і пробиратися до сараю незайманим снігом. Було легше і безпечніше обійти лося, ніж намагатися змусити його поступитися дорогою.

Думка про те, щоб годувати лосів сіном, належала Ліліан. Її винахідлива голівка завжди була сповнена нових ідей.

— Якби, — почала вона якось за сніданком спокійним тоном, — ми могли час від часу трохи підгодувати лосів сіном, то, напевно...

— Сіном?! — Вибухнув я. — Годувати лосів сіном!

— А чому б і ні? Адже ми вішаємо пташкам скибочки сала. — У неї виходило, що годувати лосів було не важче, ніж годувати синиць.

Саме тоді мій погляд упав на лосиху з неймовірно худою шиєю. Ребра, що випирали під шкірою, були схожі на зуби виделок. За нею по п'ятах йшло ще худіше лосеня.

— Ця літня леді, мабуть, не відмовилася б від оберемка їстівного, — задумливо сказав я. — Але де ж взяти сіна? Нам ледве вдається виростити достатньо трави для коней, не кажучи вже про лосів.

Але в Ліліан вже все було обдумано.

— Нам доведеться розчистити ще трохи ґрунту. І цього разу ми посіємо люцерну замість тимофіївки чи конюшини. Мені здається, що лосям має сподобатися люцерна.

— Люцерна! — пробурмотів я собі під ніс.

Наче у нас мало було роботи з розмноження диких звірів у цих місцях! І з таким незворушним виглядом Ліліан пропонувала нам звалити на свої плечі ще турботу про зимовий корм для цілої череди лосів! Звісно, Ліліан наполягла на своєму. Якщо вже вона приймала якесь рішення, то негайно втілювала його в життя. Ми очистили від рослинності ще один акр землі, витягли коріння і засіяли звільнену ділянку люцерною. Як тільки насіння проросло, ця додаткова частина відвойованого у дикої хащі культивованого ґрунту дала врожай у три тонни сіна на один акр землі. І лосі звикли до сіна, як свині до хлібного місива. З того часу ми годували біля хати десятки лосів. Лосеня, яке паслося там усю зиму зі своєю матір'ю, неминуче приходило туди наступного року вже однорічним звіром, якщо за минулий термін воно не потрапляло у зуби хижакові, не гинуло від хвороби або від будь-якої іншої біди. А ще через рік воно нерідко з'являлося знову вже зі своїм дитинчам. Чимало зимових снігів випало з того часу, як Ліліан вперше спало на думку годувати лосів. І за цей час ми були багато разів свідками народження та смерті лосів, які приходили до нас у грудні чи січні поживитися оберемком сіна. Коли можна наблизитися до дикого звіра на відстань простягнутої руки, виникає абсолютна необхідність зафіксувати це на фотографії. Серед папірців, що безладно валялися в моєму письмовому столі, можна розшукати сотні знімків лосів, які відвідали нас за багато років. Там — фотографії самців із масивними рогами та самців, які скинули роги, самок із дитинчатами та самок без дитинчат. І десь серед цих знімків є фотографія найбільшого лося, якого я коли-небудь бачив. І це аж ніяк не привабливий знімок. Вуха лося притиснуті до голови так, що кінці їх прижаті до потилиці. В очах у нього дика ненависть та лють. Він мчить уперед незайманим снігом трьохфутової глибини. Мета його нападу та об'єкт його люті — Ліліан. Вона стоїть у беспорядній позі на снігоступах лише за кілька футів від звіра.

Розділ 16

Ще один фут — і лось би розтоптав Ліліан. І першопричиною був я. Це почалося з того, що я полював на чорнохвостого оленя серед сосен і ялиць, що росли майже біля стін нашої хатинки. Листопадовий місяць йшов на спад. Кущі свидини [16] і лохини були вкриті тридюймовим шаром снігу. Дув слабкий північний вітер. У морозному повітрі відчувалася близькість сильного снігопаду.

Настав час подбати про запаси м'яса для майбутніх голодних місяців. Я знайшов свого оленя-самця з трьома відростками на рогах на краю ущелини. Він лежав і похмуро дивився на західне осіннє сонце, як це завжди властиво оленям наприкінці листопада. Я застрелив його в цій позі, відтяг від ущелини, випатрав і поклав під ялиною черевом вгору, щоб туша охолола. Я збирався наступного ранку повернутися

туди з в'ючним конем і відвезти свою здобич додому.

Я стояв біля паруючої туші ярдів за тридцять від краю яру. Я не бачив і не чув ознак життя внизу, але раптом інтуїтивно відчув, що в глибині яру ворухнеться щось живе. Чому це мені здалося, не знаю. Це було, як того разу, коли ми з Ліліан ставили намет для ночівлі в лісі. Ми облюбували дві міцні зелені сосни і зовсім приготувалися натягнути намет, як раптом якийсь тоненький внутрішній голос зашепотів: "Не смій!" Так, так, саме так: ми збираємося встановити намет, а голос твердить: "Не смій! Тільки не тут!" Ну, ми згорнулися, пішли на чверть милі далі, знайшли потрібне місце і там розкинули намет. Близько опівночі вітер зашумів у верхівках дерев, а за кілька секунд у лісі розбушувався невеликий ураган. За ніч біля нашого намету впало кілька дерев. Як тільки розвиднілося, я пішов подивитися на перше місце, яке ми вибрали напередодні. Одне дерево, до якого ми збиралися прикріпити верхівку намету, звалилося. Якби ми там ночували, нас трьох розчавило б, як коників колесом воза. Так і тепер, я стояв, не рухаючись, поряд з тушею оленя, а той же внутрішній голос попереджав: "Слідкуй за яром, стеж за яром!" Я заслав патрон у ствол гвинтівки, сів навпочіпки, дивлячись на всі очі і слухаючи на всі вуха.

Дорослий лось-самець важить більш ніж півтонни, і в багатьох розмах рогів досягає шістдесяти дюймів і навіть більше. Здається неймовірним, що така величезна тварина може пересуватися між деревами в лісі так само безшумно, як рись на полюванні. Але це так. У густому лісі зазвичай спочатку бачиш, а потім чуєш. Так було й зараз. Спочатку з яру з'явилися роги. На око їх розмах був близько сорока п'яти дюймів. Потім з'явився карикатурний римський ніс, потім голова і шия. Через кілька секунд роги, голова та всі чотири ноги вибралися з яру. Мені часто доводилося бачити лосів з великими рогами, але бика з такою статурою я бачив уперше. Задерши голову, широко роздувши ніздрі, бик на незламних ногах рушив у мій бік. Це було дивно, бо він, безумовно, побачив мене, сидячого навпочіпки біля туші оленя. За всіма правилами він мав різко повернутись і піти в яр швидше, ніж виліз із нього. Але не тут то було! Лось зупинився всього за двадцять ярдів і дивився на мене. З усього видно, що він не боявся мене. Більше того, у виразі його очей можна було побачити безумство. Я тримав палець на курку, стежачи за лосем з побоюванням та цікавістю. В одному я був певен: я його ніколи не бачив. Мені здалося, що він чужинець, який пробирається незнайомою йому землею. Він напевно жодного разу не пробував нашої люцерни.

Коли у лося, бика чи корови є бажання побитися, а це буває досить часто, у них з'являється не зовсім приємний вираз морди. Вуха притискаються до шиї, шерсть на загривку встає дибки, і показуються білки очей. Зазвичай перед кидком вперед лосі видають коротке мукання. Рухаються вони дуже швидко.

Ті, хто рік у рік має справу з лосями, рано чи пізно стикаються зі непокірним хуліганом їх породи. Я свого часу також зустрічався з подібними вояками, але мені ніколи не доводилося користуватись гвинтівкою для самозахисту. Вдома, рухаючись серед них біля годівниці з сіном, я частенько стукав бика або корову вилами по носу, щоб навчити їх гарним манерам, але більш суворих заходів мені застосовувати не

доводилося і більшої шкоди я їм не робив, як, втім, і вони не робили мені.

Однак у поведінці бика, що стояв переді мною, було щось надзвичайне, і це змушувало думати, що удар вилами по носі його не заспокоїть, якщо він надумає атакувати. Згадуючи все, що сталося тоді, я приходжу до висновку, що я злякався, тільки-но він з'явився, злякався, як ніколи раніше. Мабуть, тому я повільно підняв гвинтівку до плеча і націлився на його широку масивну голову. Можливо, мені слід було б спустити курок і покінчити з ним відразу. Якби я це зробив тоді, Ліліан не довелося б пережити все те, що сталося потім.

Озираючись назад, я розумію, що був би змушений стріляти, якби в цю справу не вплуталося однорічне лосеня. Бик усім своїм виглядом говорив: або я тебе, або ти мене! Але лосеня тимчасово відтягло розв'язку, хоча йому довелося здорово поплатитися за своє мимовільне втручання.

Я дізнався про те, що на сцені з'явився третій учасник, бо бик раптом перестав дивитися на мене і здивовано і сердито подивився в ліс. Я опустив гвинтівку і почав дивитися туди. Спочатку, крім дерев, я нічого не помічав, але потім побачив однорічного бичка, що повільно пробирався до яру. Він ішов цілком мирно, то нагинаючись, щоб зірвати вербу, то обтираючи свої крихітні ріжки об молоду ялинку. Зайнятий їжею, він не поспішаючи йшов у наш бік і, мабуть, не помічав бика, доки не наблизився до нього на тридцять ярдів. Чомусь мені хотілося крикнути йому: "Забирайся звідси швидше, дурнику, поки цілий!" Однак таке попередження було б марним, і я промовчав, стоячи в напруженому очікуванні з гвинтівкою напоготові.

Лосеня уособлювало добродушність. Було ясно, що йому хотілося підійти до бика та побажати йому доброго дня. Він зробив ще кілька кроків. Лось замукав. У цьому звуці для розумічого лосину мову були ноти попередження. Знову інтуїція мені підказала, що треба стріляти, але я зволікав. Перш ніж я наважився, старий самець кинувся вперед, але не на мене, а на нещасне лосеня. Всупереч поширеній думці лосі-бики найбільше б'ються не рогами, а передніми копитами. Правда, в розпал гону вони широко користуються і рогами, іноді навіть завдають ними смертельних ран, але в інший час найчастіше вбивчі удари завдаються передніми ногами. Нещасне лосеня було в значно гіршому становищі, ніж дитина, що загубилася в лісі. Коли воно зрозуміло загрожуючу йому небезпеку, бик майже наздогнав його... і тут це лосеня зробило те, чого я ніколи раніше не бачив, — воно круто обернулося і почало тікати галопом. Зазвичай лосі, коли їм треба тікати, пересуваються швидкою рисою, при цьому їх рухи граційні та легкі. Але лось, що біжить галопом, так само граційний, як людина зі зв'язаними ногами, що біжить у мішку. Перший удар бика був настільки блискавичним, що я навіть не помітив його — тільки почув. Удар був такий сильний, що його можна було почути на протилежному кінці яру. Потім ще раз! Тепер я побачив і почув удар. Я закричав від злості, що накопіла в мені. Права нога лося була занесена на третій удар, але, почувши мій гучний крик, він незграбно опустив її. Лосеня скористалося наданою йому можливістю, піднялося зі снігу і пошкутьгало геть: я вважаю, що в нього було вивихнуте стегно. Геть у яр, де воно було у безпеці. Старий самець кілька секунд

продовжував сердито мене розглядати, потім продув ніздрі, почухав праве вухо копитом задньої ноги, струснувся і повільно пішов.

— "Ех ти, старий бандит!" — крикнув я йому слідом. Дуже мені хотілося висловити йому свою думку. А ім'я, яке я дав йому — Старий Бандит — підходило якнайкраще, і справедливість цієї клички він згодом успішно довів.

Минуло майже шість тижнів, перш ніж я знову побачив лося. За цей час випало багато снігу, і все більша кількість лосів була змушена спускатися з вершин донизу, щоб харчуватися заростями верболозу біля берегів гірського потоку. Невдовзі після Нового року я ставив капкани на норок біля замерзлого водостоку гатки, збудованої бобрами. Я завмер на місці, стоячи на одному коліні і пильно дивлячись у кущі. Спочатку з'явилися невиразні обриси лося, поступово вони ставали все чіткішими, і нарешті тварина вийшла з кущів і зупинилася біля кромки льоду, ярдах за сорок від мене. Я хотів був знову зайнятися пасткою, але лось повільно повернув голову і почав розглядати боброву гатку. Тут я впізнав його, це був Старий Бандит, хоча його зовнішність змінилася з того часу, як він покалічив молоде лосеня біля яру. Він скинув роги, і це змінило його вигляд.

Я знав, що він не міг відчутти мене, бо вітер дув угору річкою, а він стояв нижче. Зір у лосів на яскравому світлі не дуже добрий, я не думаю, що він зміг би розглянути мене, якщо б я не рухався. Ходити по бобровій дамбі, вкритій мокрим снігом, дуже ризиковано, а мої снігоступи були на іншому кінці гатки, приблизно за триста футів від мене. Коли я впізнав лося, то почав ляяти себе за безтурботність, бо гвинтівка лежала разом із лижами. Я шукав спосіб пробратися туди, не привертаючи до себе уваги лося, але переконався, що це неможливо. Без гвинтівки я пропав, якщо Старий Бандит виявить мене і виявить таку ж забіякуватість, як і при першому знайомстві. Якось я придушив у собі бажання кинутися за гвинтівкою і натомість сховався за дамбою, прагнучи стати меншим на зріст і непомітнішим. Минуло майже п'ятнадцять хвилин, протягом яких я поступово перетворювався на брилу льоду. Лось понюхав лід, відригнув, поплентався вздовж загати і зник у верболозі.

З цього моменту бик став постійною загрозою миру на озері Мелдрам. Спробувавши разок сіна, яке ми згодовували іншим його родичам, він весь час тримався поблизу від годівниць і наближався швидкою риссю, як тільки його чуйне вухо вловлювало шурхіт сіна, що навивається на вила. Коли Старий Бандит був біля годівниці, жоден інший лось не наважувався наблизитися до неї. Він був наділений такою силою і користувався нею настільки жорстоко, що міг дати будь-якому лосю двадцять п'ять ярдів фори, наздогнати через п'ятдесят ярдів і почати бити копитами. Тому тієї зими в районі озера Мелдрам було чимало пораних лосів.

Якщо я підходив до лося надто близько, він притискав вуха до голови, і в тих випадках, коли він опинявся між мною та домом, мені доводилося рятуватися від нього верхи на коні. Як не дивно, Старий Бандит, що ставився до людей і лосей з зарозумілою зневагою, ставав безхребетним боягузом, як тільки на нього насувався кінь.

— Кінь, — сказав я якось Ліліан, — слабке місце цього лося.

— Я рада, що таке місце знайшлося! — сердито відповіла вона. Вона не любила Старого Бандита через те, що він знущався з інших лосів.

Чим частіше я бачив лося, тим сильніше ставало бажання сфотографувати його поблизу інших лосів. І чим довше я відкладав цю справу, тим сильніше зростало бажання. Проте задовольнити його було досить складно та хитро. Для цього потрібно було орудувати фотоапаратом, одночасно тримаючи наготові гвинтівку. Знімати Старого Бандита, не маючи рушниць для страховки, було б непробачною дурістю. Як би швидко я не діяв, щоб опустити фотоапарат, підняти гвинтівку, спустити запобіжник і прицілитися, мені знадобилося б кілька секунд. А за кілька секунд цей бик, який прагне крові, міг пробігти вельми солідну відстань. Я не сумнівався, що коли Старий Бандит кине на мене, зупинити його зможуть тільки порох і свинець.

Питання про знімок кілька днів висіло в повітрі. Але одного дня я побачив його на краю невеликої галявини, жуячим жуйку, і вирішив, що так чи інакше треба з цією справою покінчити раз і назавжди, щоб вона мене більше не турбувала. Я вважав, що зможу вирішити це завдання за допомогою Ліліан. Прийшовши додому, я ненароком кинув:

— Мабуть, ми сьогодні зможемо сфотографувати Старого Бандита.

Звичайно, Ліліан чудово уявляла собі, що я мав на увазі. Це означало, що треба буде підійти до бика на відстань десяти-п'ятнадцяти футів.

— Ми? — перепитала вона, зморщивши носа.

— Ну так, якщо ти згодна, — трохи невпевнено продовжував я. — Поки ти знімаєш, я прикривав би тебе гвинтівкою.

Ймовірно, я сподівався, що вона скаже: "Я не підійду до цього звіра навіть на сорок ярдів", і тоді я відмовився б від цієї витівки. Однак вона почала одягати галоші з таким виглядом, ніби сфотографувати Старого Бандита для неї нічого не коштувало.

Поки вона натягувала на себе кілька светрів і влізла в штани з товстої вовняної тканини (на вулиці було близько 35° морозу), я приніс із сараю її снігоступи та шкіряні кріплення. Потім я перевіряв фотоапарат: у ньому виявилось чотири невідзняті кадри. Нам було достатньо одного. Потім я зняв з цвяха гвинтівку, що висіла на стіні, і погладив її, повільно проводячи рукою по вищербленому прикладу. Стара гвинтівка була моїм вірним помічником з 1923 року: вона постачала нас м'ясом, нею я пристрелив стільки койотів і вовків, що й не порахувати, вона вклала достатню кількість ведмедів, улітку її рясно поливали дощі, взимку вона побачила чимало снігу і перенесла жорстокі морози. Стара гвинтівка розділяла з нами всі тяготи дикого життя. Мабуть, вона була членом сім'ї.

— Ти готова? — спитав я і мимохідь помітив, що у своїх численних светрах вона схожа на маленьку ескімоску.

На цей комплімент вона не відповіла. Ліліан горіла бажанням швидше покінчити з цією справою. Я задумливо розглядав патрони на долоні і сподівався, що мені не доведеться їх витрачати. Потім я вклав їх у патронник гвинтівки та одягнув снігоступи. Втоптана мисливська стежка привела нас до місця за сто ярдів від галявини. Бик стояв

усе там же, за п'ятнадцять ярдів від переліска. Він ліниво повернувся в наш бік і байдуже роздивлявся нас. Іти через галявину незайманим снігом було важко. Щоразу, як ми робили крок, до лиж прилипало півтора кілограми снігу.

— Ну як, впораєшся? — спитав я трохи хвилюючись.

— Все гаразд, — спокійно відповіла Ліліан.

Я йшов попереду і прокладав шлях. Так з великою обережністю ми наблизилися до бика на тридцять ярдів. Він здався нам величезним, як гора. Тепер він нас розглядав з нахабною увагою. Я зупинився, послав патрон у казенну частину гвинтівки і зняв з правої руки рукавицю з лосевої шкіри. Мій палець відділяла від курка лише тонка вовняна рукавичка. Я задумливо глянув на лося. Поки він стоїть із піднятими вухами і шерсть на загривку опущена, його можна не дуже побоюватися. Ми були від нього за двадцять ярдів, а він продовжував стояти спокійно. Я подумав: "Можливо, все обійдеться не так уже й погано".

Тут ми досягли місця, де Ліліан мала вийти вперед, щоб між фотоапаратом та биком нікого не було. Я відсторонився і дав їй пройти. Ми знову почали повільно просуватися вперед. Тепер до бика залишалось п'ятнадцять ярдів. Я зупинився і тихо спитав:

— Що видно у видошукачі?

— Я можу зробити один знімок зараз, — відповіла Ліліан спокійно, — але краще було б підійти ще на п'ять ярдів.

Ще п'ять ярдів! Тоді вона буде всього за десять ярдів від бика, який так само небезпечний, як ящик динаміту. Майже не усвідомлюючи, що я роблю, я зняв запобіжник, ризикувати було ні до чого.

— Відстебни ремені, — наказав я. З відстебнутими ременями вона могла рухатися вперед, а у разі небезпеки скинути лижі та швидко відскочити убік. Ліліан відстебнула ремені і озирнулась, ніби питаючи: "Ну що ще?"

Я продовжував пильно стежити за биком. Тепер він розглядав нас, здавалося, з дружелюбною цікавістю. Можливо, все обійдеться не так вже й погано.

— О'кей! — Сказав я. — Ще п'ять ярдів, але ні дюйма далі.

Проте пройти ще п'ять ярдів не вдалось. Щойно я промовив ці слова, як раптом старий бик замукав, притиснув вуха до шиї, підняв шерсть на загривку і закотив очі, так що стали видно налиті кров'ю білки. Серце в мене шалено забилося, легеням не вистачало повітря.

— Давай, знімай! — крикнув я.

В цей момент лось кинувся на нас. Ліліан крикнула:

— Стріляй, ради Бога, стріляй!

За ту коротку мить, що знадобилася мені, щоб скинути рушницю і прицілитися, лось майже наздогнав її.

Дякувати Богу, серце заспокоїлося, і дихання налагодилося. Тепер був не час панікувати. Треба було діяти холоднокривно. Треба бити лося наповал, наказував мені розум, тільки в мозок! Ніякий інший постріл не зупинить його, і тоді передні копита

почнуть молотити Ліліан, перетворюючи її на місиво. Тільки наповал — іншого виходу нема.

Я міг би подумати багато про що у ці дві-три секунди випробування. Я міг би себе лаяти (пізніше я так і робив) за те, що піддав Ліліан такій небезпеці. Я міг би думати про те, що до лікаря треба їхати сто п'ятдесят миль на собаках, про те, наскільки ми самотні й віддалені від інших людей. Але я думав лише про одне: треба бити наповал. Я свідомо зволікав з вистрілом, знаючи, що на другий постріл мені вже не вистачить часу. Я ледве стримувався, щоб не натиснути на спусковий гачок, доки відстань між лосем та Ліліан не скоротилася до трьох ярдів, тоді я прицілився йому між очей і вистрілив.

— Наповал, — повторював я сам собі. — Тільки наповал!

Слава Богу, куля потрапила лосю в мозок, і він замертво впав у сніг. Поволі, неохоче я підняв голову і глянув у вічі Ліліан.

— Пробач мені, — пробурмотів я, підшукуючи відповідні слова. Потім я замовк, не можучи більше говорити.

Ліліан все ще була скута страхом. Це було помітно за напруженим виразом обличчя, блідими щоками і розширеними зіницями. Їй не було чого соромитися свого страху. Одного погляду на Старого Бандита, який жує жуйку, достатньо, щоб волосся стало дибки, а побачити його розлюченим всього за три — п'ять ярдів від себе — все одно, що побувати в пеклі.

Я дивився на лося, що здригався в передсмертних судомах, і згадував яр, однорічне лосеня та інших лосів, з яких він нещадно знущався. Потім я подумав, що тепер Ліліан та Візі зможуть оглядати капкани та силки, не боячись зустрічі зі Старим Бандитом. "Так! — подумав я. " Все це на краще!"

Минули тижні, перш ніж ми змогли знову заговорити про лося. Ми відправили відзняту плівку, щоб її проявили і відпечатали, і вона повернулася до нас лише через два місяці. Мені й на думку не спадало, що Ліліан могла зняти бика під час нападу, але коли я переглянув відбитки, я побачив, що вона таки зняла його. Ось він на знімку: вуха притиснуті, шерсть на загривку дибки, копита топчуть сніг. І хоча цей знімок був мені ненависний, я знав, що ніколи з ним не розлучуся. Я передав знімок Ліліан.

— Подивися! — тихо сказав я.

Вона взяла фотографію і ледь подивилася на неї. В її очах знову з'явився страх.

— Не хочу дивитися, — сказала вона і розтиснула пальці. Знімок упав на підлогу, і тоді, в цей момент, її страх перед лосем зник назавжди.

Розділ 17

Людина, яка живе в тайзі, краще відчуває постійну небезпеку, ніж люди, що живуть серед людей, де вони постійно відчувають лікоть свого сусіда. У тайзі смерть чатує людину в верхівці кожного дерева, що хитається. Хто знає, коли дерево впаде на землю, вбиваючи все, що потрапить під нього? Смерть чатує людину і на озерах,

покрытих снігом, і на замерзлих річках і річечках: там можна потрапити в ополонки, готові поглинути будь-кого, хто в них провалиться. Смерть летить з арктичним вітром, чекаючи і вишукуючи жертву: жорстокий вітер притуплює силу волі та енергію людини, викликаючи в ній майже непереборне бажання сісти і на мить відпочити. А якщо людина піддасться спокусі і сяде? Може статися, що, заснувши на кілька хвилин, вона засне вічним сном.

Ліліан на мить глянула смерті в обличчя, коли на неї напав лось. І принаймні ще один раз смерть була всього за кілька кроків від Ліліан, але пройшла повз.

Того дня Ліліан та Візі збирали в лісі лохину. Візі, якому було сім років, йшов за нею. Закінчувався серпень, батоги чини і вики руділи. У лісі відчувалася та тиша і безневинний спокій, які властиві лише дрімучим лісам. В інших місцях цього нема. Часто в ягідний сезон Ліліан ходила одна або з Візі до лісу, в соснову хащу, де ягоди були особливо великі та соковиті. Я теж ходив з ними, хоча мої пальці збирали ягоди повільно та незграбно. Того дня я запряг коней у косарку і косив сіно. Ліліан та Візі були одні в безкрайньому лісі. Лохина — лісова ягода, і треба сказати, що вона не була власністю однієї лише Ліліан. У лісі жили й інші істоти, які також вимагали своєї частки. Курочка комірцевого рябчика приводила свій виводок у чагарники лохини. Поки пальці Ліліан перелітали з гілки на гілку, спритно знімаючи ягоди, бешкетні червоні білки зовсім поряд, за кілька сантиметрів від її рук, також ласували лохиною. Коли дозрівали ягоди, навіть койот забував свою пристрасть до м'яса і тимчасово ставав вегетаріанцем. Були ще й інші істоти, котрі заявляли своє право на частку. Величезні, важкі, вони м'яли тонкі гілочки лохини і утробним гарчанням кидали виклик усім, хто наслідуювався заперечувати їхні права.

Того дня навіть у тіні сосен було дуже спекотно. Напередодні пройшов дощ, і тепер від моху здіймалася пара. Ліліан на колінах переповзала від куща до куща. Вона була одягнена в тонку ситцеву блузку і ненависні їй штани.

— У сукні не можна збирати ягоди, — сказала вона мені після ленчу, надягаючи штани і морщачись при цьому.

Ярдах за десять від неї Візі без особливого старання наповнював ягодами бляшанку. Як і я, Візі вважав, що збирати ягоди - не чоловіча справа. Його губи та щоки були прикрашені синім, бо він, як і я, одну ягоду клав у кухоль, а іншу відправляв до рота. Нарешті настав момент, коли і кухоль, і шлунок були наповнені, і Візі, задоволено зітхнувши, ліг на бік і миттєво заснув.

Сонце повільно рухалося на захід і також повільно наповнювалася ягодами п'ятилітрова банка з-під лярду. Прагнучи швидше наповнити банку і повернутися додому, щоб встигнути приготувати вечерю, Ліліан відійшла на шістдесят ярдів від того місця, де спав Візі. Навколо було зовсім тихо, якщо не рахувати звуку ягід, що падають у банку, або тріскотні білок. Ліліан приготувалася притягнути ближче гілку, густо нанизану ягодами, як раптом напружилася, відчувши, що вона не одна, що поруч хтось стоїть. Вона повільно обернулася і ледве стримала крик. Між нею і Візі стояв величезний дорослий ведмідь.

Ліліан не була впевнена в тому, що тварина помітила її чи Візі, але ведмідь теж відчув присутність стороннього. Він незграбно піднявся на задні лапи, гойдаючись з боку на бік, і тоді Ліліан побачила майже голе черево і відтягнуті червоні соски. Знову вона ледь утрималася від крику: перед нею стояла ведмедиця, а десь поблизу було її потомство. Саме у ведмежатах крилася небезпека. Зазвичай ведмідь, почувши людину, швидко тікає, але ведмедиця від дитинчат не втече.

Неподалік хлопчика заврушилися кущі. Ліліан повернулася в той бік. Ось з'явилося маленьке тіло, чорне, кругле, вкрите хутром. Позаду, слідом, з'явилося друге. Ліліан похитнулася, і серце її забилося. Ведмедики наближались до сплячого хлопчика, не помітивши його. Вони лягли на спину, як завжди роблять усі ведмеді, збираючи ягоди, і підтягували гілки до рота своїми маленькими лапами.

Побачивши дитинчат, ведмедиця знову опустила рачки і повільно повернулася в їхній бік. Раптом вона зло загарчала, і шерсть на її загривку стала дибки. Вона почула когось: хлопчика чи Ліліан, можливо, обох. Ліліан хотілося закричати, розбудити Візі, щоб захистити його від смертельної небезпеки, що підступила до нього. Але вона стрималася. Якщо Візі прокинеться, сяде, почне протирати очі й озиратися, його рухи привернуть увагу ведмедиці, і вона накинеться на нього, захищаючи життя своїх дитинчат. Ліліан розуміла це і ухвалила правильне рішення: їй потрібно було відвернути увагу ведмедиці від хлопчика. Повільно, але спокійно вона піднялася на ноги, силою волі змушуючи м'язи і нерви підкорятися їй. Її рух привернув увагу ведмедиці, і вона різко обернулася до Ліліан. Повільно, обережно Ліліан відступила назад, не зводячи очей з ведмедиці. Тепер звір стояв на задніх лапах, оскалившись, на губах з'явилися жовті плями піни. Ліліан відходила назад обережно, ледве пересуваючись і пильно дивлячись на ведмедицю. Ведмежата теж побачили Ліліан, перекинулися, стали на лапи і тихо заскулили, шукаючи матір. Побачивши її, вони з криком радості кинулися до неї і притулилися до її боків. Ведмедиця знову опустила шерсть на загривку вляглась, і злісний погляд зник. Вона зустріла дитинчат ласкавим бурчанням і облизала їх. Потім, не дивлячись більше ні на Ліліан, ні на Візі, звірі повернулися і пішли геть у глибину лісу.

Незважаючи на пережитий жах цих страшних хвилин, Ліліан пішла з Візі в ягідник наступного дня і продовжувала ходити туди, доки не законсервувала на зиму сто літрових банок лохини. Лише запечатавши останню банку, Ліліан розповіла мені про зустріч із ведмедами.

— Чому ти мені нічого не сказала? — обурився я, слухаючи її.

— А що це дало б?

— Я пішов би з тобою наступного разу і, може, пристрелив би ведмедя.

— Що, ведмедицю з малечю? — Ліліан підняла брови. — А що сталося б з ведмежатами без матері? Тобі довелося б їх також пристрелити.

У цьому виявилася дивовижна риса характеру Ліліан, — навіть наражаючись на страшну небезпеку, вона не могла допустити, щоб убили ведмедицю з дитинчатами.

— Треба було мені сказати, — заперечив я буркотливо.

Візі займався арифметикою, але, почувши розмову, поклав олівець, відсунув стілець і прислухався до суперечки.

— Продовжуй заняття, Візі! — крикнула йому мати. Потім, старанно склавши кухонний рушник, який, по правді кажучи, не потребував цього, вона повісила його на вішалку, пригладила волосся і сказала:

— Ти теж нічого мені не розповів про Візі та вовків, чи не так?

Візі знову поклав олівець, але тепер Ліліан промовчала.

— Чому ти не сказав мені про вовків? — повторила вона наполегливо.

— Про вовків? — озирнувшись, я підозріло подивився на Візі. — Це ти розповів мамі про вовків?

Візі дивився мені просто у вічі.

— Ти ж не казав, що не треба.

Я знову глянув на Ліліан. Кутики її губ трохи піднялися в посмішці.

— Ну, поясни, чому ти не розповів мені про вовків? — Тепер вона говорила з усмішкою. Я знизав плечима.

— Що з того, що я б тобі розповів? Щоразу, коли Візі вирушав до озера перевірити капкани, ти сиділа б тут і хвилювалася, чи не бігають за сином вовки.

Своєю відповіддю Ліліан загнала мене в куток:

— Саме тому я тобі нічого не сказала про історію з ведмедицею. Інакше щоразу, коли б я вирушала з Візі за лохиною, ти хвилювався б, що нас задушить ведмідь.

Звичайно, не слід було відпускати Візі одного на лід оглядати капкани. Це було минулої зими, у січні. Тоді хлопчикові не було семи років — лишалося шість місяців до дня його народження, — але він уже знав, як ставити капкани. Його рукам не вистачало сили, щоб стиснути пружину, але він знайшов вихід зі становища. Він очищав від снігу валун чи камінь, клав на нього капкан, притискав пружину ногою, а рукою ставив клямку на тарілці з приманкою. Тепер пастка була заряджена і могла зловити все, що торкнеться приманки, навіть пальці Візі, якби він необережно торкнувся тарілки. Так, ймовірно, таке траплялося, і не раз, але він тримав це в таємниці.

Він усе чіплявся до мене, щоб я пустив його ставити капкани. Зрештою, проти своєї волі я погодився. Ліліан, однак, сказала:

— Ні, він занадто малий, щоб ходити на лід поодиноці і поратися з капканами для норок.

"Чи так? — подумав я, намагаючись зазирнути в туманне минуле свого дитинства і згадати, в якому віці я вперше вбив дрозда зі своєї малокаліберної рушниці. Мабуть, мені було років вісім, причому поряд не було нікого, окрім, можливо, старшого брата, хто міг би мені показати, як поводитися з рушницею. А Візі, як тільки навчився пересуватися на лижах, часто бачив, як ми з Ліліан ставили капкани".

— Чи малий він? — повторив я. Нічого ж страшного, якщо він поставить кілька капканів навколо озера тут, біля будинку; це досить близько, щоб ми почули його крики, якщо щось трапиться. Зрештою йому буде чим зайнятися після школи і по

суботах та неділях. Не сперечаюся, він замалий, але не настільки, щоб йому не можна було поставити один-два капкани. І хто знає, можливо, він упіймає гарну норку.

— Він ще дуже малий, — уперто твердила Ліліан.

— А я вже ходив на лижах на велике озеро, — сказав Візі і додав: — Багато разів.

Великим озером він називав озеро Мелдрам, що знаходилося приблизно за милю від будинку, що, звичайно, занадто далеко, щоб можна було почути його крик. Відчувши, що я вагаюся, Візі звернувся прямо до мене, хоч і знав, що мати рішуче проти:

— Невже я не можу поставити дві-три пастки на ближньому озері? Я вже чудово можу бігати на лижах. Швидше, ніж ти ходиш на снігоступах.

Це було правдою. Я промовчав. Вирішувати має Ліліан. Вона обмірковувала своє рішення хвилин п'ять, не менше, потім сказала:

— Він справді йде далеко на лижах. Іноді навіть надто далеко. Ось учора він пішов угору річкою і пропадав близько години, а коли я запитала, де це він був, він відповів, що піднімався на гору за будинком і дійшов до старої барлоги, звідки ми викурили нашого першого ведмедя. Це на півдорозі до вершини, дві милі звідси. — Тихенько зітхнувши, вона додала примирливо: — Може, навіть краще, якщо він буде зайнятий на озері капканами. Принаймні я знатиму, де він.

Я видав Візі півдюжини капканів і пішов із ним на озеро. Я подивився, як він віджимає пружину правою ногою. Це він робив правильно. Потім із паличок він виготовив собачки для капкана. Все правильно! Я спостерігав, як він узяв шматок ондатрового м'яса і поклав на тарілку капкана.

— Відсунь м'ясо подалі назад, — сказав я йому. — Якщо залишити його так, то норка або ласка стягне приманку, не зачіпаючи спуску.

Візі довгим щічком посунав м'ясо глибше під собачку, і я сказав:

— Тепер валяй! Все, що зловиш, твоє!

Хоча на засніжених озерах часто траплялися сліди вовчих лап, живого вовка мені рідко доводилося бачити. Влітку вовки зустрічалися часто, а взимку рідко. Взимку вони дичавіли і ставали обережними, полювали в основному вночі, а на світанку йшли в хащі лісу і там під навислими гілками дерев спали або чистили своє хутро. Коли Візі йшов оглядати капкани, Ліліан казала йому: "Будь обережним, бережися вовків" — приблизно тим самим тоном, яким міська мати каже синові: "Переходь вулицю тільки на зелене світло". Вовки на льоду взимку, як і ведмеді в лохиннику влітку, мабуть, не дуже турбували Ліліан, хоча вона думала про них досить часто. Я також спокійно спав ночами, не дуже турбуючись за Візі. Людина, яка живе в глухій тайзі, завжди може знайти привід для занепокоєння: стільки навколо нього небезпек, тому боязкій людині в тайзі жити не слід.

Я пішов на озеро Мелдрам оглянути капкан, який поставив на рись три дні тому. Рись полювала в ялиннику за зайцями-біляками. Я поставив капкан на втопаній хижаконі стежці, зарядив його і кинув для приманки пару жменей пір'я. Я взяв із собою гвинтівку калібру 22, щоб прикінчити рись, якщо вона попалася. Якщо рись потрапляла

в капкан лапою, вона довго, навіть занадто довго, залишалася живою, і це було не дуже приємно усвідомлювати. Однак тут я нічого не міг вдіяти. Для полювання на рись і подібних до неї хижаків годився тільки той капкан, в який звір потрапляв лапою. Інші не годилися. Проте лише деякі професійні мисливці можуть змиритися з думкою у тому, що рись чи якийсь інший звір мучиться в капкані. Тому вони обходять поставлені капкани якнайчастіше, щоб звір не дуже довго мучився. Однак рись, мабуть, більше не з'являлася, оскільки приманка була недоторкана. День уже хилився надвечір, січневе сонце зайшло, і я подався додому, щоб встигнути зробити вечірню роботу. Я побачив Візі на дальньому кінці ближнього озера. Він теж йшов додому після огляду своїх капканів. Ще здалеку я зрозумів, що він упіймав норку. Візі тримав її у правій руці, і ніс звіра майже торкався снігу. Це була дуже велика норка. Я сів навпочіпки біля краю льоду і подумав: "Ну ось, малюку, ти заробив двадцять доларів. Що ти робитимеш з такою купою грошей?" Візі йшов прямо через озеро, і тепер йому до мене залишалось менш ніж милю. Він ковзав легко і швидко на лижах, які я йому змайстрував із гнучкої ялинової деревини. Голову та обличчя Візі майже повністю закривав каптур, підбитий м'яким хутром ондатри, ноги були взуті в довгі, до колін, мокасини з оленячої шкіри, теж підбиті хутром ондатри. Ось як він був одягнений. Шкуру для його мокасин я зняв з оленя, якого вбив на вершині пагорба за півтори милі від будинку. Ондатри були спіймані на болотах біля бобрових гребель. Нитки були куплені поштою, а решту Ліліан зробила за допомогою голки.

Візі звернув до західного берега озера, вийшов на берег і ввійшов у ліс, щоб оглянути капкан, поставлений у ялиннику. За кілька хвилин він знову з'явився і пішов через озеро. Але тепер він був не один. З лісу на кригу вийшли п'ятеро вовків. Вони з'явилися несподівано та безшумно. Мить тому я не чув і не бачив жодних ознак того, що вовки так близько від дому. Але ось вони переді мною, всього за милю від того місця, де я сидів. Можна було подумати, що вони з'явилися, як духи. Вони зупинилися ненадовго на узліссі, піднявши голови, нагостривши вуха і приношуючись. Потім пішли вервечкою слідами Візі. Вони були приблизно за двісті ярдів від нього. Два вовки були чорні, два сірі та один білий, як сніг, яким вони йшли. Кожен із них важив не менше сорока кілограмів; кожен з них міг жорстоко потріпати лося вагою сімсот кілограмів, якби той злякався при зустрічі з ними. Я хотів підвестися, але знову опустився на оплетення лиж. Я інстинктивно схопився за рушницю, але відпустив її. Візі був за півмилі від мене, вовки трохи далі, і моя гвинтівка калібру 22 була така ж корисна, як дитяча рогатка. Відстань між хлопчиком та вовками скорочувалася. Тепер між ними та Візі залишилося лише сто ярдів. Вовки рухалися тепер легко, мов тіні, без шуму; їхні кроки заглушав м'який сніг. Мені хотілося набрати побільше повітря і крикнути, що було сили: "Візі, озирнися! Позаду вовки!"

Мені дуже хотілося крикнути, але я промовчав. Цього не можна було робити. Візі міг злякатися та розгубитися. Він міг зі страху побігти в мій бік щодуху. Тоді вовки зрозуміють, що він їх боїться, і, як усі вовки, кинуться за ним, як кинулися б за оленем чи лосем, що злякався. Мені залишалось сидіти та спостерігати. Візі зупинився і

обернувся. Він побачив вовків і зупинився як укопаний. Мені здавалося, що час зупинився. Я безпорадно дивився на те, що відбувалося, і мої губи беззвучно шепотіли: "Спокійно! Не біжи, не поспішай. Пам'ятаєш, що я тобі говорив про вовків та лосів? Жоден вовк, навіть зграя вовків не накидеться на лося, якщо він стоїть до них обличчям. Але якщо тварина злякається і побіжить, то через дві милі вони звалять його".

— Спокійно, синку! Іди так, наче ти один на всьому озері.

Візі знову засовав товстими ніжками, пересуваючи лижі снігом. Обм'якша тушка норки звисала з його руки. Хутрянні вуха парки піднімалися і опускалися в такт його кроків, ляскаючи його по рум'яних щоках; він був схожий на гончу, що йшла слідом, у якої так само потішно бовтаються вуха. Він ішов спокійно, жодного разу не обернувшись. Позаду, тепер уже за сімдесят метрів, за Візі йшла п'ятірка сильних вовків, з яких будь-хто міг перекусити людині ногу одним рухом щелеп.

Я розв'язав свою парку і відкинув назад вуха. По щоках струмував піт.

"Іди! Іди, синку, не поспішай. Так, добре. Не дай їм обдурити тебе, не поспішай. Ти ж не боїшся цих паршивих вовків, правда? Не поспішай... Не поспішай".

Нарешті Візі під'їхав до мене, трохи захекавшись і моргаючи. Вовки скупчилися і зупинилися за двісті ярдів від нас. Я пошукав очима рушницю, але не взяв її. Ще надто далеко, але якщо вони підійдуть ближче...

Один із чорних відійшов трохи вбік і сів на сніг. Упираючись передніми лапами, він задер морду і завив протяжно, сумно і моторошно. Потім вовки знову вишикувалися, повернули до лісу і безшумно зникли в гущавині.

— Злякався, синку? — спитав я, хоч питання було безглуздим.

— Трохи. — Він кивнув головою.

— Дурниці! Вовків ніколи не треба боятися. Вони ніколи не нападуть на тебе. Вони просто дуже допитливі.

Я вдав, що розглядаю норку.

— Гарна норка! Думаю, тобі заплатять за таку шкірку щонайменше двадцять п'ять доларів.

Я ніколи не говорив Ліліан про цю зустріч із вовками. Мені здавалося, що вона не буде в захваті від того, що її сина переслідувало п'ятеро вовків. Матері схильні приймати такі речі близько до серця. Про деякі події ми розповідали один одному, про інші навіть не згадували, наприклад про ведмедицю в лохиннику, вовків на льоду та інші дрібниці.

Розділ 18

На небі не було ні хмаринки, і літній західний вітерець гнав озером дрібну брижу. Комарі, що вилізли з трави, знову поспішали сховатися. Люцерна вже стала пурпуровою від квітів, а тимофіївка виросла мені до колін. Редиска і шпинат вже майже достигли, а інше насіння, посіяне на городі незадовго до цього, вже дало міцні

паростки. Закінчувався десятий рік з того моменту, як ми оселилися тут, на струмку.

— Давай святкувати, — сказала Ліліан, коли вимила посуд після сніданку, підмела підлогу і витерла пилюку.

— Як? — спитав я посміхаючись.

Вона зморщила лоба, потім сказала:

— Ходімо в гості.

— У Риск-Крік? — Запитав я, не виразивши радості. — Ми ж там були тижнів зо два тому.

— Ні, ні, — засміялася вона. — Ми ж саме звідти приїхали сюди десять років тому.

— Тоді куди ж? — спитав я, згоряючи від цікавості.

— Кудись, — з цими словами Ліліан дістала з ящика буханець хліба і почала нарізати його на шматки. — Візьмемо з собою їжу, поїдемо вниз по струмку до бобрової греблі, там посидимо, погріємось на сонці.

Ліліан зробила бутеброди, Візі запряг коней, а я прочистив ствол гвинтівки і засунув у кишеню півдюжини патронів на випадок, якщо нам трапиться потрібний олень для поповнення запасів.

Дорога, що петляла між соснами та ялинами, значно відрізнялася від тієї, що була тут десять років тому. Тоді це була лише вузька стежка, якою ходили дикі тварини. Вона годилася для лосів і оленів, але верхи по ній було важко їздити. Спершу ми її трохи розширили, щоб можна було проїхати в'ючним конем, не зачіпаючи дерев. Згодом ми розширили її ще більше, щоб улітку могла пройти упряжка коней із возом, а взимку — із санями.

У пониззі струмка болота навколо гребель, побудованих бобрами, були значно більшими, ніж у верхів'ях струмка, тому вони були набагато багатшими на хутро. За вісім миль від озера Мелдрам ми побудували хатинку, вибравши стратегічно вигідне місце. Хатинка була маленька, затишна і тепла, хоч і з земляною підлогою. Взимку і напровесні, коли ми промишляли ондатру чи інших звірів у цьому районі, ми забирали з собою потрібні речі і жили в хатинці до кінця промислу. Саме в цю хатинку ми й попрямували.

По дорозі ми оглянули всі греблі, що зустрілися нам. Ми гуляли, шукаючи в мулі сліди норок, а іноді просто лягали на спину під промені сонця і дивилися в небо, думаючи кожен про своє. І які б думки нам на думку не спадали, ми мовчали, бо лежати на спині і думати було легше, ніж шукати потрібні слова, щоб розповісти про них.

Коли ми дісталися до хатинки, був полудень, і Візі нагадав нам про це, заявивши: "Я зголоднів".

— Тоді злазь із коня й розпали багаття.

— Зваримо каву, — сказав я.

Ліліан увійшла до хатинки, але незабаром вийшла сердита.

— Знову ці деревні щури! Вони так загажують будинок, що доведеться як слід вичистити його, перш ніж я зможу чимось зайнятися.

Цих щурів Ліліан ненавиділа найбільше у світі. Скільки б ми не знищували їх пастками, їм на зміну завжди приходили інші. Варто нам виїхати і залишити хатинку в розпорядженні щурів, як фіранки, повішені Ліліан для затишку, перетворювалися на лахміття. Щури гризли упряж, обривали мотузки з сідел і взагалі гризли все, що піддавалося їхнім зубам. Коли Візі було два роки, щур заліз до нього в ліжку і вкусив його за вухо. З цими щурами було неможливо вжитися, як не намагалися ми з ними ладнати. Поки Ліліан займалася прибиранням і вимітала з дому всі сліди перебування щурів, а Візі варив каву, я лежав на спині, напівзаплющивши очі, і вдавався до своїх думок, які були дуже приємні. Тепер усі боброві греблі, які можна було полагодити, у справності. Кожен ставок сповнений води. За останні роки ціни на хутро були добрими, і фінансові турботи більше мене не хвилювали. У долині струмка та на озерах багато ондатри. Її стало стільки, що промисел у сезон, коли хутро ондатри було найякіснішим, перетворювався на серйозну проблему. Терміни промислу дуже обмежені. Якість хутра була найкращою в березні і в першій половині квітня, але, як тільки лід в озерах починав танути, якість хутра ставала гіршою, а за такі шкірки давали лише півціни порівняно з березневою.

Те, що ми зробили за десять років з того часу, як оселилися на струмку, було вигідно й усім іншим мешканцям цих місць. Тепер навіть у посушливе літо завжди вистачало води для поливання полів у нижній долині. Кожен фермер нижче за течією мав стільки води, скільки йому знадобиться. Надлишок води після дощів не пропадав, збираючись у землю, а переливався з ставків і заповнював річку.

Коли ми оселилися на струмку Мелдрам, фермери тут рідко пасли худобу на літніх пасовищах. Вони боялися, що в сухе літо корова може провалитися в яму з водою та загинути. Тепер же скотарі виганяли у червні на лісові пасовища до трьох тисяч голів породистої худоби та залишали їх там до вересня. Куди б худоба не йшла, вона ніколи не віддалялася більше ніж на милю від чистого водоймища з міцними берегами. Жодна корова не загинула на топких берегах струмка.

Але хоча зроблено було дуже багато, все ж чогось не вистачало. Всі греблі були відремонтовані, місця, де жили бобри, знову вкрилися водою, але їм не вистачало мешканців. Уздовж річки утворилася порожнеча, і ми не знали, як її заповнити.

— Кава готова! — крикнув Візі, відволікаючи мене від думки про бобрів до більш конкретних думок про порожнечу в шлунку.

Ліліан вийшла з хатинки, вимітаючи по дорозі поріг.

— Ох, вже ці щури, — бурчала вона, сідаючи, схрестивши ноги, і розгортаючи їжу.
— Визволи мене Бог від них.

Коли ми ввечері їхали додому, я повернувся до думок про бобрів. Десять років досить довгий термін, щоб дочекатися виконання своєї мрії, але ми ще не мали бобрів, як і десять років тому, коли ми оселилися тут. Наші мрії так і не справдилися. Всю дорогу додому я думав про бобрів, Ліліан оцінювала перспективи врожаю ягід і часом уголос казала: "Так, цього року тут буде багато ягід". Візі, мабуть, думав про всяку всячину, що не має відношення ні до бобрів, ні до ягід. Жоден з нас і не підозрював, що

найближчими днями до нас приїде в гості людина, якій судилося зіграти велику роль у поверненні бобрів не лише на струмок Мелдрам, а й на більшість інших річок, струмків та озер Чілокотина.

Р. М. Робертсон був уродженцем міста Глазго в Шотландії та емігрував до Канади у 1910 році. У 1914 році він став фермером, власником шістдесяти п'яти гектарів цілих прерій у Саскачевані. Жив він у будиночку з дахом, покритим дерном. Якби не перша світова війна, Робертсон і сьогодні був би, ймовірно, багатим фермером, а будинок під дерновим дахом нагадував би йому про те, як він уперше впряг свого коня в плуг і провів першу борозну в родючій долині Саскачевана. Однак коли в травні 1919 року він змінив військову форму на цивільну, у нього в кишені була лише платня за місяць або два та близько сотні доларів вихідної допомоги. Він вийняв з кишені монету і підкинув її у повітря. Заплющивши очі, він подумав: "Орел — піду назад, до плуга, решка — підшукаю собі іншу роботу". Випала решка, і, знизавши плечима, колишній кулеметник повернувся спиною до земель Саскачевана і подався на захід до Британської Колумбії. Життя на повітрі завжди тягло Робертсона, як магніт. У 1920 році він вступив на службу до департаменту полювання Британської Колумбії на посаду егеря. Егер Р. М. Робертсон ніколи не обмежував свою діяльність тільки дотриманням законів про полювання або розшуком та покаранням порушників. Його набагато більше цікавило, чому пара канадських гусей-казарок завжди поверталася до невеликого озера, де гуска вивела своїх перших пташенят. Він міг розглядати череп і роги снігового барана, що перетворилися на порошок під байдужим поглядом природи, але ще помітні на схилі гори, де ніхто з людей, які там живуть, не бачив цих тварин за все своє життя. Яка катастрофа, природна чи створена людиною, призвела до зникнення з землі цих великих тварин? Ці та багато інших подібних питань вимагали відповіді. Як тільки у нього знаходився вільний від служби час, він виїжджав на схил, покритий льодовиковими відкладеннями, або в похмуру гушавину хвойного лісу і шукав там сліди, які могли б дати відповідь на хвилюючі його питання. Коли я зустрівся з ним у 1941 році, Робертсон був уже районним інспектором, який віддав 21 рік життя роботі з впровадження розумного управління мисливським господарством. Ці роки він провів переважно в так званому сухому поясі Британської Колумбії, де під спекотним літнім сонцем оголена земля гірських схилів перетворювалася на пил, і рослини згоряли від нестачі води. Однак багато вказувало на те, що тут не завжди була така посуха. Ось із цієї тріщини раніше випливало джерело, а по тій улоговині, засіяній гравієм, безсумнівно, бігла весела річка. Навколо було безліч ущелин, заглиблень, де тепер лише на короткий термін навесні збиралися талі води. Досліджуючи багато річкових долин до самих джерел, щоб знайти відповідь на питання, чому в них зникла вода, він відчував, що частково це пояснювалося винищенням бобрів.

Наші місця були дуже віддалені від центру і від людей, проте дуже небагато з того, що стосувалося тваринного світу, вислизало від уваги районного інспектора. Хоча за час нашого перебування на струмку Мелдрам жоден егер не відвідував цих місць, відомості про наше існування і дещо з нашої діяльності дійшли до слуху інспектора

Робертсона. Вважаючи, що відомості, отримані з інших рук, погано замінюють знання, отримані особисто, він мені написав, що вирішив приїхати і з першоджерела дізнатися, що відбувається.

Одного разу в липні 1941 року я осідлав свого коня і, ведучи другого на повіді, попрямував до Риск-Кріка, щоб зустрітися з районним інспектором і привезти його до нашого будинку біля озера Мелдрам. Тоді мені й на мить не спадала думка, що якась машина змогла б дістатися до нас усіяною камінням дорогою.

Коли я прибув із кіньми, інспектор прохолоджувався біля факторії. Зростом він був приблизно 175 сантиметрів, скроні сиві, статура міцна. Видно було, що переді мною стояла людина в гарній фізичній формі.

"Він знає, які важкі бувають снігоступи в м'яку березневу погоду", — подумав я, потискуючи його руку.

Я прив'язав його рюкзак за сідлом і краєм ока спостерігав, як він узяв у руки вуздечку і поставив ногу в стремено. У всіх державних установах є люди, які не відповідають посадам. Але інспектор департаменту полювання Британської Колумбії, безумовно, знав, як поводитися з конем. Робертсон був на своєму місці в усіх відношеннях. Лівою рукою він тримав вуздечку біля щоки коня, праву руку поклав на передню, а не на задню луку сідла. Він легко сів у сідло, і права нога одразу знайшла стремено. Було ясно, що інспектор чудово знав характер кінської породи, як будь-який ковбой наших околиць. Проїжджаючи дорогою то риссю, то галопом, то кроком, ми мало розмовляли. Це мені також подобалося. Він не морочив голову мені порожніми розмовами, а всю увагу приділив навколишньому, відзначаючи дорогою місце, де олені переходять дорогу або де тетеруки купаються в пилу. Дорогою до озера Мелдрам стався маленький інцидент, який багато розповів мені про характер задумливої людини, яка їхала поруч зі мною. Ми об'їжджали маленьке озеро, береги якого заросли лисохвостом. Трава почала колоситися. Я спостерігав за виводком каченят, що плавали вздовж далекого берега. Раптом вони зібралися в купу і попрямували до чагарників лисохвоста, а потім знову попливли вздовж берега. Однак двоє каченя відбилися від зграйки і попрямували на берег. Районний інспектор теж спостерігав за каченятами. Раптом він відкинувся і зупинив коня.

— Тпру! — крикнув він голосно.

Уважно оглянувши далекий берег озера, він тихо сказав мені:

— Он там, за п'ятнадцять ярдів від цих двох каченят, у зарослях лисохвоста, бачите?

Тепер і я побачив, що привернуло його увагу. У траві ворушилося щось, не зовсім схоже на колосся.

— Койот! - визначив я.

— Так, хвіст койота, — погодився інспектор, — усе інше він сховав у траві.

Волохатий кінчик хвоста койота коливався, як хитається трава під легким вітром. З того часу, як койоти з'явилися на світ і існують каченята, досить дурні, щоб піддатися обману, койоти махають хвостами у високій траві біля самої води.

— Від цікавості, — посміхнувся інспектор, — страждають не лише кішки. Власник цього хвоста намагається заманити каченят досить близько, щоб схопити їх зубами. Простий спосіб! Сам він лежить на животі, а хвіст служить принадою. Качки дуже цікаві, особливо молоді!

Одне каченя вже вийшло на берег і, стоячи на одній лапці, уважно спостерігало за хвостом койота. Потім, незграбно перевалюючись, він попрямував до трави, до хижака, що сховався в ній.

— Цього не можна допустити, — пробурчав інспектор і, глибоко зітхнувши, голосно крякнув.

Койот ривком підвівся і мить стояв до нас боком, спрямувавши вуха в наш бік. Потім він нас помітив і, повернувшись, утік, зникши в траві.

З гучним кряканням каченята поквапилися до води і кинулися наздоганяти зграйку. Виводок каченят, глибоко зариваючись грудьми у воду, поспішно зник за очеретами.

— Ви коли-небудь бачили таке полювання? — спитав Робертсон.

— Тільки один раз, — відповів я. — Того разу в зуби койоту попалося гусеня.

— Цікаво, — зауважив він, — скільки качок і гусей попалося на цю вудку з того часу, як койоти вперше почали застосовувати такий трюк?

Районний інспектор прожив у нас майже тиждень, об'їжджаючи зі мною наші мисливські угіддя. Він увійшов у наше життя так легко, ніби жив із нами завжди. Увечері, коли Ліліан починала мити посуд після вечері, він вставав зі стільця з рушником і витирав посуд. Він ставив Візі питання, які стосуються не лише ондатр, норок, оленів чи лосів, але й багато інших: з математики, географії, історії та інших шкільних предметів. Він говорив Ліліан з посмішкою: "Прислів'я "збережеш різку - зіпсуєш дитину" тут не підходить".

В останній день свого перебування у нас інспектор сказав, дивлячись задумливо на одне болото:

— Мені здається, вам не завадило б завести помічників, щоб стежити за цими греблями. Вам коли-небудь спадало на думку, що трапиться, якщо одну з них прорве і вода знесе ще кілька гребель нижче за течією?

Ми вже не раз замислювалися над цим. Під час весняної повені або після бурхливих літніх злив Мелдрам-Крік більше схожий на річку, ніж на струмок. Тим більше, що він був перегороджений приблизно двадцятьма п'ятьма греблями без регульованого спуску води. Досі жодна з них не давала великої течії, головним чином тому, що вони були укріплені масою ялицевих гілок. Але, зрештою, гілки згниють, і гребля осяде. І справді, деякі греблі вже піддавалися. І якщо одну з великих гребель прорве, сумнівно, що греблі нижче за неї витримають напір води. Інспектор повторив:

— Так, вам, безперечно, потрібна допомога. — Здавалося, він ухвалив важливе рішення.

Однак, у чому мала полягати ця допомога і звідки вона могла прийти, він не сказав. Ми дізналися про це значно пізніше.

До кінця року у звіті окружної комісії з мисливських угідь інспектор Робертсон писав: "Об'їжджаючи нещодавно мисливські угіддя Еріка Кольєра на озері Мелдрам, я встановив, що там є хороші умови для розмноження тварин. Користуючись лише киркою, лопатою та тачкою, містер Кольєр збудував греблі в двадцяти п'яти місцях на старих загатах, де колись жили бобри, ондатри та інші хутрянні звірі. Ці болота мають площу від двохсот до тисячі двохсот п'ятдесяти гектарів. Сніг на них затримується і болота знову наповнюються водою. В результаті вони швидко заселилися ондатрами та іншими хутровими звірами, водяним птахом і великою дичиною, про що свідчать численні сліди. Дійсно, всі умови та зовнішність цієї території змінилися: замість тиші та повної відсутності життя, в ній відродилися її первісні багатства. Проблема іригації площі, що входить до мисливських угідь Кольєра, була значною мірою вирішена завдяки цьому проекту. Проект Кольєра на струмку Мелдрам є блискучим прикладом того, чого можна досягти в цій перспективній галузі".

Ось такі думки виникли в інспектора Робертсона з мисливської інспекції Британської Колумбії, коли він побачив, що сталося з струмком Мелдрам відколи ми на ньому поселилися. Однак лише на початку вересня я згадав його слова: "Вам не завадило б мати помічників, щоб стежити за греблями".

Було 10.30 ранку. Ліліан займалася шиттям — вона шила рукавиці на зиму. Візі схилився над столом, осягаючи премудрощі алгебри. Я перевіряв капкани перед тим, як ставити їх у лісі, щоб переконатися, що пружина працює добре. Раптом Візі випростався і прислухався:

— Що це? — спитав він.

Я теж прислухався і, почувши віддалений гул мотора, байдуже знизав плечима.

— Це, мабуть, літак летить по річці, — сказав я.

Канадська Тихоокеанська авіалінія відкрила рейси між Ванкувером (Британська Колумбія) та Уайтхорсом на Юконі, і її літаки часто пролітали над нашим будинком.

— Це не літак, — заперечив Візі.

— А що це?

— Авто.

— Авто? Тут, у глушині? — я похитав головою.

Це було неймовірно.

— Звичайно, автомобіль, — наполягав Візі, стоячи біля відчинених дверей. — Він ще за соснами, але то автомобіль, і він їде сюди.

Я вибіг за двері, Ліліан — слідом за мною, ми здивувалися.

— Візі правий, — сказав я повільно. — Неймовірно, але це автомобіль.

Тепер уже можна було ясно почути нерівний гул автомобільного мотора. Автомобіль пробирався колією, яка була більш придатна для сталевих коліс, ніж для гумових. Автомобіль справді їхав нашою дорогою. Він, мабуть, був ще за милю чи більше від дому, але наближався з кожною хвилиною. Незабаром між соснами ми вже змогли розгледіти блакитний кузов. Він рухався, дуже повільно та обережно, але рухався, а ми стояли в повному здивуванні.

Автомобіль зупинився поряд з нами, з кабіни вискочив шофер, злегка похитуючись, як зазвичай хитається людина, яка довго сиділа і раптом швидко встала. Шофер був високий і худий, років сорока п'яти чи п'ятдесяти, очі його почервоніли від недосипання, а на підборідді виросла щетина? Хто він? Що йому потрібно тут?

Незнайомець швидко відповів на це запитання.

— Єгер Мотішо, мисливська інспекція Британської Колумбії, — представився він. — Ви Ерік Кольєр, правда?

— Власною персоною. — Я вклонився. — А це моя дружина і син — Ліліан і Візі.

Єгер козирнув, усміхнувся і сказав:

— Я вже чув про Ліліан та Візі. — Він глянув на машину і насупився. — Ну, й дорога! Два проколи, зламана ресора, вм'ятина на бампері і теча в радіаторі. Я заткнув її жувальною гумкою. Якого біса ви не приберете частину каміння та коріння з дороги?

— Ми тут лише десять років, — сказав я з усмішкою. — Ніяк не зберемося упорядкувати дорогу, але надії не втрачаємо.

Єгер опустився на колоду і повільним стомленим рухом зсунув кашкет на потилицю. Він не був у формі, на ньому були прості старі штани та куртка з домотканої вовни.

— Нічого, — сказав він, — я дістався сюди, хоч мені й довелося гнати всю ніч. — Вони ще дихають, а це головне.

Візі оглядав автомобіль. Він був зачарований ним. Він повільно ходив навколо, вивчаючи шини, бампери та ресори. Потім він опустився рачки і зазирнув під машину. Він зазирнув у кабіну, оглянув прилади та ручку зчеплення. Потім він відійшов від машини, киваючи головою, ніби задоволений тим, що побачив. Дивуючись, хто це ще дихає, я сказав єгереві:

— Заходьте в будинок, Ліліан моментом зварить вам каву і приготує перекусити. — Йому, безперечно, потрібно було поспідати.

Але він, мабуть, не чув мене. Він стояв позаду машини, відчиняючи кузов.

— Куди ви думаєте їх помістити? — різко запитав він.

— Кого? — Я здивовано подивився на нього.

— Уявлення не маєте? Ось, можливо, це пояснить вам, — він кинув мені засалений конверт.

Я розкрив конверт і витягнув шматок паперу. Слова стрибали перед очима, і, тільки повільно вчитуючись, я нарешті усвідомив, у чому справа.

"Бережіть і доглядайте їх, як дітей. Вони дорожчі за золото, і, якщо з ними щось трапиться, нових ви від нас не отримаєте".

Більше нічого не було написано. Наприкінці цієї записки підпис: "Р. М. Робертсон, мисливська інспекція Британської Колумбії". Я опустився на бампер машини, намагаючись зібратися з думками і заспокоїтися.

— То це... — почав я невпевнено й замовк, підшукуючи слова і не зводячи очей з відкритого кузова автомобіля, — бобри?! — випалив я, нарешті наважившись вимовити це слово.

— Дві пари, — коротко підтвердив єгер. — Відловлені в заповіднику Боурон-Лейк для поселення на струмку Мелдрам. І щоб ви знали: заповідник розташований за чотириста кілометрів на північ звідси, і ці бобри вже занадто довго сидять у кузові. Треба їх посадити у воду, і чим швидше тим краще. Де ви думаєте їх випустити?

Іригаційна гребля була найближчим і найбільш підходящим місцем для поселення бобрів. Кожен бобер сидів в окремій довгастій бляшанці. Ми віднесли їх по одному до греблі.

— Одна пара — двохрічки, друга — трирічки, — повідомив єгер, відчиняючи підйомні дверцята ящиків.

Кожен ящик доводилося перевертати, перш ніж бранці погоджувалися вийти. По одному бобри, нарешті, вийшли зі своїх сховищ і опустилися на землю, моргаючи від яскравого світла та поводячи носом. Потім найбільший, самець мабуть, став на задні лапи, молитовно склавши передні лапи на грудях.

— Добре пахне, чи не так? — запитав із посмішкою єгер. — А буде ще краще, тож поспішайте.

Почувши воду, бобер незграбно прошкандибав кілька кроків по греблі і пірнув у воду. Він пішов углиб, залишивши на воді лише легкий слід. Один за одним інші бобри пішли у воду в тому самому місці і за кілька секунд від них не залишилося й сліду. День був дуже тихий, повітря було нерухоме. Дзеркальна поверхня ставка залишалася рівною, Ліліан і я пройшли трохи дамбою і зупинилися, дивлячись на воду. Єгер раптом наче перетворився. Втома трохи пройшла, він поправив кашкет і випростався.

— Ви, здається, говорили щось про каву та яечню з грудинкою? — запитав він.

— Три яйця чи чотири? — спитав я єгеря, передчуваючи, що він дуже голодний.

— Дивись! — раптом прошепотіла Ліліан, вказуючи на брижі, що з'явилися на воді ярдах за шістдесят від греблі. Я глянув у той бік і ледве встиг розгледіти велику темну голову, що висунулась із води. Голова зникла, і ми почули гучний звук, ніби щось дуже плоске вдарило по поверхні ставка. Потім усе знову стихло. Ми з Ліліан дивилися один одному у вічі. У той момент ми обидва знали, що жоден день з десяти років не пропав даремно. Бобри повернулися на Мелдрам-Крік.

Розділ 19

Три дні у напрузі. Ми хвилювалися: чи приживуться новосели? Це було дуже тривожне питання, бо в нас не було ні парканів, ні бар'єрів, щоб перешкодити бобрам піти, куди їм заманеться. Вони були нашими тільки поки залишалися на наших угіддях. Якби бобри перейшли кордон, ми не змогли б їх повернути назад, бо перейшовши кордон наших угідь, вони стали б власністю власника сусідніх угідь.

Рано-вранці на четвертий день прибуття бобрів я вийшов за двері набрати два відра води в іригаційній канаві. Того літа рівень води у греблі залишався майже постійним. Канава була досить глибокою і широкою, щоб вмістити більшу частину води, що надходить до греблі. Зазвичай ми залишали в канаві воду з весни до пізньої осені,

оскільки вона була всього за кілька метрів від дверей хатинки. Таким чином, нам не треба було ходити за водою на струмок щоразу, коли потрібно було наповнити відра. Я підійшов до канави, зупинився здивовано і від подиву випустив цебра. Ще вчора ввечері канава була сповнена води, а зараз на дні не залишилося навіть калюжі. Я довго не міг зрозуміти, чому канава висохла, а коли нарешті зрозумів, у чому річ, вбіг у хату і збуджено закричав:

— Вони законопатили канаву! Ходімо швидше на греблю, подивимось!

Ліліан, Візі та я поспішили вздовж канави до греблі. Гирло канави було щільно забите палицями, очеретом і глиною.

— Дивись, дивись! — закричав Візі. — Он там бобер!

І справді, за п'ятдесят футів від греблі плив бобер, тягнучи в зубах гілку верби завдовжки шість футів. Послинивши палець, я підняв його вгору.

— Вітер дме в наш бік. Давайте сховаємось у канаві, може, він нас не помітить.

Ми опустилися в канаву та присіли. Вдень бобри бачать дуже погано, але нюх у них добрий. Бобер може почути койота на відстані двохсот ярдів або більше за вітром і може відчувати присутність людини на ще більшій відстані. Але якщо вітер дме від бобра, а людина цілком спокійно стоїть, бобер сидітиме і зачісуватиметься чи обгризатиме кору з гілки на відстані кількох футів, не підозрюючи про присутність людини. Ми були всього за п'ятнадцять футів від гирла канави, коли бобер виліз з води зі своєю ношею. Тепер він тримав гілку верби в лапах і стояв, повернувшись до нас своїм пласким лускатим хвостом. Він протягнув гілку через греблю, уклав її з боку водоскиду і, тихо хрюкаючи, ґрунтовно вм'яв її в стінку канави. Через деякий час я спробував витягнути гілку, але вона була так ґрунтовно укріплена, що я впорався з нею з великими труднощами. Ймовірно, в умінні бобрів так щільно укладати гілки і слід шукати відповіді на питання, чому їхні греблі можуть витримати величезний тиск води.

Бобер приніс ще дві гілки і поклав їх на місце, потім він приніс з ставка оберемок очерету. Раптом вітер змінився, і бобер нас почув. Він кинув очерет і зник, голосно вдаривши хвостом об воду. Його темне тіло виринуло з води на відстані кількох метрів від канави. Він швидко плив з боку в бік, поводячи вусами, потім ще раз ударив хвостом по воді, граційно пірнув і сплив, залишаючи за собою широкий розпливчастий слід.

— Тепер ми знаємо, що один принаймні залишився, — сказав я з полегшенням.

Через два дні ми з'ясували, що бобрів було двоє. На той час над водою з'явилася кругла конструкція їх гілок. Бобри почали будувати хатку. Щодня, на сході або на заході сонця, один з нас ховався в кущах на березі і терпляче стежив за хаткою. Нарешті Візі був винагороджений: він побачив, як два бобра одночасно доставляли матеріал для будівництва хатки. Отже, одна пара влаштувалась на новому місці проживання. Про те, що трапилося з іншою парою, ми дізналися лише за два тижні. Ми оглядали греблі нижче, щоб знайти сліди присутності бобрів, але не знайшли. Потім обстежили ставки вгору за течією і знову безрезультатно. Ми оглянули всі береги озера Мелдрам і нарешті знайшли там слід. Ми виявили три тополі, нещодавно повалені бобрами. Однак їхня кора була майже недоторкана і жодна гілка не була

спущена на воду. Мабуть, бобри теж оглянули береги, але те, що вони побачили, їм не сподобалося, і вони рушили далі. З заходу в озеро впадало невелике джерело, таке тоненьке, що його навряд чи варто було обстежити. Однак ми вирішили і його оглянути і поїхали верхи лісом із західного боку озера по звіриній стежці, що перетинала струмок за кілометр від озера. Коли ми під'їхали до броду, то побачили, що в струмку зовсім не залишилося води і висохло русло. Це було смішно, ми бачили струмок пересохлим лише раз, дев'ять років тому.

Ми прив'язали коней і пішли вгору струмком. Трохи вище струмок протікав невеличкою лукою, що була оточена осиками. Як тільки ми підійшли до нього, таємниця пересохлого струмка стала зрозумілою. Тепер весь лужок був під водою, і в тому місці, де струмок з нього випливав, підіймалася гребля трохи більше чотирьох футів заввишки і близько двадцяти п'яти довжиною. Здавалося, що в осичняку господарював якийсь божевільний із сокирою. Багато дерев нахилилися, але не впали на землю, інші впали у воду, і всі гілки з них були зрізані. Проте багато дерев упало на сушу, і вони так і залишилися лежати, так якби той, хто їх зрубав, більше ними не цікавився. Встановити особу дроворуба не мало труднощів. Ми дізнались про його присутність по хатці, нам навіть не треба було бачити слідів його зубів. Хатка була надто великою, щоб за короткий термін її міг збудувати бобер наодинці. Мабуть, пара бобрів пішла вгору за течією від озера і вирішила, що цей лужок саме те, що їй потрібно. Таким чином, бобри не тільки повернулися на Мелдрам-Крік, але, ймовірно, вирішили залишитися тут назавжди. Ми досить довго не могли зрозуміти, навіщо вони так безжально знищували запаси їжі, звалюючи дерева без видимої потреби. Обминаючи береги загати, ми бачили, що місцями було звалено десятки осик і жодна з них не була об'їдена.

— Навіщо вони це роблять? — спитав я задумливо.

— Безперечно, для цього є причина, — відповіла Ліліан.

— Майже все, що відбувається в цих лісах, має свою причину, — пробурчав я. — Але до неї іноді дуже важко докопатися.

— Ти хочеш сказати, що ми надто дурні, щоб зрозуміти? — заперечила вона зі сміхом.

Візі розглядав купу трісок, розкиданих навколо пня. Пнувши ногою тріски, він сказав:

— Можливо, їм не подобається смак кори. Можливо, вона кисла чи ще щось, — сказав він.

— Навіщо ж вони їх валять? — швидко заперечив я.

— Колись дізнаємося.

І справді, через деякий час ми зрозуміли навіщо.

До зими обидві хатки були замазані шаром глини завтовшки близько дванадцяти дюймів. Під водою біля входу до хатки були складені запаси їжі, яких мешканцям вистачило б на всю зиму до того, як навесні розтане крига. Бобри якимось чином примудрялися зберігати воду незамерзлою біля входу до хатки досить тривалий час,

хоча на більшості ставків уже давно був лід. Нарешті на початку грудня, коли температура впала нижче 20° морозу, ополонки біля хаток замерзли. Ми знову побачили бобрів лише у квітні наступного року.

Була середина травня. Минула ще одна зима, попереду було ще одне літо. Ми вже зорали, розпушили й удобрили наш город. Коли робили грядки, від землі все ще пахло рибою, що розкладалася, але ми не звертали уваги. Бувають запахи і гірші за тухлу рибу. А за кілька днів запах зникне, насіння зійде, і там, де зараз видно тільки темну пахучу землю, з'являться тоненькі смужки зелені.

Посіяти насіння після того, як земля готова, справа не довга. Я робив борозенки мотикою, Візі сипав у них насіння, а слідом йшла Ліліан у крилатому, пожовклому від часу солом'яному капелюсі, що захищав її голову й обличчя від пекучого сонця, і граблями засипала борозенки, притоптуючи їх потім ногою. На той час, коли настав час готувати вечерю, останній ряд насіння був посіяний.

— О'кей! Іди готуй вечерю, а ми з Візі зробимо канавки для води, — сказав я, спершись на ручку мотики. Коли Ліліан пішла до будинку, я подивився їй услід і прошепотів Візі:

— Яка чудова жінка! Не знаю, що б ми робили тут без матері.

— Ти думаєш, ти залишився б тут без мами? — Запитав Візі.

Я не відповів, тому що сильно сумнівався в цьому: без Ліліан все було б безглуздо. Я глянув на Візі, задумливо вивчаючи його. Та й росте ж хлопець! У липні йому буде тринадцять. Час купити йому на день народження справжню рушницю в подарунок. Можна купити дуже гарну нову рушницю за дев'яносто доларів. Дев'яносто доларів за рушницю! Це більше, ніж ми мали, коли поїхали сюди, в глухий кут. Наш шлях був довгим. Не можна сказати, щоб Візі не вмів користуватися своєю рушницею калібру 22. Минулої осені він убив з неї оленя, і досить великого. Я побачив слід оленя на снігу в милі від будинку і навіть подумав, що треба взяти гвинтівку 308 калібру і вполювати його самому. Але прийшовши додому, я передумав і наказав Візі взяти свою рушницю і дюжину великих патронів, вистежити оленя, підняти його і потім кружляти слідом, не зводячи з нього очей.

— З такої легкої рушниці тобі доведеться бити наповал, — сказав я йому. — Не стріляй, якщо не зможеш потрапити в серце чи легені.

За кілька годин він повернувся весь у крові. Він вистежив оленя, підняв його і підійшов до нього на двадцять ярдів. Тільки тоді він спустив курок. Куля влучила прямо в серце. Так, час купувати хлопчику справжню рушницю, це буде гарним подарунком до його дня народження. Я куплю йому рушницю калібру 308, з цієї рушниці він зможе вбити будь-яку дичину, якщо потрапить у ціль. Так, хлопчик мужніє і душею, і тілом. Невже йому ніколи не буває тут сумно? В усякому разі він ніколи про це не говорить, тільки іноді дивиться кудись у далечінь, глибоко задумавшись, ніби там, за обрієм, його щось манить. Що б це могло бути? Можливо, колись він підведеться і піде до цього горизонту і не повернеться, поки не дізнається, що за ним лежить. А може, він зовсім не повернеться до лісу? Я відігнав від себе ці думки, вони були не дуже веселими.

На той час, коли Ліліан крикнула "Вечеря готова!", іригаційні канавки, прямі як стріла, були вже проведені вздовж посівів. З того часу, як розтанув сніг, жодного разу не було дощу, і нам треба було негайно приступити до зрошення, щоб наситити висохлу землю. Рано-вранці, коли Ліліан готувала сніданок, я пішов до гирла каналу і пустив у неї струмінь води. Поснідавши і вимивши посуд, ми втрюх вирушили в город і почали розподіляти воду канавками. Ми зросили майже половину городу, коли раптом виявилось, що води не вистачає. Я почухав у потилиці і сказав: "Дивно, куди це вона вся поділася?"

Ліліан підійшла до головної каналу, подивилася і крикнула:

— У каналі зовсім не лишилося води!

— Куди ж вона поділася? Лише двадцять хвилин тому каналу була повна.

— Певно, бобри її перекрили. — І Ліліан засміялася.

— Добре, — пробурчав я. — Чорт забирай, не можна ж так насправді. Нам потрібна вода для зрошення, інакше ми не матимемо ні городу, ні сіна.

Однак бобри перекривали воду, що текла в каналу, з такою ж завзятістю, з якою ми намагалися полити город чи луг. Бобрам немає справи до зрошення. Їх теорія щодо збереження води заснована на принципі, що в жодному разі не можна допустити, щоб у якомусь місці греблі вода йшла струменем. Якщо вода переливається через греблю по всій довжині, бобри не турбуються. Але якщо в якомусь місці вода потече через греблю або в обхід її струменем, течу треба негайно зупинити.

Як тільки два бобра, що жили біля греблі, побачили навесні, що вода йде, та ще й в одному місці, вони одразу ж виправили це, акуратно і швидко перекривши каналу. Зрештою, ми знайшли рішення, яке задовольняло обидві сторони. Скориставшись тим, що бобри здебільшого нічні тварини і працюють на греблі ночами або на світанку, а вдень сплять, ми змогли відводити воду в каналу і зрошувати наші поля з ранку до заходу сонця. Але щойно сонце сідало, бобри виходили з хатки і міцно закупорювали каналу. Якщо ж ми пускали воду рано-вранці, коли вони ще не спали, вони відразу ж перекривали її.

Оскільки іригаційну каналу на ніч перекривали, через дамбу перетікало більше води, ніж зазвичай, і незабаром стало зрозуміло, що бобри з цим не примиряться. Жоден здоровий бобер не в змозі довго терпіти становище, яке може бути легко виправлене. У цьому випадку наша пара бобрів, мабуть, пропрацювала всю ніч без перерви і підняла висоту греблі по всій її довжині. А це було дуже небезпечно.

Іригаційна дамба відрізнялася від усіх інших, які ми полагодили, тим, що в руслі струмка для її зміцнення ми не використовували гілки. У цьому місці протягом тридцяти футів дамба складалася тільки з землі, і її висота була дюймів на дванадцять вище, ніж у інших місцях. Ми вирішили обійтися без гілок у цьому місці, бо вважали, що, якщо ця ділянка буде вищою за решту греблі, вода через неї не переллється і не зможе прорити нового русла. В інших місцях дамба була ґрунтовно укріплена гілками, і там вода могла перетікати через верх, не завдаючи жодної шкоди. Але оскільки бобри наростили греблю по всій її довжині, вода піднялася вище і по земляній греблі, і,

нарешті, над рівнем води виднівся лише її край заввишки близько трьох дюймів. Катастрофа не забарилася. На початку вересня пройшла тригодинна злива, і на струмку почалася повінь. До іригаційної канави надходило більше води, ніж могло з неї витекти, і тому вода шукала слабке місце у греблі, щоб прорити нове русло. Таким місцем виявилася земляна висипка.

За ніч вода біля греблі піднялася і почала переливатись через верх, несучи з собою частинки землі. Через кілька хвилин вона прорила собі русло, і в нього кинулися потоки води, що переповнювала струмок. Промоїна ставала все ширшою і глибшою, і вода текла через неї з такою силою, що коли я одягнув болотні чоботи і ввійшов у потік, щоб подивитися, чи можна зберегти залишки греблі, я ледве зміг встояти на ногах. За допомогою Ліліан і Візі ми вкотили на греблю велике каміння і спустили їх у промоїну, сподіваючись, що вони стануть перешкодою і утримають землю. Але шалені потоки води змили каміння з греблі, як папірці. Ми стояли, не знаючи, що робити, і спостерігали, як гребля руйнується на наших очах. Ми вже змирилися з тим, що весь насип змиється водою і ставок висохне, але ми не врахували бобрів. Від хатки долинув різкий сплеск і нагадав нам про їх присутність. На воді з'явилися брижі, ми побачили темну пляму, що прямує прямо до греблі. Бобер підплив до земляної засипки на відстань кількох футів, розвернувся і поплив паралельно греблі, а потім, знову швидко повернувшись, майже ввійшов у потік, що біг через промоїну. Поява бобра наштовхнула мене на блискучу думку.

— Біжи до хати і принеси сокиру, — сказав я Візі. Коли він повернувся з сокирою, я пояснив: — Треба зрубати кілька ялинок і обрубати з них суччя, а потім ми скинемо ці сучки у воду неподалік промоїни і, можливо...

— Ти з глузду з'їхав! — перервала мене Ліліан, прочитавши мої думки. — Жодна пара бобрів не зможе перекрити такий шалений потік.

— Але ж вони можуть спробувати, чи не так? — Заперечив я. — У всякому разі, цілком зрозуміло, що нам нема чого й намагатися що-небудь зробити, аж поки загата не пересохне.

Я настояв на своєму, ми поклали оберемки сучків уздовж дамби і накидали купу сучків на відстані ярдів двадцяти від промоїни. Потім ми повернулися до будинку і почали чекати.

Всю ніч вода текла через промоїну. Тепер вона була більша за чотири фути глибиною і п'ятнадцяти шириною. Тільки бульдозер із потужним ножом міг припинити витік води – так думали ми.

Рано вранці наступного дня я вийшов на поріг і прислухався. Вночі гуркіт води, що мчав через промоїну, був настільки гучним, що нам доводилося кричати, щоб почути один одного, але тепер все було тихо і спокійно, і навіть звичне дзюрчання струмка нижче греблі стало глухіше. Я обережно пройшов вздовж канави до її початку, вийшов на дамбу і подивився туди, де ми скинули ялинові гілки. Жодної не було видно. А там, де вчора була промоїна, я побачив темну, втрамбовану поверхню блискучого мулу. Під мулом лежали гілки, пригнічені камінням розміром від дрібної гальки до футбольного

м'яча. Так лише двоє бобрів за одну ніч перекрили потік води, який людина могла б перекрити лише за допомогою важкої землерийної машини.

Бобри виходили на вечірню вахту через півгодини після заходу сонця і в своїй точності не поступалися сонцю. Але виходили вони завжди поодиноці. Іноді бобер, іноді його подруга (тепер ми могли відрізнити самця від самки), але ми ніколи не бачили їх разом. З притулку в канаві, коли вітер дув у нашу сторону, ми бачили, як бобри випливали з хатки через підводний вихід і виринали на поверхню. Один із них стежив, як другий повільно плив до дамби, трохи піднявши голову над водою. Однак "вахтовий" ніколи не підпливав прямо до греблі, принаймні якщо ми спостерігали, а повільно плив уздовж греблі до її кінця на відстані десяти футів. Потім цей єдиний член ремонтної бригади повертався і повільно плив у зворотний бік до іншого кінця греблі. Виконавши цей ритуал (якщо гребля була в порядку), бобер йшов, і через кілька хвилин ми чули, як він починав обгризати кору з осикової гілки в затопленому верболозі біля берега ставка.

Бобер виявляє великий витік води через греблю за допомогою чутливих волосків своєї шкірки. Йому не потрібно шкутильгати по греблі і покладатися на очі або вуха, щоб виявити де-небудь слабке місце. Найменша цівка води, що йде через греблю, вловлюється кінчиками його шерсті, коли він робить обхід, і, якщо бобер відчує витік, він тут же його закладає.

Їдальня бобрів знаходилася в верболозі на глибині півметра і на відстані двох метрів від краю ставка. На березі я збудував укриття з оберемків вербових лозин, притулених до осики, що повисла на деревах, коли бобри її підгризли. Потім я вбив у землю два стовпи і прикрутив до них поперечину — вийшла лава.

Якщо вітер віяв у наш бік, ми в сутінках сідали на лаву і сиділи, придушуючи бажання палити, і терпляче чекали. Звичайно, жоден бобер не підійде до їдальні, якщо у повітрі висить дим сигарети, або якщо вітер доносить до нього запах людини. Іноді вони приходили засвітло, але, як правило, зовсім темніло, коли дрібні хвилі, що з'являлися на гладкій поверхні води, попереджали нас про те, що треба сидіти дуже тихо, затамувавши подих.

На берег набігали хвилі, через якийсь час беззвучно підпливав бобер і, згорбившись, вилазив на годівницю. Насамперед він чистив свою шкірку від води; цей обряд супроводжувався інтенсивним обтрушуванням. Потім він ретельно розчісував хутро, користуючись довгими пазурами перетинчастих задніх лап, як гребінцем.

Тепер він був готовий підкріпитися тим, що було запасено, а їжа в їдальні була завжди. Залишки осикових або вербових лозин, очищених від кори, постійно плавали у воді навколо годівниці, і серед них завжди знаходилася якась паличка, іноді вербова, а частіше осикова, на якій залишалось достатньо кори, щоб "заморити черв'ячка" перед щільним обідом. Він міцно хапав передніми лапами гілку та очищав її від кори, як білка соснову шишку. Іноді він залишав обгризену гілку на годівниці, але частіше викидав у воду, щоб надалі відбуксирувати до греблі і, можливо, використати її для будівництва.

Упоравшись з гілкою, бобер тихо зісковзував у воду і ховався з очей, але ненадовго.

Незабаром знову з'являлися хвилі, які попереджали нас про те, що треба сидіти спокійно, а за ними з'являвся бобер. Тепер він тримав у зубах осиковий прут близько двох футів завдовжки, хоча ми поняття не мали, звідки він узяв його. Ми не чули звуку падаючих дерев і лише здогадувалися, що гілка була знята з дерева, поваленого раніше. Тепер у годівниці знову була їжа, і протягом десяти чи п'ятнадцяти хвилин ми чули ритмічне постукування зубів, яке говорило нам про те, що бобер голодний. Зрештою, наповнивши шлунок і кинувши залишки їжі на годівницю — у нього завжди залишалася їжа, він відпливав.

На той час стало настільки темно, що ми побачили хвилі, тільки коли другий бобер уже підплив до годівниці. Цього разу хвилі були не такими сильними: бобер був менший — самка. Вона вилізла з води на годівницю, обтрусилася водою зі шкірки і почала розчісувати хутро. Вона також обгризла палицю, залишену бобром, очистивши останні рештки кори. Потім вона також зісковзнула з годівниці і за одну-дві хвилини повернулася зі свіжою гілкою. Вже зовсім стемніло, і ми ледве розрізняли її, але чули, як вона обгризала кору. Потім вона пішла, і лише час від часу здалеку долинали звуки, які говорили про те, що в ставку, як і раніше, вирує життя.

Я встав з лави і розім'яв ноги, що затекли. Ліліан сиділа ще деякий час, дивлячись у бік годівниці, якої вже не було видно. Візі залишився вдома з книжкою і топив грубку, щоб закип'ятити чайник. Ми ніколи не знали, скільки нам доведеться чекати, поки прийдуть бобри, а іноді вони зовсім не приходили. Навіть улітку сидіти на лавці було прохолодно. Сонця вже не було, над нами блимали зірки, і в ялинах бурмотали пугачі. Випити чашку гарячого чаю, повернувшись додому, завжди приємно.

Я трохи почекав і потім нетерпляче сказав:

— Залишатися тут немає сенсу.

Ліліан підвелася і випросталася.

— Я просто замислилась.

— Про що? — Я ледве бачив її обличчя у темряві.

— Про годівницю. Вони завжди залишають їжу для наступного бобра, правда?

— Завжди, — відповів я.

Ми пішли разом до хати. Коли ми вже підійшли до дверей, Ліліан раптово спитала:

— Чому люди на них не схожі?

Я постояв, насупившись і дивлячись у землю, потім сказав:

— Мені здається, бобри інстинктивно роблять те, чому люди, зрештою, мають навчитися. Здається неправдоподібним, що бобер, хоча він лише скромна тварина, здатний слідувати золотому правилу, а людина — ні. Просто, Ліліан, люди не схожі на бобрів, і це дуже прикро.

Розділ 20

Здавалося диким і неймовірним своїми руками, за допомогою динаміту, зруйнувати побудовану бобрами греблю, після того, як десять довгих років ми чекали на цих

бобрів. Це було божевілля! Інша справа койоти, вовки, пуми та інші вороги бобриного племені. Ми знали, що повинні вести безперервну війну проти них, але ні на одну секунду мені не спадало на думку, що нам доведеться підірвати греблю. Однак до наших сідел були прив'язані динаміт, запали та капсулі.

Десь на озері хлюпала, біла крилами по воді гагара і хихикала за звичкою над абсурдністю становища.

У віці двох років самка бобра рідко народжує більше двох дитинчат, частіше — одного. Тільки досягнувши повної зрілості в чотири-п'ять років, вона дає велике потомство. У віці шести років бобри, як правило, мають до п'яти дитинчат, рідко — менше.

Оскільки ми мали лише дві пари бобрів, вони спочатку розмножувалися повільно. Тільки через чотири роки, після того, як ми випустили наші дві пари на струмок Мелдрам, у нас з'явилося з півдюжини поселень, що налічували тридцять шість бобрів. Надалі їх населення почало збільшуватися набагато швидше.

Збереження поголів'я будь-яких диких тварин завжди пов'язане з труднощами, і нам, звісно, цілком вистачало турбот із бобрами. Перша проблема виникла, коли бобри не захотіли покинути ставок, хоча вони винищили всі листяні чагарники у радіусі шістдесяти ярдів. Тоді вони взялися за хвойні, а ця їжа така ж чужа бобрам, як осикова кора — людині. Було зрозуміло, що, якщо таке становище триватиме, жителі цієї колонії можуть захворіти, і хвороба пошириться на інші поселення бобрів. У кількох сотнях ярдів нижче по струмку було озеро Мелдрам, що поросло по берегах густими соковитими осиками та вербами, і на всьому його протязі не було жодної родини бобрів, хоча озеро мало довжину понад шість миль. Однак з якихось причин, відомих тільки їм, уперті жителі ставка відмовлялися переселитися вниз струмка на ці обітованні землі. Нарешті, ми вирішили взяти на себе всю відповідальність за забезпечення колонії відповідною їжею.

За півмилі від води було безліч осик, що росли серед сосен та ялин, але ця їжа була поза безпекою бобрів. Якби бобри відійшли так далеко від води, вони, напевно, стали б жертвою якогось мародера-вовка, койота чи ведмедя. Але цю їжу можна було провезти через ліс до берега ставка на коні. І тільки-но нам на думку прийшла ця думка, ми двічі на тиждень почали робити поїздки до поселення бобрів, зрізали п'ятнадцять — двадцять осик і привозили їх до ставка.

Експеримент з культивування бобрів тривав близько двох місяців, і чим більше їжі ми привозили, тим більше, здавалося, зростали апетити бобрів. Одного разу я прийшов до ставка через добу після того, як доставив звичайний запас їжі. Кожне дерево було начисто очищене від кори, кожна гілка зрізана і віднесена у воду.

Зрештою, це нам набридло. Подібна "комедія помилок" тривала надто довго. Намагатися запасти їжу бобрам було так само марно, як носити воду в решеті. Я задумливо глянув на греблю. Вона мала довжину близько дев'яноста футів, висоту близько шести футів і була така широка, що по ній міг проїхати віз, запряжений четвіркою коней, звичайно якщо гілки та інше сміття витримують вагу воза і коней, а

це було мало ймовірно. У мене зародилася темна та небезпечна ідея. Якщо не буде греблі, то не буде ставка, а якщо не буде ставка, то бобрам доведеться переселитися! Можливо, таким чином проблема буде вирішена, і не тільки не завдасть бобрам жодної шкоди, а й навіть принесе користь.

Наступного дня, не сказавши нічого Ліліан про свої наміри з побоювання, що вона як жаліслива жінка почне протестувати, ми з Візі верхи вирушили до ставка з динамітом, капсулями і запалами, прив'язаними до сідла. Ми зробили вісім отворів у верхній частині греблі і заклали вісім зарядів з капсулями та запалами. Нам потрібно було мати в запасі близько двох хвилин, щоб стати під захист якогось міцного дерева, після того як підпалимо шнури. Тому кожен шнур був на дюйм довший за попередній, так що всі вісім зарядів повинні були вибухнути одночасно, а ми встигли б забратися з греблі до того, як відбудеться вибух.

Відламавши тріску від гнилої колоди, я запалив її і, рухаючись уздовж греблі, підпалив усі запали. Коли всі вісім шнурів спалахнули, я побіг до дерева, за яким уже ховався Візі. Протягом двох напружених хвилин ми стояли за стволом, пригнічуючи бажання визирнути і подивитися, що відбувається на греблі. Потім пролунав вибух, схожий на постріл дванадцятидюймової гармати. Вода злетіла високо в небо і впала в ставок на відстані близько ста ярдів від греблі. Безліч гілок, грудок бруду і каміння злетіло вище дерев, і деякі камені впали на землю зовсім поряд з нашим притулком. Потім усі звуки заглушив гуркіт води, що поринула з ставка.

Після того, як дим трохи розвіявся, ми вийшли з-за дерева, щоб подивитися на результати своєї роботи. У греблі була діра футів дванадцять завдовжки і не менше шести футів завглибшки, через цю дірку йшла вода.

— Проблему вирішено, — сказав я з упевненістю. — Тепер вони попливуть униз за течією і, можливо, осядуть в озері.

— Ти думаєш? — недбало зауважив Візі.

— А ти що, не певен? — Я пильно подивився на нього.

Візі трохи задумався, перш ніж відповів:

— Бобри насамперед збудували греблю, чи не так? — Не чекаючи відповіді, він продовжував: — Може, замість того, щоб переселятися, вони залишаться і полагодять греблю знову?

Візі завжди був налаштований скептично.

Через три дні ми знову пішли до ставка, і я був цілком впевнений, що жодного бобра в колонії не залишилося. Але коли ми наблизилися до греблі, нас здивувала тиша. Чому не чути шуму води? За такий короткий термін вся вода зі ставка не могла піти. Коли нарешті показалася гребля і до неї залишалася всього п'ятдесят ярдів, я здивовано опустився на камінь, хитаючи головою. Сталося неможливе. Дірки в греблі більше не було. Бобри повністю замурували її.

Таким чином, ми зрозуміли, що даремно витратили порох і час, щоб намагатися виселити бобрів із облюбованого ними місця, підриваючи греблю. Якщо поселення

бобрів, що стежать за греблею, досить активно і якщо в ньому не менше чотирьох — шести бобрів, дамба буде відлагоджена так само швидко, як швидко вона була підірвана.

— Ну що? — запитав Візі, намагаючись стримати сміх.

— Зачекай хвилинку, — сказав я несміливо, — мені треба трохи зібратися з думками.

Хвилин двадцять я сидів, не рухаючись, підперши щоку долонею і обмірковуючи становище, що склалося, потім ударив себе по нозі, встав і проголосив:

— Ми їх відловлюватимемо — ось що ми робитимемо. Якщо вони не хочуть йти по своїй волі, ми змусимо їх переселитися.

Наступного дня ми поїхали до ставка, ведучи за собою двох в'ючних коней. Кожен кінь вез по три каністри з-під гасу місткістю по сорок літрів, у яких були зроблені маленькі люки. На одному коні, крім того, був маленький намет, ковдра і продукти. До сідел коней, на яких ми їхали, було прив'язано з півдюжини пасток і три невеликі дзвіночки. Дуги капканів були ґрунтовно замотані полотном. Ми розкинули намет у лісі на відстані півтора ярдів від води, щоб наш запах не доносився до чуйних бобрових носів. Ми прив'язали коней на галявині в лісі, за півмилі від стоянки, повечеряли, потім трохи подумали біля вогнища і пішли до ставка ставити капкани. Ми прив'язали кінці ланцюгів капкана до кілків, міцно вткнутих у землю, кожен ланцюг в середині прив'язали до верби, а на маківку верби повісили дзвіночок. Щойно бобер потрапляв у капкан і намагався знову стрибнути у воду, дзвінок починав дзвонити. А в лісі вночі раптовий звук дзвіночка чути дуже далеко.

Ще не зовсім стемніло, коли пролунав перший дзвінок. Візі взяв вила, які ще недавно мали три зуби, але тепер у них залишилося лише два зовнішні. Я взяв на плече каністру, і ми побігли крізь хащі до ставка. Шалений дзвінок привів нас прямо до спійманого бобра. То був великий самець вагою близько тридцяти кілограмів. Він бився у воді на кінці ланцюга. Я тихенько підтягнув ланцюг і витяг його на сушу. Візі притис його товсту шию вилами до землі так, щоб він не міг поворухнути головою і вкусити нас. Я натиснув пружину капкана і звільнив бобра. Оскільки ми дуже старанно забинтували затискачі, вони не залишили жодного сліду на лапі.

Каністра стояла поряд зі мною з відкритим люком. Я глибоко зітхнув і кивнув Візі: "Давай!" Як тільки він прибрав вила, я міцно схопив бобра двома руками за хвіст, одним різким рухом опустив його в каністру і закрив люк. Опівночі у всіх шести каністрах було по бранцю. Я підкинув у вогнище паливо та зварив каву. Сидячи біля вогнища і потягуючи каву, я уважно прислухався до різких сплесків води, які б означали, що в ставку ще залишилися бобри. Три рази я чув віддалений плач вовка. Разів шість вухаті пугачі влаштовували бурхливі збори у верхівках дерев за ставком. Одного разу ми почули, як у молодій порослі сосен голосно ригнув лось. Проте всі ці звуки можна почути в лісі будь-якої ночі, якщо тільки сидіти біля вогнища прислухаючись. Але жодного разу ми не почули удару хвостом по воді. Як тільки засвітився світанок і в лісі настали сірі ранкові сутінки, я загорнувся в ковдру, щоб пару годин поспати.

Через шість годин ми випустили бобрів на відстані кількох десятків миль на південь. Вони відчували себе цілком пристойно, хоч у них трохи затекли ноги. Ми переправили їх на озеро достатніх розмірів, на берегах якого було достаток їжі. Крім того, там збереглися достовірні, хоч і малопомітні сліди того, що близько ста років тому на ньому жили бобри. Ми відкрили люки каністр, і один за одним бобри вийшли на гальку, підозріло нюхаючи повітря, перш ніж піти у воду. Ми залишили їх на волі, надавши можливість вибрати собі місце проживання. Завантаживши каністри на в'ючних коней, ми повернулися до табору і знову поставили капкани. Цієї ночі дзвіночок дзвонив лише двічі, і незабаром після сигналу ще два спантелічені бобри сиділи під замком у каністрах. За кілька годин ми їх звільнили там, де й першу партію. Важко сказати, скільки бобрів оселилося на новому місці, але, коли через тиждень ми відвідали озеро, там була побудована велика хатка і п'ятдесят чи шістдесят осик лежали на березі з відгризеними сучками.

За британськими законами людина не вважається винною до того часу, як не буде доведено, що вона справді вчинила злочин, в якому її звинувачують. Ніхто не має права вказувати пальцем на якусь людину і говорити, що "ця людина — вбивця" до того, як усі докази будуть розслідувані і суд винесе свій вирок. Так само було і з койотами. Якщо ми й підозрювали, що вони вбивають наших бобрів, то це ще не давало нам права вважати їх винними і виносити їм вирок. Спочатку ми мали отримати незаперечні докази. І для того, щоб зібрати ці докази, мені знадобилося майже ціле літо. Три місяці поспіль щоразу, коли я йшов слідом, я уважно стежив за послідом койотів. Я ретельно розглядав послід, щоб знайти докази, необхідні для винесення вироку. А доказів не бракувало. Аналіз посліду дев'яноста шести койотів показав, що двадцять сім із них нещодавно ласували домашньою телятиною. Скотоводам давно відомо, що койоти дійсно іноді вбивають телят. Інші п'ятнадцять куп посліду повідомили мені, що койоти зарізали оленя. У п'яти купках було волосся лося, хоча в даному випадку ймовірно, що койоти з'їли залишки лося, вбитого вовками: вони надто боязкі, щоб самим нападати на лося. Пір'я, яке я знайшов ще в одинадцяти купках, підтвердили, що койоти зняли голову кільком кряквам або іншим диким качкам. У сімнадцяти купках, в основному, містилася дозволена здобич: білки, миші та зайці. А в двадцять одній купці, що залишилася, ми, нарешті, знайшли потрібні нам докази: у кожній купці були добре перетравлені залишки м'яса, змішаного з шерстю бобрів. Це вирішило результат справи. Винність підозрюваного була доведена поза всякими сумнівами. Однак привести вирок було значно важче.

У 1941 році шкірку койота з досить густим хутром можна було продати за десять — п'ятнадцять доларів готівкою або товаром, тож кожен мисливець чи фермер полював за койотами. Але вже в 1943 році хутро койота вийшло з моди, і заготівельники хутра не скуповували їх шкурки. Той факт, що вартість хутра койота стала низькою, автоматично поклав край полюванню на них, яке тривало багато років. Через це чисельність койотів різко зросла. І що більше ставало койотів, то більше бобрів вони вбивали. Ми розпочали нещадну війну проти койотів, хоч і не дуже охоче, тому що в перші дні нашого життя на

струмку вони означали для нас дуже багато. Нам доводилося пускатися на всілякі хитрощі. Це знову стало питанням життя та смерті, але тепер ми захищали не своє життя, а життя бобрів. Після нетривалої попередньої розвідки, так би мовити проби зброї, ми дійшли висновку, що найефективнішим, хоч і не найчеснішим, засобом боротьби з нашими противниками є отруєна приманка. Однак скільки б койотів ми не вбивали, їх залишалося достатньо. Тепер, коли в нас було безліч поселень бобрів і різноманітної дичини на берегах ставків, Мелдрам-Крік справді став обітованою землею для будь-яких хижаків. Сотні молодих качок виводилися на болотах, і практично у кожній гатки гніздилися гуси. На кожному гектарі води, якщо там вистачало їжі, тепер було безліч ондатр. І звісно, там були бобри. 1943 року середня шкірка бобра коштувала сорок — п'ятдесят доларів, і щоразу, коли койот убивав бобра, він харчувався досить дорогою їжею, а платити за неї доводилося нам. За таких, здавалося б невичерпних запасів їжі утримувати поголів'я койотів у межах було важко. На зміну одному койоту приходив інший. Проте всю весну, літо та осінь війна не затихала ні на мить, і повільно, але вірно чисельність бобрів зростала, хоча, якби не було койотів, вона зростала б удвічі швидше.

Крім того, були вовки. Ймовірно, вовків приваблювали череди лосів, що паслися вздовж струмка і загат у молодій порослі, що виросла замість звалених бобрами дерев. Вовкам було все одно кого їсти — лосів чи бобрів: м'ясо і тих, і інших однаково швидко вгамовувало голод. Ми часто натикалися на гниючі трупи вовків, що проковтнули отруєні приманки і пішли в хащі лісу, щоб здохнути за кілька миль від того місця, де він проковтнув приманку. Ми, мабуть, відчували певний жаль, але ні в якому разі не жалість, дивлячись на трупи, всіяні мухами. За цей час з кінця весни ми часто, сидячи на даху хатки бобрів, слухали жалібний плач трьох чи чотирьох бобренят, що скупчилися в купку, голодних і даремно чекаючих на матір, яка вже ніколи не повернеться. Нам було все одно, хто винен — вовк чи койот. Ми дізналися, якою жорстокою часом буває тайга. І коли настав час захищати бобрів від хижаків, наші серця вже загартувалися. Нам було байдуже — вовк чи койот. То була робота, і її треба було робити. Я не знаю, скільки вовків ми винищили за допомогою отрути або гвинтівки за роки війни з ними, але я досі ясно пам'ятаю одного вовка. У мене ніколи не було більш досвідченого супротивника. Мені знадобилося чотири роки і всі накопичені мною в лісі знання, щоб звести з ним рахунки.

Розділ 21

Того дня, коли я задумливо ходив навколо одного з найкращих наших поселень бобрів, дивлячись на промовисті сліди погрому, вчиненого кровожерним вовком, у моєму серці народилася чорна ненависть, і мої губи прошепотіли страшні слова клятви. То тут, то там валялися рештки нутроців бобрів або кілька клаптиків шерсті, а трохи віддалік лежав наполовину з'їдений труп великого старого самця поруч із нещодавно зваленою тополею. Все це ясно вказувало, що вовк був майже ситий, коли він встромив

у бобра зуби. Коли ж я побачив, що він убив стару бобриху, моя ненависть запалилася яскравим полум'ям. Бобриха лежала животом до сонця не більше ніж за десять кроків від хатки, роздута, у її темному підшерсті виднілися білі цятки яєць м'ясної мухи, і від неї йшов важкий запах. Вона була вже старою — це правда, але її материнство досягло самого розквіту. Вона була зрілою самкою і могла б кожен червень протягом багатьох років приносити по чотири-п'ять міцних дитинчат. Тепер вона була мертва, її вбили хижі щелепи Вовка, але він не з'їв жодного шматочка її м'яса. Тайга постала переді мною з найнепривабливішого боку; я не бачив жодних причин для вбивства матері-бобрихи, я навіть не міг придумати жодної причини.

Була середина червня, осики та верби вже вкрилися листям. Водяні лілії та інші водяні рослини викинули листя на поверхню, і на даху бобрової хатки сидів молодий виводок гусей. Всюди в тайзі було молоде життя. І хоча черево старої бобрихи вже розкладалося, я знав, що її залози були сповнені молока, коли Вовк позбавив її життя. Я неохоче зійшов на хатку і кілька хвилин стояв, прислухаючись. І ось я почув те, чого чекав: з глибини хатки долинув слабкий плач бобренят, що вмирили болісною і жорстокою голодною смертю. Тоді я підняв обличчя до неба і присягнув: "Я дістану тебе, навіть якщо мені доведеться витратити на це вічність!" Вимовити цю загрозу було легко, виконати її було набагато складніше.

Незважаючи на величезні збитки, які Вовк завдав нам за чотири роки війни, я жодного разу не міг поставитися до нього, як до заклятого ворога. Нас пов'язували узи, які навіть усі його криваві злочини не могли повністю порвати: ми обидва були частиною тайги, нам обом тайга давала насущний хліб. Щоразу, коли я діставав з капкана норку, ондатру чи видру, я теж був убивцею. Тайга змушувала мене вбивати. В іншому випадку мені треба було б зібратися, поїхати і ніколи не повертатися назад. Жодна людина не зможе довго прожити в тайзі, не вбиваючи.

Так само було і з Вовком. Він не міг позбавити себе втіхи (або необхідності) вбивати, так само, як самець лося не може позбутися лихоманки шлюбного періоду. Його кривава пристрасть до знищення належала йому з права спадщини, вона була народжена в ньому і вигодувана молоком облізлої вовчиці, що дала йому життя. За ті чотири роки, що я полював за ним, я часто бачив величезні відбитки його лап у бруді або в снігу, коли він проходив по нашій території як привид, але тільки один раз я побачив його живцем. Це було в середині грудня, коли я ставив капкани на норку і видру в незамерзломому струмку, який дзюрчав серед ялин, що оточували ондатрове болото. Такі струмки досить часто зустрічаються на півночі, і вода в них не замерзає навіть за 40° морозу. Я під'їхав до краю болота верхи, але потім прив'язав коня до дерева і пішов пішки. Моя великокаліберна рушниця була в чохлі прив'язана до сідла, а за плечем у мене була однозарядна рушниця калібру 22 на випадок, якщо в капкані буде жива норка або видра.

Раптом у очереті з'явилося якесь сіре тіло, таке велике, що я спочатку прийняв його за оленя. Але коли він повернувся і побіг, я зрозумів, що нарешті ми з Вовком зустрілися. Нас відділяло сто двадцять ярдів льоду. Кілька секунд вбивця стояв,

повернувшись до мене боком — чудова мішень для будь-якої, досить потужної рушниці. Але моя легка рушниця була так само марна, як рогатка. Потім він повернувся і легко побіг геть, схожий на сіру блискавку в сліпучому сонці, і розтанув у неясній тіні ялинок.

Я попрямував у очерет подивитися, що він ще накоїв, і лід дав мені промовисту відповідь. Дахи чотирьох хаток ондатр були розкидані по льоду; це означало, що чотири ондатри загинули у щелепах Вовка. Підрахувати всю шкоду, яку він нам завдав за чотири роки мого полювання за ним, було б непосильним завданням. Деякі з його злочинів були дрібницею для Вовка, але для нас вони все одно були гіркою втратою. Наприклад, одного разу він наткнувся в ялиннику на мої пастки і, нітрохи не замислюючись, зжер дві великі норки, що потрапили в капкани. На норок був великий попит, і кожна шкірка коштувала п'ятдесят доларів. Двома помахами щелеп він позбавив нас сотні доларів, і, щоб показати, що він не має до нас ніяких поганих почуттів, задер ногу і залишив на порожніх капканах свою мітку. О, він мав дуже гострий розум, не менш гострий, ніж найкраще лезо! Якщо я ставив на нього три вовчі капкани і ретельно ховав їх під ялинковою хвоєю, а над ними прив'язував голову оленя для приманки, як ви думаєте, що він робив? Він обходив небезпечне місце довкола, задирав ногу і залишав на кущі свою мітку, а потім ішов добувати оленя сам. Однак якщо в капкан потрапляла рись чи норка, він підходив, зневажаючи запах сталі, і ховав їх у свою ненаситну утробу. Індіанці мають переказ, що всі погані індіанці після смерті повертаються на землю в образі вовків. Якщо це справді так, то індіанець, який прийняв образ нашого Вовка, був дуже розумною особистістю, але дуже поганою.

Куди б не вирушив примара-вбивця, за ним завжди йшло не менше півдюжини койотів, які трималися на безпечній і шанобливій відстані. Койоти за натурою опортуністи, і вони вважають за краще, щоб вбивства робив вовк; самі ж тримаються в тилу, а коли вовк іде, з'їдають рештки. Коли Вовк полював на нашій території, залишків було достатньо.

Я оглядав капкани на березі озера Мелдрам. Лід на озері був вісім дюймів завтовшки, прозорий, як скло. Я їхав верхи і, дивлячись униз, бачив під копитами коня зграйки товстої риби-скво так само ясно, якби льоду не було зовсім. Оскільки підкови у мого коня були нові, я не боявся, що він послизнеться і скине мене на кригу.

В озеро вдавалася вузька смужка землі, вкрита кількома дюймами снігу. Я виїхав на півострів, і, як тільки мій кінь ступив на сніг, я зрозумів, що десь поблизу було скоєно вбивство. Про це говорили сліди койотів на снігу. На протилежному краю півострова, біля самого льоду, я побачив слід, порівняно з яким сліди війни здавалися такими ж маленькими, як сліди домашньої кішки поряд із слідом пуми. Як тільки я побачив ці сліди, то зрозумів, хто їх залишив. "Він знову взявся за своє", — похмуро сказав я коню. Але де? Я отримав відповідь на своє запитання, як тільки виїхав на лід.

Кілька днів тому я бачив двох оленів, самку й теля, що грілися на сонечку на гряді над озером. Тепер від них залишилася лише червона пляма на льоду та пара клаптиків шерсті. За звичкою я кинув на замерзлу кров сім або вісім шматочків м'яса, отруєних

стрихніном, і палицею згріб на них оленячу шерсть, щоб сороки чи сойки не знайшли їх і не понесли на верхівку якогось дерева. Відколи Вовк почав набігати на нашу територію, я завжди мав при собі кілька отруєних приманок, сподіваючись, що колись він помилково проковтне одну чи дві.

Потім я виїхав на берег і почав оглядати ліс. Я знайшов ялицю, під якою спали олені. Їхніми слідами я прочитав, що вони злякано побігли до озера, Вовк — слідом за ними. Коли олені вибігли на лід, вони не могли втриматися на ногах і були приречені. Через два дні я знову оглядав капкани на озері Мелдрам, але в мене було мало надії, що Вовк повернеться до місця вбивства і проковтне одну з приманок. Під'їхавши туди, я побачив застигли труп двох койотів за сорок ярдів до того місця, де були вбиті олені. Трохи віддалік, там, де ліс підступав до льоду, лежав третій койот, який також загинув від отрути. Але Вовк не повертався. Він, мабуть, був уже за кілька десятків миль звідси, для нього нічого не варто було пробігти таку відстань по дрібному снігу. Він постійно переміщався з місця на місце, ніколи не зупиняючись, ніби тяжкість скоєних ним злочинів не давала йому спокою. Згодом я втратив рахунок койотам, які загинули в капканах, пастках або від отрути, призначеної виключно для Вовка. Але ні на мить я не відступав від клятви покарати його заради справедливості.

Четверта зима мого полювання за Вовком була "чортовою", за місцевим висловом. Я пережив із півдюжини таких зим, і кожна залишала на мені свою мітку. Як завжди, Вовк промишляв на нашій території всю осінь. Того дня, коли він вигнав дворічну лосиху з бурелому і протяг її до краю ставка, де жили бобри, я відставав від нього всього на сотню ярдів. Я прибув на місце саме в той момент, коли її тельбухи почали вивалюватися через рану в череві, нанесену Вовком. Але, звичайно, він почув мене, і коли я наблизився, він уже був, мабуть, за милю від цього місця.

Між різдвом і Новим роком на нас із півночі поповзли брудні хмари. Близько півночі я прокинувся від дикого завивання вітру. Я встав і відразу зрозумів, що настала "чортова" зима. Я відчував, як колючий вітер пробирався до хати між колодами. Розпаливши грубку дровами я знову заліз у ліжку, думаючи про поставлені мною капкани і про те, коли знову зможу оглянути їх.

Вранці, коли я пішов у хлів, північний вітер майже розрубав мене надвоє. Вітер ніс із собою суцільну пелену колючого снігу. Коли сніг падає мокрими пухнастими пластівцями, це означає, що хуртовина скоро скінчиться, але коли зловісний арктичний вітер хльосне сніговою крупною, я завжди турбуюся. Ніколи не знаєш, чи скоро скінчиться хуртовина і якою глибини буде сніг, коли вона скінчиться.

Три дні буран вирував не замовкаючи. Іноді до сутінків він ніби стихав, але після вечері ми знову чули, як сніг б'ється у кухонне вікно. Квітник, який розбила Ліліан, був оточений сіткою ви сотою півтора метра, і я сидів біля вікна, задумливо дивлячись, як сніг повільно підбирається до її верхнього краю. Коли над снігом залишилася лише вузька смужка сітки, я вирішив, що мені краще вийти з дому, осідлати коня та поїхати зняти частину капканів, які я поставив біля стоку бобрової греблі у західній частині нашої території.

Незважаючи на те, що на мені був кожух, хутряна вушанка і рукавиці з лосевої шкіри, а під ними вовняні рукавиці, я майже перетворився на льодяник, поки об'їжджав греблю за греблю. Коли я виїхав з дому, було всього 30° морозу, але поки їхав, вітер і сніг проморозили мене наскрізь. Я боровся з бурею вісім годин, оглянув капкани і в нагороду отримав пару норок та видру. За весь цей час я жодного разу не бачив жодного сліду і жодного птаха. Здавалося, що мій шлях пролягав по царству смерті.

Коли снігопад скінчився, над снігом виднілося лише кілька дюймів сітки. Хмари розсіялися, і до ночі розпухлий гіркий місяць пролив своє крижане світло на ліс. Повітря стало нерухомим, жодна гілка не колихнулася під вагою снігу. Тайгу безжально скував мовчазний пронизливий холод. Діжки з водою в кухні за ніч замерзли, банки згущеного молока і варення теж. Як тільки я виходив надвір, мороз пробирався в легені і викликав кашель до блювоти. Коли я вранці ходив у сарай, коні були вкриті інеем, а ночами ми постійно чули монотонний скрип снігу під копитами лосів, які рухалися туди-сюди, намагаючись зігрітися безперервним рухом. Наш термометр перестає працювати при температурі нижче -45° . Шість днів поспіль вранці ртуть похмуро лежала в кульці, не в силах спуститися нижче. Який був мороз, 50 чи 55° ? На це питання я ніколи не зможу відповісти, але іноді я був готовий присягнутися, що були всі 60° . Січень майже пройшов, коли, нарешті, повіяв чинук. Цей теплий вітер з Тихого океану прогнав маси полярного повітря, що так довго мучили тайгу. Протягом тридцяти годин віяв з океану теплий вітер, і під його подихом сніг ставав вологим, але глибина його не зменшувалась. Потім так само раптово вітер стих, на небі з'явилися зірки, і сніг почав замерзати.

— На ранок сніг витримає койота вагою десять кілограмів, — зауважив я з занепокоєнням, — а через день він витримає дорослого вовка.

Я міг би додати, що під копитами лося чи оленя сніг провалиться, але це було зайве: Ліліан знала це й сама.

Того вечора, вийшовши до ополонки за водою, я раптово завмер, прислухаючись. Те, що я почув, слабо лунало зі сходу. Це був похмурий і моторошний плач. Він не був схожий на причитання або голосіння, це була відчайдушна пісня, що леденіла душу. Пісня вовка, що сидить на снігу і виє на місяць. Я похитав головою: смерть знову почала гуляти по землі.

Але чи наш це Вовк? Цього я не знав, але мав твердий намір з'ясувати це якнайшвидше. Виття лунало нижче по струмку, поблизу нашої мисливської хатинки. Коли я наповнив цебра водою, я вже знав, що нам треба робити, і, повернувшись до будинку, поділився своїми планами з Ліліан та Візі.

— Десь біля хатинки на струмку бродить Вовк, — сказав я. — Думаю, нам треба зібратися і перебратися туди на кілька днів, щоб подивитися, в чому справа. — Побачивши, що Ліліан здивовано підняла брови, я пояснив: — На ранок на сніг проллється кров. Оленя чи лося — не знаю, але проллється. Втім, — я знизав плечима, — немає різниці, де ми будемо: там чи тут.

— Коли вирушаємо? — спитала Ліліан насупившись.

— Післязавтра. Вранці я прокладу дорогу.

Я знав, що, якщо я спочатку не прокладу дорогу незапряженими кіньми, дістатися до хатинки з навантаженими санями буде неможливо.

— У мене буде мало часу на збори, — поскаржилася вона.

— Згоден, але якщо ми не переберемося туди відразу, цей мерзотник може покинути наші краї. Час, вода та вовки ніколи не чекають на людину.

— Мені треба напекти хліба, пирогів і приготувати ще багато іншої їжі, — бурчала Ліліан, — ну їх до біса, цих вовків. Чому вони не поводяться як слід?

— Вони поводяться саме так, як слід, — втрутився Візі. — Вони роблять те, що закладено у них природою.

Візі був реалістом. У чотирнадцять років він міг добути звіра капканом так само вміло, як чоловіки, котрі займалися цим усе життя. Щоправда, в жилах Візі було трохи індіанської крові, і іноді це давалося взнаки. У разі потреби він міг серед ночі вибратися з хаші лісу, не бачачи жодного сліду чи зірок. Для Візі капкани були способом заробляти життя, а рушниця — засобом добувати їжу. І те, й інше він вважав такою ж звичайною роботою — все одно, що принести воду або нарубати дров. Це була звичайна робота, яку треба було робити і що швидше, то краще. Він був не за роками дорослим. У його роки інші діти продовжували читати комікси, а Візі читав Карла Маркса. Замість того, щоб займатися детективними оповіданнями, він читав "Теорію економічного розвитку" Льюїса. В п'ятнадцять років Візі вбив трьох вовків і отримав від уряду премію сорок доларів за їхні голови. Якщо він наводив рушницю на койота, того можна було вважати мертвим, як тільки Візі натискав курок. Проте він не отримував жодного задоволення, вбиваючи тварин. Він був ще зовсім хлопчиком, коли життя в тайзі навчило його вважати, що кожна ондатра, убита пугачем, або бобер, убитий койотом, є збитком для нас. При цьому він знав, що всі хижакі народжені для певної мети, і, вбиваючи інших тварин, вони просто виходять з того, що закладено в них природою.

Мисливська хатинка була всього за п'ять-шість миль від будинку. Дорога до неї вела вниз по струмку, і, якщо лід на загатах був досить міцним, ми йшли льодом. Шість миль! Я міг дійти туди на снігоступах хорошим снігом за півтори години, але, щоб дістатися туди з навантаженими санями, мені знадобилося цілих три дні. Я виїхав з дому на світанку верхи і гнав попереду коней у упряжі, але не запряжених у сани. Вони просто прокладали шлях. Передні ноги коней були забинтовані полотном так само ґрунтовно, як капкани, якими ми відловлювали бобрів. Без пов'язок вони поранили б ноги об снігову кірку і за милю від будинку загинули б від втрати крові. Наш шлях був болісно повільним. По дорозі нам всюди траплялися сліди койотів, а за одну милю від дому я натрапив на слід самотнього оленя. З навітряного боку глибокої борозни, яку він залишав за собою, виднілися сліди трьох або чотирьох койотів, які переслідували його. Я подумав: "Вони наздоженуть бідолаху раніше, ніж він пройде одну милю. Тепер від нього залишилася, мабуть, лише пляма крові на снігу, кілька клаптиків шерсті та, можливо, трохи нутрощів, і все. Олень не мав жодних шансів на порятунок".

Мені знадобилося чотири години, щоб дістатися місця. Я прив'язав коней до тополі неподалік хатинки. Їхні спини вкрилися сірим інеєм від поту. Ганчірки, якими були обмотані їхні ноги, перетворилися на вузькі стрічки, але тепер це не мало значення, оскільки шлях був прокладений. Я витяг з півдюжини пацюків з капканів, вилаяв тих, які не потрапили в капкани, але загадили весь стіл послідом. Я розпалив вогонь у залізній пічці і підсмажив собі кілька скибочок бекону. Бекон був підвішений на дроті до крокв, куди щури не могли дістатися. Від холоду в мене розігрався апетит, і після того, як я підібрав прісними коржами все сало, світ здався мені набагато кращим. Тепер можна було вирушати назад.

Однак, перш ніж доставити в хатину вантаж — сіно та овес для коней, ліжка та провізію для нас, мені потрібно було розширити шлях передком від саней. На це у мене пішла більша частина другого дня. Вже сутеніло, коли на третій день наша втомлена упряжка під'їхала до дверей хатинки, і ми почали розвантажуватися.

Наприкінці жовтня я вбив лося приблизно за дві милі від хатинки. Розробивши тушу і завантаживши м'ясо на коней, я розкидав отруєні приманки біля нутрощів та інших залишків туші, припускаючи, що вовки чи койоти прийдуть туди поїсти. Ось чому мене тепер так тягнуло до хатинки: у мене теплилася надія, що, можливо, гострий голод змусив Вовка прийти до останків лося, і коли він нишпорив по снігу, він помилково проковтнув одну з приманок.

Тієї ночі погода була на моїй стороні. Наст припорошило зверху шаром снігу близько дюйма, і всі сліди були ясно видно. Я знав, що вистежувати здобич на снігоступах буде набагато легше, ніж верхи, і тому змастив ремені лиж жиром койота, засунув у кишеню бутерброди з олениною, приготовлені Ліліан, і пішов у ліс із рушницею в руках, підігрітий надією. Наст під лижами був міцним, як усталений цемент, і я рухався із швидкістю не менше п'яти миль на годину.

Наближаючись до решток лося, я трохи сповільнив крок, тому що мені стали траплятися сліди койотів. Безліч слідів. Від нутрощів майже нічого не залишилося. Койоти викопали їх зі снігу та з'їли. Я не почав витрачати час, оглядаючи мертвих койотів. Приблизно за сотню метрів від цього місця була гола височина, на вершині якої росла величезна самотня ялиця. Я знав, що вовки люблять влаштовуватися на лежку в місцях, де вони можуть бачити все, що відбувається навколо. Тож я пішов туди. Я був майже на вершині, коли раптом побачив слід і зупинився. Це не був слід койота. Вовк! До цього часу я знав його сліди так само добре, як сліди свого верхового коня. І ось переді мною був слід Вовка, який викрадав у мене моїх бобрів, Вовка, який убив незліченну кількість лосів і оленів, Вовка, який грабував наші капкани щоразу, коли натикався на них. Він лежав біля підніжжя дерева досить довго, щоб тепло його тіла могло розтопити наст. Він точно знав, де знаходяться нутрощі лося, але він не підійшов до них ближче, ніж на сто ярдів. О, він був дуже хитрий, він ніколи не довіряв здобичі, яку не вбив сам!

Я обійшов пагорб і побачив його сліди на півночі. Він пройшов уздовж низини, пройшов ялиником, таким густим, як хутро рисі, виліз на похмуру голу грядку,

спустився на протилежний бік і раптово різко повернув на схід, у рідкий сосняк; тут він раптом зупинився і сів на снігу.

Ярдах за п'ятдесят попереду мене по снігу пробирався один олень. По обидва боки його сліду виднілися тонкі смужки крові. Я зупинився і сказав собі: "Цей олень поранив ноги об наст".

Вовк підійшов до сліду оленя і понюхав кров, потім пустився галопом, тримаючись підвітряного боку. Нерівна боротьба розпочалася. Під великою сосною я чітко бачив сліди оленя — великого самця чи не меншої самки. Крок Вовка став ширшим, і за півмилі я підійшов до того місця, де він злякав оленя. Вовк пішов швидше. Олень просувався по насту семимильними стрибками. Крок Вовка став ще ширшим. Слід оленя почав виляти з боку на бік, приречена тварина постійно спотикалася. Тепер Вовк біг щосили. Він наздогнав оленя, коли той вибіг із лісу і перетинав галявину. Там були кучугури заввишки близько десяти футів. Олень лежав у одному з них. Він, мабуть, помер від переляку та втоми ще до того, як Вовк прокусив йому печінку. У всякому разі, я сподівався, що це було так. Вовк з'їв серце та печінку, розкидав кишки по снігу і згриз більшу частину однієї задньої ноги. Більше він нічого не торкнувся, з чого я зробив висновок, що цей олень не був його єдиною здобиччю з тих пір, як сніг покритися настом. Голодний вовк може з'їсти оленя за один присід. Зважаючи на все, олень був убитий на світанку. У Вовка було не менше чотирьох годин у запасі, і тепер він міг бути далеко, на відстані понад шість миль. Але в мене теж було попереду багато часу, тому я з'їв бутерброди, ковтнув жменю снігу та оглянув ремені снігоступів. Потім рушив уперед слідами. Вовк близько години лежав під деревом, а потім знову пішов на схід рівною рисою.

— Він вийде до Великих Озер, якщо весь час йтиме в цьому напрямку, — зауважив я вголос. Великі Озера довжиною шість миль лежали на східному кордоні нашої мисливської території.

Поблизу озера я побачив багато слідів лосів. Береги озера густо поросли верболозом, де вони паслися. Хоча деякі сліди були зовсім свіжими, Вовк не звертав на них уваги і йшов на схід. Зовсім близько від озера я вийшов на вузьку просіку, яку прорубав у густому ялиннику для верхових і в'ючних коней, коли ставив понад берегом капкани. Койоти, лисиці, а іноді і вовки користувалися цією зручною дорогою через ялинник, тому ще пізно восени я влаштував там кілька пасток. Вони були приховані під густими похилими гілками дерев, де глибокий сніг не міг вивести їх з ладу.

Кроки Вовка стали коротшими, коли він побачив покритий снігом лід. В одному місці він недовго полежав у снігу, перш ніж стати і рушити далі. Біля краю льоду Вовк знову зупинився. Що це він задумав? Потім я глянув на лід і вибухнув: "Ах, ти ж проклятий вбивце!"

Попереду на льоду всюди виднілися шматки темної шерсті, і сніг був забризканий кров'ю, ніби там одночасно билися з півдюжини лосів і стільки ж вовків. Але, підійшовши ближче, я побачив, що це були сліди одного молодого лося і одного вовка. Вовк грався з лосеням і мучив його, як кішка мишку. І це на повний шлунок! Я б

пробачив Вовку навіть це лосеня, якби він справді був голодний. Але він уже наситився оленем. Шматки і кров на снігу розповіли мені про те, що сталося далі. Лосеня майже перетнуло озеро, коли Вовк вискочив між ним і берегом. Вбивця гнав лосеня все далі і далі на лід, а потім перегородив йому шлях, як корова перегороджує шлях бичку. Час від часу, коли йому спадало на думку, Вовк наскакував на лосеня збоку і своїми гострими іклами наносив йому криваві рани. Вовк міг би швидко покінчити з лосеням на льоду, але він вважав за краще продовжити його муки та своє задоволення.

Йдучи слідами на озері, я побачив місце, де Вовк заліг у снігу і дав лосеняті можливість сховатися на березі. Якийсь час я вивчав слід, залишений його черевом. Я ясно уявив собі Вовка, що лежить на снігу з диявольською усмішкою на морді, і подумав: "Ти знаєш, що лосеня не може піти далеко. Ти дав йому можливість сховатись у лісі, щоб потім знову кинутися на нього та ще раз отримати задоволення від кривавої гри".

Я пройшов слідами лосеняти до лісу. Там Вовк знову наздогнав його великими стрибками. Сліди вели мене через густі верби та рідкі тополі до ялинника. Я вже бачив помічені дерева на просіці, вздовж якої були пастки. Я йшов просікою, дивлячись уздовж неї. Раптом я зупинився як укопаний з розплющеними від здивування очима. Серце забилося.

— Пастка! — Вигук, що зірвався з моїх губ був криком здивування та збудження. — Слава богам, він потрапив у пастку!

Тут мені здалося, що величезне сіре тіло, що бовталось в петлі, рухається. "Він ще живий", — промовив я, швидко загнав у стовбур патрон і скинув рушницю. Потім поволі опустив його. "Він мертвий, як солоний лосось", — сказав я собі. Дерево, до якого було прив'язано жердину з пружиною, злегка рухалося, і від цього тіло Вовка погойдувалося, ніби він справді був живий.

Потім мій погляд упав на лосеня, що лежало в снігу під петлею. На хвилину я забув про Вовка і пройшов повз його тіло, що бовталось, щоб подивитися на понівечене лосеня. Воно ніколи вже не встане на ноги, хоч у його тілі ще тепліло життя. Я приклав дуло рушниці до його голови і тихо натиснув курок. Так було найкраще.

Я знову повернувся до Вовка. Він важив, мабуть, близько п'ятидесяти кілограмів і, безперечно, був найбільшим із усіх мертвих вовків, яких я коли-небудь бачив. Я повільно сів навпочіпки, роздумуючи над тим, як і чому він прорахувався. Будучи спокійним, Вовк ніколи б не засунув голову в пастку, як би добре вона не була замаскована. Вовк дуже добре знав запах сталі. Можливо, справді повадився глечик по воду ходити... На мить засліплений бажанням наздогнати лосеня, не бачачи і не відчуваючи нічого навколо, Вовк засунув голову в пастку, не встигнувши почути її запаху. Його перший відчайдушний стрибок звільнив пружину, яка утримувала верхівку двадцятип'ятифутової жердини з прикріпленою до нього петлею. Жердина звелася, і Вовк злетів у повітря, відчайдушно намагаючись звільнитися від предмета, що душив його. Однак петля, як і сам Вовк, не знала жалю. Вона вбивала все, що потрапляло до неї.

Так загинув Вовк. Він був убивцею все своє життя та загинув смертю вбивці. У верхівках дерев похмуро ридав вітер, і молодий місяць сардонічно дивився вниз і мовчав, хоч він багато чого бачив.

Розділ 22

У моєму шлунку лежала половина смаженої крякви, а поверх неї — чверть пирога з лохини. Старина-сонце готувався відійти до сну, а стара-місяць, товста, як осіння ріпа, збиралася зайняти своє місце над вершинами дерев у зовсім іншій частині світу. Це була моя найулюбленіша пора доби. Згряя шумливих чернетей пересварювалася в чагарниках рогозу, а проти мене в ставку по черево у воді стояла олениха з оленятком, вгамовуючи вечірню спрагу. Бобри вийшли на чергову вечірню вахту для огляду греблі. Я подумав: "Нині в цій колонії, мабуть, дюжина бобрів, не менше".

Закінчився ще один день роботи, і приємно було усвідомлювати, що тобою щось зроблено. Будь то міра дров, напиляних, наколотих і складених на зиму, або стара протока, розташована на протилежному кінці озера Мелдрам, де оселилася тепер пара видр. Цілком очевидно, що коли озеро знову замерзне, видри відвідуватимуть цю протоку, а більшість жителів лісу вміють прорубати в льоду отвір, що веде до підводного входу в житло видри, встромити пару кілків в дно і поставити пастку. Хороша шкірка видри коштувала двадцять п'ять доларів.

Або, можливо, це було задоволення від того, що ти впіймав півдюжини віргінських пугачів; чисельність пугачів теж треба було регулювати: вони полювали на ондатр. А може, це була свідомість того, що вдалося нарешті звести рахунки зі старим койотом, який свого часу занапастив багато бобрів, але тепер уже не зможе цього робити. Це були дрібниці, але це були справи. Усі вони зрештою становили щось більше, а людина живе заради того, щоб щось зробити, завершити.

Вечірні сутінки. Половина населення тайги вже готова відійти до сну, інша половина готується стати на вахту. Тайга ніколи не спить. Вона працює день і ніч безперервно, вона ніколи не буває абсолютно спокійна.

Цього вечора бобренята рано вийшли на прогулянку. Зазвичай мати не дає їм покидати будинок, поки зовсім не стемніє і пильні очі хижаків уже не зможуть побачити їх, але сьогодні вони втекли з хатки через кілька хвилин після заходу сонця і низом попливли до великого каменю. Можливо, їм здавалося, що вони обдурили матір і зуміли втекти з дому непомітно. Якщо так, то вони обдурювали лише себе. Матір наготові. Вона лежить нерухомо в центрі ставка і дуже добре знає, де її діти. Стару матір-бобреху неможливо обдурити, коли вона стежить за малечею.

У вересні буде п'ять років, відколи бобри оселилися на іригаційній греблі та струмку Мелдрам. Можливо, ця стара бобреха є однією з двох перших пар, але я цього не можу довести. Деякі мисливці кажуть, що бобреха може прожити двадцять років і більше, якщо вона не потрапить у капкан чи зуби до хижака, хоча, яким чином вони це встановили, я до ладу не знаю. Наші перші дві пари бобрів оселилися у водах Мелдрам-

Кріка у 1941 році. Але лише через дев'ять років ми поставили перший капкан і зловили першого бобра. На той час не тільки струмок, а й багато віддалених озер були набиті бобрами вщерть. Бобри повернулися і в інші струмки та озера за милі від наших мисливських володінь. Так само як і від каменю, що впав у воду, все ширше розбігаються хвилі, так і бобри до 1950 року розселилися на більшій половині Чілокотина.

На камені ледве вистачає місця для одного плавця, і кожен із них думає, що це місце належить йому. Їм по десять тижнів, а важать вони втричі більше від ондатри. Коли вони шльопають хвостами по воді, можна заприсягтися, що це лише форель, що вискочила за мухою. Вони навчилися цій майстерності, спостерігаючи і слухаючи, як старші бобри б'ють хвостом по воді, і вони запам'ятають це на все життя. Ось один із них сидить на камені і з півхвилини утримує позиції проти решти трьох бобренят, що підкрадаються, щоб спільними зусиллями зіпхнути його вниз головою у воду. Однак ці малюки непогано вміють грати у війну. Поки двоє нападають спереду, третій підкрадається ззаду, тихенько підіймається на камінь і одним різким ривком скидає оборонця у воду. Все це нагадує мені гру, в яку я грав хлопчиком багато років тому в Англії, коли всі мої знання про канадську тайгу вичерпувалися тим, що я прочитав у Джеймса Олівера Кервуда або Фенімора Купера. Для хлопчика дев'яти-десяти років уява набагато реальніша за життя. Поле достигаючої пшениці, — це нескінченний таємничий ліс, струмок — могутня річка, через яку треба якось переправитися. А якщо надовго заплющити очі, ці маленькі купки землі перестають бути кротовими викидами — це хатки бобрів, що виступають з озера, загубленого в горах. Хтось із хлопчаків ліз на кам'яну стіну, яка в його уяві перетворювалася на кріпосний вал, і біг по верху стіни, показуючи носа своїм товаришам, які намагалися зловити його і зіштовхнути на землю. Діти людей та діти бобрів однаково дають волю уяві.

За п'ять років тайга довкола нашого будинку змінилася. Змінилася й частина пагорба, що спускалася до води, від того місця, де я сиджу. П'ять років тому на цьому схилі росли такі густі та високі тополі, що опівдні за ними не було видно сонця, принаймні коли дерева були вкриті листям. Це були переважно високі дерева діаметром близько десяти дюймів у комля.

Земля, на якій вони росли, не родила нічого, крім кислоти, неїстівної лісової трави. Жадібні тополі випивали всі соки і вологу з землі, не залишаючи нічого для іншої рослинності, якби вона надумала там з'явитися. Навіть на найбагатшій землі не можна виростити їстівну рослину, якщо на неї не потрапляє жоден промінь сонця в період, коли молода поросль іде в ріст. Для того, щоб земля могла давати хороший урожай, потрібні і сонце, і вітер, і дощ, і глибокий зимовий сніг.

Тепер на відстані тридцяти ярдів від берега не було жодної дорослої тополі. Бобри скошили їх, як косарка поле пшениці. Спочатку нам це здавалося безглуздим, оскільки дерева здебільшого залишалися лежати зваленими до купи, їх кора та гілки були майже незаймані. Нам здавалося, що бобри зрізали ці дерева даремно. Але за п'ять років ми зрозуміли, у чому річ. Це не було марною тратою лісу. Це було частиною

грандіозного плану. Тепер, коли тополі були звалені, сонце могло добре прогріти землю і зробити її солодкою. Соковиті стебла потягнулися вгору там, де раніше росла тільки лісова трава. Виросли кущі ожини, і їхніми ягодами приходили ласувати ведмеді та комірцеві рябчики. Олені залишали бір, щоб покуштувати квітучою викою, а коли дозрівали плоди, з води виходили канадські казарки та качки поласувати налитими стручками. Поки там росли тополі та випивали з землі всі соки, ніщо не могло рости. Але ось бобри звалили дерева, і, оскільки земля була родючою, незабаром на ній з'явилося з півдюжини видів ніжних листяних чагарників, хоча раніше там росли лише тополі. Тепер ці чагарники були вже по плече верхового коня — чудовий зимовий корм для лосів, що спускалися з гір. Влітку в їхньому листі розмножувалися і харчувалися комахи, якими у свою чергу харчувалося безліч пташенят синього птаха та іншої пернатої молоді.

Так, завдяки діяльності одного виду диких тварин — бобрів — забезпечувалися умови та харчування багатьох інших видів тварин. Ймовірно, до народження Колумба басейни річок Північноамериканського континенту були надзвичайно багаті на дичину і землі, що примикали до них, потрібно було безперервно обробляти, щоб забезпечити всіх достатньою кількістю їжі. І, можливо, природа доручила обробку землі бобрам. Побудовані ними греблі утримували і зберігали воду на тисячах великих і дрібних річок, зрошували навколишні землі і зберігали їх вологими та прохолодними навіть у найспекотніші літні дні. Ніщо з того, що могло сприяти добробуту життя у лісі та у воді, не пропадало даремно. Жодна частка родючого верхнього шару землі не неслася в океан, а відкладалася на дні озера або струмка, удобрюючи землі, на яких росли водяні рослини, що служили їжею риби та водяній дичині. Жодне листяне дерево біля берегів води не мало права простягати свої гілки так високо, щоб олені, що живуть під ними, не могли дотягнутися до них. Вся волога, яку можна було зберегти греблями, зберігалася, бо за дощовими роками йшли посушливі, і в сприятливі роки треба було накопичити достатньо води, щоб її вистачило на голодні роки. Басейни річок і лісу завжди могли прогодувати тварин, що мешкали в них, і вони ніколи не знали таких бід, як ерозія ґрунту або висохлі смердючі русла струмків. І ось на цю благодатну землю вступила людина.

Я вже не бачу старої бобрини, що плаває в центрі ставка — її покрила тінь. І все ж я знаю, що вона десь там і що вона чуйно приношується, чи поблизу немає хижака. Поки малюки грають, мати завжди поруч і стежить за ними.

Якось трое малюків примудрилися одночасно залізти на камінь, і тепер вони махають кулачками, штовхаються і войовничо покрикують, борючись за право залишитися. Але всі три гладіатори перекидком летять у воду, а четвертий, який терпляче чекав свого часу, залазить на камінь і гордо сідає там — він переможець.

За п'ять років ставок теж змінився. Майже вся поверхня води вкрита широким листям кубашок, і зараз усюди видно їх жовті квіти. П'ять років тому то тут, то там зустрічалися одиночні рослини, але ряслих зарослей не було. Бобри своєю діяльністю безперервно культивують дно озера. Вони підняли з дна тонни мулу, щоб зміцнити

греблю, а восени покривають товстим шаром мулу свої хатки, щоб захистити їх від укусів зимових морозів. В результаті цієї безперервної очистки на дні створюються хороші умови для водяних рослин. Бобри не тільки орють та боронують, вони й садять. Плід одного латаття містить багато насіння, але як вони можуть розселитися по навколишніх водах, якщо їх ніхто туди не занесе? Наприкінці літа, коли плоди цілком дозріють, бобри повільно плавають від рослини до рослини, поїдаючи плоди, доки не наситяться. Через кілька годин насіння знову потрапляє у воду, але вже на відстані півмилі або більше від того місця, де воно було з'їдено. М'якуш плода перетравлюється в шлунках, а насіння виноситься разом з їх екскрементами. Заховані в посліді, вони падають на дно і лежать там, не прокидаючись, усю зиму, а навесні випускають тоненькі корінці. Там, де раніше не було жодної рослини, виникає плантація латаття.

Шльоп! Мати-бобриха повільно плаває по колу, виглядаючи, чи не причаїлася де небезпека. Шльоп! Тепер її хвіст сигналізує про небезпеку, і сплеск такий гучний, що чути далеко в лісі. Бобренята тихо зісковзують із каменю і швидко відпливають. Сьогодні вони більше не з'являються. Я залишаюся сидіти, роздумуючи, що це могло схвилювати бобриху, змусити її припинити гру і відкликати бобренят до хатки. Мені не довелося довго чекати. У верхньому кінці ставка, неподалік того місця, де я сиджу, хтось швидко пливе, розрізаючи воду. Жоден бобер чи ондатра не може створити таких широких, швидких хвиль — у цьому я абсолютно певен. Це звір, що вміє безшумно ковзати по воді з удвічі більшою швидкістю, ніж бобреня. І під водою також.

З води виникає темна оксамитова голова, схожа на голову змії. Я бачу вузьку смужку пухнастого коричневого хутра там, де з води виступає спина тварини. І нарешті, я бачу товстий хвіст, що звужується, схожий на батіг, і по ньому я впізнаю прибульця. Це — видра, стара видра, яка може зламати спину будь-якому бобреняті одним помахом щелеп. Але сьогодні вночі їй не вдасться скуштувати бобрятини. Вона з досвіду знає, що якщо надумає потягатися силами з дорослим бобром, то нічого не доб'ється, крім глибоких кровоточивих ран. Тепер малюки перебувають у безпеці, а мати охороняє вхід до хатки. Вона вчула видру ще до того, як та підпливла до каменю. Вона попередила бобренят про небезпеку ударом хвоста об воду, і вони, не роздумуючи, послухалися її наказу і сховалися в хатці.

Дорогою додому, обережно пробираючись поміж залишками звалених тополь, я зупинився біля одного з дерев, яке мало в обхваті майже два фути. Бобри обгризли трохи кори і зрізали кілька сучків, але більшість дерева залишилася недоторканою. Я присів на стовбур, думаючи: "Скільки років воно пролежить тут, перш ніж час і стихія повністю зруйнують його? Років сорок, п'ятдесят, мабуть". Зрештою кожна частка кори і деревини зникне з очей людини, і тополя знову перетвориться на землю, з якої вона вийшла в життя. Саме такі були справи на берегах ставка і в хвойних лісах — то тут, то там лежали дерева, звалені вітром чи бобрами, повільно згниваючи, поки від них нарешті нічого не залишиться. І все-таки, можливо, ці дерева продовжували жити. Вони продовжували жити у вигляді гумусу, на який перетворилося їхнє тіло, що згнило. І незабаром з цього гумусу з'явиться тоненький паросток, що сповіщає про народження

нового дерева. Якщо людина сама не підпише смертного вироку тайзі, вона ніколи не зникне.

Розділ 23

Взимку погода брала над нами гору, і ми ставали її рабами. Якщо вона казала: "Сьогодні полювати вам не доведеться, сидітимете вдома як миленькі", то ми й не полювали і сиділи вдома як миленькі. Читали, розчісували гребінцями та щітками шкурки норок, виготовляли чергову дюжину правилок для шкурок ондатри, а коли нам набридало сидіти сидьма, ми, щоб розім'ятися, виходили на вулицю подивитися на термометр, який вранці, на сході, показував 45° нижче нуля, а тепер показував 43°. Якби мороз був не більше 40°, то ми могли б сказати собі: "Ну що ж, погода дозволяє нам перевірити капкани, якщо ми не сідатимемо на повалені вітром дерева і відпочиватимемо не довше, ніж одну хвилину". Але якщо ртуть опускалася нижче 40°, ми знали, що погода наказує нам сидіти вдома, як миленьким, дивитися, що там пишуть у книгах, наводити блиск на норкових шкірках або стругати якусь дощечку для чергової правилки.

Починаючи з осені 1937 року, ми могли, якщо погода наказувала нам сидіти вдома, повернувши пару ручок, миттю опинитися десь у Сан-Франциско, Сіетлі або в якомусь місці в Нью-Мексико, про яке ми ніколи і не чули. А якщо нам хотілося виявитися десь подалі від озера Мелдрам, не залишаючи меж Канади, ми могли повернути ручку на пару дюймів праворуч або ліворуч і приземлитися десь у преріях, наприклад, у Реджайні (Саскачеван), або в Калгарі (Альберта), або в іншому місці, яке могло похвалитися тим, що там є таємнича штука, яка називається радіостанцією.

За радіоприймач ми віддали шкурки чотирьох норок та одного койота. До осені 1947 року ми вже так довго жили в глушині, полюючи майже на всіх тварин у наших володіннях, що замість "Це коштуватиме нам сорок один долар п'ятдесят центів" ми казали: "Це нам обійдеться в чотири койоти та куницю". А койоти та куниці в лісі були завжди, іноді навіть зовсім близько від хатинки.

Коли ж погода справді божеволіла і відкидала нас назад кожного разу, як ми намагалися вийти на вулицю, ми терли чарівну лампу Аладіна, включали радіо, і музика, що долинала до нас за тисячі миль, заспокоювала наші прикrostі. І звичайно ж, напередодні Різдва радіо приходило прямо в нашу хатинку і співало нам "Святу ніч". Для жителів міста радіо може здатися дуже простою та звичайною річчю, але для нас воно нерідко було єдиною ниткою, яка пов'язувала нас протягом довгих місяців із зовнішнім світом. Ми рідко намагалися боротися з погодою та сваритися з нею, бо знали, що все одно програємо. Навпаки, ми намагалися вжитися з нею, зрозуміти її і, коли можливо, задалегідь передбачити її примхи. Хоча листопадовий місяць був добрим, і сніг не засипав сліди тварин, ми знали, що в грудні місяць швидше за все, принесе з собою погоду, якої бояться всі мисливці і з якою ніхто досі не може нічого вдіяти. День за днем сипатиме з невеликими перепочинками сніг, підбираючись під

вікна хатинки, а коли на небі знову з'являться зірки та місяць, ударить лютий мороз і чітко триматиме у своїх руках тайгу. Взимку рідкісний хутровий звір ходить по землі, всі досить розумні і сидять під землею в норах, де, навіть якщо у них порожньо в шлунку, вони принаймні захищені від лютої холоднечі, що панує нагорі. І ми при температурі нижче 40° сиділи у своєму барлозі, але якщо ртуть трималася біля позначки 37° нижче нуля, ми вирушали перевіряти капкани. Кожен із нас — Ліліан, Візі та я — перевіряв свої капкани.

Але холодне повітря з Арктики, яке зараз захопило землю, не може триматися вічно. Зрештою арктичне повітря має відступити, і хоч трохи тепла повернеться до тайги. Коли це станеться, хутровий звір знову вільно рухатиметься по землі, розшукуючи, чим би наповнити свій жадібний шлунок. А щоб не упустити жодного шансу, коли це станеться, ми повинні тримати капкани в повному порядку і змінити приманку, перш ніж у лісі знову прокинеться життя.

Вирішальне слово належало погоді. Ми давно вже змирились з тим, що грудневий місяць майже завжди приносить глибокі сніги, а за ними січневий місяць приносить довгі морози. Ми можемо з деякою впевненістю передбачити, що в лютому день стане довшим, погода мінливіша і теплих днів буде трошки більше, ніж холодних, а в ці теплі дні сніг іноді покривається такою міцною кіркою, що лось або лосиха не провалюються, коли блукають лісом у пошуках гілок. Однак у березневій погоді ми були не дуже впевнені. Березень — найбожевільніший зимовий місяць, лукавий і оманливий, добрий і злий. Сьогодні світить сонце, а завтра знову пурга. Вранці теплий південний вітер, а до ночі починає віяти північно-західний вітер зі снігом. Увечері лягаєш спати — на вулиці всього —5°, а прокинешся наступного ранку —30° морозу. За березневу погоду ніколи не можна поручитись. З усіх місяців року я найбільше боюся березня. Адже березень — це місяць збору шкурок ондатри, в цей час мездра на шкірці найтовстіша, а хутро найблискучіше.

У березні, незважаючи на капризи погоди, ми з Візі повинні виходити на чисто виметений вітром лід і ставити капкани біля хаток ондатри, орудуючи майже зовсім нечутливими пальцями в плаваючій масі водоростей, з яких зроблено підлогу в коморі ондатри. За своє життя мені не раз доводилося непереливки, коли я оглядав капкани у грудні, січні та лютому. Але саме в березні мені довелося пережити такий день, який я пам'ятатиму з найдрібнішими подробицями, ймовірно, до самої смерті. І хоча це був день, коли весна та крики диких гусей були не за горами, я його ніколи не забуду.

Було досить тепло, коли ми з Візі ставили капкани. Ми виїхали верхи з дому на світанку, прив'язавши снігоступи до луки сідла. В'ючний кінь йшов ззаду з поклажею, що складалася з сотні з гаком капканів.

Озеро, на якому ми збиралися ставити капкани, лежало приблизно за шість миль на схід, і на всьому шляху від будинку до озера не було жодного сліду. Коли ми перетинали відкриту галявину, сніг був коням по груди, і ми рухалися дуже повільно. Я знав, що озеро все ще вкрите снігом глибиною понад два фути, а під снігом і старим льодом, може, вже прибула вода. Ось тут нам мали знадобитися снігоступи. Крига,

прихована під глибоким снігом, дуже підступна штука. В окремих місцях він може витримати тяжкість лінкора, а в інших, там, де крізь продушини в сніг проникає вода, він може впасти під вагою людини, і тому від однієї хатки до іншої треба рухатися дуже обережно на снігоступах або звичайних лижах.

Час уже наближався до 9.30, коли ми нарешті вибралися з сосняку і побачили озеро. Я прив'язав свого коня до дерева і почав розминати ремені снігоступів, щоб надати їм деякої м'якості. Потім зняв із в'юка капкани і розклав їх купками, по дюжині в кожній. Потім я одягнув лижі і попрямував через озеро. Хоча очерети вздовж берега були майже приховані під снігом, це було байдуже. Чорні кінці наших міток все ж таки були видно і вказували нам, де стоїть хатка ондатри. Без цих міток ми не змогли б знайти жодної хатки. Ми їх застромили у дахи хаток на початку листопада минулого року, коли лід зміцнів настільки, що ним можна було пройти без лиж. Ми вирізали мітки з тонких верб, що росли понад берегом. Тепер зі снігу стирчали тільки їхні кінчики, але все ж таки ми знали, де треба відкопувати сніг, щоб знайти під ним хатку ондатри.

Я взяв три дюжини капканів, поклав їх у джутовий мішок і перекинув через праве плече. Візі також повісив три дюжини за спину. Відкинувши каптур, він спитав:

— Думаєш, ми зможемо поставити сімдесят два капкани до обіду?

— Спробуємо, — відповів я. — Ти починай із південного боку озера, а я почну з північного.

Коли він поїхав, я крикнув навздогін:

— Закидай хатки як слід снігом, бо...

Але він був уже далеко і, певне, не чув. Я знизав плечима: "Ну й нехай, він ставить капкани на ондатр з тринадцяти років, задля чого я повинен хвилюватися і нагадувати йому про сніг?" Візі не любив, коли йому говорили про те, що він уже знав. Зазвичай він бурчав: "Тільки повітря витрачати даремно". Закидати хатки снігом було абсолютно необхідно: ми знали звички березня досить добре. Сьогодні термометр показував -9° , а може, і -6° , проте, якщо вночі вітер трохи змінить напрям, до ранку температура може впасти до -30° . Але якщо хатку добре вкрити снігом, після того як відриєш її, щоб поставити капкан, вода в "їдальні" не замерзне і капкан працюватиме нормально. До четвертої години дня ми розкрили сто десять хаток, поставили біля кожної капкан і знову добре закидали їх снігом. Я повісив на дерево свої снігоступи і вибив сніг. Потім я підтягнув сідло і запитливо глянув на Візі. Він кивнув, ми сіли в сідла і рушили назад. Коли ми підїхали до будинку, вже зовсім стемніло. Поставивши коней у стійло, я глянув на термометр. Температура знизилася на дев'ять градусів, порівняно з ранком. Вітер теж змінився і тепер віяв з півночі, а не зі сходу.

— Вранці буде мороз, — пробурчав я собі під ніс, стряхуючи сніг з чобіт, щоб Ліліан не лаялася, що я залишаю калюжі на лінолеумі.

Проте температура мене не дуже турбувала. Якщо ранок буде ясним та сонячним, ми зможемо розкрити хатки, вийняти нічну здобич і знову поставити капкани навіть при 23° морозу, звичайно, якщо не буде північного вітру. При температурі нижче 23°

ми сидітимемо вдома, а капкани залишимо стояти, будучи впевненими, що все гаразд. Вранці термометр показував мінус 28. У відповідь на мовчазне питання Візі я негативно похитав головою і сказав:

— Краще дати їм спокій. Якщо завтра не потеплішає, ми підемо і витягнемо капкани і, поки температура не підвищиться, ставити їх не будемо.

Після сніданку Візі несподівано сказав:

— А якщо я сьогодні поїду по пошту, а завтра вранці ми могли б зустрітися з тобою біля озера.

— Це блискуча ідея, — сказав я. Ось уже три тижні, як ми не отримували пошти і нікому не надсилали листів.

Починаючи з січня, Візі ходив на пошту за двадцять п'ять миль на лижах. Вузька лижня була єдиною ниткою, що зв'язувала нас із рештою світу, і іншої нитки у нас не буде, мабуть, до середини квітня, доки не почне танути сніг. У січні був снігопад і снігу було так багато, що до кінця місяця ми втратили будь-яку надію на те, що зуміємо розчистити санний шлях. Вузька лижня проходила приблизно за одну милю від того місця, де ми ставили капкани на ондатр. Сьогодні Візі міг би піти на пошту, заночувати там, а вранці ми б зустрілися на озері.

— Отже, завтра вранці ти з кіньми будеш на озері? — запитав він.

— Ні чорт, ні повінь мене не зупинять, — відповів я.

У цей час року моя відповідь означала, що я прийду, незважаючи ні на який мороз.

Вночі піднявся північний вітер, і, прокинувшись, я одразу відчув і почув його. Підвівшись на лікті, я лежав у ліжку і слухав, як шумить вітер у верхівках дерев. Відчуваючи, як він пробирається в щілини між колодами, я виповз із ліжка і підкинув дров у грубку. Потім підійшов до вікна і визирнув надвір. Сніг сухо постукував склом. Я пробрався до дверей і трохи прочинив їх. Вітер ніби чекав нагоди попасти до хати і одразу намів тонку пелену снігу на підлогу в кухні. Я закашлявся від студеного повітря і одразу зачинив двері. Ліліан теж уже майже прокинулася.

— Він не піде в таку погоду, сказала вона сонним голосом.

— А пам'ятаєш, що я сказав, коли він ішов? Ні чорт, ні повінь мене не зупинять. — І намагаючись заспокоїти її, хоча в такому становищі навряд чи можна було знайти щось втішне, я додав: — Може, до ранку заспокоїться?

На світанку вітер віяв уже прямо з полюса. Його дихання палило мені шкіру, поки я йшов до сараю. Доріжку, що ще вчора була гладкою і добре втоптанною, замело кружляючим снігом. Я пробирався між кучугурами снігу, і, поки дістався до сараю, неодноразово збивався з доріжки. Напоївши і нагодувавши коней, я похмуро глянув на сідла, що висіли на гаках, потім осідлав коней. Після сніданку я машинально за звичкою подивився на градусник. Потрібно було їхати незалежно від того, що показував термометр.

— Скільки зараз морозу? — поцікавилася Ліліан, коли я повернувся на кухню.

— Усього двадцять вісім, — відповів я, зробивши відчайдушну спробу посміхнутися. При північному вітрі двадцять вісім градусів морозу набагато гірше, ніж сорок градусів

без вітру.

— У таку погоду неможливо працювати з капканами, — сказала Ліліан. — Навіть якби кожна шкірка коштувала б двадцять п'ять доларів. Насправді ж кожна шкурка давала нам близько півтора доларів доходу. Останнім часом ціни на ондатру дещо підвищилися. Я знову нагадав Ліліан, що будь-що маю бути на місці. Візі теж буде там будь-що. Зустріч, призначена у тайзі, — це зустріч, на яку не можна не прийти.

Я загорнув сніданок, приготований для нас Ліліан, у три шари парусини і прив'язав його ззаду до сідла. Але я знав, що, незважаючи на три шари парусини, хліб і м'ясо перетворяться на камінь, перш ніж я від'їду на милю від дому. Потім я прив'язав в'ючного коня в хвіст коня, якого взяв для Візі, повільно, неохоче сів у сідло і поїхав назустріч снігу.

Мороз пробрався під одяг і почав покусувати мене раніше, ніж я від'їхав від будинку на півмилі. Він проникав крізь рукавиці з лосевої шкіри і намагався пробратися через другі, вовняні рукавиці. Вітер накидався на боти і, знайшовши якусь щілину, кусав фетрові чоботи. Навіть важкий кожушок не міг послабити вітру, не кажучи вже про те, щоб затримати його. Вії замерзли, а раптовий біль у лівій щіці підказав мені, що краще скинути на хвилину рукавиці і тугіше затягнути під підборіддям капюшон парки. Я під'їхав до довгої галявини, порослої низькою полярною вербою, верхівки якої ледь виднілися з-під снігу. За кілька метрів від чагарника я побачив лосиху з лосеням. Я мало не наїхав на них, поки вони піднімалися зі своїх снігових ліжок. Лосиха відбігла на тридцять ярдів і зупинилася, гнівно оглядаючись. Лосеня було так близько, що я міг би потрапити в нього каменем, коли проїжджав повз. Я скорчився в сідлі, відвертаючись від вітру.

— Зараз, — сказав я похмуро, звертаючись до лосяти, — ми троє — найзамерзліші теплокровні істоти у всій Канаді.

Лосі й не ворухнулися, коли я зник у кущах на іншому кінці галявини.

Нарешті я виїхав до озера. Воно було ледве видно за поземкою, що клубилася на льоду.

— Там на льоду буде пекельне пекло, — промимрив я, прив'язуючи коней до дерев. — А якщо до того ж доведеться знімати рукавиці та лізти за ондатрами у воду...

Від цієї думки я спохмурнів ще більше. Гумові рукавички, які ми зазвичай одягали, коли ставили капкани на ондатру, сьогодні були так само марні, як тонкі шовкові рукавички. Так чи інакше, але навіть промоклі наскрізь вовняні рукавички, хоч трохи, та гріють. У всякому разі, вони не пропускають вітер. Але найтовстіші гумові рукавички не дають ні краплі тепла.

Я з надією подивився на південний берег озера, звідки мав з'явитися Візі. Якщо він уже прийшов і ходить від однієї хатки до іншої, його буде видно навіть крізь пелену снігу. З хвилину я стояв, не рухаючись і пильно дивлячись у той бік. Візі не було. Я був один на льоду, на цьому самому безлюдному озері на світі. Снігоступи провалювалися майже на всю дванадцятидюймову глибину свіжого снігу. Щоразу, витягаючи їх із снігу, я вибивав на них дріб держакон від лопати, щоб витрусити сніг. Я йшов,

постукуючи, як сліпий тротуаром. І ось я приступив до болісної процедури витягування капканів.

При масовому видобутку ондатри мало просто поставити капкани. Усі хатки треба помітити восени до того, як вони сховаються під глибоким снігом. Кожен поставлений капкан треба теж якось відзначити, коли починаєш вилов. Інакше коли на одному озері ставиш сімдесят п'ять — сто капканів, кілька штук легко втратити, якщо вночі випаде сніг.

Ставлячи капкани, ми з Візі зазвичай користуємося картками з номерами від одного до ста, залежно від кількості капканів. Від верхівки кожного патики, яким відзначаємо хатки, ми відламуємо шматок в дванадцять — п'ятнадцять дюймів і решту використовуємо для того, щоб причепити до нього кільце капкана. До відламаного шматка ми прикріплюємо картку і встромляємо його сторчма в сніг поруч із хаткою, де поставлено капкан. Тому, якщо після огляду капкана №4 нам трапляється №6, ми одразу бачимо, що п'ятого капкана немає, і повертаємося, щоб знайти його. Без такої системи неможливо дізнатися, чи всі капкани на місці, доки їх не збереш і не перерахуєш.

За той час, як ми вперше прийшли в цю долину, ми добули капканами на берегах бобрових загат на струмку Мелдрам кілька тисяч ондатр. Але жодного разу умови не були такими несприятливими, як того незабутнього березневого дня. По берегах озера намело кучугури заввишки п'ять-шість футів, і з кожним поривом вітру вони ставали все вищими. Вітер зірвав картки з деяких кілків і забрав бозна-куди... Тепер без міток знайти капкани було неможливо. "Добре, якщо ми знайдемо вісімдесят капканів із ста десяти поставлених", — подумав я.

Раптом мені здалося, що крізь виття вітру до мене долинув чийсь свист. Я глянув у південний кінець озера і побачив розпливчастий силует людини, що вибиралася з хатці на лід. Візі дотримався слова і прийшов, незважаючи на погоду. І тепер чомусь це замерзле озеро вже не здавалося таким пустельним, як хвилину тому.

Картки № 14 і 15 зникли, так само як і № 7 і 10. Я тицяв держаклом лопати в сніг, намагаючись намацати м'який дах хатки, але чув тільки стукіт черешка об лід. Біля сімнадцятого капкана мені довелося зняти праву рукавицю, закатати рукав і голою рукою лізти у воду, щоб звільнити капкан. До пружини капкана ми прикріплювали шматок ланцюга довжиною близько двадцяти дюймів так, щоб, потрапивши в капкан, ондатра відразу ж занурювалась у воду і швидко тонула. Жоден справжній житель тайги не може навіть подумати про те, що спійманий у капкан хутровий звір повинен довго мучитися, якщо є можливість знайти засіб позбавити його мук. Іноді ондатра та капкан заплутуються в очеретах під льодом, і тоді доводиться заковувати рукави та голими руками лізти у воду, щоб звільнити їх.

Я провозився з капканом близько двох хвилин, і, як тільки витяг руку на повітря, її тут же скувало морозом, тож я не міг і поворухнути нею. Джутовий мішок, повний намоклих ондатр, відтягував плече. Я збився з рахунку, витягаючи їх із капканів, але мабуть, що їх набралось близько тридцяти. Добра північна ондатра важить приблизно

від 750 до 1300 грамів. Я подумки лявся на свої громіздкі снігоступи і ледве стримував бажання скинути їх і йти далі в ботах. Однак я пам'ятав, що того дня, коли ми ставили капкани, на льоду виднілися підступні темні ополонки. На снігоступах можна було не побоюватися, що провалишся, бо кожна лижа вільно перекривала продушини. Було б нерозумно і небезпечно скидати лижі зараз, коли ополонки приховані під снігом.

Я дивився, як Візі перетинав озеро за чверть милі від мене, незграбно піднімаючи снігоступи при кожному кроці. Він хитався і спотикався під вантажем ондатр і пошти і кілька разів мало не впав, перш ніж дістався лісу, де були прив'язані коні. Побачивши, що Візі прямує до лісу, я відчув голод і подумав, що зачекаю ще десять-п'ятнадцять хвилин, поки він розведе багаття, а потім теж рушу через лід.

Капкани, помічені №33 і 35, теж зникли, але я навіть і не намагався знайти хатки, де ми їх ставили. Це була марна трата часу. Ноги в мене починали підкошуватись щоразу, як я витягав лижу зі снігу, і кожен м'яз ламало від втоми. Тіло майже кричало про відпочинок, тому, встромивши лопату вертикально в сніг, я звалив здобич на плече і вирушив до Візі. Він стояв навколішки біля дерева, намагаючись розвести багаття. Я побачив, як у нього в руці спалахнув сірник і тут же згас.

— Ну як справи? — спитав я безглуздо, скидаючи ондатр на сніг.

Він глянув на тушки без особливого інтересу, знову чиркнув сірником, чортихнувся, коли він згас, не встигнувши запалити стружки, і відповів:

— У мене нічого. Тільки от багаття ніяк не розведу.

Тоді я глянув на його руки. Вони почервоніли і розпухли від тривалого перебування у крижаній воді та на морозі.

— Тяжко довелося, коли діставав капкани? — запитав я, знаючи, що йому добряче дісталось.

— Порядком. — Він чиркнув ще одним сірником, і той одразу згас. — Мабуть, я не дорахуюсь десятка чи дюжини капканів, коли я огляну все. Спробуй ти, може, в тебе вийде, — він перекинув мені коробку. — У мене щось руки не слухаються.

— Вони надто замерзли, ти хочеш сказати, — зауважив я, вичеркуючи сірник і ховаючи його в долонях. Але сірник згас перш, ніж загорілася хоч одна стружка. Потрібно було витратити ще з дюжину сірників, перш ніж стружки спалахнули. Я почав потихеньку додавати тріски, побоюючись, що стружки згаснуть до того, як вогонь зігріє мене хоч трохи.

— Диявольський спосіб добувати кошти на життя, — сказав я, розгортаючи сніданок і нанизуючи бутерброди на палички перед вогнем, щоб вони відтанули.

Моє зауваження викликало у Візі посмішку.

— Усе забудеться за день чи два.

Я похитав головою.

— Цього дня я ніколи не забуду.

Наші три коні стояли, підставивши вітру зад, понуро опустивши голови. Їх засипало снігом. Завірюха нікого не щадила — ні людини, ні звіра.

Ми швидко з'їли сніданок, підкинули ще палива в багаття і сіли перед ним

навпочіпки, щоб зігрітися. Коштувало великих душевних і фізичних сил, щоб відірватися від вогню, але нам треба було ще оглянути безліч капканів, і чим довше ми сиділи біля вогню, тим важчою ставала думка про те, що треба їх оглядати. Тому, підкинувши в багаття достатньо палива, щоб до нашого повернення в ньому збереглося хоч трохи вогню, ми знову вирушили мучитися на кригу.

Наприкінці дня, коли я оглянув усі капкани і взяв всю здобич, яку міг, ноги у мене стали як гумові. За останні шість годин на снігоступи налипло стільки снігу, що вони важили по кілька фунтів. І тут я подумав: "Ні кроку більше я не зроблю на цих чортових лижах". Я зупинився, відстебнув ремінці та зняв лижі. Я брів уперед по снігу, перекинувши лижі, ондатр і капкани через плече. Раптом сніг у мене під ногами провалився, і я опинився по груди у воді.

Ярдах за двадцять від мене біля берега височіла біла кучугура великої жилої бобрової хатки, і я провалився крізь тонкий лід над зимовою "їдальнею" бобрів. Мабуть, тільки ця "їдальня" й не дала мені піти під воду з головою, бо купа гілок, навалених біля підводних входів у хатку, слугувала моїм хиткою опорою. І все-таки це була опора. Я відкинув ондатр, капкани та лижі подалі на міцний лід і почав відчайдушно борсатися у воді, то спливаючи, то грузнучи, як олень, що відганяє мух у ставку в спекотну погоду. Протягом шести ярдів лід продовжував обламуватися, коли я хапався за нього, намагаючись вибратися. Нарешті біля краю "їдальні" крига стала досить міцною, і я зміг видертися. Тепер, без сумніву, я був самим мокрим, замерзлим і нещасним представником людства на всій земній кулі.

Візі бачив, як я провалився під кригу, і підбіг до бобрової хатки до того часу, коли я вже стояв на ногах. Він підтримував мене, поки я вставив ноги в лижі і затягнув реміні.

— Дотягнеш мій вантаж? — запитав я, відчуваючи, що мені не впоратися з цим. Так ми разом з ним дісталися сосняка і підкинули у вогонь хмизу.

Я стояв над вогнем, хитаючись і гарячково обмацуючи кишені в пошуках тютюну та паперу. Я знайшов і те, й інше, але все було мокре, як риба'яча шкіра. А Візі не курил.

— Чортове життя, — поскаржився я, цокаючи зубами.

Від суконних штанів валила спереду пара, а ззаду вони перетворилися на лід. Я повертався біля багаття, як шматок м'яса на рожні.

Візі виймав ондатр із капканів, перераховуючи їх подумки. Склавши звірят і капкани в мішок, він повернувся до мене і сказав:

— Шістдесят вісім ондатр та сімдесят п'ять капканів.

Отже, тридцять п'ять капканів лежали зі здобиччю в озері, засипані снігом. Там вони залишаться, а коли почне танути сніг, вони опустяться на дно озера.

Я ще з півгодини повільно повертався біля багаття, намагаючись висушити одяг. Коли Візі загрузив свою поклажу на в'ючного коня і зв'язав мотузку морським вузлом, я насилу відірвався від багаття і на здерев'янілих ногах підійшов до свого коня.

— Ну як, чи зможеш доїхати до дому? — спитав Візі, скоріше просто так, щоб щось сказати, аніж бажаючи почути відповідь.

— А ти думаєш, що я так і залишусь у цьому чортовому сосняку на всю ніч? —

відповів я саркастично і додав з жалюгідною усмішкою.

— Звичайно, дістануся. Поїхали!

Коні ледь пленталися. Їхати риссю чи галопом по груди у снігу неможливо. А тією ледь помітною стежкою, що вела додому, вони могли йти, тільки ступаючи ногами старим слідом. Якщо вони промахувалися і їхні коліна ударялися об кірку снігу між слідами, вони спотикалися і закопувалися носом у сніг.

Тіні ставали дедалі довшими, і я чув, як Візі тихо чортихається на свого коня, який постійно спотикався. Стукаючи від холоду зубами, я теж лаявся. Але коні були не винні, вони могли йти тільки стежкою, та й та була надто нерівною.

Лосиха з лосеням все ще були на галявині і, коли з'явилися наші три коні, вони відбігли в бік густого лісу. Лосеня спіткнулося і впало в кучугуру на краю галявини, стало на ноги, зробило кілька невірних кроків і знову впало. Воно було дуже слабеньке і худе. Зима була не надто щедрою для тваринного світу, особливо для молодняка. Коли я востаннє озирнувся, лосеня все ще лежало в кучугурі. Я подумав: "Чи доживе нещасний малюк до того часу, коли навесні зазеленіють тополі?", а потім: "Чи доживу я до того, як дістануся додому?"

Для мене ці кілька миль були кошмарними душевними та фізичними тортурами. Я продовжував механічно ударяти коня в боки ногами, які так замерзли, що нічого не відчували. Поводи лежали вільно на луці, а кінь повільно і вірно йшов до будинку сам по собі. Тримаючись руками за луку, я нахилився вперед, торкаючись обличчям кінської гриви. Я втратив будь-яке почуття напрямку і навіть не бачив в'ючного коня, що йшов за кілька метрів попереду. Але Візі час від часу питав: "Ну, як ти там?", і я знав, що все ще перебуваю з цього боку життя.

У темряві з'явилася світла пляма. Я наполовину випростався в сідлі і намагався не відривати від неї очей. Незабаром я відчув запах диму з наших труб, але мені здавалося, що до світлої плями ще кілька миль. Нарешті ми дісталися додому! Ліліан стояла в дверях і схвильовано говорила: "Слава богу, ви прийшли". Побачивши, як я звалився з коня, вона стурбовано запитала:

— Що з тобою, Еріку?

Намагаючись зібратися з думками, я відповів:

— Крім того, що я замерз і втопився, зі мною все гаразд.

Я зліз із коня, спіткнувся, підвівся зі снігу і вхопився за Ліліан.

— Давай потанцюємо, — запропонував я.

Візі скинув шкірки біля дверей і рушив з кіньми далі до сараю. Невеликий будиночок, де ми взимку зазвичай знімали шкурки, знаходився всього за тридцять ярдів, дрова в пічці були готові, і треба було лише піднести сірник. Але зараз ці ярди здавалися милями. Тому я втягнув мішок з ондатрами в кухню і витрусив їх на блискучу навощену підлогу. У спокійніші хвилини це могло б викликати бурю протесту з боку Ліліан, яка не любила, щоб у неї на підлозі розводили такий бруд. Але сьогодні вона мовчала, і я подумав: "Вона у мене розумниця. Знає, коли варто лаятись, а коли — ні".

Я плюхнувся на стілець біля грубки і почав стягувати боти. Вони примерзли до фетрових чобіг. Скинувши чоботи разом із ботами, я почав стягувати вовняні шкарпетки. Вони теж майже примерзли до ніг. Коли тепло від грубки почало проникати в тіло, мої думки почали плутатися. Я зняв промоклу білизну і почав натягувати суху, приготовлену Ліліан. Потім я тупо подивився на ондатр.

— Вони коштували нам дорожче за золото, — буркнув я.

— Що ти там бурмочеш? — спитала Ліліан, що клопоталася біля кастрюль і сковорідок.

Але це було зрештою не так вже й важливо, та й все одно я надто втомився, щоб відповідати.

Розділ 24

Коли ми помітили пожежу, вітер віяв з півночі. Першою запах диму в повітрі відчула Ліліан. Вона скопувала клумбу, готуючи ґрунт для посівів, і розпушувала його руками, просіюючи землю між пальцями. Сонце хилилося до заходу. Ми з Візі лагодили в хаті сітку, яку порвали об корч, коли востаннє ловили рибу-скво. Ми обидва здригнулися, коли до нас забігла Ліліан. Її обличчя було забруднене землею.

— Дим! — сказала вона здавлено. — Я відчуваю запах диму.

Почувши це страшне слово "дим" — а ми всі до смерті боялися лісових пожеж, — я вибіг з дому і зупинився, приношуючись. Ліліан мала рацію: у повітрі відчувався запах горілого лісу, але де? Поглянувши на північ, я побачив густий дим, що піднімався над лісом. Тепер було ясно, що пожежа на північ від нас. Але ж далеко чи близько? І чому так рано навесні? Для сильних гроз був ще не час, і тому навряд чи ліс міг спалахнути від блискавки. Ось у червні чи липні, коли бувають сильні грози, — інша справа, але не зараз, 14 травня.

Я намагався заспокоїти Ліліан, та й себе теж, говорячи:

— Не думаю, що пожежа піде далеко. Ліс ще недостатньо сухий, щоб вогонь розійшовся на повну силу. Він затихне, перш ніж зможе завдати великої шкоди.

На захід від нас, далеко на захід, рідко минав рік без того, щоб десь не сталося лісової пожежі. У тому боці індіанці Анігамської резервації косили сіно для своїх корів і коней лісовими луговинами, яких у сосновому лісі було стільки ж, скільки родзинок у пудингу. Дехто вважає, що індіанці підпалюють ліс із незапам'ятних часів — відколи з'явилися індіанці та ліси. Інші стверджують, що вони навчилися цьому від білих. У всякому разі, кожен, хто полював у лісі на велику дичину, знає, що набагато легше побачити і вбити лося чи оленя в сушняку без підліску, ніж у зеленому лісі. Крім того, коли хвойні породи на якийсь час гинуть, ліс швидко заростає листяними деревами та чагарниками. А осика, верба та вільха — основний корм лосів.

Однак ще жодного разу лісова пожежа не сприяла створенню постійних пасовищ для великих тварин, які харчуються листям. Зрештою хвойні породи повертаються, і тоді їхня поросль йде так густо, що в ній не розглянути ні лося, ні оленя, навіть якщо

вони і будуть там, а це зовсім виключено. Адже коли хвойні повертаються, серед них немає місця жодному кущику чи рослині, які припали б до смаку лосю чи оленю.

Тож хтось знову підпалив ліс! Тепер зникне густа хаша молодих ялинок і сосен, зникне бурелом, що захаращував її. Тепер будь-який мисливець, індіанець чи білий, зможе їхати верхи гарями і стріляти лося чи оленя, не злазячи з сідла.

З того часу, як ми вперше оселилися на струмку, рідко минав рік, щоб далеко на заході не згорала велика ділянка лісу. Єдиним рецептом проти пожежі, якщо його використовують для створення пасовищ для лосів та оленів, є нова пожежа. Іншого способу стримувати зростання хвойних порід немає. Хвойні завжди повертаються, якщо зберігся достатній шар землі, щоб у ньому могло прорости крихітне насіння. У землі, позбавленої верхнього шару, ніщо не може рости, вона залишається голою і не здатна прогодувати жодну копитну тварину. Саме така доля спіткала багато тисяч акрів лісу далеко на захід від нас. У цих місцях так часто підпалювали ліс, що зараз майже весь верхній шар ґрунту згорів і обуглився, залишивши по собі лише гальку та каміння. Тепер там не росте жодного дерева, хвойного чи листяного, крім химерної, майже позбавленої листя, осики. Тепер там можна їхати верхи між обугленими залишками дерев, що впали, і побачити лося або оленя на відстані милі. Але на гарях немає ні лосів, ні оленів. Там немає ні укриття, ні їжі, ні води ні для якої дичини. Вогонь пожеж все.

Коли ми вперше побачили дим, ґрунт у лісі був ще доволі вологим. Минуло лише три тижні з того часу, як розтанув останній сніг, і всі ці дні погода була хмарною. А якщо ґрунт у лісі вологий, полум'я нізащо не зможе пробитися в глиб лісу. Тому ми викинули з голови всі думки про пожежу, вважаючи, що вона не зможе завдати нам шкоди. Однак пожежа, що іноді почалася, буває дуже впертою і відмовляється згаснути. Особливо якщо пожежа почалася в незайманому лісі. Вона може причаїтися і залишається непомітною, повільно тліючи в повалених гниючих деревах, або ховається під землю, харчуючись корінням загиблих, але вперто продовжуючи стояти дерев. Іноді вогонь продовжує тліти, і лише тоненький, ледь помітний струмок диму показує, що пожежа ще є.

Травень майже пройшов, і ми вже забули про дим, який було видно на півночі. Небо стало безхмарним, і сонце світило на ліс зі сходу до заходу сонця. З заходу повіяв вітер, свіжий, прохолодний і приємний. Торкаючись слідів тварин на голій землі, він гнав перед собою маленькі клубочки пилу.

Разом із вітром знову прийшов дим. Спочатку він був ледь помітний, але незабаром на півночі в небо здійнялися густі клуби. Мене почало гризти занепокоєння. Відколи ми оселилися в лісі, я завжди боявся наближення лісової пожежі. Навіть коли ліси горіли далеко на заході, на відстані багатьох миль від нас, я піднімався на високий лісистий пагорб, вершина якого була всього за милю від дому, і звідти дивився в бінокль на захід, намагаючись простежити шлях вогню. Я завжди побоювався, що вітер раптово зміниться і прижене вогонь у басейн Мелдрам-Кріка, у наші мисливські угіддя. Всі мисливці бояться пожеж у своїх угіддях: після пожежі на гарях залишається мало

дичини, яка могла б служити їжею хижим хутровим звірам. Вогонь у лісі несе смерть.

Тепер, коли з півночі небо потемніло від диму, я запропонував Візі:

— Осідлай коня, з'їзди на вершину пагорба і подивися, як справи.

За дві години він повернувся похмурий.

— Уся територія навколо Чортового озера у вогні, — сказав він серйозно і, похитавши головою, додав: — Вітер дме в наш бік, до озера Мелдрам.

Чортове озеро знаходилося на північних кордонах наших мисливських угідь. Уся місцевість там була посипана валунами та порізана майже непрохідними ярами. Від озера до лісу тяглися довгі смуги боліт, схожі на пальці. Від озера виходив смердючий запах рослинності, що розкладається, і слизького лугового бруду. Саме завдяки цим неприємним особливостям озеро прозвали Чортовим.

Прямою дорогою через ялицевий і сосновий ліс від південного віконця Чортового озера до північного краю озера Мелдрам — близько семи миль. Ліси між озерами перекреслені лосиними та оленячими стежками, але жодна з них не має достатньої ширини, щоб зупинити вогонь, що підганяється міцним західним вітром. Падаючі дерева служили мостом, яким вогонь перетинав стежку.

Після вечері Візі знову осідлав коня і поїхав на вершину пагорба. Коли він повернувся, вже сутеніло. На заході сонця вітер трохи стих, а без вітру і без сонця вогонь вночі трохи затихає і відновлює свою ходу лише зі сходом сонця.

— Давай-но ми з ранку насамперед осідлаємо коней, — сказав я Візі, — і поїдемо східним берегом озера Мелдрам, до його північного краю, де ми повісили капкани. Якщо вогонь дістанеться однієї з ялинок, капкани пропадуть.

Коли ми оселилися на струмку, у нас було всього дюжини чотири різних капканів, і частина з них була непридатною — у них або ослабли пружини, або ще щось вийшло з ладу. Тепер у нас було шістсот капканів: нульового розміру на ондатру, першого номера — на куницю, другого — на норку, лисицю та ільку і третього та четвертого номера — на рись, вовка та видру. За останні роки я вклав у колекцію капканів понад тисячу доларів, зароблених потом і кров'ю, а тепер, коли Візі також мав свою мисливську територію, нам доводилося об'їжджати набагато більше землі і потрібно було набагато більше капканів.

Значна частина капканів, підвішених на ялинках наприкінці озера, була четвертого розміру, але було там також кілька капканів меншого розміру. Якщо мисливець має велику територію, він рідко відвозить капкани назад до будинку після того, як закінчується сезон полювання. Зазвичай він збирає їх у зв'язки і вішає під ялинами, де вони і залишаються до початку наступного сезону.

— Скільки там капканів? — Запитав Візі.

Я пішов до письмового столу і витяг неабияк пошарпану комірну книгу. Перегорнувши її, я знайшов сторінку, на якій було записано, де знаходяться всі наші капкани. Якщо капкани розкидані зв'язками по всій території, дюжина тут, інша там, їх легко забути, легко втратити, якщо не вести обліку.

— Чотири з половиною дюжини під двома ялинами, — сказав я.

На ранок озеро біля будинку було майже приховано низьким димом. За ніч дим опустився, і тепер він тримався в кожному заглибленні. Коні теж смертельно бояться лісової пожежі. І того ранку наші коні на пасовищі були такими ж нервовими, як тижневі лосенята, і майже такими ж химерними. Навіть товстопуза кобила, що належала Ліліан, яку ми завжди могли зловити, втекла від нас. Коні скакали галопом пасовищем, намагаючись триматися подалі від загону. Нарешті Візі зумів загнати в куток паркану стару кобилу, накинув на неї вуздечку і ввів у загін. За нею потягнулися й інші.

Була вже майже одинадцята, коли ми сіли на коней. Сонце світило вже п'ять чи шість годин, і з заходу дув міцний вітер. Дим підвівся з землі і тепер парасолькою висів над вершинами пагорбів. Ліліан стояла біля сараю, коли ми сідали коней, і в її очах причаїлася тривога.

— Будьте обережні, — здавалося, її губи вимовили ці слова проти волі, хоч вона й хвилювалася за нас. Якщо Ліліан у лісі чогось і боялася, то лише пожеж. Вона знала, як швидко поширюється пожежа густим ялинником. Вона знала, наприклад, що вона може обігнати людину, що йде пішки. Вона бачила зайців, що згоряли живцем, дикуш і комірцевих рябчиків з обгорілим пір'ям і голкошерстів, що причаїлися у верхівках дерев, коли вогонь був всього на відстані двох-трьох ярдів від них. Вона також знала, скільки хатин згоріло у лісі на галявинах.

— Ми будемо обережні, — обіцяв я, — але, справді, не треба турбуватися, ми тільки візьмемо капкани, та й годі. Ми повернемося через пару годин. Вогонь ніколи не досягне нас, боброві загати зупинять його, перш ніж він дістанеться сюди, — додав я, щоб заспокоїти її.

Це була наша єдина надія, але і в ній я все ж таки не був цілком упевнений.

Нашим коням довелося перетинати струмок водою в тому місці, де він випливав з озера Мелдрам. Ярдах за двісті нижче озера бобри загатили струмок, і вода в загаті злилася з озером. Я глянув униз на греблю, потім на озеро. Потім я обернувся, подивився на будинок і подумав: "Яке щастя, що ми маємо бобрів!".

Вибравшись із води, ми пустили коней швидким кроком. Якщо вогонь дістанеться іншого кінця озера Мелдрам раніше за нас, капкани пропали.

— Цікаво, хто цього разу підпалив ліс? — раптом спитав Візі як би про себе.

— Якийсь дурень, — відповів я. — Якийсь дурень, який, мабуть, хотів розчистити галявину в чотири чи п'ять гектарів. Я думаю, що це білі, а не індіанці.

Поблизу місця, де почалася пожежа, було поселення індіанців.

— Чому лісництво нічого не робить? — Візі хотілося посперечатися. — Чому лісництво не зловить кількох маніяків, які безперервно кидають запалені сірники на галявинах, і не зробить так, щоб вони запалювали сірники у в'язниці, а не в лісі?

— Що вони можуть зробити? — Мені на думку часто спадали ті ж думки, але я лише знизував плечима. — Чи часто тобі чи мені вдавалося побачити, як хтось підпалює ліс? Ніколи. Адже ми весь час у лісі. Якщо люди, які живуть на доходи від природи, недостатньо розумні, щоб зберегти ліси зеленими, жодна державна установа не зможе

нічого вдіяти.

Дим ставав все густішим. Ми проїхали півдороги вгору озером, обігнувши зарості сосни і ялиці і увійшли в густіший ялинник. Наші коні були вкриті піною, і їх можна було змусити йти лише ударами по крупу, а не вмовляннями. Вони не хотіли зустрічатися з димом. Тепер ми вже чули потріскування ялин, що горять, а іноді й тріск падаючого дерева, що згоряє всього за кілька секунд. Праворуч від стежки, якою ми їхали, горіла трава. Вогонь біг по краю, пориваючись перетнути стежку, вишукуючи дерево, що впало через неї.

Ми вже майже досягли кінця озера. Об'їжджаючи палаючі ялинки, ми пробиралися на конях крізь густі зарості осики і верби вздовж самого берега. Праворуч від нас на відстані ста ярдів був густий завал дерев, що залишився після урагану або від колишньої пожежі. З трьох боків цей бурелом був оточений ялинами, які буквально на наших очах втрачали свою зелень і ставали голими.

Раптом серед повалених дерев у диму з'явилася якась постать, настільки нерухома й нежива, що тільки моя уява підказала мені, що це лось. Так, це була стара лосиха, вже майже сива. Але чому вона стоїть так нерухомо? Чому вона взагалі стоїть там, коли навколо неї палають дерева, розкидаючи снопи іскор?

І тут я зрозумів, чому вона стояла там.

— Боже праведний! — вигукнув я, — у неї там, у буреломі, малеча!

Візі зіскочив з коня, швидко прив'язав його до дерева і прошепотів: "Треба витягти їх звідти".

Моя гвинтівка висіла в чохлі біля стремена, і я задумливо погладив приклад. Так, ця стара корова за своє життя виростила багато телят. Щоб взяти малюків, нам доведеться вбити її. Краще втратити дві живі істоти, ніж три. Корова ще залишиться жити, але телята вже приречені. Я знав, що задумав Візі. Він хотів пройти в бурелом, перекинути новонароджених близнюків через сідло і відвезти їх до берега, де вони будуть недосяжні для вогню. Ось що задумав Візі. Але він забув про стару корову. Вона ніколи не дозволить нам взяти телят і кинеється на нас, якщо ми спробуємо це зробити. А вбивати її, щоб врятувати телят, безглуздо. Без матері вони однаково загинуть.

— Боже праведний! — знову вигукнув я і, не зводячи очей з лосихи, направив коня ближче до бурелому.

Телята — їм, мабуть, було один-два дні — незграбні, лежали поряд, біля поваленого дерева, притулившись до землі.

— Еге-ге! — закричав я на весь голос. — Піднімайтесь!

Близнюки підняли голови, хитаючись встали на ноги, зробили кілька невпевнених кроків до матері і знову впали. Ялина, що горіла, похитнулася, і її верхівка почала повільно хилитися у бік бурелома. Дерево, здавалося, вагалось. Воно не хотіло падати, але й не могло стояти. На ньому вже не залишилося хвої, і гілки розкидали іскри. Дерево затремтіло і не в силах більше жити мертво звалилося на землю. Верхівка впала за кілька метрів від телят. Вони не встали. Притиснувши голови до землі, вони лежали, дивлячись вологими очима на палаюче дерево.

Дерево продовжувало горіти, поширюючи нестерпний жар. Я відчув запах паленої шерсті та горілого м'яса.

Рука потяглася до прикладу рушниці. Я витяг його і загнав патрони у ствол. "Так буде краще, синку", — сказав я тихо Візі, підвівся на стременах і підняв рушницю. Його дуло було наведено на телят. Я натиснув на курок один раз і вдруге. Постріли майже заглушили жахливий шум вогню. Телята смикнулися, обм'якли і застигли, з лобів потекли тоненькі цівки крові. Але ця затримка коштувала нам наших капканів. Коли ми під'їхали до ялин, на яких вони висіли, дерева вже були у вогні. Добратися до них було неможливо. Капкани розжарилися до червоного кольору, тепер їхня сталь втратить загартування, і користуватися ними ми вже не зможемо.

Ззаду нас безперервно лунав гуркіт дерев, що падали. Вогонь уже, безперечно, перетнув стежку в десятці місць і шукав поживу біля берега. Я різко повернув коня на захід і направив його до озера. Північний кінець озера був всього за двісті ярдів, але я не бачив берега. Переді мною була стіна яскравого полум'я.

Я закрутив вуздечку навколо луки і тихо сказав Візі:

— Ми попалися!

На західному березі озера вогню ще не було, але ліс, що горів, з півночі перегородив нам дорогу. Ми не могли повернутися тим шляхом, яким прийшли, бо вогонь тепер палав по обидва боки стежки і насувався на озеро. Ліс горів і з півночі, і з півдня, і зі сходу... А із заходу була вода місцями глибиною понад сорок футів.

Я примружився і задумливо глянув через озеро. У центрі озера в диявольському танці кружляли дві гагари. Вони принаймні були у безпеці. У безпеці були й риби. Я глянув на коня і поплескав його по шії. Ми мали лише один вихід — переплисти озеро.

— Підтягни підпругу, — сказав я Візі, зіскочивши з коня, щоб підтягти свою.

Він якусь мить мовчки дивився на мене.

— Ти збираєшся рухатися вплав?

— Це краще, ніж засмажитись живцем.

Взимку я часто переправлявся на коні зі східного берега на західний у північному кінці озера Мелдрам, оскільки цей шлях був коротшим, ніж берегом. Ширина озера тут була ярдів п'ятсот — шістсот. Проте взимку кінь йшов льодом завтовшки близько ярду. Тепер льоду не було. Тільки пара гагар здіймала страшний шум, та дрібні хвилі лизали берег.

— Готовий? — спитав я, знову сідаючи у сідло.

— Готовий, — голос Візі був врівноважений і спокійний.

Я направив коня у воду. Жеребець пирхнув, намагаючись закусити вудила і повернутися на сушу. "Іди, йди", — і я міцно шмагонув його по крупу. Жеребець неохоче увійшов у воду, обмацуючи невидиме йому дно передніми ногами. Я перекинув рушницю через плече, витяг ноги зі стремен і підігнув коліна, так що мої стегна були майже паралельні сідлу. Лівою рукою я схопився за гриву, у правій міцно тримав вуздечку. Раптом рух коня став зовсім плавним. Він вільно плив вперед, високо піднявши голову і роздмухуючи ніздрі, його хвіст ніби струмував по воді. Можна було

подумати, що я їду верхи на хмарі, так плавно ми рухалися. Ми вже були на глибині. Жеребець був сильний і плавав охоче, якщо знав, що вода глибока і повернутися на берег не можна. Він швидко розтинав воду, і його очі були прикуті до протилежного берега. Мое обличчя майже торкалося його гриви, а коліна майже упиралися в підборіддя, ікри ніг міцно притискалися до коня. Мені потрібно було тримати рівновагу. Якщо я втрачу рівновагу і похитнуся, жеребець теж може втратити рівновагу і може навіть перевернутися.

— Візі, тепер нам залишається сподіватися на Бога і на коней! — Справді, більше нам не було на що сподіватися.

— А я так і роблю. — У його голосі не було страху, а за звуком я зрозумів, що Візі був від мене всього на відстані трьох чи чотирьох корпусів.

Ми вже були майже на середині озера, але далеко від протилежного берега. Жеребець плив легко і дихав рівно. Я хотів повернутись у сідлі, щоб подивитися, як справляється кінь Візі, але відкинув це бажання. Будь-який необережний рух міг перешкодити коню.

— Дивись, у нас з'явився компаньйон! — Голос Візі був зовсім близько, і я подумав, що його кінь, мабуть, обминає мого.

Куточком ока я побачив величезну голову, що з'явилася неподалік, увінчану рогами — це були поки що м'які бархатисті нарости, але місяців через три, мабуть, вони досягнуть більше п'ятдесяти дюймів у розмаху.

— Ну й лошище, — буркнув я.

Лось плив з легкістю і швидкістю, властивою тварині, яка у воді почувається так само вільно, як і на суші. Він плив удвічі швидше за мого коня і проплив повз нас всього на відстані кількох ярдів. Однак він не звернув на нас жодної уваги. Його очі теж були прикуті до берега, що наближався. Людина, домашній кінь і лось із північних лісів пливли через озеро, рятуючись від спільного ворога.

Лось встиг, мабуть, піти в ліс на кілометр, коли наші коні вибралися на берег.

— Ти й сам плив не гірше за лося, — сказав я жеребцеві, поплескавши його тремтячу шию і відпустивши попругу. — Ти допоміг нам вибратися зі страшної заварюхи, ти — молодчина.

Ми під'їхали до бурелому, щоб відпочити, поки наші коні обсохнуть і віддихаються. Раптом перед нами з'явилася курочка рябчика, налякана і припадаюча на крило. Вона рухалася за кілька ярдів від нас, а потім різко повернула убік, сильно припадаючи на крило, намагаючись переконати нас, що вона зовсім не може летіти.

— У неї курчата, — сказав я.

"Піп, піп" — цей звук чувся в мене майже під ногами, проте я ледве зміг розгледіти курча. "Піп, піп" — Інші курчата теж почали звати матір. Вона сиділа на поваленому дереві, розпушивши пір'я. Піднявши курча і роздивившись його, я вирішив, що вони вивелися тільки вчора. Потім я знову опустив його на землю і тихо сказав: Ти з'явився на світ тільки вчора, а світ, в який ти прийшов, зруйнований вогнем. За озером та на

північ від нас тисячі акрів лісу були у вогні. Сосни, ялини, ялиці, осики, верби та вільхи перетворювалися на вугілля. А в них були пташенята рябчиків, голенасті лосенята, молоді плямисті оленята, маленькі ведмежата, пухнасті ільки, зайченята, незграбні голкошерсти, білки і летяги, сині птахи і дрозди, цуценята койотів і рисята, і всі вони також гинули на північ від нас.

Наступного ранку ми бачили і чули вогонь з порога нашого будинку. Полум'я було лише за кілометр від нас, воно рухалося вниз східним берегом озера Мелдрам семимильними кроками. І раптом воно загальмувало. Біля струмка, де він випливав з озера, вогонь зупинився. Він знищив більшу частину нашого лісу, але не зміг знищити наш будинок.

Коли ми оселилися на струмку, в цю пору року з озера випливав лише тоненький струмок води. Якби тоді почалася пожежа, він би перетнув струмок і дістався нашої хатинки. Тепер все змінилося. Нижче озера протягом кількох миль були греблі, збудовані бобрами. Усі вони міцно тримали воду. Вогонь, не маючи змоги рухатися на південь, повернув і пішов уздовж загат, вишукуючи місце, де він міг би перетнути воду і знову рушити вперед. Марно! Усюди була вода, а за ставки жодна пожежа не могла перестрибнути.

Потім почалися дощі. У середині червня небо затягнулося хмарами, і на ліси обрушилися дощі. Знову ґрунт наситився дощем і став таким самим, насиченим вологою, як і навесні, відразу після танення снігів. Вогонь перестав поширюватися і зрештою зовсім погас. Так було врятовано наш дім.

Розділ 25

Дзвін сокир, вереск пил — і над усім цим ритмічні удари молотка, яким забивають цвяхи. Біля берега озера складено штабелі лісу, барила цвяхів і костилів, рулони толю і пачки смачно пахучої дранки з ялиці — все це доповнювало запахи і звуки будівництва нового будинку.

Крики "Піднімай! Подавай! Повертай!" змішувалися з дзвоном інструмента. Колода за колодою піднімалася з землі, котилася по похилих жердинах і лягала на місце. Сонце сходило і сідало, і за день укладалося чотири або п'ять вінців колод або настиляли підлогу. Так поступово набував форми і вигляду будинок там, де лише тиждень тому були зарослі верби.

Наша маленька хатинка з дерновим дахом та підлогою з неструганих дощок була єдиним нашим притулком протягом шістнадцяти років. Іншого будинку ми тоді не могли збудувати, та нам він, власне, і не був потрібен. Але тепер колоди осіли і обрешітка даху почала коробитися. Крокви також стали прогинатися. Двічі за останній рік мені доводилося знімати двері з петель і підстругувати їх на кілька дюймів так, щоб вони відкривалися і зачинялися, не дряпаючи підлогу. Нам з Ліліан знадобилося цілих десять днів, щоб побудувати цю хатинку. Ми так хотіли швидше покінчити з роботою і мати дах над головою, що не дуже дбали про фундамент. Тепер нижній вінець почав

гнити і руйнуватися там, де він торкався землі. І в міру того, як будинок осідав, доводилося зістругувати двері та вікна, інакше ми не змогли б відчинити їх.

Ліліан ніколи не чіплялася до мене з будівництвом кращого будинку, хоча іноді, якщо на підлозі з'являлися подряпини від дверей, вона починала бурчати. І все. Навесні 1945 року, щойно закінчивши зістругувати черговий дюйм з дверей, я глибоко зітхнув і заявив: "Ми прожили тут вже досить довго". Ліліан уважно подивилася на мене, Візі — теж, ніби питаючи: "Де ж ми тепер житимемо?"

— Ми побудуємо новий будинок, — продовжував я, — гарний будинок, цього разу ми зробимо справжній фундамент, навіть якщо мені доведеться тягати для нього цемент із Риск-Кріка на власному горбі. Ці слова наголошували на моїй рішучості негайно приступити до справи.

— Колоди будуть завдовжки тридцять шість футів і прямі, як стріла. У нас буде вітальня така велика, що в ній можна буде танцювати, ванна, щонайменше три спальні, кухня для місіс Кольер і... Збирайся, синку, давай візьмемо сокири, пилку і підемо на той пагорб і подивимося, що можна знайти.

Ми залізли майже на саму вершину пагорба, щоб знайти потрібний ліс. Нам потрібні були дерева, не погнуті вітром, без великих гілок, такі ж потужні й міцні, як скеля Гібралтару.

Ми ходили від дерева до дерева, оцінюючи оком стовбури та пробуючи їх сокирами.

— Твоя матір матиме найзатишніший і найкрасивіший будинок, який тільки можна збудувати в цих старих лісах, — сказав я довірливо Візі.

Незважаючи на те, що на пагорбі було не менше мільйона дерев, нам знадобився цілий день, щоб відібрати і помітити потрібні. Ми вибирали ліс дуже прискіпливо.

— Іншого будинку будувати вже не доведеться, принаймні на моєму віці чи на віку твоєї матері.

Знадобився цілий тиждень, щоб відібрати ліс, спилати його, переправити до спуску і очистити від кори. Ми працювали від зорі до зорі і навіть довше. Дзвін наших сокир будив місяць і зірки. Коли шістдесят колода була очищена і складена в штабель, я сів на спуск, скрутив цигарку і сказав Візі:

— Знаєш що? Тепер, коли війна скінчилася, люди, мабуть, почнуть витратити гроші, як божевільні. Такого раніше, мабуть, ніколи не було. Гроші потечуть, як вода через греблю бобра. Кожна жінка захоче купити собі норкове манто. Наступної зими хутра будуть джерелом багатства (моє передбачення справдилося).

І ось через рік, колоди, що вистоялись, ряд за рядом виростали в будинок. Щоправда, треба сказати, що звести їх униз із гори на санях було досить важко. Ми спускали їх, коли сніг був уже досить глибоким, щоб приховати бурелом та каміння. Схил був дуже крутий, і полози саней доводилося обкручувати, щоб вони не ковзали; і навіть з таким гальмом потрібна була тверда рука і заспокійливий голос, щоб стримувати нетерпіння коней, коли сани починали напирати на голоблі та хомути.

Мені в перевезенні не довелося брати участі: Візі складав колоди на сани, прив'язував їх ланцюгами і спускав на конях вниз крутим схилом. Коли всі колоди були

перевезені, він узяв клин, кувалду та сокиру, відібрав добрі прямі сосни і наколов дощок для даху.

Всі ці роки, коли ми зберігали кожен копійку, залишили на нас свій відбиток. Тепер, коли ми мали побудувати новий будинок, звички, набуті у важкі роки, не давали нам права витратити жодного долара на будівельні матеріали, які ми могли дістати в лісі.

Незважаючи на те, що ліси наші багаті і багато можна було отримати звідти, нам довелося багато купувати і привозити на возі: вікна і двері, цвяхи, покриття для підлоги, цемент, алебастр, толь і лінолеум. Я мав твердий намір платити за все готівкою, щоб, коли робота буде закінчена, ми не були нікому винними за нашу споруду.

Спочатку я думав, що, можливо, ми втрюх зможемо збудувати будинок самі, але потім я передумав. Коли ми будували наш старий будинок, Ліліан була весь час поруч і допомагала мені рубати ліс, витрачала свої останні сили, допомагаючи зводити зруб. Тоді я запрягся, що якщо нам доведеться будувати новий будинок, вона не братиме участі в цій роботі. Кожна жінка повинна вміти поводитися з каструлями та сковорідками, щіткою, мітлою, голкою, праскою та багатьма іншими речами незалежно від того, де знаходиться будинок — поряд з ведмежим барлогом або на багатолюдній міській вулиці. Але жодній жінці не слід брати участі в роботі, яка під силу тільки сильному чоловікові, хоча багато жінок і роблять важку роботу навіть з власної волі.

Я вирішив, що для будівництва будинку ми наймемо робітників. Ми підготували ліс самі, а для того, щоб побудувати будинок, ми наймемо когось за гроші. Як тільки це рішення було ухвалено, я почав обережно придивлятися, щоб знайти когось, хто вміє добре будувати будинки і не надто дорого бере. Я знайшов потрібну людину в Риск-Кріку. Його звали Вес Джаспер. Він умів поводитися з сокирою, з молотком і пиляти не гірше за будь-кого іншого. Він був майстром на всі руки. Він брався за будь-яку роботу, яка йому траплялася та обіцяла заробіток. Він міг сісти верхи на найноровливішого коня в Чілкотині і їздити на ньому, поки він не зупиниться від втоми. Він міг заарканити і зв'язати бичка за сім секунд або вигнати з лісу табун найдикіших коней і загнати їх у майстерно захований загін. Він умів плести ласо, вуздечки з кінського волосу і потрапити в око рябчику на відстані шістдесяти ярдів. Хоча Джаспер був за професією погоничем худоби, він не вважав соромним залишити ласо і взятися за сокиру. Отже, я знайшов потрібну людину. Ми цілий вечір добродушно торгувалися про ціну. Нарешті він погодився і сказав, що, мабуть, зможе звести будинок.

Поки ми не привезли весь лісоматеріал із гори, Ліліан майже не брала участі в обговоренні проекту. Але потім вона стала виявляти до нього найжвавіший інтерес. Майже щодня вона ходила на місце, де мав будуватися будинок, і щось старанно вимірювала, похитуючи головою чи киваючи, посміхаючись чи хмурячись, чи просто сідала на колоди і дивилася у простір. Нарешті вона сказала:

— Нам треба скласти докладний план на кожен дюйм площі.

— Що ти маєш на увазі, які плани? — Я неспокійно засмикався на стільці.

— А як ти збираєшся розставити все на місця, якщо в тебе заздалегідь не буде складено плану?

— Ми збудували цей будинок без жодних планів, і він був дуже зручним. Взимку він такий же теплий, як підсмажений хліб, а влітку такий же прохолодний, як лимонад із льоху.

— Але ж у нас лише одна кімната, — брови Ліліан піднялися, вона говорила спокійно, але з наголосом на слово "одна".

— То ти думаєш, що нам треба поїхати у Ванкувер і найняти архітектора? — запитав я саркастично.

Ліліан не відповіла. Вона подивилася на Візі, я теж. Візі відійшов до вікна і дивився на вулицю, засунувши руки в кишені. "Та й росте ж хлопець", — подумав я, дивлячись на нього. Він був зріст майже сімдесят дюймів і важив близько сімдесяти кілограмів. Він міг підняти і перекинути через сідло оленя вагою сто двадцять кілограмів без жодних зусиль або йти вісім годин поспіль на снігоступах чи звичайних лижах, жодного разу не присівши відпочити. У Візі не було поганої звички, на яку страждали ми з Ліліан, — він не палив. Я ж палив дуже багато, Ліліан помірковано. Удвох ми примудрялися за тиждень викурити двохсотграмову тютюнову банку (ми курили самокрутки). Я почав палити в чотирнадцять років, але Ліліан не палила, поки ми не перебралися на Мелдрам-Крік. Тут вона якось привчилася палити, їй це сподобалося, і вона не намагалася цьому перечити.

Ми ніколи не казали Візі: "Не треба палити". Тютюн і цигарковий папір завжди лежали на столі, і, якби він узяв папірець, насипав тютюну, скрутив цигарку і запалив, ми з Ліліан не сказали б йому жодного слова. Можливо, якби Візі ходив до школи разом з іншими хлопцями, все було б інакше. Але Візі не ходив до школи, принаймні до такої, де були інші діти. Добре це чи погано, я не наважуюсь сказати.

Візі відійшов від вікна, сів і сказав впевнено та спокійно:

— Мамо права, такий великий будинок повинен мати план, щоб усе розмістилося правильно.

— Ти ж знаєш, що я не можу провести пряму лінію між двома точками, — сказав я.

— зате Візі зможе, — швидко перебила Ліліан. — Чи не так? — вона запитливо глянула на Візі.

— Я можу спробувати, — відповів Візі обережно.

Життя в тайзі було сприятливим для Візі з погляду фізичного розвитку та здоров'я, але й в інших відносинах воно теж було сприятливим для нього. Він трохи знав геометрію і не тільки мав компас, транспортир, косинець і лічильну лінійку, але, що найголовніше, умів ними користуватися. Таким чином, він і Ліліан викреслили план будинку, а я сидів у кріслі і вдавав, що читаю, хоча весь час прислухався до їхніх розмов. Вони шепотілися про те, що "стінна шафа для одягу буде розміщуватися тут", або "спальня буде там", або "пічка стоятиме ось тут". Одного разу я, не витримавши, подивився поверх газети і спитав: "Ну як, ще не зав'язли?" Відповіді не було.

Нарешті плани були викреслені, всі лінії були акуратними і прямими, і Джаспер зі

своєю бригадою прибув і почав будівництво.

На початку осені 1945 року кожен мисливець, який мав хоч якесь чуття, міг передбачити, що ціни на хутро будуть дуже високими. Це відчувалося навіть у подиху вітру, що ворухив маківки дерев. Ми розставили капкани задовго до снігу. Ми не заряджали їх, але підготували до того часу, коли хутро "дозріє" і настане час розкладати приманки.

На початку листопада випало близько чотирьох дюймів снігу, і після цього температура різко впала до -26° . Тепер усі хижі хутрянні звірі одягнулися в цінне хутро, я розклав приманки і насторожив капкани. Візі тим часом мав звезти колоди з гори. За будинок треба було платити, і я мав намір вичавити з лісу всі потрібні гроші до копійки. Ліс не міг підвести мене.

Як я і припускав, ціни на хутро різко злетіли. Шкірки великої норки коштували не менше ніж по шістдесят доларів і так і трималися. А оскільки в нас розплодилося дуже багато ондатри, довкола було безліч норок, які на них полювали. За кожну ондатру давали не менше трьох доларів готівкою, а іноді й більше. Майже за кожну шкірку ільки з темним і шовковим хутром давали щонайменше сто п'ятдесят доларів, а якщо поторгуватися як слід, можна було отримати й більше.

У зовнішньому світі, де були впорядковані будинки та асфальтовані вулиці, гроші текли, як вода. А в самому серці тайги мисливці на лижах обминали капкани, пробираючись крізь хуртовину, і мовчки проклинали мороз, який кусав їхні пальці, коли вони налагоджували капкани. Але полювання вони не припиняли.

Ось так без кінця ми ставили капкани і невтомно знімали шкірки. Ми ставали на лижі, коли на сході було ще темно і нічого не було видно, і бажали лосям та оленям доброго ранку, коли вони піднімалися з лежок при нашому наближенні. Ми поверталися додому при світлі місяця та зірок, замерзлі, втомлені. Ми майже не могли розігнути спину, бо цілий день проводили, зігнувшись над капканами, дістаючи здобич. Нашвидку повечерявши, ми приймалися знімати і розп'ялювати шкірки при світлі гасової лампи або свічки, якщо іншого освітлення не було. Однак тайга наказувала нам знімати, чистити та розп'ялювати шкірки, бо завтра на нас чекала нова робота. Коли ринок відчуває голод на хутро, нехай ненадовго, ціни на хутра для нього не мають значення.

Тієї зими високих цін на хутро я майже зносив свої снігоступи. Це була одна з небагатьох зим, коли тайга посміхалася нам доброзичливо. Протягом багатьох днів ртуть у термометрі стояла на $20-23^{\circ}$ морозу і вночі рідко опускалася до 28° нижче нуля. На звіриних стежках було не надто багато снігу, тому, якщо шлях до місця промислу було прокладено і протоптано, можна було за бажання закинути снігоступи за спину і обходити капкани пішки. З середини листопада і до початку лютого я лише один раз влаштував собі перепочинок. Мені здавалося, що йти в ліс на промисел на Різдво не слід, і я залишився вдома і відпочивав, віддавши належне стравам, які Ліліан готувала цілий тиждень.

Як тільки хижі хутрові звірята стали втрачати свій зимовий блиск, я перестав

ставити на них капкани. На той час Візі привіз із лісу весь заготовлений матеріал і склав його до штабелю на майданчику, обраному для будинку. Тепер ми обидва могли спрямувати всі свої сили на видобуток ондатри, яка мешкала на болотах.

Промисел ондатри найважчий. Якщо сьогодні ми ставили біля хаток сотню капканів, то наступного дня могли зняти сімдесят чи вісімдесят шкурок. Усі їх треба перенести на спині з льоду озера, завантажити на вючного коня, а ввечері при світлі гасової лампи зняти з них шкірки і розп'ясти, хоча наші думки та тіла благали про відпочинок.

Ми з Візі знімали шкурки, а Ліліан своїми спритними пальцями натягувала шкурки на розп'ялки. За час мисливського сезону на ондатру в 1946 році ми рідко лягали спати до півночі і вставали найпізніше о п'ятій ранку.

До квітня, коли лід почав танути, а хатки ондатр розвалювалися, ми були настільки втомленими, що не змогли б продовжувати промисел тим же темпом, навіть якби нам дали за це все золото Офіру. Ми зітхнули з полегшенням, коли почав танути лід і почали руйнуватися хатки ондатр. Ми були ситі по горло полюванням, і нам здавалося, що, якщо ми колись знову побачимо шкірку ондатри чи іншого хутрового звіра, нас це анітрохи не схвилює.

Протягом кількох днів ми ліниво лежали на спині на вулиці під теплим промінням сонця і дивилися, як над нами пролітали зграї диких гусей. На іригаційній греблі було галасливо: там оселилися крякви та інші качки. Сині птахи і дятли були зайняті будівлею гнізд, а коли лід відійшов від берега і став танути, бобри струмка Мелдрам вийшли зі своїх хаток і, переповнені радістю, били хвостами по воді, ніби салютуючи весні. Весна повернулася до тайги.

До середини червня Джаспер та його бригада поклали останній шар дранки на даху. Будинок був закінчений і можна було переселятися. Ми завантажили свої скромні меблі на віз, склали дрібнички і швидко переїхали на нове місце. Після того як цілих шістнадцять років ми їли й спали у хатинці з однієї кімнати під дерновим дахом, новий будинок здавався нам таким же великим і значним, як Букінгемський палац.

Багата здобич тієї зими не тільки забезпечила оплату нового будинку, а й стала причиною нової події, яка змінила наше життя. Великі гроші, які ми отримали за шкірки, дали нам можливість покласти до банку чималу суму після того, як ми заплатили за будинок. Бобри розмножувалися напрочуд швидко. Нас так і підмивало добути кількох бобрів навесні 1946 року, бо тоді за шкірку великого бобра давали сімдесят доларів. Але навіть думка про те, щоб полювати на бобрів, доки в цьому не буде гострої потреби, викликала у нас жах. Не за горами той день, коли нам доведеться полювати на них, щоб регулювати їхню чисельність, але цей день ще не настав.

Для мене, та й для Ліліан теж наші рідкісні поїздки до Риск-Кріка навесні, влітку і ранньої осені були просто різновидом роботи, чимось таким, що потрібно було періодично робити. Дорога туди й назад займала два дні, як би рано-вранці ми не виїжджали. Взимку ж, коли віз замінювався санями і коли на дорозі лежав густий сніг, ми були щасливі, якщо нам вдавалося обернутися за два дні, частіше поїздка забирала

три чи чотири дні.

Проте ми ніколи не знали більш швидкого та легкого способу пересування, а те, чого людина ніколи не бачила, вона не прагне. Яка нам справа, якщо в наші дні багато фермерів і ковбоїв відмовилися від транспорту, який служив їм вірою і правдою протягом багатьох років, і брали в руки не віжки, а кермо і не батіг, а ручку швидкостей? Щодо мене та Ліліан, то нам було все одно — хай собі їздять на машинах. Ми ж завжди довіряли тільки коням і мали намір робити так і надалі.

Проте Візі дотримувався іншої думки. Коні рухалися повільно, а віз був тряский. Вгадуючи його думки і здогадуючись, що він задумав щось неймовірне, я вирішив внести ясність. Одного ранку я побачив, як він стоїть біля воза, похитуючи головою.

— Що з тобою, — обережно запитав я, — ти чимось занепокоєний?

Він повільно обернувся і сказав:

— Нам треба щось, що б рухалося бензином і оливою, а не травою і сіном.

— Ти маєш на увазі автомобіль? — Я зітхнув, навіть ці кілька слів мені важко було вимовити. Він повільно кивнув головою.

— А чому б і ні? — І додав, дивлячись мені прямо в очі: — Є машина, яка називається джип, вілліс-джип. Я бачив таку в Риск-Кріку кілька днів тому. Хазяїн цієї машини розповів мені все про неї. Він сказав, що на ній можна проїхати скрізь, де можна проїхати з візком. Це те що нам потрібно. У неї всі чотири колеса ведучі, і якщо переключити швидкість, можна повзти не швидше за п'ять кілометрів на годину. Цей малий каже, що вона може їхати снігом глибиною близько двох футів.

Чотири привідні колеса? Коробка швидкостей? Я нічого не зрозумів зі слів Візі.

— Можна купити вживану машину за тисячу доларів. — Візі вимовив ці слова так, ніби ця тисяча доларів була лише дрібницею.

— Дідька лисого! — Я опустився навпочіпки, похитуючи головою. Все це було надто абсурдним. Отруювати ці чудові ліси вихлопними газами автомобіля? Тільки через мій труп!

— Ліліан! — крикнув я. Іди скоріше сюди!

Коли вона з'явилася, я сказав слабким голосом:

— Подивися на Візі, він вирішив, що нам треба купити якийсь автомобіль, джип, він каже з чотирма привідними колесами... — більше я нічого не зміг сказати.

— Ти хочеш, щоб матір тряслася у возі по всіх цих каменях усе своє життя? — запитав він роздратовано.

— А ти хочеш, щоб наші ліси смерділи бензином? — накинувся я на нього своєю чергою. Потім звернувся до Ліліан, сподіваючись на її підтримку: — Він збожеволів, чи не так? Це справжня нісенітниця!

Ліліан похитала головою і сказала:

— Я дотримуюсь нейтралітету у цьому питанні.

Я подивився на візок майже з любов'ю, я заплатив за нього п'ятнадцять доларів готівкою і віддав шкірку койота. І не так давно. Коли це було? Лише сімнадцять чи вісімнадцять років тому. Віз ще був цілком гарний, міцний. Тоді люди вмели робити

міцні речі. Цей віз робили в ті дні, коли транспортні засоби мали бути хорошими, надійними та міцними. Вони повинні були служити людині все життя і, можливо, навіть її онукам. А наш візок треба було лише пофарбувати заново. Ось тільки пофарбувати його, і він знову буде як новий.

Візі ніби прочитав мої думки.

— Йому потрібні нові шини, — сказав він мені, наче він більше мене розумів у візках, — спиці вискакують, і упряж розвалюється.

— Його треба тільки пофарбувати, і він знову буде як новий, — твердив я вперто.

Візі не поступався:

— Джип швидко окупиться. Скоро нам доведеться полювати на бобрів, і, наскільки я розумію, джип може послужити нам у цьому велику користь. На джипі нам буде набагато легше і швидше, ніж із в'ючним конем.

Полювати на бобрів із автомобілем? У перший момент ця думка здалася мені абсурдною. Але через два тижні, коли я добре подумав над цією пропозицією, вона не здавалася мені такою вже дикою.

Коли ми вперше приїхали на струмок, тут були тільки звірячі стежки. Згодом ми розширили частину стежок, щоб ними можна було пройти з в'ючним конем. Чому б не розширити їх ще трохи? Можливо, за допомогою кількох ящиків вибухівки ми зможемо прибрати з дороги частину кам'яних брил, а проклавши брід там, де дорога перетинала болото, і, збудувавши кілька містків, ми, можливо, й справді могли б проїхати до бобрових загат на цьому "джипі" або як там його Візі називав.

Це питання залишалося невирішеним майже три місяці. Візі наполягав на тому, що значну частину роботи, яку зараз виконували коні, можна було б виконувати краще та швидше за допомогою джипа. Іноді він говорив: "Ми навіть можемо возити на ньому сіно" або: "А на ньому можна возити дрова". Відчувши, що я вагаюся, він випустив у мене ще кілька зарядів: "На джипі можна полювати на качок та гусей. А може, на ньому можна вигнати з лісу лося чи оленя".

Це все ще здавалося мені диким, але тепер Ліліан уже не дотримувалася нейтралітету. Наполегливі та незаперечні докази Візі переконали її, що заплатити тисячу доларів за старий автомобіль — не означає кидати гроші на вітер.

З одним Візі я, можливо, і впорався б, але коли Ліліан та Візі об'єдналися, у мене не залишалося жодного шансу. Чорт із нею, з цією проклятою штуковиною. Купимо її з усіма чотирма привідними колесами і покладемо край розбрату, що порушує спокій нашого дому. У глибині душі я був певен, що ця споруда з редукторів, свічок, карбюраторів та інших штуківин швидко прийде в повну непридатність і безславно загине, перш ніж йому вдасться пройти пристойну відстань нашими дорогами. А в разі успіху ми можемо навіть застрягти на ньому в болоті, і тоді він скоро зникне з очей, і ми його ніколи більше не побачимо і не почуємо. Ця остання перспектива надихала мене.

Восени 1947 року — року механізації, як я його називаю, — коли ми нарешті купили джип, мені було сорок сім років. Із них двадцять сім я провів у тайзі. І жодного

разу за всі ці роки я не тримав у руках керма чи ручки швидкостей автомобіля. Я не довіряв жодним видам транспорту, які не рухалися будь-якою істотою з серцем, легенями і міцними ногами. Коли віз чи сани тягла упряжка коней, це було щось міцне, на що людина може цілком покластися. Коні завжди довозили тебе до мети. Болотами, глибокими снігами, бездоріжжям. Тобі ніколи не доводилося йти пішки. І якщо якесь лихо траплялося з колесом чи полозом, її зазвичай було легко виправити за допомогою пасатижів та шматка дроту. А тепер мені раптом довелося цілком і повністю довіритись засобу пересування, у якого не було ні серця, ні легень, нічого схожого на ноги і у якого було стільки нутрощів, що від одного погляду на них у мене починала боліти голова.

Наш приятель із Вільямс-Лейк пригнав прибульця в Риск-Крік. Ми втрюх у візку вирушили його зустрічати. Візі всю дорогу наспівував якусь веселу мелодію, а Ліліан виражала нетерпіння — здавалося, якщо ми не дістанемося вчасно до Риск-Кріку, ця штуковина втече від нас, перш ніж ми туди приїдемо. Я ж був пригнічений і, похнюпивши голову, думав: "Мені не слід було піддаватися цій дурниці". Нарешті ми приїхали в Риск-Крік, і там стояв автомобіль, як ні в чому не бувало. Стояти він стояв, але яким чином ми переправимо цю штуковину додому?

— Та поїдемо на ній і все, — сказав Візі.

— Хто?

— Ну ти, якщо хочеш, а якщо не хочеш, то я, — сказав Візі, знизавши плечима.

— Ти навіть не знаєш, чим відрізняється ручка швидкостей від кнопки сигналу, — грубо сказав я йому.

— Ну, я ж можу навчитися.

— О'кей, валяй учись!

Наш знайомий приділив нам півгодини часу, щоб показати Візі, як натискати на газ та зчеплення, як перемикає швидкості та читати показання приладів. Через годину після того, як Візі вперше взявся за кермо, він уже їздив автомобілем туди-сюди дорогою. Мені знадобився майже рік, щоб навчитися як слід правити упряжкою коней. А Візі за півтори години навчився керувати цим позашляховиком.

Незважаючи на те, що я наполягав, щоб Ліліан поверталася додому в возі, вона забралася на сидіння поряд з Візі, і вони вирушили на північ, у напрямку озера Мелдрам. Я стояв біля воза, дивлячись на клуби пилуки, які залишав за собою джип. Коли я вже більше не чув звуку двигуна, я повернувся до приятеля і сказав:

— Готовий сперечатися, що він не дістанеться додому.

— А я сперечаюся, що дістанеться.

Цю суперечку я програв. Через дві з половиною години після того, як вони виїхали з Риск-Кріка, Ліліан та Візі були вже вдома. Я їхав слідом у возі, весь час дивлячись уперед в очікуванні, що ось-ось побачу їх, сидячих біля узбіччя поруч зі зламаним джипом. Коли ж цього не сталося, я трохи розчарувався.

Пройшло не менше тижня, перш ніж я ризикнув взятися за кермо автомобіля. Зрештою Візі вмовив мене сісти на сидіння поруч із ним.

— Все одно тобі колись доведеться навчитися водити машину, — запевняв він мене, — то чого тягти?

І нарешті я наважився. Я говорив "вйо!", перемикаючи швидкість із нейтрального становища в перше та вичавлюючи газ, і кричав "тпру!", коли мені треба було зупинитися.

Насамперед я загнав цю штуковину в іригаційну канаву, і мені довелося кликати Візі, щоб витягти її звідти. Коли я вперше поїхав у Риск-Крік, я обдер кору зі стільки сосен, що здавалося, ніби хтось наставив свіжих міток. Але все ж таки я навчився.

Наш віз так і не був пофарбований. Його навіть жодного разу не закладали, відколи на наші землі прийшла механізація. Він стоїть занедбаний під сосною, стоїчно витримуючи негоду, дишло поступово гниє, а шини давно впали з ободів. Іноді, після заходу сонця, коли всі звуки тайги стихають, ми з Ліліан підходимо до воза і сідаємо на сходинку, підперши голови руками і дивлячись задумливо на ліс. Але замість дерев ми бачимо наш візок у факторії, навантажений покупками. А коли до нас долинає вітерець, нам здається, що віз трясеться по гострому камінні, і раптом я питаю Ліліан, відчувши, що вона думає про те ж саме: "Пам'ятаєш?" Вона киває головою: "Ніби вчора". Я повторюю: "Ніби вчора". Але який довгий шлях ми пройшли відтоді!

Розділ 26

Це раптом навалилося на мене, як грім серед ясного неба, або олень, що з'явився з молоді порослі. Це був початок ходіння по муках для Ліліан, який зажадав від неї всіх сил, розуму і віри, випробування, якого рідко зазнавала будь-яка з жінок у всі часи. Ліліан боролася віч-на-віч з тайгою, і шанси на перемогу були не на її боці.

Це був вівторок у середині грудня, і я думав, що ось через два тижні скінчиться ще один рік і ми вступимо в 1948. Я був за чотири милі від будинку і на снігоступах обходив капкани, які за ніч покрив шар снігу завтовшки близько восьми дюймів. Сніг був мокрий, налипав на лижі і кожен крок завдавав мук. Але я вже звик до цього. Споконвіку ходити на снігоступах було важкою справою, особливо по свіжому снігу, що був так насичений водою, що, якби повітря було трохи тепліше, він перетворився б на дощ.

Коли це зі мною сталося, було близько полудня. Усього півгодини тому я відчував себе чудово, і з цікавістю оглядав капкани і здобич, що потрапила в них. Раптом я відчув страшну втому, ноги заломило, і я вкрився холодним потом. Я розпалив багаття, відкинув убік лиж сніг і швидко приготував собі ліжко з гілок. Незважаючи на жар від багаття, я весь тремтів, лежачи на сучках.

Я дістав сніданок, байдуже подивився на бутерброди і відсунув їх убік. Їсти не хотілося. Багаття весело горіло, але, здавалося, зовсім не давало тепла. Я посунувся якомога ближче до полум'я, майже торкаючись його одягом, але ніяк не міг зігрітися. І чим довше я лежав, тим слабше ставав.

Знову пішов сніг. З північного заходу чути шум вітру у вершинах дерев. Звідти

насувалася хуртовина. Якби вона тривала годину або навіть менше, вона, мабуть, залишила б після себе ще дюйма чотири свіжого снігу.

Мені хотілося зробити навіс із гілок і перечекати хуртовину біля вогнища. Розсудливість, однак, підказувала, що не слід робити дурниць і треба негайно вставати та йти додому, доки тримають ноги і не плутаються думки.

"Все буде добре, варто лише дістатись дому, — намагався я заспокоїти себе. — Зараз мені трохи погано, але ось дістануся додому, ляжу в ліжку і до ранку буду вже здоровий".

Я зрозумів, що захворів, і одразу подумав про Візі. Він полював у хатинці, у пониззі струмка. Він був там один і полював у східній та північній частинах наших угідь, а я залишався вдома з Ліліан і полював на південь та на захід від озера Мелдрам. Це було дуже зручно, тому що ми могли досить добре впоратися з промислом по всій нашій території в той час, коли хутро було найкращим. В останні два-три роки Візі часто жив один у хатинці, полюючи, і ми ніколи не хвилювалися про нього. Він був сильним, здоровим, і жоден індіанець у Чілкотіні не знав краще за нього, як вести себе в лісі. Ми були впевнені, що ліс ніколи не завдасть йому шкоди. Але тепер, коли ноги відмовлялися служити мені, я подумав: "Сподіваюся, що у хлопчика все гаразд".

Завірюха налетіла за кілька хвилин, після того як я покинув багаття. Незабаром сліди, залишені мною вранці, зникли під снігом, і я міг знайти їх тільки навпомацки. Самих слідів не було видно. Насамперед, я ніколи не потрапляв у подібні ситуації. З кожною хвилиною я ставав дедалі слабшим. Бажання припинити боротьбу, розпалити багаття, сісти біля нього та відпочити, а може, й трохи поспати було майже непереборним. Але ні, цього робити не можна було. Я мушу йти вперед. Нехай і повільно. Я рухався скоріше зусиллям волі, ніж напругою фізичних сил.

Завірюха пройшла, і повітря стало нерухомим. Тепер мені доводилося зупинятися, щоб відпочити через кожні сто ярдів. Я відпочивав, стоячи на лижах, бо боявся зняти їх та сісти. Якби я сів, то вже не зміг би встати та йти далі. Мені треба було рухатись. Ніч давно настала, коли я дістався додому. Тільки інстинкт підказував мені дорогу. Інстинкт і якась уперта наполегливість, яка не дозволяла мені здатися тайзі. Відмітини, які траплялися мені то тут, то там і могли б мені вказати напрямок, втратили для мене будь-яке значення.

Раптом у темряві з'явилися обриси будинку. Я зупинився, протираючи очі, і довго дивився на нього. Тільки через деякий час я зрозумів, що це наш сарай. Я скинув лижі і притулив їх до колод. Тепер вони вже не потрібні. Я вже вдома чи принаймні буду там, якщо в мене вистачить сил дістатися стежкою від сараю до будинку. Ліліан, мабуть, сиділа біля вікна вітальні, дивлячись у темряву і чекаючи на мене. Ліліан завжди трохи хвилювалася, якщо мене чи Візі ніч заставала у лісі. Навколо було стільки небезпек. Вона почула, як я йшов стежкою, і зустріла мене біля чорного ходу, коли я нарешті підійшов до будинку. Вона зрозуміла, що трапилося щось серйозне.

— Еріку, ти захворів, що з тобою? Що трапилося? — скрикнула вона схвильовано.

— Так, щось погано почуваюся. — Я насилу дістався кухні, спустився на стілець і

промимрив: — Не бійся, спочивай, нічого страшного, до ранку все буде гаразд.

Вечера була на столі, але їсти мені зовсім не хотілося. Я випив чашку чаю, роздягнувся. Невиразно пригадую, що Ліліан допомогла мені лягти в ліжку і вкрила мене ковдрами. Мене продовжувало тіпати, хоча Ліліан поклала під ковдру дві грілки. Мені довелося пролежати в ліжку три тижні, перш ніж у мене вистачило сил підвестися. На ранок я був у маренні і нічого не усвідомлював. Білизна на мені була наскрізь мокрою, тому що вночі я сильно потів. У буфеті у нас була невелика аптечка, але ми рідко зазирали до неї. У ній зберігалось кілька пігулок хініну, мікстура від кашлю, кілька пляшечок із розтираннями — і тільки. Відколи ми оселилися на струмку, ми ніколи не дозволяли собі серйозно замислюватися про те, що хтось із нас може захворіти. До того часу Ліліан не доводилося стикатися з чимось, крім нежитю або невеликого головного болю. Тепер, коли на нас нагрянула справді серйозна хвороба, єдиними більш-менш відповідними ліками в аптечці був хінін.

Ліліан якимось чином змусила мене проковтнути кілька таблеток хініну. Однак, сидючи безперервно біля мене цілу ніч і вкриваючи мене ковдрами, коли я метався в ліжку і скидав їх, вона відчувала, що потрібно щось більше, ніж хінін.

Розвиднілося. Ліліан безцільно стояла в спальні біля вікна, дивлячись, як над вершинами дерев піднімається холодне сонце, і думала: Що ж робити? І тут вона згадала, що сьогодні середа.

Ця думка дещо заспокоїла її душу. У середу ввечері повернеться Візі, і вона не буде сама. Якщо знадобиться, Візі зможе на санях поїхати в Риск-Крік. У селищі Вільямс-Лейк, за тридцять миль на схід від нас, тепер був лікар, і, якщо трапиться щось погане, Візі зможе поїхати в Риск-Крік, зателефонувати у Вільямс-Лейк і викликати лікаря, а потім він зміг би на санях привезти його до озера Мелдрам. Тієї зими випало стільки снігу, що жоден джип не зміг би проїхати дорогою.

Візі влаштувався з промислом так, що середами і суботами він приїжджав додому і ночував вдома. Тому сьогодні він мав повернутися, а завтра, якщо буде потрібно, він міг би поїхати в Риск-Крік по допомогу.

Думка про те, що Візі до вечора повернеться, підтримувала Ліліан весь цей тяжкий день. О четвертій годині дня вона пішла на стайню, щоб нагодувати та напоїти коней. Коли вона почала накладати сіно коням, з лісу вийшли лосиха з лосеням, і за кілька секунд біля сараю їх уже було з півдюжини. Вона дала їм сіна, розкидавши його по снігу, і, коли всі взялися за їжу, швидко втекла додому. Ліліан ніколи не могла забути той момент, коли Старий Бандит упав замертво біля її ніг. Цей випадок назавжди залишив слід у її душі, і вона не могла ставитися спокійно до лося, чи то корова чи то бик. Однак лосі не звертали на неї жодної уваги, коли вона бігла додому: вони були надто зайняті, відштовхуючи один одного від сіна.

О п'ятій годині вже були запалені газові лампи, ящик для дров наповнений і свіжа вода принесена з ополонки на озері. Весь день я був непритомний. Я то лежав зовсім без руху, то метався в ліжку, коли мене пробивав піт. Було вже шість годин, а Візі ще не повернувся. На той час вже зовсім стемніло. Тепер у Ліліан з'явився новий клопіт:

чому Візі не повернувся? Через кожні кілька хвилин вона виходила з дому і прислухалася. У Візі у хатинці був верховий кінь, і він мав повернутися на ньому. Чому ж вона не чула скрипу змерзлого снігу під копитами? Крім того, у Візі була зазвичай звичка свистіти, під'їжджаючи до будинку. Чому ж вона не чула його свисту? А їй так хотілося його почути! Що сталося, що завадило Візі приїхати додому? Могло відбутися багато різних речей, але вона відкидала ці думки. Візі скоро повернеться, він має повернутися! З ним нічого не повинно статися. У нічному небі почувся гуркіт літака, а незабаром вона побачила і вогні. Літак, що належить, можливо, Канадській Тихоокеанській авіакомпанії і перевозив пасажирів з Принс-Джорґа до Ванкувера, пролетів прямо над нашим будинком. Ліліан вже звикла до того, що над будинком пролітають літаки. Вони зазвичай летіли вздовж річки Фрейзер на північ чи південь. Давно, коли літаки вперше почали літати цим маршрутом, Ліліан пригладжувала волосся, витирала руки об фартух і виходила за двері подивитися на них, ніби льотчик або пасажири могли побачити її внизу і розглянути, як вона зачесана і чи чисті в неї руки. Звикнувши до літаків, вона припинила звертати на них увагу і продовжувала займатися своїми домашніми справами.

Але тепер, почувши шум літака, вона вибігла в темряву і зупинилася, дивлячись на миготливі вогні.

— Там теж люди, — думала вона. — Якби я могла їм дати сигнал або якби вони знали, що Візі немає вдома... — Потім, усвідомивши абсурдність своїх думок, вона тупнула ногою і стиснула зуби, намагаючись стримати сльози.

Вогні літака зникли, і шум його мотора затих вдалині. Ліліан знову була одна на снігу. Не звертаючи уваги на мороз, що щипав обличчя та вуха, вона кликала "Візі, приходь! Чому ти не йдеш?"

Сім, вісім, дев'ять — час тривав дуже довго. Ліліан намагалася читати, але незабаром відклала книгу. Вона засилила нитку в голку і спробувала зайнятися шиттям, але і це заняття здалося їй безглуздим. Того вечора все втратило для неї сенс. Десятки разів вона підбігала до дверей і виходила на вулицю темної ночі, коли їй чулися кроки коня, що наближався до будинку. Але то були кроки лося. З'ївши своє сіно, лосі тепер об'їдали верби неподалік дому. Незабаром після десятої вона знову почула скрип снігу під копитами, цього разу вона була абсолютно впевнена, що це не лось. Лосі так не шумлять, навіть якщо тікають. Вона трохи відійшла від дверей, вдивляючись у темряву, і покликала: "Візі! Це ти, нарешті?"

З темряви показався кінь — великий чалий кінь. Ліліан відразу ж впізнав коня Візі. На хвилину серце Ліліан переповнилося полегшенням та радістю. Потім ноги її підкосилися, і з губ зірвався крик. Кінь був без сідла і без вуздечки, на ньому був тільки недоуздок.

"Якщо в лісі щось трапиться, коли ти верхи, зніми з коня сідло і вуздечку і відпусти його. Він повернеться додому, і ми знатимемо, що з тобою щось трапилось.

Ліліан чула ці слова багато разів. Я говорив про це Візі, коли, правду кажучи, він був ще занадто малий, щоб наодинці їздити верхи в ліс. А коли він підріс і став

самостійно ставити велику кількість капканів, ці слова перетворилися на наказ: "Відпусти коня, і він прийде додому". І ось тепер Візі саме так і вчинив. Кінь повернувся додому, даючи знати: щось трапилось.

Ліліан стояла в снігу біля коня, думки її змішалися. Навколо була тиша. Лосі пішли з верболозу і тепер, мабуть, лягли спати десь у гушавині, невидимі й нечутні. Повітря дзвеніло від морозу. Раптом ніч прорізав сумний плач койота, що долинав звідкись здалеку. Звук завмер, знову все змовкло, і в тиші чулося лише розмірене дихання коня.

У голові Ліліан роїлося багато запитань. Де і як давно був відпущений кінь? Чому його відпустили? Опинившись на волі, тварина, безперечно, не стала б блукати лісом або дорогою. Воно негайно вирушила б швидкою рисою до озера Мелдрам, додому, до інших коней, яких вона так добре знала і які були тепер у стайні. Ліліан провела рукою по шиї та крупі коня. На його шерсті не було мерзлого поту, який, мабуть, був би, якби з нього зняли сідло в лісі. Мабуть, коня вивели зі стайні і відпустили.

— Він у хатинці, переконувала себе Ліліан. — Він не зміг приїхати додому, але все ж таки відпустив коня, даючи знати, що з ним щось трапилось.

До світанку залишалось ще вісім чи дев'ять годин, але Ліліан навіть думати не могла про те, щоб чекати. Їй треба було негайно вирушати в хатинку. Це рішення надало їй бадьорості. Повернувшись до хати, вона заклала в грубку більше дров і прикрила шибер. Потім вона написала записку і поклала її на стілець біля мого ліжка, на випадок якщо я прокинуся до того, як вона повернеться. Вона одягла найтепліший одяг, натягла на голову капюшон, прикрутила гніт у лампі і поставила його на стіл у кухні. Потім вона запалила ліхтар і відвела в стайню коня Візі.

Наші робочі коні Джипсі та Бен стояли поряд у подвійному стійлі. Ліліан зняла з гака упряж і запрягла їх у сани. Кинувшись на сидіння, вона шмагонула коней батогом, і вони швидкою рисою рушили в темряву.

Дорога до хатинки велику частину шляху йшла вздовж бобрових гаток. Ліхтар, що стояв поряд з Ліліан, кидав тьмяні відблиски на дерева, що відзначали дорогу попереду. Коли її очі звикли до темряви, вона побачила на снігу свіжі сліди. Це були сліди верхового коня Візі. Тепер вона була впевнена, що знайде його в хатинці.

Коні пішли кроком, вона знову хльоснула їх батогом, і вони знову пустилися рисою. Вона вдарила їх знову, і вони пішли галопом. У звичайних умовах, будучи спокійною, Ліліан ніколи б не гнала коней так, як вона їх гнала тієї ночі у своєму прагненні якнайшвидше дістатися до хатинки. Сніг був глибоким, і дорога весь час то здіймалася вгору, то опускалася. Коні вкрилися піною, і їхні боки важко здіймалися.

Скріпивши серце і викинувши з голови все, крім пекучої думки про необхідність якнайшвидше дістатися до хатинки, Ліліан не шкодувала коней. Вона біла їх батогом, вимагаючи від них повної віддачі.

Коли вона під'їхала до хатки, пішов дрібний сніг. Вона вискочила з саней, прив'язала віжки до пня і вбігла до хати. У хатинці було холодно, як у льоху. На одному з тапчанів одягнений лежав Візі. Його обличчя горіло, очі блукали — у нього був жар. Взявши його за плече, Ліліан тихо сказала: "Візі, це я, мама, я приїхала за тобою".

Почувши її голос, він розплющив очі, безглуздо глянув на ліхтар. Марно намагаючись стримати тремтіння в голосі, Ліліан запитала: Ти зможеш дійти до дверей? Там Бен і Джипсі із санями".

— До дверей, — промимрив він. — Із санями? — Нарешті він побачив її і посміхнувся. — Ой, мамо, я, здається, захворів.

За допомогою Ліліан він спустився з ліжка і дійшов до дверей. З хвилину він стояв, відпочиваючи, притулившись до одвірка, потім вийшов, дістався саней і повалився в них. Ліліан повернулася в хатину, згрібла кілька ковдр і накрила його. Потім вона сіла на сидіння, шмагнула коней і рушила назад. Ці п'ять миль були найдовшими у її житті.

Коли коні пішли рясю, у неї раптом закрутилася голова, і вона мало не випустила віжки. Правою рукою вона міцно вхопила віжки, а лівою трималася за короб саней, щоб не впасти з сидіння. Вона не спала жодної хвилини всю попередню ніч, а за день жодного разу не присіла. Дорогою в хатину коні мало не понесли, і їй довелося зібрати всі сили, щоб не втратити влади над ними і не дозволити їм пуститися вибриком і рознести сани на тріски. Тепер настала різка та глибока реакція. Вона відчувала втому, слабкість і головокружіння. Вона міцніше вхопилася за віжки і ще міцніше за сидіння. Губи стиснулися, очі на хвилину заплющилися, але вона з зусиллям відкрила їх знову. "Ти не маєш права захворіти, — твердила вона, — ти не маєш жодного права!" Ліліан зупинила коней і сиділа, стиснувшись, повторюючи: "Ти не маєш права захворіти". Вона почала замерзати, але продовжувала сидіти, поки слабкість і запаморочення не минули. Потім, відпустивши сидіння, вона погнала коней галопом.

Ліліан підрахувала, що, відколи вона підвернула вдома гніт і заклала коней, минуло майже дві години. Тепер, коли Візі був з нею в санях, нехай слабкий і хворий, але з нею, вона знову занепокоїлася про мене, що лежав у маренні та самоті вдома.

Якщо їхати дорогою, вона повернеться за годину, але якщо ризикнути і поїхати по замерзлих загатах, вона зможе зрізати кути і скоротити шлях. Взимку, як тільки ми переконувалися, що крига досить міцна, ми частенько їхали через кригу навпростець, якщо петля в дорозі була досить великою. Але якщо ми не були впевнені в тому, що лід досить міцний, щоб витримати упряжку коней, ми трималися подалі від гаток.

На початку зими 1947 року сніг покрит лід товстим шаром, як тільки той став досить міцним. Під вагою снігу лід встановився, але під снігом у багатьох місцях були ополонки. Невидимі, але були. Згодом вода, що виступала з ополонки, розтікалася поверхнею льоду і знову замерзала. Після цього озерами і загатами можна було їхати без жодних побоювань. Але поки на лід продовжувала витікати вода, він був підступним. В одному місці він міг по міцності не поступатися брукованій дорозі, тоді як в іншому він був не товще скла. Але тепер кожна хвилинка була на вагу золота. Ця думка виявилася вирішальною. Ліліан повернула з дороги і направила коней на лід. Під снігом на льоду було три дюйми води. Відчувши, що вони вийшли на лід, коні зупинилися на секунду, але Ліліан змусила їх йти вперед. Пофіркуючи, коні рушили по льоду, розбризкуючи воду.

Вони перетнули одну гатку без пригод, і Ліліан вирішила й далі їхати через лід.

Вона перетинала гатки, де тільки можна, щоб скоротити шлях додому. Два ставки вони пройшли благополучно і пройшли півшляху третім ставком, як раптом пролунав оглушливий тріск, лід під ними провалився, і вони опинилися в темній воді. Коні стали на диби і забилися, намагаючись передніми ногами втриматися на льоду. Але що більше вони билися, то глибше у воду вони поринали.

Було близько першої години ночі. Темрява була непроглядною, і лише слабке світло ліхтаря висвітлювало кригу. Сани все ще трималися на міцному льоду, але Ліліан розуміла, що рухатися вперед тепер не було надії. Усі думки та сили треба було спрямувати на порятунок коней. Без коней вона зможе дістатися додому тільки пішки, а Візі не вистачило б сил пройти і п'ятдесяти ярдів. Ліліан стиснула зуби. Їй треба було будь що витягнути коней. У санях була сокира, і, взявши її, вона спустилася на кригу. Вода доходила їй до щиколоток. Лід під нею тріщав, коли вона повзла по краю ополонки до голів наляканих коней. Заспокоюючи коней, вона перерізала сокирою упряж. Потім від'єднала віжки і зняла з коней вуздечки. Вона спробувала відстебнути посторонки, але не змогла і теж перерізала їх. Тепер, коли коні звільнилися від саней, вона шмагнула Бена по спині. Фиркаючи і пирхаючи, жеребець підвівся і зумів поставити передні копита на лід. Ліліан дала йому трохи відпочити. Але як тільки він почав зісковзувати у воду, вона знову шмагнула його. Одним величезним зусиллям Бен піднявся з води і вибрався на лід уже всіма чотирма ногами. Він полежав хвилину, потім повільно встав.

З Джипсі було значно складніше. Кобила була набагато старша за жеребця. Після першого відчайдушного стрибка вона абсолютно вибилася з сил і зовсім безсило лежала у воді. Боки її важко здіймалися, очі були заплющені, морда була на льоду. У Джипсі не було ні бажання, ні сили зробити зусилля, необхідне для того, щоб витягти передні ноги з води. Бен стояв, здригаючись і тремтячи. Його тіло вкривалося льодом. Взявши недоуздок, Ліліан підповзла у воді і обв'язала один кінець навколо шиї Джипсі. Другий кінець недоуздка вона кілька разів обмотала навколо хвоста Бена. Потім вона щосили крикнула: "Бен!" — і шмагнула його. Коли жеребець подався вперед, Ліліан шмагнула Джипсі по плечах. Передні ноги кобили вибралися на тверду кригу, і, перш ніж вона знову зісковзнула назад, Ліліан знову погнала Бена вперед. Незабаром Джипсі теж стояла на льоду.

Знявши з коней упряж, Ліліан кинула її в сани. Вона знала, що сани можна буде вирубати з льоду, коли верхова вода замерзне. Неймовірними зусиллями вона посадила Візі на спину Бена та вкрила ковдрами. Візі лежав на коні, захопившись руками за гриву. Потім Ліліан залізла на спину Джипсі і, ведучи Бена на повіді, направила коней до будинку.

Чотири доби Ліліан металася від мого ліжка до ліжка Візі. Вона зовсім знемогла, але спати не могла. Якщо вона на хвилину чи дві заплющувала очі, невпевненість і занепокоєння знову змушували її схоплюватися. Нарешті жар, спричинений, можливо, пневмонією, спав, і ми з Візі прийшли до тями. Але тільки коли Ліліан переконалася, що ми, справді одужуємо, вона лягла поруч зі мною і проспала шістнадцять годин

поспіль.

Був кінець першого тижня січня. З того часу, як Ліліан зробила свій незабутній кидок у хатинку, минуло майже три тижні. Коні стояли біля берега, прив'язані до верб. На льоду вже не було води. Все замерзло. І тільки довкола саней виднілася вода. Нам із Візі знадобилося більше години, щоб вирубати сані з льоду, але нарешті роботу було закінчено.

— Трогай, синку, — сказав я Візі. Прив'язавши коней до дишла, я крикнув: "Вйо!" Натягнувши посторонки, коні витягли сани з води.

Я стояв, дивлячись на чорну дірку у льоду. Потім повільно обернувся до Ліліан і сказав: "Я тільки-но подумав про Кола Вікота". Вікот був метисом, який працював на Чарлі Муна. Три зими тому він гнав коней через лід озером Мелдрам. За два дні до того випав глибокий сніг. Коли Вікот досяг середини озера, лід раптом проломився, і він з конем опинився у воді.

Пізньої ночі Вікот прийшов до нашого будинку пішки. Його одяг перетворився на кригу. Він провів близько години на озері, намагаючись врятувати коня, але, на жаль, кінь загинув у крижаній воді.

Я стояв, хитаючи головою. І потім допитливо глянув на Ліліан.

— Як це ти примудрилася витягнути коней? Не збагну розумом!

— Пам'ятаєш, що я казала тобі давно, коли ми об'їжджали наші сто п'ятдесят тисяч акрів, щоб подивитися, що вони можуть нам дати? — Вона голосно засміялася і нагадала: — Людина може зробити майже все, якщо в неї є бажання.

Розділ 27

Вода! Вона бурхливими потоками збігала по порізаних ярами схилах гір, швидко розтікаючись у дрібні ставки, як тільки їй траплялося невелике заглиблення під покровом лісу, що прокидався. І всюди, де б не знаходилася людина в той момент — біля бобрових загат, спостерігаючи за греблями, або на голій вершині гряди, — усі звуки, що становлять симфонію дикого лісу: пронизливий плач койота, різкий гавкіт лисиці, божевільна балаканина гагари, тихе пирхання лосихи, всі ці звуки тонули в гуркоті потоків, що прагнули до річки.

Вода! Вона живить засіяні людиною поля, вгамовує спрагу, крутить турбіни, очищає її шкіру і несе продукти її праці в усі кінці Всесвіту. Вона охороняє людину, вона відроджує її життєдайним бальзамом своєї щедрості. Але вода може бути не тільки цілющою, вона може бути і руйнівною силою. Вона може знищити життя так само легко, як і породити його.

Зовсім недавно, всього тиждень чи два тому, тайга навколо нас була безмовною і нерухомою. Її свобода була надовго скута товстим шаром снігу. І ось майже без попередження все довкола змінилося. Неживий білий покрив, що сковував землю, перетворився на рідке брудне місиво, що мчало по землі шумним загрозливим потоком. Навіть люди похилого віку не пам'ятали такої зими. Щоправда, іноді хтось із них тер

долонею підборіддя, напружуючи слабіючу пам'ять, і говорив: "Пам'ятається, зима 91/92 року була страшенно жорстокою, але навряд чи вона може зрівнятися з нинішньою". Така заява щось та означала. Зазвичай, якою б жорстокою і довгою не була зима, можна було побитися об заклад, що в окрузі знайдеться хоча б один старий, який приїхав до Чілокотина, коли цей край ще належав індіанцям, і міг би згадати ще суворішу зиму. В одному, принаймні, я був абсолютно впевнений: зима 1947/48 року була найсуворішою з усіх зим, які ми пережили з того часу, як оселилися на струмку. З 5 січня і до 20 лютого температура навіть опівдні рідко піднімалася вище за мінус 35°, а до заходу сонця ртуть у термометрі падала вниз, як дробинка, до самого кінця, тобто до мінус 45° (або навіть до мінус 50°, якби термометр міг показати таку температуру), і не піднімалася до наступного ранку. А з півночі віяв вітер, такий жорстокий, що він міг би перерізати людину навпіл, а потім акуратно розрізати ці половини на чвертки. Навіть на звірячих стежках сніг був такий глибокий, що, коли я злякав в хащі оленя, проходячи на лижах-снігоступах, я бачив над снігом лише голову і краєчок спини тварини.

До середини березня я знайшов з півдюжини лосенят, що скорчилися і замерзли в снігових ліжках ярдів за сто від дому. На схилах, що спускалися до річки Фрейзер, мало не під кожною ялицею лежали трупи молодих оленів. На цих схилах було достатньо корму, але сніг був такий глибокий і щільний, що олені не могли розкидати його, щоб здобути щіпку корму. Вони лягали під крилатими деревами, де сніг не був надто глибоким, і лежали з підведеними від голоду животами, а холод стискав їх у своїх сталевих обіймах і заморожував кров у їхніх жилах. Навіть худоба, стоячи по груди в снізі у годівниць, втрачала усяке бажання чинити опір безжальним обіймам морозу. До ранку ті, що залишилися живими, шкутильгали з обмороженими ногами, вухами або хвостами. Через деякий час шкіра на ногах починала облезати, а вуха та хвости відвалювалися. Відколи ми оселилися на струмку, такої зими ще не було. Весна теж була не кращою. 25 квітня ми загрузили шкірки на в'ючних коней і вирушили в Риск-Крік. Навколо, куди б ми не глянули, не було ні шматочка чистої землі. На луках ще лежав сніг завтовшки понад два фути і такий щільний, що вранці, поки ще підморожувало, ним можна було скакати галопом на коні, як асфальтованою дорогою. Цієї пори року такий сніг, мабуть, ще можна знайти високо в горах, але не в нас, у низині, на висоті трьох тисяч футів над рівнем моря.

Було 25 квітня 1948 року. Ми досі не чули голосу жодного гусака, і в окрузі не з'явилося жодного синього птаха чи дрозда. Нам здавалося безглуздим їхати в Риск-Крік зі шкірками верхи на конях, а не на джипі. Але ні автомашина, ні віз не змогли б проїхати цим настом. Спочатку ми розчищали санний шлях до Риск-Кріка, але одного разу наприкінці січня його занесло. На відкритих місцях і на Долині Озерних Островів кучугури досягали висоти дванадцяти-п'ятнадцяти футів. Навіть тепер, хоча травень був зовсім близько, кучугури ще збереглися, і, щоб дістатися Риск-Кріка на конях, не запряжених у сани, доводилося обходити ці кучугури по високих грядках.

— Наш старий струмок зовсім збожеволіє, коли сніг перетвориться на воду, —

сказав я Ліліан, прив'язуючи в'ючних коней один за одним і підтягуючи попруги.

— Що швидше він розтане, то краще, — відповіла вона. — Мені до смерті набрид цей сніг, я навіть не хочу, щоб знову було Різдво, — і вкотре, відколи всі березневі листочки в календарі були відірвані, вона жалібно запитала: — Господи, та коли ж нарешті прийде весна?

— Весна? — перепитав я посміхаючись. — Нині весни не буде. Коли сніг разом збереться розтанути, вже почнеться літо. — І, як виявилось, я був недалеко від істини.

Того ранку у вітрі ще відчувався подих зими. Він дув із північного заходу, різкий і пронизливий. Ліліан укуталася в кремовий светр з високим коміром і яскраво-червону куртку з товстого сукна, яку вона перешила собі з моєї. Ліліан частенько брала моє старе пальто або штани, які, на мою думку, давно настав час викинути на смітник, і за допомогою ножиць, голки і нитки примудрялася зробити собі витончений наряд. Цьому вона навчилася у важкі роки, коли гроші траплялися так само рідко, як діаманти, і коли жоден клаптик одягу не викидався, якщо його можна було пустити у справу за допомогою нитки, голки та вміння.

Візі осідлав свого жеребця, застібнув ремінь на шиї коня. Він натягнув шкіряні штани, застібнув куртку з овчини, зав'язав вуха на шапці так, щоб вони були спущені наполовину, і встав попереду коней, випроставшись на весь свій довгий зріст. Він загнздував коней і одягав штани майже механічно, ніби коні, вуздечка і штани знаходилися за десятки миль від нього. У ці дні Візі майже все робив механічно, проте добре. Часто Ліліан або я бачили, як він переривав роботу на півдорозі і дивився кудись у далечінь, ніби в той момент його думки були далеко за горами і були зайняті чимось, що не мало жодного відношення до того, що він робив. Але ні я, ні Ліліан ніколи ні про що не питали його. Ми знали: прийде час, і Візі сам скаже нам про те, що бачилося йому там, за горами, вдалині, і, хоча ми боялися тієї години, коли він скаже нам про свої думки, ми знали, що настане день, коли він повинен буде нам це сказати.

Ця зима занастила бозна-скільки оленів і лосів і відібрала у багатьох фермерів чимало худоби, але нас вона помилувала. В'ючні коні везли понад тисячу шкур окондатри вартістю по півтора долари кожна. Наприкінці лютого болота вкрилися верховою водою і знову змерзли. Окондатри підняли свої хатки вище, і, оскільки в березні зовсім не було снігу, можна було, стоячи на краю болота, всюди бачити верхівки їхніх хаток, навіть без міток. Зима була дуже довгою і ніяк не хотіла поступатися весною, тому лід довго залишався міцним, і ми промишляли окондату аж до 20 квітня. Ми могли б продовжувати промисел і досі, якби Візі і мені не набридло діставати з капканів здобич і білувати, а Ліліан не втомилася б від розтягування шкірок.

Шлях у Риск-Крік відібрав у нас тринадцять годин, тому що нам час від часу доводилося петляти і обходити кучугури, щоб коні не загрузли по груди в снігу. У Риск-Кріку ми розвантажилися та відправили шкурки на аукціон. Тисяча сто шкур — надто велика кількість, щоб торгуватися з місцевими скупниками. Відправивши шкурки, ми провели кілька днів у неробстві в Риск-Кріку: слухали розмови, обговорювали проблеми минулої зими і міркували про те, коли нарешті настане весна. Потім ми

осіддали коней і повернулися до свого будинку біля струмка.

Весни у справжньому значенні цього слова не було. Здавалося, що зима, засоромившись того, що вона так довго мучила всіх і вся, раптово померла, надавши літу можливість поховати її й утрамбувати її могилу. Наприкінці першого тижня травня високо над будинком з'явився перший ланцюжок гусей, що летіли на північ. Потім з'явилися дрозди, а за ними прилетіла пара синіх птахів, несучи в дзьобах засохлі травинки для гнізда. Слідом за синіми птахами з'явилися ластівки, а за ними буквально по п'ятах прилетіли колібрі. Ми не пам'ятали, щоб колись так багато перелітних птахів повернулося майже одночасно до нас у тайгу. Зазвичай дрозди прилітали за два тижні до синіх птахів, а ті своєю чергою на тиждень випереджали ластівок. Але навесні 1948 року всі птахи прилетіли майже одночасно, поспішаючи якнайшвидше закінчити будівництво гнізд і відкласти яйця. До середини травня градусник, який, здавалося, зовсім недавно похмуро показував 45° нижче нуля, тепер показував у тіні 27° вище нуля. Кучугури танули буквально на очах. За одну ніч вода в струмку Мелдрам піднялася майже на чотири фути, в нього впадали сотні жадібних струмочків, що збігали з порослих лісом схилів. Така ж картина була як на інших незліченних струмках, які мали назву, так і на безіменних, які протікали по наших краях, щоб зустрітися біля однієї потужної річки.

Нам було не по собі, коли на заході сонця ми виходили на поріг будинку і стояли прислухаючись. Струмок спінювався біля підніжжя гребель на загатах і перетікав через них з оглушливим ревом. На струмку було безліч гребель, і вода потужним потоком мчала його руслом, обмацуючи греблі, щоб знайти слабе місце і прорватися, змітаючи все на своєму шляху.

Що буде, якщо греблі, збудовані бобрами, не витримають напору води? Що буде там, у долині, біля гирла струмка, де люди орють городи, боронують луки чи сіють овес? Що буде, якщо знесе греблі і десятки тисяч кубометрів води з ставків ринуть лавиною до річки Фрейзер? Якщо греблі прорве, то городи, луки та поля, засіяні вівсом, перетворяться на озера.

Сніг зійшов майже одночасно й у низинах та на горах. Він весь водночас перетворився на воду, і тепер вся ця вода текла у річку Фрейзер. Ось уже півстоліття чи більше, як річка Фрейзер жодного разу не виходила з берегів. Навесні 1948 року біля гирла річки на осушених землях працювали тисячі людей, орючи і засіваючи поля. Вони вважали себе у повній безпеці, вважаючи, що греблі та набережні, збудовані з того часу, як річка востаннє вийшла з берегів, були досить міцними, щоб стримати натиск води, хоч би як високо вона піднялася. Та земля, на якій тепер стояли їхні будинки, була відібрана біля річки. Осушена і забезпечена іригацією, ця земля давала величезні врожаї сіна, зерна, овочів і фруктів. Ця земля приносилася весняними водами річки протягом багатьох років. І ось наприкінці травня і на початку червня 1948 року річка готувалася повернути відібрані в неї землі. Річка Фрейзер, яку жили тисячі дрібних струмків і весняні води таких досить великих річок, як Нечако, Коттонвуд, Куэснел, Чілокотин, Північний і Південний Томпсон, піднімалася все вище і

вище, шукаючи в дамбах місце, де вона могла б прорватися. Подібно до мурашок у мурашнику люди снували вздовж дамб вдень і вночі безперервно, підвозячи мішки з піском. Самоскиди та всілякі землерийні машини були кинуті на те, щоб зміцнити барикади і стримати шалений напір річки. Але вся їхня праця була марною. Протягом років люди були господарями, а річка їх слугою. Тепер на мить річка знову стала господарем становища, а людина розгублено і безсило стояла перед стихією, що розбушувалася.

Дамби набухали від води, що напірала на них. У сотнях різних місць крізь них сочилася вода. Річки здіймалися все вище і вище. Тепер вода досягала верхівок насипів, і не в силах протистояти її натиску дамби піддалися, і крізь них ринули потоки, затоплюючи осушені землі.

Долина річки Фрейзер знову перетворилася на озеро. Люди покидали будинки. Худоба тонула на пасовищах, де вона недавно мирно щипала траву. Будинки та сараї плавали у воді, як тріски на бобровому ставку. Дорогами, де всього день чи два тому йшли потоком автомобілі, тепер пересувалися човнами. Рейки Канадської Тихоокеанської та Канадської Національної залізниць були покриті шаром води завглибшки кілька футів. Залізничне сполучення між Ванкувером та східною частиною Канади було перерване. Річки та струмки, що живили річку Фрейзер, змивали збудовані на них греблі так само легко, як океанський приплив змиває пісок.

Навесні 1948 року на струмку Мелдрам, за нашими підрахунками, було близько двохсот бобрів. І в той час болісної невідомості, коли прорив хоча б однієї великої греблі міг призвести до руйнування всіх нижчих гребель, нам майже нічого не залишалось робити, як надіятися і сподіватися на самих бобрів. І все ж здавалося малоімовірним, що бобри зможуть протистояти стихії, що розбушувалася, тоді, коли людина абсолютно безсила.

Але бобри нас не підвели. Вони приходили зі своїх хаток на береги і всю ніч безперервно до світанку невтомно працювали. Вони робили, здавалося б, неможливе — піднімали рівень гребель так, що кожна з них виконувала строго певну роль в упокоренні струмка, що розбушувався, і потоки не досягали річки. Однорічні підлітки, дорослі самці та бобрихи, які ось-ось мали дати життя новому поколінню бобренят, — усі, як один, стали на бойову вахту. Вони працювали заради того, щоб у водяних птахів було місце для гніздування, заради того, щоб зберегти водойми для риб, заради того, щоб норки, видри та ондатри ніколи не мали браку їжі. І може бути, заради того, щоб чоловік, жінка і дев'ятнадцятирічний юнак, які живуть десь поруч, не побачили, як усе, що їм було таке дороге, зникає під озвірілими потоками води.

Бобри зашпаровували будь-яку течу в греблі, щойно вона встигала з'явитися. Вони розшукували слабкі місця та зміцнювали їх, щоб вода не могла пробити собі дорогу. Усі греблі, збудовані бобрами на струмку, витримали, незважаючи на те, що вода прагнула їх зруйнувати. Більше того, перед греблями було зібрано таку кількість надлишкової води, що загальний приплив води з струмка в річку був не більшим, ніж зазвичай навесні. Так бобри струмка Мелдрам зробили диво тієї страшної весни 1948 року.

На кожного із ста сімдесяти мільйонів людей, що населяють США, витрачається в середньому 5700 літрів води на добу. Вся країна загалом споживає щодоби близько 275 мільярдів літрів — більш ніж достатньо для того, щоб утворити море, в якому могли б плавати торгові судна всього світу.

Сільське господарство витрачає на зрошення близько сорока тисяч літрів води на кожний бушель зерна та близько 750 тисяч літрів на кожну тонну сіна з люцерни. Промисловість США щодобово споживає близько 300 мільярдів літрів води. Припускають, що до 1975 року промисловість споживатиме щодня близько 750 мільярдів літрів води. Над територією США щорічно випадає близько 6 000 мільярдів тонн опадів, проте багато районів країни вже відчувають чи перебувають під загрозою водяного голоду. Однак, незважаючи на реальну загрозу нестачі води як для сільського господарства, так і для промисловості, мало який рік минає без того, щоб якась велика річка не вийшла з берегів, не затопила навколишніх земель, не занастила худобу та посіви та не позбавила мешканців даху над головою. Людині варто було б добре задуматися над тим, що сталося на струмку Мелдрам тієї жахливої весни 1948 року.

Примхи будь-якої великої водної артерії майже повністю залежать від капризів менших артерій, які живлять її. Жодна колонія бобрів не може перегородити русло великої річки, але вони можуть і прагнуть перегородити безліч невеликих річечок і струмків, що впадають у неї. Бобри на струмку Мелдрам не дали жодній краплі весняної води піти в річку, яка не могла ні використати, ні зберегти її. Бобри зібрали надлишки води біля своїх гребель, і тепер вона не тільки не загрожувала людям, а навпаки, приносила їм користь...

Від задухи і спеки наші обличчя були вкриті потом, ми жадібно ловили ротом повітря. Прив'язавши коней перед підйомом на вершину гори ми останні сто ярдів пройшли пішки майже голим камінням. Я раз у раз оглядався на Ліліан, яка йшла за кілька кроків ззаду, простягав їй руку і питав: "Допомогти тобі?".

Ліліан йшла з непокритою головою, її біла блузка була розстебнута, по лобі стікав тоненький струмок поту. Права штанина її штанів розірвалася, хоча на початку підйому штани були цілі. Ліліан похитала головою і сказала, захекавшись: "Я чудово впораюся сама". Візі пішов далеко вперед і стрибав нагору по скелях, як верхолаз. Іноді він теж обертався, дивився вниз і питав: "Допомога потрібна?"

Набравши в легені повітря, я відгукувався: "Ми обоє справляємось чудово!"

Нарешті ми вибралися на вершину і вляглися під пекучим липневим сонцем, відпочиваючи та насолоджуючись свіжим повітрям. Ми були на висоті близько чотирьох тисяч семисот футів над рівнем моря — майже на тисячу футів вище за всі навколишні вершини. Далеко на північний схід, миль за десять чи більше, виднілося довгасте дзеркало води — озеро Мелдрам. Поруч були менші дзеркальця, пов'язані в довгий вигнутий ланцюжок — боброві загати, а ще далі виднілася темна смуга, що розсікала землю, — річка Фрейзер.

Я затамував подих. До мене слабо долинав шум річки. Це було тихе, мирне бурмотіння води, що бігла своєю дорогою до океану. Лише місяць тому річка поглинала

бурхливі потоки весняних вод, що несли з собою мул та уламки. Тепер шум стих, повінь пройшла, річка стала спокійною. Від русла річки мій погляд знову повернувся до ланцюжка водяних дзеркал. Ймовірно, якби води струмка Мелдрам під час повені досягли свого, ланцюжок зник би. Так, лише кілька років тому вода мчала вниз по руслу струмка, і ніщо не могло б стримати її на шляху до річки. Але навесні 1948 року бобри вже стояли на вахті. Вони були готові розпочати боротьбу, щоб зупинити повінь, перегородити її шлях.

Розділ 28

Коли настав час прощання, ми з Ліліан не були ні здивовані, ні засмучені. Ми цього чекали і готувалися до цього з того часу, як у Візі з'явилася звичка раптово припиняти роботу і дивитися кудись у далечінь, ніби за горизонтом лежали землі, які він мав відвідати й дослідити.

Ми з Ліліан рідко говорили про це, але в глибині душі знали, що тайга не зможе втримати Візі назавжди, що настане день, коли він залишить її на рік чи на два, а може, й більше, щоб подивитися, що робиться там далеко за горами. Ми знали, що коли цей час прийде, ми не скажемо жодного слова, щоб спробувати змінити його рішення.

Був кінець жовтня 1951 року, коли Візі нарешті ухвалив рішення. Вода в озерах і на загатах покривалася льодом, і я вважав, що якщо пару ночей постоїть хороший мороз, лід досить точно зміцніє і ми зможемо пройти по ньому пішки, щоб поставити позначки біля хаток ондатри. Ми сиділи у вітальні біля радіо і слухали останні новини.

Новини скінчилися, і я нишпорив по ефіру в пошуках пристойної музики, як раптом Візі перервав мене:

— Чи не можеш ти ненадовго вимкнути радіо?

Вимкнувши радіо, я різко підняв голову. Гарячий голос джазової співачки з Сан-Франциско обірвався, наче вона впала замертво біля мікрофона. Я повернувся до Візі.

— У чому річ, синку?

Тихим, але твердим голосом він спитав:

— Ви з мамою зумієте впоратися тут без мене якийсь час?

Ліліан, що сиділа в кріслі, напружилася, хоча це було ледь помітно. Вона склала руки на колінах і почала дивитися у вікно. Якби в кімнаті була горезвісна муха, ми чули б, як вона пролетіла.

Помовчавши трохи, я сказав недбало:

— Ну, звичайно, — і спокійно спитав: — Як довго?

— Ну, років зо три, напевно.

За голосом Візі я зрозумів, що він уже все обдумав і сперечатися марно.

Я мовчав, надавши йому можливість сказати нам, що він хоче робити і куди збирається їхати.

— Мені хотілося б на якийсь час виїхати з тайги, якщо ви з мамою зумієте впоратися без мене, — продовжував він і потім повільно сказав: — Я думаю піти в

армію.

Губи Ліліан стиснулися, її очі шукали мого погляду, але я відвів очі. "Отже, в армію", — подумав я, мимоволі похитавши головою. Я якось не міг уявити, щоб після вільного життя в тайзі Візі міг служити в армії і виконувати чийсь накази. Але йому було майже двадцять три, він міг у лісі потрапити в око оленю на відстані 100 ярдів, і, якщо йому хотілося служити в армії, це була його особиста справа. Я глянув на Ліліан. Вона все ще дивилася на мене, не кажучи жодного слова. Якщо нею й володів неспокій, зовні це не було помітно.

— Коли ти думаєш вирушити? — спитав я спокійно, ніби ми просто обговорювали поїздку в Риск-Крік по пошту.

— Ти серйозно думаєш, що ви з мамою зможете тут упоратися без мене? — спитав він знову.

— Звісно, зможемо. — Я запитливо глянув на Ліліан. — Правда ж?

— Не бачу причини, чому б нам не впоратися, — Ліліан намагалася говорити недбало, але все ж голос її трохи тремтів.

— Тоді я міг би рушити в дорогу, як тільки у вас буде час, щоб відвезти мене до Вільямс-Лейк, — сказав Візі рішуче. — Мені, мабуть, доведеться поїхати до Ванкувера, щоб записатися до армії.

Тож наша сім'я розпадалася. Ми всі знали, що колись так мало статися. Ми втрюх вирушили на джипі до Вільямс-Лейку в останній день жовтня. Землю трохи припорошило снігом, рівно настільки, щоб було видно слід куниці чи койота там, де він перетинав дорогу. Тепер між Ванкувером та населеними пунктами далеко на північ від нього було автобусне сполучення, і ми приїхали на автостанцію у Вільямс-Лейк. Ми балакали про різні дрібниці, але ось водій автобуса сів за кермо, і настала хвилина прощання. Ми попрощалися з Візі, вийшли з автобуса і проводжали його очима, доки він не зник за поворотом дороги.

Я крадькома глянув на Ліліан. Зуби стиснуті, в обличчі ні кровинки. Вона рвучко взяла мене за руку, її долоня була гарячою і вологою. Я знав, що їй буде легше, якщо вона дасть волю сльозам замість того, щоб так болісно стримувати їх.

— Іноді не завадить добре виплакати, — тихо сказав я їй.

Вона повернулася, пішла до джипа і кинулася на сидіння, не стримуючи сліз.

Я сів за кермо і ввімкнув двигун.

— Ну от і добре, тільки постарайся залишити трохи сліз на майбутнє. Настане день, коли він повернеться, і тоді на радостях тобі знадобляться одна-дві сльозинки, чи не так?

Вона витерла сльози хусткою, зітхнула і сказала:

— Чому ти так упевнений, що він захоче повернутись до колишнього життя?

Я роблено засміявся.

— Зрештою, всі повертаються в тайгу. Наберися терпіння, і ти побачиш, що Візі теж повернеться. Він скуштує армійського життя, може, трохи побачить світ, а через деякий час він буде ситий по горло тим, що бачив, і затужить по лісах. Багато хто з тих,

хто виріс у лісах, іноді відчуває непереборне бажання виїхати хоч ненадовго, але більшість повертається. Ну, а тепер, давай ми з тобою вирушимо додому. Я переключив швидкість і натиснув на газ. Декілька миль ми їхали мовчки. Потім, коли ми під'їхали до довгого під'їзду, я зменшив швидкість і сказав, розмірковуючи:

— Ось сині птахи, наприклад. Парочка щовесни в'є гніздо під дахом нашого будинку. Потім з яєць виводяться пташенята, а ще через деякий час на гілках тополі з'являються злітки. Вони ще не вміють літати, і батьки напихають їх гусеницями та іншою їжею. Але коли молодята навчаться літати як слід, вони залишають гніздо і вирушають шукати собі корм, бо батьки більше не можуть їх годувати. — Ми досягли вершини пагорба, я знову переключив швидкість і продовжив: — Потім, приблизно в середині вересня, всі сині птахи збираються в зграї і відлітають на південь. Нам часом здається, що ми вже більше їх ніколи не побачимо. Але ж це не так, правда? Наступної весни вони повертаються, і повертаються з радістю. Те саме і з гусями, і з качками, і з дроздами. Усі вони восени відлітають, але навесні всі повертаються. Такий закон тайги. Багато хто з тих, хто народився і виріс там, повинні залишати її на якийсь час, але вони не можуть залишити її назавжди, поки в їхніх жилах тече кров. Настає час, коли вони мають повернутися. Так само буде і з Візі. Зрозуміло, на якийсь час ми його втратимо, але настане день, і він повернеться. Ось побачиш! Він неодмінно повернеться!

Звичайно, нам було дуже важко, нам дуже його не вистачало. Занадто багато нагадувало нам про нього. Траплялося, що, накриваючи стіл для сніданку або для вечері, Ліліан механічно ставила три прибори, а потім швидкими нетерплячими рухами прибирала зайвий прибор у буфет. Ми дуже сумували за ним вечорами, коли сиділи самі у вітальні. Ми боялися включити радіо, бо неодмінно почули б пісню, яку так недавно насвистував чи співав, працюючи, Візі. Ми майже не звертали уваги на свіжий слід маленької ільки на снігу. Досі слід справжнього маленького ільки ставав предметом жвавих розмов вечорами, бо ілька був найціннішим хутровим звіром у наших краях. Якщо справді вдавалося зловити маленького звірка з темною шовковистою шкіркою, за нього можна було отримати не менше ста доларів, а то й усі сто двадцять п'ять, якщо хутро було високої якості. Тому щоразу, коли ми з Візі знаходили його слід, ми разом обговорювали, як краще взятися за справу, де поставити капкани, щоби ілька потрапив у них напевно. Іноді Ліліан також вставляла свої зауваження, хоча б тільки з бажання показати нам, що і вона мала уявлення про полювання на маленьких темних ільок. І справді, одного разу в капкан Ліліан потрапив ілька, і за його шкірку вона отримала на аукціоні сто двадцять доларів. Але я дражнив її, кажучи, що це було везіння новачка: "Ти ж чудово знаєш, що ставила капкан на норку, у тебе і в думках не було, що трапиться ілька. Зізнайся". Вона ухилялася від прямої відповіді, кажучи: "Але ж я впіймала ільку, саме ільку!" І оскільки в той момент вона була зайнята натягуванням шкірки на розп'ялку, я нічого не міг заперечити.

Але тепер, коли Візі з нами не було, слід навіть дуже маленького ільки втратив для нас всякий інтерес. Якщо я говорив про це Ліліан, вона лише мовчки кивала головою, а якщо вона й говорила що-небудь, то розсіяно, ніби їй було байдуже, здобудемо ми ільку

чи ні.

Так само я ставився до промислу ондатри, коли настав час ставити мітки на хатках. Я почав із озера Роухайд-Лейк. Там мітки треба було ставити так тісно, що я не встигав зрізати гілки і виносити їх на лід, як мені знову доводилося виходити на берег за новим оберемком. Я раз у раз зупинявся і оглядався. Мені здавалося, що ось-ось з очеретів на іншому кінці озера з'явиться Візі і почне ставити мітки. Ми з Візі завжди ставили позначки на протилежних кінцях озера чи болота. Але тепер я був один, тепер було безглуздо зупинятись і шукати очима Візі. Його не було, я був сам-самісінький.

На деякій відстані від озера росла група ялиць, а в декількох ярдах від неї стояло дерево з густими пониклими гілками. Стовбур мав діаметр сорок дюймів, а кора була завтовшки шість дюймів. Під деревом валялися гілки, зламані вітром та важкими зимовими снігами. Я прив'язав коня біля цієї могутньої ялиці, бо саме там ми з Візі прив'язували коней, коли ставили позначки на Роухайд-Лейк. Порадившись із сонцем і зі шлунком, я вирішив, що настав час поспідати. Кинувши на кригу оберемок кілків, я пішов до ялиці, щоб розпалити багаття. Підійшовши до неї, я озирнувся на всі боки, шукаючи шматочок сухого дерева, щоб наколоти трісок. Мій погляд упав на гак, увігнаний у тверду кору ялиці. На гаку зберігся шматок шкіряного ремня, хоча я ніяк не міг зрозуміти, чому білка чи деревні щури не з'їли його давним-давно. І тут мені здалося, що під деревом стоїть Візі і знімає шкірку з ондатри, прив'язаної за хвіст до ремня. Коли ми промишляли ондатру на Роухайд-Лейк, Візі зазвичай встигав зняти шкурки з кількох ондатр, поки я насолоджувався після сніданку цигаркою.

На якусь мить я майже повірив у те, що він стоїть там і знімає шкірку з ондатри, але видіння зникло. І в той момент з хащі долинуло протяжне і сумне виття самотнього вовка. Вовк був досить далеко в лісі, можливо, на відстані кількох миль. У тихий день виття вовка в лісі розноситься дуже далеко. Коли вовк завив, я тримав у руках шматок дерева і плескав себе по кишнях, шукаючи ніж. Коли плач вовка стих і настала тиша, я кинув сучок на землю і промимрив: "До біса, я йду додому".

Відкинувши убік усі думки про Роухайд-Лейк і про безліч хаток, які ще треба було помітити, я скочив у сідло і гнав коня до самого дому. Ліліан здивовано подивилася на мене, коли я зайшов до кухні.

— Я не чекала на тебе сьогодні так рано. Хіба на Роухайд-Лейк цього року мало ондатри?

— Можливо, навіть більше, ніж будь-коли. — І я зніяковіло пояснив: — Мені було надто самотньо на льоду, я весь час забував і шукав Візі.

Ліліан розуміючи кивнула головою:

— Я також це відчуваю. Все ніби змінилося з того часу, як він поїхав. — Вона замовкла, слабо посміхнулася й продовжила: — Сьогодні вранці я вирішила зробити пиріг із лохиною. Візі завжди любив мої пироги, а ти до них майже не торкався. Я почала чистити ягоди і тільки потім до мене дійшло, що немає сенсу пекти пиріг.

— І мені теж нема сенсу ставити позначки на озері, — сказав я задумливо. — Не знаю, може, я просто поставлю вздовж струмка капкани на норок, а в лісі кілька

капканів на ільку та рись. Ми можемо добути дві-три сотні ондатр наприкінці березня, коли лід очиститься від снігу і хатки будуть видні без міток. Немає сенсу втомлювати себе, щоб добувати багато хутра, коли...

— Коли капкани на норку можна об'їжджати верхи, так? — Перервала мене Ліліан.

— Поки ще сніг не надто глибокий, так. А потім легше ходити на снігоступах.

— Ну, поки сніг не надто глибокий, ми будемо оглядати капкани разом, — заявила Ліліан.

Коли ми отримали від Візі листа, він був рядовим королівського канадського полку, розквартированим у навчальному таборі в Онтаріо. Він мав прослужити в армії три роки. Онтаріо знаходився від озера Мелдрам, що в Британській Колумбії, на відстані тисяч миль. Час від часу він надсилав нам листи. Ми намагалися регулярно їздити в Риск-Крік на пошту, і я писав йому майже все, що робилося в лісі. Але я нічого не написав йому про те, що цієї зими ми матимемо мало відзначених хаток, або про те, що в мене поставлено всього двадцять чи тридцять капканів на норку навколо бобрових загат, коли їх має бути вдвічі більше. Ми не бачили Візі до Різдва 1952 року. На той час він отримав відпустку. За день до Різдва ми поїхали до Риск-Кріка зустрічати Візі. На початку зими 1952 року погода була милостивою, що рідко траплялося в наших краях у цей час року. На звіриних стежках було не більше шести дюймів снігу, а на Долині Озерних Островів не було жодної кучугури. Повітря було чистим і прозорим, як весняна вода, що просочується через мох. Було близько -10° , і сніг приємно поскрипував під шинами нашого джипа, коли ми прокладали шлях. Перед від'їздом із будинку Ліліан майже цілу годину витратила на свій туалет. Вона одягла витончений сірий костюм, який знімався з вішалки у шафі лише у виняткових випадках. Три або чотири роки тому Візі добув трьох надзвичайно великих горностаїв, зовсім білих, якщо не брати до уваги чорного кінчика хвоста. Він відіслав шкурки кушніру, і той зробив із них горжетку в подарунок матері. Ліліан заявляла, що з усіх сотень горностаїв, здобутих нами, ніколи не було подібних до цих трьох. Того ранку її шию прикрашали шкурки цих горностаїв.

Я порався з джипом — вичистив сидіння і до блиску протер шибки. Я раз по раз входив до будинку, голосно стукаючи ногами і кидаючи виразні погляди на годинник. Нарешті я втратив терпіння і запитав: Ти що, збираєшся на прийом до королеви?

— Але ж ти не захочеш, щоб Візі побачив мене у штанях та непричесаній?

— Ні, звичайно, — погодився я.

Коли ми під'їхали до Риск-Кріка, Візі вже чекав на нас. Я не одразу його впізнав. Він стояв підтягнутий, як солдат королівської гвардії, у добре пошитій військовій формі.

— Форма йде тобі, синку, — сказав я, вітаючись.

— Мені більше подобається комбінезон, — спокійно відповів він, і за його тоном я зрозумів, що це справді так.

Я поспішив у магазин не тому, що була якась необхідність поспішати, просто я думав, що Ліліан захочеться хоч трохи наодинці побути з Візі. Незабаром ми вже були на півдорозі до будинку. Візі сидів за кермом, бо він завжди водив машину краще за

мене.

Сім днів відпустки. Але його відпустка почалася в той момент, коли він вийшов за межі навчального табору в Онтаріо. Він витратив три дорогоцінні дні тільки на дорогу в Риск-Крік. Ще три дні йому знадобиться для того, щоб повернутися до табору, тож удома він зможе пробути лише добу. Але цей день припадав на Різдво – найкраще свято у році. На мою думку, нам неймовірно пощастило, що це Різдво перед від'їздом він зможе провести з нами.

У різдвяний ранок ми з Візі здійснили довгу прогулянку озером Мелдрам.

— Цього року на озері, мабуть, близько дюжини родин бобрів, — сказав я. — Як ти дивишся на те, щоб піти подивитися?

Насправді справа була не в тому, що мені хотілося рахувати населені боброві хатки. Просто я знав, що перед Різдвом Ліліан воліла залишатися вдома сама і вільно займатися куховарством. Якщо ж ми були вдома, то безперестанку заглядали на кухню, піднімали кришки з каструльок і навіть іноді давали поради. У цих випадках вона морщила ніс і бурчала: "Ну, що може чоловік розуміти в приготуванні різдвяного обіду? Пішли б краще ставити силки на зайців. Або займіться койотом, який минулої ночі зводив усіх з розуму своїм виттям".

Того вечора ми сиділи біля радіо і слухали різдвяну службу з Ванкувера. Ліліан завжди подобалася органна музика, а тепер орган супроводжував гарний хор. У наших шлунках лежала індичка, різдвяний пудинг, різдвяний пиріг та кекс, і тому розмовляти нам було дуже важко. Я розтягнувся на кушетці і лежав, напівзаплющивши очі. Я подумки згадував всі двадцять два роки, що ми зустрічали Різдво в самому серці тайги. У кімнаті було тепло й спокійно, і звуки церковної служби, що лунали з радіо, були м'якими і трохи приглушеними. На кушетку скочив кіт і розтягнувся поруч зі мною, голосно й задоволено муркочучи. Його шлунок теж був наповнений індичкою. Біля гарячої грубки, поклавши носа на лапи, лежав Спарк — наш пес лабрадорської породи. Я подумав: "Дивно, що цей пес може терпіти такий страшний жар від грубки". Шлунок Спарка був сповнений лосятиною, тому що собаки віддають перевагу лосятині перед індичкою навіть у Різдво. Візі сидів із книжкою, яку йому подарувала Ліліан, і перегортав сторінки. Двадцять два Різдва! Подумати тільки, навіть не віриться, що минуло стільки років і ми провели їх тут у лісі. Я розплющив очі, окинув поглядом кімнату, глянув на Ліліан. Вона сиділа в кріслі біля радіо, склавши руки і слухала службу. І дивлячись на Ліліан, я зрозумів, що справді минуло багато років. Лише роки могли прокреслити на її обличчі стільки зморшок і посріблити її волосся. "Хто ти такий, — подумав я, — щоб міркувати про те, що Ліліан почала сивіти? Ти сам став сивим, як старий борсук". Скоро мені доведеться носити окуляри, тому що цієї осені я вже не міг побачити оленя, що спокійно стояв в лісі на відстані ста ярдів. Так, так, я не міг розгледіти оленя, поки він не зривався з місця, щоб втекти. Коли ми оселилися на струмку, я міг розгледіти оленя, навіть якщо він стояв за кущем. А тепер волосся Ліліан почало сивіти, і моє — теж. І, можливо, навесні я вирушу на Велику землю і розшукаю окуліста, і може він скаже мені, чому я не бачу оленя в лісі, коли той стоїть

спокійно, дивлячись на мене.

Двадцять два роки — це великий термін, якщо всі ці роки прожиті в глушині, далеко від світу. Але якщо не брати до уваги сивини у волоссі і ослаблого зору — це трапилося б з нами в будь-якому іншому місці, — ці роки були для нас добрими, і ми в боргу перед ними. Жоден з них не пройшов даремно — варто було тільки проїхати вгору й вниз струмками і перерахувати, скільки сімей бобрів там живе, щоб переконатися в цьому. Я знову заплющив очі. Орган замовк, і тепер священик читав проповідь, урочисто і серйозно. Спарк відсунувся від печі і знову розтягнувся на підлозі. Кіт солодко потягнувся уві сні.

Розділ 29

Того літа 1953 року ми провели зрошувальні канали на луговину, скошили сіно і прибрали його на обійстя. Потім після дуже короткої перерви настав час копати картоплю, збирати овочі та складати їх у льох. Тієї осені ми не полювали на гусей, хоча біля загат збиралися величезні зграї на відпочинок перед довгим шляхом на південь. Ліліан здивовано помітила:

— Еріку, вже два роки чи навіть більше минуло з того часу, як ти востаннє полював на гусей.

— Так, справді. Ти що, вважаєш, що мені треба піти підстрелити гусака? — спитав я, погладжуючи підборіддя.

— Ні, — сказала вона з наголосом.

Ліліан відчувала до гусей ніжні почуття. Навіть у ті роки, коли гроші, відкладені на різдвяну індичку, доводилося витратити на інші, більш необхідні речі, Ліліан лише згнітивши серце погоджувалася на те, щоб я підстрелив гусака.

Через деякий час озера вкрилися льодом, а там із півночі до нас прийшов сніг.

— Пам'ятаєш ведмежі барлоги? — спитав я, підсовуючи стілець до грубки і нишпорячи по кишенях у пошуках кисета з тютюном та цигаркового паперу.

Ліліан скривилася.

— Я їх ніколи не забуду.

— Тобі колись було хоч трохи страшно? — Я скрутив цигарку і підкурив.

— Завжди.

— Мені також, — сказав я. Затягнувшись, я додав, піддразнюючи її: — Ти воліла б, звичайно, купувати лярд у магазині, чи не так?

— Тепер, коли ми маємо гроші, звичайно.

Тієї зими я поставив мало капканів. Рівно стільки, щоб не надто засидітись і щодня проходити на снігоступах три-п'ять миль. У березні я трохи промишляв ондатру, не надто багато, хоча болота були засіяні хатками. Теж лише для того, щоб розім'ятися. А може, і для того, щоб переконатися, що снігоступи не стали важчими, ніж п'ять років тому. Зима тяглася довго, як це часто траплялося. Була середина квітня, коли я одягнув ланцюги на всі чотири колеса джипа, викотив його зі старої зробленої з колод

хатини, яку ми перетворили на гараж, і поїхав через луговину, все ще вкриту снігом. Ярдів сто автомобіль болісно пробирався через сніг, потім колеса забуксували, і ми зупинилися.

— Ми потрапили в кучугуру, — зауважив я, анітрохи не здивувавшись.

У очах Ліліан з'явилося розчарування.

— Еріку, на твою думку, ми не зуміємо проїхати через Долину Озерних Островів? — запитала вона.

— Візі, може, й зміг би, але я... — я похитав головою. — Я навіть і не намагатимуся. Ми можемо застрягти, і нам доведеться йти пішки по снігу. — Я ніколи не був упевнений у собі, якщо справа стосувалася того, щоб вести джип сумнівною дорогою.

— Візі, — сказала вона так тихо, що я ледве почув її. — Візі, — повторила вона. — Де він зараз?

Ось уже майже місяць, як ми востаннє їздили за поштою. Ми їздили верхи. Це був болісний, виснажливий шлях. Через кучугури та наст ми рухалися дуже повільно. Мабуть, їздити верхи для Ліліан стало важко: у неї боліла спина, але треба було або їхати верхи, або взагалі не їхати. Я не ризикнув вести джип по глибокому снігу. Тоді ми отримали від Візі листа. Хлопчик писав, що, за чутками, його батальйон мав повернутися до Канади, хоч і не знав, коли точно. Це було в середині березня.

Тепер, вибившись із кучугури і поставивши машину в гараж, я сказав:

— Якщо наступні три-чотири дні буде тепло і сніг трохи осяде, ми знову спробуємо проїхати машиною.

Решту дня Ліліан була дуже спокійною. Це був спокій, породжений прикрощами, до того ж вона турбувалася про Візі.

Після вечері ми пішли прогулятися до озера та вийшли на лід. Він ще не почав танути і міг витримати віз, запряжений шісткою коней. Я зупинився, повернувшись на південь і прислухаючись.

— Що це? — Запитала Ліліан.

— Мені здалося, я чую гусей, — сказав я зніяковіло посміхаючись. — Але це, мабуть, щось інше. Напевно, тайга знову пожартувала з мене.

— Мені так хочеться, щоб гуси повернулися, — зітхнула Ліліан. — Тоді ми повіримо, що весна повернулася.

— Якого біса... — Я опустився на коліно і прикрив очі рукою, уважно вдивляючись у південно-східну частину озера.

— Ти щось бачиш? — Ліліан теж дивилася в той бік.

— Так, там, у ялицях. Бачиш? Підходить до озера. Мабуть, лось. Ні, не лось. Дивись, кінь. З вершником. Якого біса...

— Він виїжджає на лід, — сказала Ліліан, теж прикриваючи очі рукою. — Дивись, він спрямовує коня прямо на середину озера.

— Він знає ці краї, — сказав я. — Він знає, що крига ще міцна.

Тепер ми ясно бачили вершника у товстій червоній куртці та синьому комбінезоні з грубої бавовняної тканини. Він вільно сидів у сідлі, перекинувши ліву ногу через луку,

як часто їздять ковбої, коли втомляться.

— Він зовсім не боїться льоду, — промимрив я знову. Вершник помахав рукою, я помахав у відповідь.

— Хто ж це, чорт забирай? — і тут я його впізнав і схопився на ноги. — Це...

— Візі! — Закричала Ліліан. Її гіркота випарувалася, як сніжинка, що потрапила в багаття. — Візі!

Вона кинулась йому назустріч і притулилася до нього, як тільки він зістрибнув з коня. Я схопив його за руку і довго трусив її, роздивляючись його вбрання. Куртка та комбінезон були йому надто малі. Кінь був старим і худим.

— Де ти вкрав це вбрання? — Запитав я.

— Я позичив його в одного із фермерів. Я приїхав у Вільямс-Лейк минулої ночі і сьогодні вранці дістався попутною машиною до Риск-Кріка. О четвертій годині дня я виїхав звідти і загнав цю стару бідну шкапу майже до смерті, щоб дістатись сюди засвітло. — Він засміявся. — Ви, звичайно, не отримали моєї телеграми?

— А хіба ми колись отримували телеграми тут, у лісі? — спитав я, здивовано піднявши брови.

— Я так і думав, коли послав її із Ванкувера. Ми припливли туди три дні тому...

— Ти попрощався з армією? — урвав його я. Мені було зовсім наплювати, куди їх доставив корабель, у Ванкувер чи Монреаль.

— Через три дні я вільний.

— Це було все, що я хотів дізнатися.

— Візі, синку, ти з мамою йди прямо додому, а я пригляну за конем.

Я взявся за вуздечку і поставив ліву ногу в стремено, збираючись сісти в сідло, а права ще стояла на льоду. І раптом я завмер і прислухався, дивлячись напружено на південь.

— Слухайте!

— Вічно тобі щось здається, — нетерпляче пробурчала Ліліан.

— Гуси! — Видихнув я.

Спочатку було чути лише далеке бурмотіння, і лише через кілька секунд на горизонті з'явилися темні крапки.

Бурмотання переросло в хрипкий, скрипучий крик. Крапки набули чіткої форми. Гусей було понад дві сотні, їх ескадрилья летіла, дотримуючись ладу і утворюючи правильний клин на тлі синього неба. Вони пролетіли високо над нами, тримаючи курс на північ. Я сів у сідло і направив коня до стайні. Всю дорогу я посміхався і радісно повторював: "Усі повертаються в тайгу".

Розділ 30

Був вечір червня 1956 року. Ліс ще фарбували яскраво-червоні відблиски сонця, але озеро вже прокреслили довгі смуги тіней, що лягали на воду темним віялом. Вечірній патруль вийшов із хатки з півгодини тому. Через кілька хвилин після того, як

бобер показався на поверхні води, мені почувся тихий удар, а за ним — інший, ніби чуйний бобер уловив течу в греблі, яку слід було усунути. Але оскільки гребля була приблизно за півмилі від того місця, де я сидів, і її не було видно, я не міг бачити, як бобер усунув цю течу, я міг тільки припустити це.

Ось уже третій вечір поспіль я виходив з дому, тихо зачиняючи за собою двері, перетинав луговину між будинком і берегом озера і сідав навпочіпки біля води. Мої очі й думки були прикуті до великої тополі, яка якимось дивом продовжувала стояти на іншому березі бухти. Дерево росло ярдів за п'ять від берега і приблизно за п'ятдесят ярдів від того місця, де я сидів. Навіть у сутінках я все ще бачив вузьку темну протоптану стежку між деревом і водою і білі тріски, розкидані навколо дерева. Стежка була витоптана в м'якій мулистій землі старим бобром; він обгризав дерево своїми гострими, як долото, різцями. Дерево давно вже мало повалитися, бо навколо валялося безліч трісок. Навіть слабкий подих вітерця змусив би його похитнутись і з гуркотом звалитися на землю. Але останні три чи чотири дні повітря було нерухоме, і, щоб дерево впало, його треба було ще підгризти.

Тихенько рипнули двері і знову зачинилися. Секунду або через дві Ліліан сіла поруч зі мною. Хоча найдовший день року минув лише тиждень тому, повітря ставало прохолодним, щойно заходило сонце. Ліліан одягла м'який пухнастий светр і пов'язала голову старою шовковою хусткою.

— Привіт! — сказав я, не зводячи очей з тополі. — Ти теж хочеш подивитися? Воно, безперечно, впаде сьогодні. Якщо бобер зніме ще десяток трісок, воно обов'язково має впасти.

— А може, воно застрягне, — замислено сказала Ліліан.

Я придушив смішок.

— Ти волієш бачити все тільки в рожевому світлі.

— Коли справа стосується бобрів та тополь, то так. — І посміхнувшись, вона помітила: — У тебе на щоці комар, він бенкетує.

Я неуважно ляснув себе по правій щоці.

— Ні, ні, на іншій, — сказала вона.

Так, якщо за останні двадцять п'ять років ми й не досягли великих успіхів, то принаймні навчилися не звертати уваги на сверблячі укуси комарів.

Ліліан була абсолютно права щодо тополі. Саме сумніви змушували мене три вечори поспіль приходити на берег озера і тихо сидіти на траві, поки не ставало настільки темно, що сидіти довше вже не мало сенсу. Мені хотілося бути на березі, коли дерево впаде. Ззаду тополі, на відстані всього семи ярдів від нього, стояли тісно три високі стрункі ялинки. Якщо тополя падатиме не до озера, вона повисне на ялинках, і вся наполеглива праця бобра піде прахом. То була стара тополя, і вона, мабуть, уперше побачила сонце років п'ятдесят тому. Її кора стала сірою від старості, і біля кореня вона була діаметром понад двадцять дюймів. Майже щоночі протягом цілого тижня бобер виходив з води, йшов стежкою до дерева, ставав на задні лапи і, весь час рухаючись навколо дерева, вигризав з нього тріски. Якби дерево росло,

нахилившись, воно впало б три чи чотири дні тому, але дерево росло прямо, і його треба було перегризти зовсім, перш ніж воно впаде. Тоді воно могло з таким самим успіхом впасти у воду, чого бажав бобер, як і в іншому напрямку і повиснути на ялинках. Коли бобри валять дерево, вони не підрубують його, як людина. Вони просто ходять навколо, вигризаючи тріски і покладаючись виключно на випадок, сподіваючись, що воно впаде туди, куди вони хочуть.

Біля входу в затоку, за кілька ярдів від берега, була боброва хатка. Навколо неї у воді плавали короткі шматки осики, очищені від кори і цілі. Часто на заході сонця, коли ми сиділи неподалік, ми бачили, як бобриха впливала на поверхню, підбирала шматок неочищеної осики і знову швидко пірнала. Через кілька хвилин чулося тихе голодне бурчання бобренят, що згризали кору своїми гострими різцями.

Знову рипнули двері і зачинилися з гучним стукотом.

— Ви що, збираєтесь тут сидіти всю ніч? — почувся голос Візі.

Вже ставало темно, я ледве розрізняв підніжжя дерева, хоча його верхівка ще добре вирізнялася на тлі неба.

— Хочеш додому? — Запитав я Ліліан.

— Мені хотілося б ще трохи посидіти тут, — відповіла вона.

— Постав кавник на піч і поклич нас, коли він буде готовий! — крикнув я Візі.

Кроки Візі завмерли в глибині будинку, і мої думки знову повернулися до тополі. Якщо дерево впаде, так, як хочуть бобри, воно потрапить у воду, і через деякий час, коли малюки в хатці достатньо підростуть, щоб виходити на воду і самостійно шукати корм, вони зможуть підпливти до дерева, схопитися передніми лапами за гілку та обгризати з неї кору не виходячи на берег. Поки вони у воді, ні койот, ні рись з її гострими, як бритва, кігтями не зможуть завдати їм шкоди.

Але на суші такі малюки ще надто незграбні і не досвідчені, щоб уникнути зубів або кігтів хижака, що сидить у засідці в очікуванні легкої здобичі. Можливо, саме про це думав старий бобер, коли почав підгризати дерево: звалити його у воду, щоб малюки могли харчуватись у повній безпеці.

Ми з Візі добули близько сотні бобрів навесні 1956 року. Треба сказати, що полювання на бобрів не приносило нам задоволення. Я казав Ліліан: "Вони куди краще виглядають у воді, ніж на шиї якоїсь жінки". Але на струмку Мелдрам розвелось стільки бобрів, що ми були змушені полювати на них, щоб регулювати їхнє поголів'я. Поселень бобрів стало так багато, що, якби людина не стримувала їхнього розмноження капканами, вони швидко виснажили б свої запаси їжі.

Навесні 1956 року на території наших мисливських угідь та двох сусідніх було видобуто близько чотирьохсот шкурок бобрів. Це було неймовірно багато, зважаючи на те, що всього п'ятнадцять років тому в усьому Чілкотині навряд чи можна було знайти хоч одного бобра. Але тепер бобри розселилися по всій окрузі, де тільки для них була вода, і багато індіанців-мисливців теж добували бобрів. І біля кожної великої загати, збудованої бобрами, було стільки різних качок, що восени, знімаючись із боліт на заході сонця, вони хмарою закривали все небо. На верхівках хаток чепурилися гнучкі

видри, одягнені в оксамитові шкірки, а до берегів підходили лосі, щоб напиться і поборсатися у воді. Хоча в струмку Мелдрам було ще мало форелі, проте на одній або двох загатах і на струмку, вкритому клаптями піни, траплялися товсті райдужні риби, варто було лише закинути вудку. На початку липня фермери пригнали майже три тисячі голів худоби на літні лісові пасовища вздовж струмка. Навколо загат росла така висока і соковита трава, що худоба набирала вагу з кожним днем, і жодна тварина не загинула в трясовині. Нижче по струмку, в долині, де струмок впадав у річку, фермер з обвітраним обличчям і мозолистими руками повільно крокував уздовж зрошувальної канави, поклавши на плече лопату і співаючи щось про себе. Спрямовуючи воду на посіви люцерни, він думав: "Доки бобри несуть вахту, на цьому струмку завжди вистачить води для поливу".

— Я замерзаю, — раптом поскаржилася Ліліан, перервавши мої думки.

Я встав і розім'яв ноги.

— Так, уже надто темно, і нічого не видно.

— Кава готова! — долинув до нас дзвінкий голос Візі, що стояв біля відчинених дверей.

Я взяв Ліліан за руку і потяг її.

— Вставай, ходімо.

Я дивлявся в ніч, намагаючись розглянути верхівку тополі, але в темряві не було видно ні гілки. Можливо, вона простоїть до ранку.

Ми вже майже дійшли до дверей, коли почули, як у темноті бобер знову почав гризти дерево. Я міцніше вхопив Ліліан за руку.

— Стривай, — сказав я, затамувавши подих.

Один, два, три... Ніч була така тиха і спокійна, що я майже міг розрізнити кожен звук, з яким бобер все глибше вгризався в дерево. Шість, сім, вісім... Потім на кілька секунд настала напружена тиша. Я почув тріск дерева, що падало, подібний до вибуху. З оглушливим сплеском воно впало у воду. Потім усе знову стихло.

Ми стояли нерухомо в темряві, дивлячись у бік озера. Раптом тишу порушив тріумфальний сплеск. Це старий бобер ударив хвостом по воді. Я подивився Ліліан у вічі. Ми посміхнулися один до одного.

— Щось ми спробували зробити і чогось ми досягли, — сказав я, проковтнувши грудку, що підступила до горла. Я більше не знайшов, що сказати. Ці слова виразили все. Ми ввійшли до будинку разом із Візі та сіли пити каву.

Автор: Ерік Кольєр

Переклад: Андрій Шевчук

2023 р.

Примітки

1 — Річка в західній частині Канади, в провінції Британська Колумбія.

- 2 — Різновид сосни, поширений у західній частині Північної Америки.
- 3 — Олександр Маккензі (1764-1820 рр.) — Шотландський мандрівник.
- 4 — Саймон Фрейзер — службовець Північно-Західної хутрової компанії, який досліджував на поч. ХІХ ст. Західну Канаду.
- 5 — Американський підвид благородного оленя.
- 6 — Риби, близькі до коропових, із родини чукучанових, або губачів.
- 7 — Деревний дикобраз.
- 8 — Один із видів тихоокеанських лососів.
- 9 — Два роди бобових рослин.
- 10 — Невеликий північноамериканський вовк.
- 11 — Хижий птах.
- 12 — Маленькі рудувато-сірі гризуни, що мають між передніми та задніми лапами складку шкіри.
- 13 — місцева назва південно-західного вітру на східних схилах Скелястих гір у Канаді та США.
- 14 — Американський червонозобий, або мандрівний дрізд.
- 15 — Велика куниця.
- 16 — Дерево із сімейства кизилових.